

ZBORNIK

INŠTITUTA ZA SLOVENSKI JEZIK FRAŃA RAMOVŠA ZRC SAZU

JEZIKOSLOVNI ZAPISKI 6

ISSN 0354-0448

JEZIKOSLOVNI ZAPISKI
6 • 2000

Z A L Ž B A
Z R C

Uredniški odbor
Metka Furlan, Janez Keber, France Novak, Vera Smole

Urednik
Janez Keber

Prevod angleških izvlečkov in povzetkov
Nanika Holz

Prelom
Brane Vidmar

Oblikovanje
Milojka Žalik Huzjan

Tisk
Littera picta, d.o.o., Ljubljana

Naslov uredništva
Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU
Gosposka 13, 1000 Ljubljana
Slovenija
Telefon: 01 4706160
Faks: 01 4257796
E-pošta: isj@zrc-sazu.si

Jezikoslovni zapiski so uvrščeni v mednarodno bazo podatkov MLA International Bibliography of Books and Articles on the Modern Languages and Literatures, New York.

© 2000, ZRC SAZU

*Tiskano s podporo Ministrstva za znanost in tehnologijo
Republike Slovenije.*

Po mnenju Ministrstva za kulturo Republike Slovenije je publikacija uvrščena med proizvode,
za katere se plačuje 5-odstotni davek od prometa proizvodov.

JEZIKOSLOVNI ZAPISKI

Glasilo

Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša

6
2000

Ljubljana 2000
Znanstvenoraziskovalni center SAZU

JEZIKOSLOVNI ZAPISKI 6

V šesti številki glasila Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU *Jezikoslovni zapiski* sodeluje sedemnajst avtorjev z osemnajstimi prispevki. Ti so razvrščeni v tri razdelke: **I. IZ ZGODOVINE INŠTITUTA ZA SLOVENSKI JEZIK FRANA RAMOVŠA** (en prispevek), **II. RAZPRAVE IN ČLANKI** (devet prispevkov), **III. GRADIVO, OCENE, POROČILA** (osem prispevkov). V razdelku **IV.**, namenjenem za pisma, pobude in kritike, ki se nanašajo na vsebino in obliko glasila ter na delo uredniškega odbora, tokrat ni nobenega prispevka.

Sodelujoči avtorji in avtorice, med katerimi jih je največ z Inštituta za slovenski jezik (ISJ), so:

I. Milena Hajnšek Holz (Leksikološka sekcija ISJ); **II. Ljudmila Bokal**, dr. *Peter Weiss* (oba Leksikološka sekcija ISJ), dr. *Irena Stramljič Breznik* (Pedagoška fakulteta Univerze v Mariboru), dr. *Andreja Žele*, *Nataša Jakop*, *Janez Keber*, *Jakob Müller* (vsi Leksikološka sekcija ISJ), dr. *Jožica Škofic* (Dialektološka sekcija ISJ), dr. *Mihaela Koletnik* (Pedagoška fakulteta Univerze v Mariboru); **III.** mag. *Aleksandra Bizjak*, mag. *Alenka Gložančev*, *Janez Keber* (vsi Leksikološka sekcija ISJ), dr. *Majda Merše* (Sekcija za zgodovino slovenskega jezika ISJ), dr. *Vlado Nartnik* (Dialektološka sekcija ISJ), dr. *France Novak* (Sekcija za zgodovino slovenskega jezika ISJ), *Silvo Torkar* (Sekcija za terminološke slovarje ISJ), *Nastja Vojnovič* (Leksikološka sekcija ISJ).

VSEBINA

I. IZ ZGODOVINE INŠTITUTA ZA SLOVENSKI JEZIK	
FRANA RAMOVŠA	
Milena Hajnšek Holz, <i>Jubilantka Marija Janežič</i>	9
II. RAZPRAVE IN ČLANKI	
Ljudmila Bokal, <i>Leksikografska obravnava</i> <i>prvega slovenskega pravopisa</i>	15
Peter Weiss, <i>Označevanje v slovenskih narečnih slovarjih</i>	27
Irena Stramljič Breznik, <i>Besedna družina besede</i>	45
Andreja Žele, <i>Tipologija poved(kov)ne rabe v SSKJ</i>	57
Nataša Jakop, <i>Vežanost poudarnih členkov na določeno besedno vrsto</i> <i>oziroma stavčni člen</i>	67
Janez Keber, <i>Raziskovanje slovenske frazeologije – sedanje stanje</i> <i>in zasnova frazeološkega slovarja</i>	81
Jakob Müller, <i>Slovenska poimenovanja za svetopisemskega tetraha</i>	117
Jožica Škofic, <i>Fonološki opis kraja Lom pod Storžičem</i>	141
Mihaela Koletnik, <i>Fonološki opis govora v Radencih</i>	155
III. GRADIVO, OCENE, POROČILA	
Aleksandra Bizjak, <i>Carmel Cloran</i> , Rhetorical Units and Decontextualisation: an Enquiry into some Relations of Context, Meaning and Grammar	169
Alenka Gložančev, <i>Slovenski misijonar F. Baraga – tudi jezikoslovec</i>	175
Janez Keber, <i>Snježana L. Štuhec</i> , Kako ti je ime?	183
Majda Merše, <i>Semantika i struktura na slovenskiot vid III</i>	189
Vlado Nartnik, <i>Prvi zvezek Atlasa narečij letonskega jezika</i>	199
France Novak, <i>Rudolf Kuchar</i> , Právo a slovenčina v dejnách	205
Silvo Torkar, <i>K slovenskim priimkom na -ar</i>	209
Nastja Vojnovič, <i>O Gumarskem slovarju</i>	213

**I. IZ ZGODOVINE INŠTITUTA
ZA SLOVENSKI JEZIK
FRANA RAMOVŠA**

Jubilantka Marija Janežič

Milena Hajnšek-Holz

IZVLEČEK: V Inštitutu za slovenski jezik Frana Ramovša letos praznujemo osemdesetletnico rojstva ene prvih sodelavk Inštituta in soavtorice Slovarja slovenskega knjižnega jezika Marije Janežič.

ABSTRACT: This year the Fran Ramovš Institute of the Slovenian Language celebrates the 80th birthday of Marija Janežič – a compiler and coauthor of the Dictionary of Standard Slovenian, and one of the first employees at the Institute.

Marija Janežič se je rodila 4. marca 1920 v Vidmu – Krka v učiteljski družini, ki se je pozneje preselila na Polico pri Grosupljem. Rodila se je na isti dan kot pripovednik Josip Jurčič in pesnik Josip Murn. Zdi se, da so ji rojenice položile v zibel ljubezen do slovenskega jezika, književnosti in domovine ter da je mehkoba dolenske pokrajine vzbujala njeno zanimanje za vse lepo in domače. Gimnazijo je obiskovala v Ljubljani, kjer je maturirala leta 1938. Po maturi se je odločila za študij slavistike, ki ga je končala leta 1943.

Zaradi vojne je svojo prvo službo kot profesorica slovenščine nastopila v jeseni 1945 na gimnaziji v Trbovljah. Poklic profesorice, ki mu je bila predana z vsem srcem, je opravljala do jeseni 1961.

V jeseni 1961 se je pridružila redkim (petim) redno zaposlenim delavcem v Leksikološki sekciji Inštituta za slovenski jezik, kjer so se takrat začele pospešene priprave za slovar sodobnega slovenskega knjižnega jezika. Upokojila se je leta 1982, pogodbeno je delala še do oktobra 1984, in sicer pri pripravi rokopisa 4. knjige SSKJ. Honorarno še vedno sodeluje z Leksikološko sekcijo.

V prvih letih dela v Leksikološki sekciji je sodelovala pri zbiranju slovarskega gradiva, predvsem iz besedil 20. stoletja, s čimer se je pomnoževalo in dopolnjevalo že prej zbrano slovarsko gradivo iz besedil 19. stoletja. Pri izpisovanju je posvečala pozornost vrsti izpisovanja, saj so se v tistem času izpopolnjevale metode izpisovanja, tako da so se besede izpisovale v daljših zvezah, vpeljeni so bili tudi popolni izpisi posameznih del. Pri paberkovalnem izpisu je bilo treba še posebej paziti, da se niso ponavljali enaki izpisi iz istega dela oziroma od istega avtorja.

Marija Janežič je kasneje nadzorovala in usklajevala delo notranjih in zunanjih sodelavcev pri zbiranju slovarskega gradiva. Sama je ostala zvesta temu delu do danes. S svojimi izpisi, ki temeljijo na sprejetih načelih zbiranja slovarskega gradiva

in s svojimi izkušnjami, kakšno mora biti zbrano gradivo za redatorsko delo, pomembno prispeva k pomnoževanju gradivske zbirke. Iz leposlovnih, strokovnih in publicističnih del zbira nove besede ter evidentira nove pomene besed in besednih zvez.

Za slovar izpisano gradivo je bilo sproti pregledano, abecedno urejeno in razvrščeno v tri kartoteke (splošna zbirka, izpisi iz klasikov, popolni izpisi), ki so bile leta 1963 združene v enotno kartoteko – ta je takrat štela 2.153.651 listkov. Marija Janežič je sodelovala tudi pri urejanju kartoteke, pri čemer je bilo poleg abecednega reda treba paziti še na besedne vrste, razvrščanje enakopisnic, pisnih dvojnic ipd.

Marija Janežič je sodelovala pri korekturah Poskusnega snopiča in priložnostno pri korekturah 1. knjige. V letu 1964 je sodelovala pri seminarju za obdelovalce in redaktorje.

V letih 1965–1969 so bila vsa prizadevanja Leksikološke sekcije usmerjena v izdelavo 1. knjige slovarja. Marija Janežič je opravljala osnovno redakcijo, pregled že redigiranih gesel in usklajevalni pregled za pripravo rokopisa. Poleg individualne redakcije se je aktivno vključevala v obravnavanje posameznih vprašanj slovaropisja na rednih skupnih sestankih, bila pa je tudi priložnostna informatorka za tonemski naglas.

V letih 1965–1972 je imel Inštitut za slovenski jezik tesne stike z inštitutom v Pragi in Bratislavi, kjer sta se izdelovala podobna slovarja knjižnega jezika. V okviru strokovnih izmenjav je Marija Janežič leta 1967 obiskala inštitut v Pragi. Vrsto let je gostoljubno odstopala svoje stanovanje češkim in slovaškim kolegom, ki so prihajali na strokovne obiske v Inštitut.

Marija Janežič je s člankom *Ilustrativno gradivo* sodelovala pri predstavitvi 1. knjige Slovarja slovenskega knjižnega jezika v Naših razgledih. Sodelovala je tudi v radijski oddaji *Studio ob 17-ih*.

Kot široko razgledani, sistematični in natančni redatorici ji je bil zaupan usklajevalni pregled pri prvih štirih knjigah slovarja. Usklajevanje je potekalo v dveh smereh: v okviru besedne družine (izbor besed, besednovrstna opredelitev, pomenska razčlenitev, razlage pomenov besed in besednih zvez, ponazarjalno gradivo, nevtralnost oz. zaznamovanost besed in pomenov, posebne frazeološke in terminološke zveze) in v okviru pomensko sorodnih besed (tipske razlage besed za predmete, pojme, delujoče osebe, obravnava glagolskega vida in predponskih glagolov, prikaz pridevnikov, števnikov, zaimkov). Usklajevalni pregled je prispeval k poenotenju slovarskih sestavkov in enovitosti celotnega slovarja.

Posebej je treba poudariti mentorsko delo Marije Janežič. Poleg nadzorovanja in svetovanja pri zbiranju slovarskega gradiva je pomembna njena vloga pri uvajanju mlajših sodelavcev v redatorsko delo. Velik je njen delež pri pripravi internih priročnikov za redaktorje, nastalih v letih 1980 in 1981. Pomembni so zlasti njeni sestavki za reševanje razlag, sopomenk in ponazarjalnega gradiva.

Ob predstavitvi dela Marije Janežič ne smemo prezreti njenega deleža pri narečni kartoteki, ki se hrani v Leksikološki sekciji in šteje okrog 52.000 izpisov. Ta kartoteka se v poročilih o slovarskih zbirkah pojavi leta 1959 v razdelku dialektično blago oz. pozneje dialektično gradivo. Sistematično izpisovanje narečnih

besed iz pisanih virov se je povečalo zlasti v sedemdesetih letih, delo pa je vodila Marija Janežič. S svojimi izpisi narečnih besed iz pisanih virov še vedno bogati to zbirko.

Marija Janežič spada med prve urednike Slovarja slovenskega knjižnega jezika. Aktivno je sodelovala pri osnovni redakciji in usklajevalnem pregledu prvih štirih knjig. Svoje znanje in izkušnje pri slovarskem delu je nesebično posredovala mlajšim kolegom. Bila je predana slovarskemu delu. Zaradi narave dela – skupinskega dela – nima obsežne bibliografije niti znanstvenega naslova. Njeno delo so slovarski sestavki, posejani kakor kamenčki v mozaiku – Slovarju slovenskega knjižnega jezika. Za svoje delo je prejela kolektivno nagrado Kidričevega sklada ob izidu prve knjige Slovarja (1970) in bila ob dokončanju Slovarja v petih knjigah odlikovana s častnim znakom Republike Slovenije (1993).

Marija Janežič je bila tudi širše jezikovno angažirana. V letih 1948–1961 je bila lektorica pri amaterskem gledališču v Trbovljah. Kot jezikovna svetovalka je sodelovala pri Obzorniku za matematiko in fiziko, pomembno je tudi njeno delo pri Grosupeljskem zborniku.

Že dolga leta je Marija Janežič poverjenica Slovenske matice v Inštitutu za slovenski jezik, s čimer skrbi tudi za širjenje dobre slovenske knjige.

Ob visokem življenjskem jubileju ji prijatelji in kolegi iskreno čestitamo in se ji zahvaljujemo za vse, kar je naredila za nas, za slovenski jezik, za slovensko samobitnost.

II. RAZPRAVE IN ČLANKI

Leksikografska obravnava prvega slovenskega pravopisa (Fran Levec, 1899)

Ob stoletnici izida

Ljudmila Bokal

IZVLEČEK: Članek izhaja iz splošnega razvoja slovenskega jezika v 19. stoletju. Nato se osredotoča na obravnavo besedja v prvem slovenskem pravopisu (Levec, 1899), pri čemer razpozna posamezne leksikografske zakonitosti in jih razčleni na konkretnih primerih.

ABSTRACT: The article is based on general development of the Slovenian language in the 19th century. Further on, it focuses on how the words were treated in the first Slovenian orthographic code (Levec, 1899), identifies individual lexicographic principles and analyses them on the basis of actual examples.

1 Splošno. V drugi polovici 19. stoletja se je kot posledica širjenja rabe slovenščine na različna področja političnega in kulturnega življenja obogatilo tudi vedenje o njej. K temu so prispevale objave za utemeljevanje in potrditev slovenščine pomembnih del: Miklošičeve primerjalne slovnice slovanskih jezikov (1850-1875) in njegovega Etimološkega slovarja (1886), Šumanove slovnice po Miklošičevi primerjalni (1881), Nemško-slovenskega slovarja Mateja Cigaleta (1860), njegove Znanstvene terminologije (1880) in drugih. Potrebo po slovnici je dokazoval izid Janežičeve slovnice 1854. leta in nato še druge izdaje v naslednjih letih. K povečanemu zanimanju za slovenščino so prispevale tudi objave tehtnih slovenističnih besedil: Stiškega rokopisa (1858), Celovškega rokopisa (1860) in rokopisnih priseg. Vsemu temu velikemu uveljavljanju slovenščine je sledil tudi Stanislav Škrabec. Njegovo prizadevanje za naslonitev pisave na jezik 16. stoletja, ki se je jeziku v prid z izdajami Evangelijev in listov vzdrževal skozi več stoletij, je pripomoglo k jasnejši zavesti o potrebi po enotni pisni podobi slovenščine. Ena od njenih socialnih zvrsti, knjižni jezik, je že nedvomno opravljala svojo povezovalno nacionalno vlogo. To se je odražalo tudi z utrjevanjem različnih funkcijskozvrstnih vlog, ki jih je slovenščina pridobila v 19. stoletju in so vplivale tudi na natis različnih učbenikov. Ti so se še posebej pojavili v drugi polovici 19. stoletja (Orožen 1979: 138-141). Navratilova berila za štiri višje razrede gimnazij so vsebovala besedila, ki so prispevala k uzaveščenju večfunkcionalnosti slovenskega jezika. Poznejši Janežičevi Cvetniki¹ so bili že pisani

¹ Cvetnik. Berilo za slovensko mladino I-II, Celovec 1865, 1867; Cvetnik slovenske slovesnosti, Celovec 1868.

izključno s stališča umetnostnih zvrsti. Zvrstnost slovenskega jezika se je razvijala tudi ob učbenikih za posamezne naravoslovne stroke. Schödlerjeva Knjiga prirode v Tuškovem in Erjavčevem prevodu (1875), Frana Erjavca Rudninoslovje (1867), Živalstvo Pokornega v Erjavčevem prevodu za nižje gimnazije (1872), Domače in tuje živali v podobah (1868-1873), Prirodoznanski zemljepis Janeza Jesenka (1874) in drugi učbeniki so zapolnili pomembno vrzel v svojih strokah. Slovenski jezik se ni uveljavljal samo kot učni predmet na gimnazijah, ampak tudi kot učni jezik. Tako se je bogatila slovenska terminologija in na podlagi le-te ob slovenskih učbenikih razvijal slovenski strokovni jezik.

Logično nadaljevanje razvoja slovenščine in njene jezikoslovne misli je bila objava prvega slovenskega pravopisa Frana Levca leta 1899.

2 Uvod. V pričujočem sestavku bo obravnavana predvsem leksikografska podlaga prvega slovenskega pravopisa, kakor se kaže v njegovem slovarskem delu in ne toliko vsebinska zasnova posameznih pravil. Ker je prikaz normativnosti besed ena bistvenih značilnosti pravopisov, je še posebej zanimivo slediti njenemu leksikografskemu prikazu.

2.1 Glede na to, da je ne dolgo pred izidom prvega slovenskega pravopisa izšel Pleteršnikov Slovensko-nemški slovar (1894/95), je nedvomno, da je Levec dovršen del besedja našel prav v njem. K temu nas napeljuje tudi številčni podatek. Levčev Slovenski pravopis vsebuje 2468 iztočnic. Besed, ki jih v Pleteršnikovem slovarju ni, a so v prvem slovenskem pravopisu, je 50 ali 2 odstotka. Navedba nekaterih prevzetih in domačih besed razodeva sestavljavčevo veliko poznavanje takratnega pojmovnega sveta in izostren občutek za bogatitev besedja predvsem s prevzetimi besedami: **absolvirati, apelirati, citirati, dialekt, egoist, eksclenca, eksistirati, etnograf, karakterizirati, kolonija, konstituirati, producirati, secirati, status, urgirati, utopija; baraba, čeprav, dolgčas, kakorkoli, kamorkoli, naenkrat, natanko, šele, uvesti, zarastel.**

2.2 Primerjava iztočnic iz prvega slovenskega pravopisa s Slovarjem slovenskega knjižnega jezika (SSKJ) prav tako prikazuje, da je sestavljavec pri izbiri besed imel posrečeno roko, saj je le 242 ali 11 odstotkov besed, ki jih prvi slovenski pravopis ima in jih ni zajetih v SSKJ. To pomeni, da je besedje iz prvega slovenskega pravopisa jedrno, osrednje, pogosto rabljeno in kot tako je njegovo upoštevanje v slovarjih nujno. Če pa upoštevamo, da je od teh 242 besed 144 oblik, ki jih pravopisno prilagojene najdemo tudi v SSKJ, pa je le 6 odstotkov besed, ki jih je glede na te slovarje jezik v malo manj kot 100 letih izločil. Navedba besed, ki jih ni v SSKJ, a so del besedja prvega slovenskega pravopisa, izkazuje več skupin le-teh:

1. besede, ki jih je iz jedrnega besedja izločil pravopisni razvoj; teh je največ: **dehor, gitara, dokore, izpodmekniti, postreščik, oljika;**
2. besede, ki jih je s prenehanjem pojmovne podlage (denotata) izločil

vsesplošni razvoj (zunajjezikovni dejavnik): **osteje** (del kmečke peči)², **bezglavnica** (bezglavnica za klobase, neka priprava), **fajenčina** (vrsta blaga); 3. besede, ki kažejo na izrazit medkulturni vpliv in so se po sociolingvističnih jezikovnih zakonitostih izločile same po sebi: **heroida** (neka vrsta liričnih pesmi), **imortelka** (helichryson), **kvarantina** (karantena), **markez** (plemič); 4. redke ekspresivne besede: **kavkelj** (kavelj, kljuka), **skodričati** (skodirati, spačiti), **šalec** (šaljivec), **žulec** (skopuh); 5. kalkirane besede: **pismoznalec** (pismouk), **prednjimec** (prednik, predhodnik).

Obratna primerjava, obravnava besed, ki so v SSKJ in jih ni v prvem slovenskem pravopisu, bi po vsej verjetnosti prikazala velik vsesplošen razvoj slovenskega besedja, kar je predvsem odraz nenehnega vdora novih predmetnih in pojmovnih danosti v življenje in s tem potreba po njihovi registraciji tudi v jeziku.

2.3 O besedju v Levčevem Slovenskem pravopisu je pisal Anton Breznik. V razpravi Razvoj novejšje slovenske pisave pa Levčev pravopis je kritiziral Pleteršnikov slovar in nanj opirajočega se Levca, ki sta pri posameznih besednih oblikah želela uveljavljati staroslovenske etimološke oblike. Svoj pravopisni nazor Breznik opira na moderno načelo rabe: »Nasprotno, zavrgle so se marsikaterne oblike, ki so jezikovno edino pravilne, a so se sprejele manj ali celo nepravilne oblike. In vendar takih oblik pisava pozneje ne izločuje več, ker jih je potrdila pisna raba. In to je, kar hočemo pribiti! V literarnem jeziku ne odločuje samo jezikovna upravičenost ali etimologija, temveč utrjena pisna raba. Upravičene so samo tiste oblike, ki so se v pisavi splošno sprejele; to je najvišji in edini kriterij pravopisa,«(Breznik 1982: 112).

Breznik je v skladu s takim izhodiščem obravnaval besede s priponskim obrazilom *-nji* (**prihoden** : **prihodnji**, **sodnji** : **soden**, **neposrednji** : **neposreden**, **sosedni** : **sosednji**, **vrhnji**), jih vzporejal s Pleteršnikom in Levčevim pravopisom in glede na rabo priporočal za sprejem. Pri pisavi prevzetih besed je odobral Levčev pravopis, ki ni zapolnjeval hiata (**socialen**). Obravnaval je tudi besede z vzglasnim *u-* oziroma *v-* (tipa vdan, vloga) in obliko domačega imena za mesec februar (**svečan** : **sečan**), ob katerem je navedel še Levčeve sopomenke za mesec junij. O zadnji obliki Breznik pravi: Tudi namesto *svečan* so skušali že v tej dobi (v Levstikovem času, op. L. B.) pisati etimologično pravilno obliko *sečen sečna*, ki so jo rabili v tej dobi samo še štajerski pisatelji. /.../ Pravih oblik vendar niti zveza s Hrvati niti etimologična struja te dobe ni mogla rešiti. Podobno se je zgodilo nekaj let pozneje Levcu, ki je poskusil uvesti etimologično obliko *ržni cvet* ali *rženi cvet* za navadno, po ljudski etimologiji nastalo *rožni cvet*, *rožnik* (Breznik 1982: 111). Breznik se strinja z Levcem, da je v nasprotju s Pleteršnikom etimološkim oblikam **dosle**, **dotle**, **dosore**, **obkle** in drugim dodal sodobnejše dvojnice z *-j*, ki so se že v času Breznikovega pisanja popolnoma prijele: **doslej**, **dotlej**, **dosorej**, **obklej**. Levec je v času svojega urednikovanja Ljubljanskega zvona od 1881 do 1890 uvedel tudi

² Pomenska pojasnila v oklepaju so iz Pleteršnikovega slovarja.

rajni, jna; **rajnik**: **rajni**
ali **rajnik** **brat** **ber** **ver-**
storbene **Bruder**; **rajnica**:
rajna ali **rajnica** **mati**
die **verstorbene** **Mutter**
(† **ranjki** **brat**, **ranjka**
mati)

rájniš 178.

raka **die** **Gruft**; **rake**
mn. **daš** **Mühlgerinne**
rakev, **kve** **der** **Sarg**
češ.

rama **die** **Schulter**, **na**
ramo **zadeti**; **ramen**,
ramat, **ramast**, **ram-**
nica

rame, **ena** **die** **Schulter**,
ramenski

ran, **zarana** 631.

raskav († **razkav**)

rasti, **rastem**, 312.

oblike **kakršen**, **kolikršen**. Sploh se je njegov jezikovni občutek brusil ob njegovem uredniškem in literarnem delu.

3 O ureditvi slovarskega sestavka in iztočnicah. Slovarski del prvega slovenskega pravopisa uvaja stran z naslovom Opazke. Tu so v treh točkah razložena temeljna navodila za razumevanje slovarskega dela. Ta opozarjajo na povezavo slovarskega dela s pravopisnimi pravili, ki so zajeta v prvem delu, in na funkcionalno spornost s križcem označenih besed. Sledi prikaz 21 uporabljenih okrajšav z njihovo razvezavo. Te so: *češ.* (češko), *del.* (deležnik), *dv.* (dvojina), *edn.* (ednina), *germ.* (germanizem), *gl.* (glej), *hs.* (hrvaško), *m.* (moški spol), *mn.* (mnostvo), *mat.* (matematični izraz), *nav.* (navadno), *prid.* (pridevnik), *prim.* (primeri, primerjaj), *pris.* (prislov), *rod.* (rodilnik), *rus.* (rusko), *sr.* (srednji spol), *stsl.* (staroslovensko), *tož.* (tožilnik), *trp.* (trpni) (deležnik), *ž.* (ženski spol).

Tej uvodni strani sledi obravnava besedja, ki je razporejeno po abecednem redu 25 črk slovenske abecede. Razdelke posameznih črk uvaja zapovrstna črka s končnim ločilom, piko, in z veliko začetnico napisano prvo iztočnico v razdelku. Iztočnice so izhodiščne besede v slovarskih sestavkih in ker so pisane v krepkem tisku, jih tudi grafično razmejujejo.

Odlomek iz Levčevega slovenskega pravopisa iz 1899. leta (povečano)

3.1 Ureditev slovarskega sestavka temelji na besedotvornem načelu. Iztočnici sledi gnezdo izpeljank iz besedne družine. Enote v slovarskem sestavku so glede na tvorjenje ločene s podpičji ali vejicami: **hiša**, hišen; hiševavec, hiševavstvo; hišna; **etimologija**, etimologijski; etimolog, etimološki; **bil ž**, biljar /.../ biljarstvo, bilje; bilka, bilnat; **imeti**, imajoč; **nemam** in **nimam**. Za iztočnico samo ali pa za posameznimi izpeljankami je ponekod kot ena od možnosti razlag navedena nemška ustreznica. Za pravopis slovenskega jezika je primernejše, kadar je razlagalni del s ponazarjalnim

gradivom v slovenščini. Pogosto je sestavni del slovarskega sestavka tudi navedba paragrafa z določenim pravilom iz neslovarskega dela pravopisa, s čimer se po eni strani utemeljuje sprejem določene besede v slovar, po drugi pa ta povezava neslovarskega in slovarskega dela pravopisa navaja k popolnejšemu poznavanju pravopisnih pravil oziroma normativne strani danega dela in nakazuje njegov učbeniški namen. Prav tako so v slovarskih sestavkih slovnična in zunajjezikovna pojasnila.

3.2 Iztočnice praviloma nimajo obvestila o besednovrstni pripadnosti, vendar se znotraj slovarskih sestavkov ob posameznih besedotvornih oblikah pojavijo oznake za določene besedne vrste ali slovnične oblike: **tenèk** tenák /.../ tanjši, *pris.* tanje /.../; **umreti**, umrjoč *prid.* /.../; **biti** schlagen /.../ *trp. del.* bit, bijen. Sicer je pridevnik naveden samo v obliki za moški spol. Vendar tudi tu nastopajo izjeme: **kesán** kesnà kesnò.

Pač pa so slovnično opredeljene predpone. Na besedotvorno vlogo le-teh opozarja pojasnilo: kot predpona. Njihova morfemska posebnost je pokazana z levostičnim vezajem: **iz-**, **s-**, **so-**, **u-**, **vz-**.³

3.3 Iztočnice praviloma niso naglašene. Izjemoma je naglas naveden na tisti iztočnici, pri kateri bi glede naglasa omahovali: **dežél** dežéli. Iztočnice so enobesedne. Dvobesedna je kot stalna besedna zveza zapisana samo enkrat: **gasilno** društvo. Nekatere iztočnice so navedene v oklepaju. Taka beseda ne izkazuje vseh svojih slovničnih lastnosti (iztočnica **zel**, ki nima moškega spola) ali pa oklepaj omejuje rabo in besedo izloča iz jedrnega dela slovenskega besedja (**†javelne**). Po drugi strani pa je upoštevanje take iztočnice v slovarskem delu najbrž omogočila prav pogosta raba.

3.4 Med iztočnicami je tudi 45 lastnih imen. Lastnoimenske besede so navedene podobno kot občna imena v besedotvornem gnezdu (**Afričan** Afričanka, **Ambrož** Ambrozij, **Američan** Američanka). Ob pridevniku **blejski**, ki je samostojna iztočnica, se pojavi v gnezdu tudi pridevnik na *-ski* (**Hrvat** hrvaški (hrvatski *hs.*)). Pogosto pa so lastna imena zajeta tudi znotraj slovarskega sestavka, ki ga uvaja občnoimenska iztočnica (**angel** /.../ Angela, Angelika; **cerkev** /.../ Cerknica, Cerknica; **duh** /.../ sv. Duh; **kamen** /.../ Kamnik, Kamna Gorica); **prešeren** /.../ (Prešeren). Med lastnimi imeni je obravnavanih največ enot s področja imen bitij. Med njimi so osebna, ki so domača (**Francišek**, **Luka**, **Jožef**, **Tomaž**, **Prešeren**) in prevzeta (**Gabriel**, **Sapfo**). Veroslovna in bajeslovna imena se največ nanašajo na antično kulturo: **Ares**, **Eos**, **Jupiter**, **Keos**, **Minos**, **Zevs** in druga, **Kristus**, **Jezus**, **Bog** (v tem pravopisu je pisan samo z veliko začetnico) pa na krščanstvo. V to kulturno področje sodi zveza **sv. Rešnje telo**, **Gospojnica**, **Šmarni dan**, ki so poleg antične **Argo** predstavniki stvarnih imen. Primer **Hiacint**, *hiacint* naj bi kazal na možnost konverzije. Upoštevana so tudi imena prebivalcev: **Američan**, **Anglež**, **Hrvat**, **Lah**, **Rus**. Zanimivo bi bilo razpoznati merilo za sprejem zemljepisnih lastnih imen:

³ Sestavljaivec pa vendarle ni razpoznal vseh pripon. Prim. **naj**, **nar** (najlepši, narlepši).

Kamna Gorica, Kamnik, Prečna, Račna, Žalec, Postojna, Pariz, Dunaj (Beč *hs.*); **Grintavci, Dunav, Donava.**

3.5 Posamezne iztočnice so označene s križcem (†), ki je v točki 2 na strani pred slovarskim delom razložen kot: Besede, ki so zaznamovane s križem †, niso knjižne in se ne smejo pisati (Levec 1899: 126). Najstrožja normativnostna oznaka zadeva iztočnico **javelne** in tudi besede, navedene znotraj besedotvornega gnezda. Zanje večkrat velja, da prepoved rabe ni mogla preprečiti nadaljnjega uveljavljanja teh besed, ker so to danes stilno nezaznamovane besede. Prikaz tako označenih besed pri črki P naj bo nazoren primer normativnostnega opredeljevanja besed v prvem slovenskem pravopisu: **pametiva** (†pametva), **pastirica** (†pastarica), **pes**, pasji (†pesji), **pestunja** (†pestrna), **pinoža** (†pnoža), **pisemce** (†pismice), **piskor** (†piškur), **pivo** (†piva), **plašč** (†plajšč), **plenica** (†pelnica), **podati** (†podati se), **polje**, poljce (†poljice), **popolnoma** (†popolnem), **pozabiti** (†pozabljivši), **preden** (†predno), **preprost** (†priprost), **prešeren** (†preširen), Prešeren (†Preširen, Prešerin), **pretiti** (†protiti), **pridiga**, pridižnica (†prižnica), **prijatelj**, **telja** (†prijatelj tlja), **prirodopis**, prirodoznanstvo (†naravoslovje), **pritekni**, priteklna (†prikliklna), **prsi** *mn.* ž (†prsa), **punca** (†punica), punčka (†punčika). Tako so poleg posameznih besed označene tudi besedne zveze: **gasilno društvo** /.../ (†požarna bramba). Tu se sama od sebe ponuja zanimiva problematika, v kateri bi raziskali razvoj s križcem označenih besed v prvem slovenskem pravopisu preko naslednjih vse do najnovejših slovarjev in pravopisov.

3.6 Pri iztočnicah je mogoč tudi etimološki podatek: **gaslo** *rus.*, geslo iz *češ.*, **smatrati** *hs.*, **smoter** *hs.* Oznaka *germ.* (germanizem) ima poleg etimološke tudi normativno vrednost: **dar** /.../ darovati mašo *germ.* (†brati mašo).

3.7 Med iztočnicami nastopa tudi drugi del zloženek: **krat** /.../ prvikrat, desetkrat /.../. Gnezdo slovarskega sestavka vsebuje izpeljanke, ki jih premene že zelo oddaljijo od besedotvorne podstave: **grad** /.../, grajski, graščak /.../; grajan. V besedotvornem gnezdu se včasih znajdejo nenavadne oblike: **mali** /.../ manjši, manje, manj; malica, malicati. Pri samostalniku so navedene tudi zloženke, ki so pisane z vezajem: **lakát** /.../ laket-brada; **pedánj** /.../ pédenj-človek. V gnezdu pod iztočnico so obravnavane tudi sestavljenke: **angel** /.../ arhangel arhangeljski. Pri pridevniku je naveden prislov in samostalniki na -ost (**neusmiljen** neusmiljenost; **nevljuden** nevljudnež, nevljudnost; **umreti** umrjoč umrjočnost), pri predlogu tudi samostalniki: **brez** brezno. Precej je denotativnih parov, ki jih loči le slovnična lastnost spola.: **iver**, iveri *ž.*, **iver**, ivera *m.*; **obrt**, a **obrt**, i, *ž.*; **topol** *m.*, **topol** *ž.*; **vajet** *m.* in *ž.*, **pečat**, a, *m.*; pečat i, *ž.* Ob takih samostalnikih se pojavi oznaka spola, kar ob drugih samostalnikih ni navedeno. Tako je najbrž napaka, da je taka oznaka izostala ob samostalniku **skril**. Takemu tipu se pridružuje tisti, pri katerem je med posameznimi samostalniki razlika le v priponah, kar je spet pogojeno s pripadnostjo določenemu spolu: **lokomotiv**, *m.* **lokomotiva**, *ž.*; **goved**, i, *ž.* /.../ govede, eta, *sr.* /.../ govedo, a /.../ *mn.* goveda; **kljusa**, *ž.* in kljuse, eta, *sr.* Glede na precejšnje število takih samostalnikov bi lahko trdili, da je v ozadju najbrž delovala zavestna težnja zajeti jih čim več in da je to sodilo k normativnostni opredelitvi takih besed.

3.8 Ob samostalnikih moškega spola so kot par moškemu navedeni tudi samostalniki ženskega spola: **iznajdba** iznajdnik, iznajdnica; **prerok**, prerokinja; **zamorec**, zamorka. Nekatere so tudi zelo »sodobne«: **kapitan**, kapitanica. Ženska oblika samostalnikov je obravnavana tudi pri prebivalskih imenih: **Američan**, Američanka. Med izpeljankami so tudi manjšalnice: **halja**, haljica.

Vprašanje je, ali je pogostost rabe nekaterih časovnih prislovov res bila tako velika, da je pripomogla k sprejetju le-teh v slovar ali pa je to bila le etimološko zanimiva oblika: **dosegamal**, **dosihdob**, **dotle**. Zastarelost z današnjega vidika razkrivajo tudi besedne družine: **kancelija**, kancelijski, kancelijstvo, kancelar, kancelir, kancelirstvo, kancelist; **hasek**; hasen, *m.* in *ž.*; hasniv, hasnivost. Prav tako so bile bolj raznotere nekatere besedne družine, katerim je pri posameznih členih do danes opustitev pojmovne podlage okrnila rabo: **kaplan**, kaplanija, kaplaniti, kaplanovati, kaplanstvo.

Na drugi strani pa imamo že 1899. leta upoštevane besede, ki so za tisti čas delovale zelo novo: **makrobiotika**, **producirati**, **izlam** (islam) ali cela besedna družina: **ideal**, idealen, idealist, idealizem, idealizirati, idealnost; **socialen**, socialist, socializem; **promocija**, promovirati.

3.9 Posebno produktivni so bili nekateri prvi deli zloženk, ki so morfemski del prevzetih besed: **heksaeder** heksameter ...; **hektar**, hektogram, hektoliter, hektometer ...; helioskop, heliostat, heliotrop ... Tropičje nakazuje možnost nadaljnje tvorbe s tem morfemom v tej besedotvorni vrsti. Prav tako so zelo razčlenjene nekatere domače besedne družine: **igla** /.../, iglar, iglast, iglat, iglec in igelc, gelca (to je običajen zapis roditelja in ni napaka, op. L. B.) /.../; iglica, igličast, igličevje, igličnat; **umreti**, umrjoč, /.../, umrjočnost, umrl /.../, umrlec /.../, umrtje; umirati; umrljiv, umrljivost; **sklad** /.../ skládalnica, skladanica (drv), skladanje, skladarina, skladatelj, skladavec, skladba, skladen, skladišče, skladnica /.../ skladnina, skladnja, skladnost, skladovnica.

3.10 Sicer pa pojem pojmovne skupine ni bil uzaveščen. Preizkušanje tega na vzorcu imen za dneve pokaže, da so bili sprejeti le **ponedeljek**, **četrtek** in **sobota**. Prav tako so bili od imen mesecev sprejeti le **januar**, **februar**, **marec** in **avgust**. Za imena mesecev so navedene nekatere manj pogoste sopomenke: **marcij** (marec), **kresnik**, **rženi cvet** (junij), **svečan** in **sečan** (februar).

3.11 Največkrat so iztočnice prikazane samo v osnovni obliki brez podatkov o njihovi paradigmatiki. Kadar je roditelj pri samostalniki naveden, je to opravljeno na dva načina. Pri prvem je roditeljska oblika le napisana (**angel**, ela), pri drugem pa jo uvaja izpisana oznaka *rod.*, kateri sledi navedba roditeljske oblike. To se pogosto pojavlja pri samostalnikih z latinsko in grško končnico: **Ares**, *rod.* Aresa; **Keos** *rod.* Keosa; **Zevs** *rod.* Zevsa. Med obema leksikografskima možnostma ni velike razlike, le pri drugi je oznaka sklona dodatna, lahko bi rekli, redundantna informacija o sklonu. Ponavadi je roditeljski morfem naveden, kadar izpade polglasnik (**fuželj**, žlja; **eter**, *rod.* etra), kadar pride do podaljšane osnove (**improvizator**, rja) ali v

primerih, ko gre za obstojni polglasnik: **jazbec**, beca; **jezdec** deca. Upoštevana je tudi rodilniška dvojnica (**butelj** tlja in teljna; **glad** gláda gladu; **misliti** misleca in miselca).

3.12 Že v prvem pravopisnem slovarju preseneča veliko število dvojníc. Glede na besedne vrste in slovnične oblike se pojavljajo pri samostalnkih (**bingljec** in **bingeljc**), pri glagolu (**hoteti** in **hteti**), pri deležnikih na -č (vedeti **vedèč** in **vedoč**), pojavljajo se pri velelniku (gledati, **poglej**, **pogledi**), pri primerniku (globok, **globočji**, **globokejši**, **globši**, **globeljši**, **globlji**); dolg, **daljši**, **dalje**), pri opisnem deležniku na -l (miniti, /.../ maša je **minila** - **minula**), pri prislovih (**globlje**, **globoče**, **globokeje**). Glede na posebnost njihove vloge pa so dvojnice pisne (doiti, **doídem**, **dójdem**; **drugde**, **drugje**; **ukoristiti se** in **okoristiti se**), oblikoslovne (glad **glada gladu**; misliti /.../ mislec, **misleca** in **miselca**), naglasne (dete, **detéta** in **déteta**). Zanikana glagola imeti in hoteti prav tako izkazujeta dvojnice: imeti **nemam** in **nimam**; **nečem** in **nočem**. Kot dvojnica pridevniku **bolán** je s križcem sprejeta tudi pogovorna oblika bolana: bolán /.../ (**†bolána**). Navedeni primeri kažejo, da je razmerje med dvojnícami različno registrirano (z vejico, veznikom 'in' ter s pomišljajem. Ena od možnosti je tudi z oznako: **králjev** /.../ kraljevstvo *nav.* kraljestvo /.../.

4 Slovnična in funkcijska pojasnila. Na posebnosti rabe določene besede v Levčevem pravopisu opozarjajo različna pojasnila, ki besedo navežejo na sistem slovničnih pravil ali pa jo opišejo s stališča jezikovnega položaja.

4.1 Slovnična pojasnila se nanašajo na rabo besede v določenem številu. Oznaka *mn.* poleg množinskih samostalnikov (**sani** ž. *mn.*) označuje neregularno tvorbo množine (*mn.*: **volcje**, volkovi) ali pretežno rabo v tem številu: **žganec** *nav. mn.* žganci; **sanja** /.../ navadno *mn.* sanje; **ulica** /.../ navadno *mn.* ulice; **izjed** izjedi *mn.* Še primer bolj zapletenega prikaza številske morfematike, pri kateri je upoštevana tudi dvojnica: **sèn**, snà /.../ senec in sence /.../ *dv.* senci, *mn.* senci in sencà; **lakát**, ktà, ktú /.../, láket, ktà, *dv.*, *mn.* laktí ž; /.../. Slovnična pojasnila se nanašajo tudi na določno oziroma nedoločno obliko pridevnika: **zali**, a, o (nedoločna oblika se ne rabi /.../), **tenèk**, tenák (določno: tánki, a, o); **mali** ima samo določno obliko /.../ (za nedoločno obliko se govori majhen) /.../. Da je samo določna oblika pridevnika tudi zunanje znamenje prehoda v konverzijo, je normativno nakazano s križcem: **duhovnik**; duhovni, ega /.../ (†duhoven, ega).

Kot kažejo navedeni primeri, so slovnična normativna opozorila formulirana neleksikografsko. Še nekaj primerov: **izvun** (pravilneje nego izven), **tisoč** (se navadno ne sklanja), **zel** zla zlo (nima moškega spola); **rabiti**; ta glagol se često napačno govori in piše namesto glagola *potrebovati*, napačno je pisati ali govoriti: *rabim veliko denarja*; *vzemi nož, ker ga nič več ne rabim ...* pravilno: *potrebujem veliko denarja*; *vzemi nož, ker ga nič več ne potrebujem ...* Izjemoma se tako tudi v slovarskem delu znajde pravcato slovnično pravilo: **sebe**, se /.../ Kadar je od povratnega glagola odvisen drug povratni glagol, tedaj se pri drugem glagolu izpušča *se* npr. Dečku se ni hotelo učiti (a ne: †učiti se). Podobna pravila so navedena tudi pri iztočnici **kateri**.

V slovarskem delu prvega slovenskega pravopisa je med leksikografskimi oznakami tudi kazalka: **guščer** /.../ *gl.* kuščar; **prašati** *gl.* vprašati; **vogel** *gl.* ogel. Medtem ko družinska kazalka še ni razpoznan kot leksikografski pripomoček, kar dokazuje primer: **hrasta** *gl.* krasta; **hrastav** *gl.* krastav, pa je za pomensko povezavo med sicer samostojnimi iztočnicami uporabljena vodilka z okrajšavo *prim.*: **izbočiti** *prim.* vzbočiti; **izhajati** /.../ *prim.* iziti; **ujeti** /.../ *prim.* jetnik; **vzhod** /.../ *prim.* iziti; **vzporeden** /.../ *prim.* spored; **zdržati** /.../ *prim.* vzdržati. Pravilo o kazalkah in vodilkah ni vselej dosledno izpeljano: **zatohel** /.../ *gl.* zadržati.

4.2 Poleg znotrajjezikovnih so ob posameznih iztočnicah navedena tudi zunajjezikovna, lahko bi rekli funkcijska zvrstna pojasnila, ki opozarjajo na določene jezikovne položaje: **kadar** (v pesmih tudi: kedár) - enako tudi pri iztočnicah **kdaj**, **kdo**; **prečesčen** (samo v molitvah); **lešnik** (lešnikar) tako se sploh govori. Ob tem opozorilo na splošno rabo je ob posameznih besedah tudi pojasnilo za omejitve rabe, ki se nanaša na posamezna področja: **papa** *rod.* papána (na Notranjskem).

Ne glede na to, da so besede v glavnem navedene brez naglasa, se je sestavljalavec dobro zavedal njegove veljave pri normativnosti, zato je besede kdaj pa kdaj naglašal: **duh** /.../ duh duhá der Geist *tož.* duhá. Natančno normativno določenost izkazujejo posamezne pridevniške oblike: **láhek**, láchka, láchko; legák, lehkà lehkò. Mogoče so tudi naglasne dvojnice pri posameznih glagolskih oblikah: **becniti**, becnèm, bácnem. Naglas opravlja tudi pomensko razločevalno vlogo pri enakopisnicah: **neučen** /.../ neúčen, neúčna.

5 O razlagah. Razlaganje pomena iztočnic je uresničeno na več načinov, ki so v leksikografiji običajni tudi danes.

5.1 Pomensko razlagalno nalogo lahko opravi ponazarjalno gradivo, ki je brez nemških ustreznice le redko navedeno: **ubeliti** velike skrbi ubelijo lase; **veder** regenfrei; na vedrem; pod vedrim nebom unter freiem Himmel; **uležati** se abliegen; uležano sadje, uležano pivo; **umesiti**: testo, moko; - vmesiti (v testo) einteigen; **vož** ž der Strick; -voža /.../ vože *n.*: žrd je z vožem pripeta.

Ponazarjalno gradivo z navedbo v določeni slovnični kategoriji opravlja tudi dodatno vlogo slovničnega obvestila: **sanja** /.../ sanjske bukve. Pri nekaterih glagolih prinaša tudi podatek o vezljivosti: **vbiti** /.../ jajca v maslo vbiti; vbiti si kaj v glavo, vbijati komu kaj v glavo; /.../; **vtepti** /.../ vtepti komu kaj v glavo /.../; **vdeliti** kaj v zlato, srebro. S ponazarjalnim gradivom so natančno prikazane pomenske razlike med izrazoma cel in ves: **cel** /.../ kupica je še cela, ni ubita; suknja je še cela, ni raztrgana; hleb ni več cel, pa je še ves /.../; cel hleb prinesi t. j. ne reži ga prej; celi hleb prinesi t. j. tisti hleb, ki je še cel, ne tistega, ki je že načet /.../.

5.2 Naslednja možnost razlaganja pomenov pritegne sopomenke. Sopomenski pari so med seboj povezani z enačajem: **inak** inako = drugače; **izgled** = razgled; **izstradati** = sestradati; **ragla** = prekla, raglica; **strgati** = raztrgati; **šmarni** = sv. Marije; **zatem** = potem; **zopet** = spet. Iztočnica **gostosevci** ima sopomenki

gostoževci, gostožirci. Nista pa kot sopomenski par razpoznan izraza z domačo oziroma prevzeto pripono: **paginovati**, paginirati. Pogosto so sopomenke vzete iz nemščine: **gorčica** der Senf; **izbris** die Löschung; **izgnati** herausstreiben; **izdehniti**, dahnem, izdehnit, izdahnjen aushauchen. Razlagalno vlogo dobi tudi oznaka *hs.* s sopomenko iz zadevnega jezika: **ščediti** (*hs.* štediti).

5.3 Pri besedi **unesti**, ki je edini primer terminološko označene besede, je prikazana možnost splošne umestitve pomena s terminološko oznako: *mat.* (matematični izraz).

6 Normativnost zadeva tudi pisavo skupaj in narazen: **zakaj** warum; za kaj: vrzi me, če si za kaj /.../ -denn: veselite se z menoj, zakaj /.../ našel sem ovco, ki je bila izgubljena; **zato** deshalb; za to: njemu je čast nad vse; za to se puli.

7 Sklep. Čeprav se v prvem slovenskem pravopisu v zametkih kaže večina leksikografskih načel, pa je zanj značilna velika leksikografska neenotnost pri prikazu besed. Besedotvorje še nima izoblikovanih zakonitosti, po katerih bi se jasno razpoznavala besedotvorna umestitev posameznih tvorjenk. Sestavljaivec se ni zavedal leksikografskega pravila usklajenosti obdelave besed, niti semantičnega členjenja leksike v pojmovne skupine. Seveda tega ob stopnji takratnega razvoja leksikologije ne gre pričakovati. Med oznakami je uporabljena tudi *n.* - neutrum (vože *n*), ki ni pojasnjena v uvodnem delu. Oznake so ponekod izpisane, drugje so strnjene v okrajšavo (*navadno* : *nav.*). Motijo tudi večkratne napake v abecedni ureditvi iztočnic. Besedotvorne oblike nimajo desnostičnega vezaja, ki bi nakazoval nesamostojne dele besed. Sicer pa je prvi slovenski pravopisni slovar kljub pomanjkljivostim in razmeroma majhnemu številu iztočnic le-te razmeroma dobro izbral, saj so še vedno sestavni del jedrnega besedja slovenskega jezika. Namenu slovarja ustrezna izbira besedja pa je ena glavnih odlik uporabnega slovarja. Tudi gnezda so pri posameznih iztočnicah bogata s tvorjenkami, katerih pomenske vsebine še niso zasedene. S tem se ponuja možnost, da bi jih uporabili kot nove besede.

Etimološki podatki ob posameznih iztočnicah so odraz raziskovanja izvora slovenskega jezika in s tem tudi posameznih besed, kar je bilo aktualno celo 19. stoletje. Poleg etimologiziranja se v prvem slovenskem pravopisu odsev časa opaža tudi v navajanju nemških sopomenk. Ne glede nato, da je bilo celo 19. stoletje čutiti strah pred germansko nevarnostjo, se sestavljaivec ni imel moči izogniti se tovrstnemu vplivu nemščine in ji je z vzporejanjem nemških izrazov dajal celo prednost.

Primerjava obravnave besed v Pleteršnikovem slovarju in v prvem slovenskem pravopisu bi prispevala k popolnejši predstavitvi takratne slovenske normativnostne in siceršnje razčlembes besed. Ker je bil to prvi slovenski pravopisni slovar, se pojavi tudi vprašanje, ali je v čem leksikografski prikaz besed v tem delu vplival na naslednje pravopise. Nedvomno je to oznaka za normativno zaznamovane besede, ki jim grafična oznaka, pa naj bo to križec ali krožec in črna pika v novejših pravopisnih slovarjih, jemlje funkcijsko celovitost.

Prvi slovenski pravopis je dobrodu razburkal slovensko jezikovno javnost, vendar se kritika ni dotikala leksike kot take, niti leksikografskih načel, ampak se je ustavljala ob posameznih izrazih. O njem je veliko pisal dr. Karel Štrekelj. Leta 1911 je svoje sestavke objavil v posebni knjigi z naslovom *O Levčevem slovenskem pravopisu in njega kritikah*. Opomnje o slovenskem glasoslovju in rabi nekaterih oblik in besed. V *Domu in svetu* je avtor s podpisom Dr. A. B. (po vsej verjetnosti okrajšave kažejo na doktorja Antona Breznika)⁴ takole priporočal njen izid: »Vsem je še v najboljšem spominu, kako je zašumelo na našem literarnem polju l. 1899, ko je izšel Levčev Slovenski pravopis. Kakšno presenečenje na eni strani in kakšna pohvala in priznanje na drugi plati! Toliko in tako raznovrstnih kritikov še ni vzbudila nobena slovenska knjiga. In vendar boj ni veljal pravopisu v celoti, temuč zgolj nekaterim posameznim pravilom iz glasoslovja. Kakšna vojska bi bila šele, če bi se bilo pisalo o vsem, česar se Levec v svojem Pravopisu dotika. V obrambo ogroženih pravil sta nastopila p. Škrabec in vseučiliški profesor Štrekelj. Štrekelj je začel objavljati v podlistku *Slovenca* l. 1900 svojo znamenito kritiko *O Levčevem pravopisu in njegovih nasprotnikih*. Njegova kritika ni bila kritika v navadnem pomenu besede, temuč obširna in znanstveno natančna razprava o dotičnih vprašanjih. Pri posameznih točkah je vpel tudi mnogo drugih podobnih jezikoslovnih drobtin, tako da je spis bogata zakladnica raznovrstnih jezikoslovnih resnic. Dotični spis je izšel sedaj po desetih letih v posebnem odtisku, kateremu je pridejanih še nekaj novih točk ter obširno stvarno in imensko kazalo /.../. Vsem, ki se za domače jezikoslovje zanimajo, knjigo toplo priporočam.« (*Dom in svet* 1911: 405).

Literatura

- BREZNIK, Anton 1982, *Jezikoslovne razprave*, izbral in uredil Jože Toporišič, Slovenska matica, 460 str.
- LEVEC, Fran, 1899, *Slovenski pravopis*. Sestavil Fran Levec. Na Dunaju. V cesarski kraljevi zalogi šolskih knjig.
- ŠTREKELJ, Karel, 1911, *O Levčevem slovenskem pravopisu in njega kritikah*. *Opomnje o slovenskem glasoslovju in rabi nekaterih oblik in besed*, Ljubljana, 137 strani.
- GLOŽANČEV, Alenka, 1997, Kratek pregled slovenskega pravopisja od konca devetnajstega stoletja do danes, *Jezikoslovni zapiski* 3, 86-87.
- Dr. A. B. (Breznik, Anton), 1911, *O Levčevem slovenskem pravopisu in njega kritikah*, *Dom in svet* 24, 405.
- OROŽEN, Martina, 1979, *Jezik učnih knjig v 19. stoletju, XV. seminar slovenskega jezika, literature in kulture*, Univerza Edvarda Kardelja v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Pedagoško-znanstvena enota za slovanske jezike in književnosti.

⁴ Jezikoslovne razprave Antona Breznika to potrjujejo; prim. str. 428.

Lexicographic Treatment of the First Slovenian Orthographic Code (Fran Levec, 1899, on the 100th Anniversary of Publication)

Summary

As one of the major achievements in Slovenian linguistics – among other textbooks which filled the gaps in individual specialist areas in 19th century – the first Slovene orthographic code was published in 1899 by Levec. Although this orthographic code does not include many words it excels in listing the words that belong to the core part of the Slovenian vocabulary. The entries are organized on the principle of word-formation, i.e. the derivatives are nested within the main entry. The treatment of the vocabulary shows outlines of most lexicographic principles: synonyms are listed, words are linked to each other by means of cross-references, grammatical and pragmatic annotations draw attention to typical use of individual words. Meanings are explained by illustrative examples and synonyms, and quite frequently also by German equivalents. The development of the vocabulary shows that the normative label marking the words which should not be used (a cross) often failed to prevent further growing use of these words, since nowadays they are unmarked for style. The compiler did not achieve lexicographic consistency and some other deficiencies can be observed, but nevertheless the first Slovenian orthographic code is the initial work in the important area of Slovenian lexicography.

Označevanje v slovenskih narečnih slovarjih

Peter Weiss

IZVLEČEK: V zadnjih dveh desetletjih se v slovenskih narečnih slovarjih uporablja označevanje, in sicer predvsem z označevalniki, ki pripomorejo k temeljitemu in gospodarnemu opisu jezikovnih pojavov. V primerjavi s slovarji slovenskega knjižnega jezika ima označevanje v slovenskih narečnih slovarjih nekatere posebnosti, ki so obravnavane v tem prispevku.

ABSTRACT: Through the past two decades labelling has been used in dialectal dictionaries, specifically with labels that enable a thorough and economical description of linguistic phenomena. The article discusses some specific features of labelling in Slovenian dialectal dictionaries as compared to dictionaries of standard Slovenian.

0.0 V širšem pomenu so označevalniki v slovarju tiste informacije, ki pri jezikovnih prvinah po navadi v okrajšani obliki (in v nekaterih slovarjih tudi kot grafični znaki, različne vrste oklepajev ali vrste tiska – SP 1997: 136) prikazujejo in pojasnjujejo (1) slovnične (in besedotvorne¹) podatke² ter (2) zvrstno in stilno označenost, strokovnoizrazno pripadnost, čustvenost, časovno označenost (glede na sedanjost), pogostnost ipd. * V uvodu k SSKJ-ju (SSKJ 1: XVIII, § 93) je rečeno:

Za opredeljevanje besed, pomenov ali zvez uporablja slovar kvalifikatorje. To so pojasnila, ki poučujejo, v katero slovnično kategorijo spada beseda, jo opredeljujejo časovno oziroma krajevno, govorijo o njeni stilni uvrstitvi, razširjenosti in vrednosti ter nakazujejo preneseno ali posebno rabo. S tem kažejo na normo knjižnega jezika ali opozarjajo na razmerje do nje.

¹ Tipa *manjšalnica od ..., prislov od ...*

² V Uvodu k SSKJ-ju sta za *besednovrstni podatek* uporabljena izraza *kvalifikator*, ki določa besedno vrsto (SSKJ 1: XIII, § 26) in *kvalifikator besedne vrste* (SSKJ 1: XIV, § 34), pozneje pa tudi (*navadni*) *slovnični kvalifikatorji*.

* Prispevek je dopolnjen odlomek iz piščeve doktorske disertacije z naslovom *Teorija in praksa slovenskega narečnega slovaropisja: Primer govorov Zadrečke doline med Gornjim Gradom in Nazarjami*, Ljubljana, 1994; obranjena je bila leta 1995 na Filozofski fakulteti v Ljubljani.

V ožjem pomenu in pri natančnem razločevanju so označevalniki vse, kar je navedeno v točki (2), za pojav iz točke (1) uporabljam izraz slovnični (ali besedotvorni) podatek; obširnejši slovnični podatek, ki bi ustrežal označevalniškemu pojasnilu, je slovnično pojasnilo. Posamezni označevalniki se lahko nanašajo na besede, besedne zveze (frazeme), besedne oblike (prim. geslo *biti sem* v Weiss 1998) in naglas vsega tega (prim. govorne uresničitve pozdrava *dober dan* v geslu *dan* v Weiss 1998) ter na pomene, pa tudi na hierarhijo različic in sopomenk (tu predvsem s pogostnostnima označevalnikoma *in* in *tudi*).

0.1 Označevalniško pojasnilo (prim. točko 5) je označevalnikom »podobno, v daljši enoti izraženo opozorilo« (SSKJ 1: XXII, § 58). (Pri Toporišiču 1992: 172 je *oznakovno pojasnilo* razloženo kot »[d]oločitev pomena oznake«, kar pa je dejansko razlaga besede *označevalnik* oz. Toporišičevega izraza *oznaka*.) Medtem ko je skupina označevalnikov v določenem slovarju zaprta, je skupina označevalniških pojasnil odprta; prve je treba v slovarskem uvodu razvezati oz. jih razložiti in ponazoriti (npr. okrajšave tipa *star.*, sploh pa simbole, različne oklepaje in vrste tiska – SP 1997: 136, 138–139), označevalniška pojasnila pa ne potrebujejo razlag in ponazoril, ker so praviloma neokrajšana in nekatera rabljena zelo redko, lahko tudi samo enkrat.

0.2 Izraz *označevalnik* povzemam po Marjeti Humar (1993); v SSKJ 1: XVIII je uporabljen izraz *kvalifikator*, v SP 1997: 136 pa izraz *oznaka*. Preširoka pomenskost glagola *označevati* (nasproti *kvalificirati*) še vedno kliče po boljši besedotvorni rešitvi in ureditvi za celo pomensko skupino, ki bi gospodarno vključevala tudi glagol. V to smer je bilo narejenih več poskusov, izraz *označevalnik* pa se mi med vsemi dosedanjimi zdi najboljši. – Težave z izrazjem za označevanje imajo npr. tudi v nemščini. Hausmann (1989: 649) navaja za označevalnik izraza *Markierungsetikette* in *Markierungsprädikat*, v zadnjem času pa se poleg njiju uveljavlja izraz *Marker*. Celotno problemsko področje se imenuje *Markierung*, priložnostno pa se pojavljajo še drugi izrazi, npr. *Indizierung*.

0.3 Označevanje z označevalniki in označevalniškimi pojasnili (eksplicitno označevanje) je le ena, in sicer najbolj jasna in gospodarna možnost opozarjanja na nenevtralne jezikovne pojave. V dvojezičnih in tujejezičnih slovarjih je mogoče najti še dve.

0.3.1 Predvsem za označevanje čustvenostnega, pogovornega in nizkega sta tudi v slovenski dvojezični praksi na voljo slovarski deli, ki težita k implicitnemu (ustrežniškemu) označevanju, in sicer sta to nemško-slovenski in slovensko-nemški slovar (Debenjak 1992, 1995) – izrazijski označevalniki so v teh dveh slovarjih izrecno navedeni. Na naštetih področjih označevanja imajo tudi nenevtralne slovenske besede in besedne zveze navedene nenevtralne ustreznice v nemščini (in obratno), samo po sebi pa se razume, da je za nevtralni izraz v enem jeziku naveden nevtralna ustreznica v drugem. Če je za slovensko *ženska* nemška nevtralna ustreznica *die Frau* ali *das Weib*, je za slabšalno slovensko *baba* nemška ustreznica *das Weibsbild* ali *das Frauenzimmer*. Vendar pa nastopijo težave, ko tovrstni ustrezniki odpovejo. Tako bi bilo tudi z zvrstno ustreznim pogovornim izrazom v nemščino težko prevesti slovenski samostalnik *generalni* 'generalni direktor' (v slovensko-nemškem slovarju ga ni, in škoda je, če je izpadel zaradi zadrege z označevanjem), slabšalna zveza *babja*

vera 'praznoverje' je prevedena z *der Aberglaube*, kar je v nemščini nevtralnno. Tako je kdaj vendarle treba zapisati priložnostni označevalnik: v geslu *baba* (Debenjak 1995) najdemo poleg »das Weib« (kar je v nemščini nevtralnno) v oklepaju pripisano »abwertend für das Frau: das Weibsbild«, v geslu *babnica* poleg »die Alte« (v nemščini je to lahko glede na pomen nevtralnno ali pa ne) še »slabšalno: die Weibsperson, das Weibsstück«, medtem ko je v geslu *babura* zapisana razlaga: »(widerwärtige Frau) die Schreckschraube«. (Navzkrižno preverjanje z nemško-slovenskim slovarjem (Debenjak 1992) pokaže še marsikatero nedoslednost.) Pri pogovornem *župa* 'juha' najdemo pripisano razlago z označevalnikom »volkstümlich für: die Suppe« (volkstümlich bi pomenilo 'ljudsko'). Z označevalnikoma v razlagi sta opremljeni tudi besedi *Juga* »(umgangssprachliche Bezeichnung für Jugoslawien)«, tj. 'pogovorna oznaka za Jugoslavija', in *Jugovina* »(ironisch für Jugoslawien)«, tj. 'ironično za Jugoslavija'. Formulacije, zapisane v vlogi označevalnikov, so v slovensko-nemškem slovarju zapisane zdaj v nemščini (v geslu *baba*), zdaj v slovenščini (v geslu *babnica*), kar ni dobro.³

0.3.2 Angleški slovaropisci, ki so izdelali slovar COBUILD, namenjen predvsem tujcem, ki se učijo (britanske) angleščine, in njihovim učiteljem, so besede in pomene na potrebnih mestih označili tako, da so geografske in/ali stilistične označevalnike vključili v razlage ali pred več razlag (gl. seznam v COBUILD 1995: xx–xxi):

hooker [...] A **hooker** is a prostitute; used mainly in informal American English.

fuck [...] **Fuck** is a rude and offensive word which you should avoid using. [...]

Ta način označevanja je priročen predvsem za učitelje, ki imajo razlago z označevalnikom že oblikovano v poved, manj pa za druge uporabnike, ki iščejo grafično izpostavljene označevalnike na pričakovanih mestih, najdejo pa jih na nepričakovanih (če jih sploh). – Podatek o pogostnosti besede, ki temelji na podatkih iz besedilnega/besednega korpusa Bank of English (prim. Gorjanc 2000: 336), je v slovarju COBUILD zapisan v isti vrstici kot iztočnica na robu, in sicer je optično ponazorjen s petimi karami: več kot je črnih kvadratkov, pogostejša in torej za učenje obveznejša je beseda. (Ob posameznih pomenih pogostnostni podatki v slovarju COBUILD niso navedeni.)

0.4 Tule opazujem ob narečni slovarski praksi seveda tudi knjižno, in sicer v SSKJ-ju, ki je do zdaj edini slovar, ki ima z označevalniki opremljeno vse v slovar zajeto občno besedje, hkrati pa upoštevam tudi objavljene rešitve za pripravljajoči se slovarski del Slovenskega pravopisa (SP 1997; primeri so objavljeni v Toporišič 1994). (Glede označevanja samo registriram napredek pri sestavljanju izrazijskih slovarjev (npr. Humar 1996), ki jih je v tem pogledu pred dobrim desetletjem kritiziral Velemir Gjurin (1987: 161).) Tudi v tujih narečnih slovarjih, ki označujejo besedje, se kaže koristna prepletenost s knjižno slovaropisno teorijo in prakso, saj utrjuje pojme in uporabnikov ne bega z novostmi. To je zelo očitno v Slovarju slovaških narečij (SSN) iz leta 1994 v primerjavi s knjižnim Kratkim slovarjem slovaškega jezika (KSSJ) iz let 1987 in 1997.

³ Slovensko dvojezično slovaropisje vzornih in vzorčnih del v tem pogledu tako rekoč nima, čeprav je v zadnjem desetletju nastalo nekaj obsežnejših slovarjev, predvsem v zvezi z nemščino (Debenjak 1992, 1995) in z italijanščino (Šlenc 1997).

1.0 Označevalnik, ki se nanaša na iztočnico (ali besedno zvezo, in sicer na večbesedni strokovni izraz ali frazem), se piše pred razlago, označevalnik, ki se nanaša na posamezno obliko, besedno zvezo ali posamezen pomen, pa pred konkretno obliko ali razlago. Če označevalnik stoji v slovarju pred ponazarjalnim primerom, kateremu v oklepaju sledi razlagalno pojasnilo s pomenskim premikom, se nanaša na ponazarjalni primer in pripisani pomen. Kadar takoj za označevalnikom stoji dvopičje, velja označevalnik za več kot en ponazarjalni primer, in to do naslednjega označevalnika oz. do konca pomenske (pod)skupine. (V tem smislu ravna že SSKJ (SSKJ 1: XIX, § 100).) Nov označevalnik ukine prejšnjega, razen če ta ni grafično nadrejen; v tem primeru postaneta priredna. (Slovnični podatki in slovnična pojasnila stojijo pred označevalniki in označevalniškimi pojasnili.) Iz poskusnega zvezka Slovarja govorov Zadrebčke doline med Gornjim Gradom in Nazarjami (Weiss 1998) navajam bistvene sestavine ustreznih gesel:

froc [...] slabš. *otrok* | v odnosu do *staršev*: [...] ; zmer. [...]

guzniti [...] nizk. **a** *umreti* : [...] **b** redk., za živali *poginiti* : [...]

1.1 Razumevanje veljavnosti označevalnikov (pa tudi označevalniških pojasnil ter slovničnih podatkov in pojasnil) v SSKJ-ju otežuje premajhna grafična razmejenost posameznih skupin podatkov pri pomenih in podpomenih. Jasna sta tale dva primera (ki so tule okrajšana na tisto, kar nas v tej zvezi zanima):

absurdnost [...] *lastnost, značilnost absurdnega*: [...] // redko *absurd* [...]

afna [...] nižje pog. *opica*: [...] // slabš. *človek z nenaravno, izumetničeno zunanostjo ali vedenjem, zlasti ženska*: [...]

V nekaterih primerih pred glavnim pomenom stoji označevalnik, za dvojno poševnico, ki uvaja podpomen, pa ni označevalnika, (ali pa je in ga je mogoče razumeti priredno prvemu), zato je težko prav in enoumno razumeti tale gesla:

abuzus [...] knjiž. *zloraba*: [...] // *čezmerno uživanje*: [...]

administrativa [...] redko *organ za vodenje upravnih poslov; administracija*: [...] // žarg. *oddelek v podjetju za pisarniško poslovanje*: [...]

altana [...] knjiž. *zaprt balkon ali zaprta terasa v nadstropju*: [...] // *senčnica, uta*: [...]

aristokracija [...] v razredni družbi *plemiči, plemstvo*: [...] // *skupina ljudi, ki ima moč, veljavo zaradi položaja ali premoženja*: [...]

Če v geslu *abuzus* označevalnik *knjižno* velja tudi za podpomen, potem je najbrž tudi v geslu *administrativa* označevalnik *redko* treba kombinirati z označevalnikom *žargonsko*. Natančnega navodila o branju označevalnikov, ki stojijo na takih mestih, v uvodu k SSKJ-ju ni (pričakovali bi ga npr. v § 98 in v Silvester 1978: 71–72).

Zato se je treba odločiti za drug način prikazovanja pomenov in podpomenov. Enega od njih ponuja poskusni zvezek Slovarja govorov Zadrebčke doline med Gornjim Gradom in Nazarjami (Weiss 1998), ki v tem sledi predvsem nemškemu slovaropisnim dosežkom. Pomeni so večinoma označeni s **1**, **2**, ..., če sta podpomena vsaj dva, pa se vrsta začne z **a**, **b** ... Ta način omogoča tudi lažje prikazovanje sopomenskosti, ker ima marsikdaj samo podpomen (kdaj pa tudi edinole pomenski odtенок) pripisano sopomenko, ter lažje razlaganje in preprostejše kombiniranje označevalnikov. (Tukajšnja dva primera sta glede na objavo v poskusnem zvezku

slovarja govorov spodnje Zadrečke doline (Weiss 1998) izpopolnjena. Več kot označevalnikov je v takih položajih slovničnih podatkov in pojasnil k pomenu.)

delati [...] 7. redk., nav. s prislovom *rasti a* |*uspevati*: [...] **b** |*razvijati se, rediti se*: [...]

faš [...] 1. les. *kup zvezanih desk a kot del splava b za ladijski pod*: [...] 2. grad. *izravnalni pas ometa*: [...]

2.0 V slovaropisju se odmiki od neoznačene rabe opisujejo z označevalniki dosledno šele v zadnjem času – v slovenskem slovaropisju od izida prve knjige SSKJ-ja leta 1970 dalje. Za svoj čas zelo dobro je imel označevanje izpeljano Anton Murko v letih 1832–1833 v slovensko-nemškem (in tudi za slovenski del v nemško-slovenskem) slovarju (Orel 1999), ki je prvi v slovenskem slovaropisju tudi skoraj dosledno navajal besednovrstne in druge slovnične podatke (Weiss 1999). Označevanje je bilo v poznejših slovarjih do SSKJ-ja različno obsežno in dosledno, še najbolj izdatno predvsem v zadnjih izdajah Janežičevega slovensko-nemškega slovarja (npr. Janežič 1893) in v Pleteršnikovem Slovensko-nemškem slovarju (Plet. 1–2), prelom v zadnji tretjini 20. stoletja pa je v zvezi z novim pojmovanjem in uveljavitvijo zvrstnosti.

2.1 Merilo nevtralnega (neoznačenega, nezaznamovanega, nevpadljivega, običajnega, navadnega, »normalnega«) se v slovaropisju nanaša na povprečnega tvorca besedil oz. poslušalca. Povprečni pojav je neoznačen, jezikovna prvina, ki je označena – gre lahko za besedo ali besedno zvezo, za pomen, obliko, izgovorno (glasovno) dvojnico ali sopomenko –, pa ima v slovarju pripisan ustrezen označevalnik (Hausmann 1989).

2.2 Natančnejši pregledi tujih enojezičnih slovarjev knjižnih jezikov so pokazali na neenotnost v označevanju kakor koli označenega besedišča, čeprav so primerjave zaradi različnih sistemov označevanja težke že v istih jezikih, sploh pa v različnih. Vendar pa to ne sme biti razlog za opustitev označevanja – »kaže le, da označevalnikom ne moremo pripisovati absolutne, temveč relativno vrednost« (Hausmann 1989: 650). Pri tistih slovarjih, ki so kolektivno delo (in tak je npr. SSKJ), je ena od najtežjih nalog dosledna izpeljava in nadzor rabe istovrstnih označevalnikov: v idealnem primeru bi popolne sopomenke morale imeti iste označevalnike.⁴

2.3 Pomanjkljivost označevanja jezikovnih pojavov, zapisanih v narečnem slovarju, je individualnost razumevanja označenosti, saj narečne slovarje praviloma pišejo prostorsko, podatkovno, generacijsko in še v kakem smislu omejeni posamezniki, hkrati pa so besedila, iz katerih izvirajo označeni pojavi, pogosto neujemljiva. (Na neenotno pojmovanje označevalnikov in rabo socialnozvrstnih pri frazemih v slovarjih v tem smislu opozarja Erika Kržišnik (1998: 63–64).) To mo-

⁴ O tovrstnem trudu pri sestavljanju SSKJ-ja pričajo sezname označevalnikov, ki so bili za sprotno delo pripravljani v Inštitutu za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU v Ljubljani. Če slovar izhaja po delih, lahko pride do napake, kakršna je v SSKJ-ju, ki je nastajal kakega četrta stoletja: frazema *od a do ž* 'od začetka do konca, vse' je bil v prvi knjigi (leta 1970, v geslu *a*) očitno zaradi spregleda predstavljen brez označevalnika, torej kot nevtralen, v peti (ki je izšla leta 1991, v geslu *ž*) pa ustrezno kot ekspresiven; neenotnost v ponatisnjem enozvezkovnem SSKJ-ju in v elektronskih izdajah ni odpravljena.

rajo vzeti v zakup tako uporabniki kot pisec slovarja sam: velik uspeh bo že to, da se bo trudil doseči nemogoče, namreč ideal – in enotno označevanje je le eden od mnogih, ki jih (narečni) slovaropisec poskuša uresničiti.

3.0 Obseg označevanja v slovenskih narečnih slovarjih, ki so izšli v knjižni obliki, je različen. V slovarju črnovrškega narečja Ivana Tominca označevanja skorajda ni, na redkih mestih pa je to vendarle vključeno v razlago, npr. v geslu *škric* 'zaničljivo o gosposkem človeku' (Tominec 1964). Ker se ta slovar opira na Pleteršnikov Slovensko-nemški slovar, je treba ustrezno razumeti tudi oznake; tako ima v geslu *lulati* Pleteršnik pripis »(v otročjem govoru)«, Tominec pa besede ne označuje. – Tezavar slovenskega ljudskega jezika na Koroškem (Thesaurus 1–4) ima kot prvi od narečnih slovarjev v obliki okrajšav zapisane nekatere označevalnike, ki so – tako kot nasploh gradivo v Tezavru, ki je dejansko preurejena konkordanca narečnih zapisov – večinoma prevzeti iz upoštevanih dialektoloških del (Schlüssel zum Thesaurus 1982: 102–104), ob tem pa s pripisanimi indeksi pri iztočnicah še številске »leksikalno-semantične kvalifikatorje« (nekvalificirano – beseda je v splošni rabi, 1 – beseda s strokovnega področja, 2 – beseda iz nemške šole in administracije, 3 – citatna beseda, 4 – individualni neologizem, 5 – beseda ne spada v nobeno od naštetih skupin) (Schlüssel zum Thesaurus 1982: 35–37; Karničar 1991: 100). Tovrstni način je gospodaren, vendar pa tudi pomanjkljiv: nasproti si stojijo bolj informativni črkovni in slabo obvestilni številski označevalniki, pri čemer mora številski marsikdaj vendarle imeti pripisan še kak podatek: indeks 1 npr. zahteva še pojasnilo o stroki, če ni razvidna iz nemške ustreznice. – Franc Novak v slovarju beltinskega govora (Novak 1985, 1996) označevalnikov in označevanja sploh nima. – Z označevalniki je besedje primerno natančno in dosledno opremil Ludvik Karničar v obirsko-nemškem slovarju, delu monografije o obirskem narečju (Karničar 1990, seznam na str. 9). – V rezijansko-angleškem slovarju Hana Steenwijka, ki je del monografske predstavitve govora vasi Bila (San Giorgio) (Steenwijk 1992: 237–338), ni označevalnikov. – Dušan Jakomin ima v slovarju govora Svetega Antona pri Kopru štiri označevalnike, in sicer *arhaizem*, *otroški izraz*, *pejorativno* in *vulgarno*, ter poleg njih še dva krajevna, in sicer za Kocjančiče in za Potok, vsi pa so okrajšani (Jakomin 1995, seznam na str. 9). – Brez označevanja je slovar govora Gozda-Martuljka in Srednjega Vrha Stanka Koširja (1997), vendar pa je npr. slabšalnost ponekod razvidna iz knjižne ustreznice in torej vključena v razlago, kot npr. v geslih *ubúndran* 'biti smešno oblečen' in *vdévan* 'grdo oblečen, neokusno oblečen' (Košir 1997: 81). – Italijansko-nadiški slovarček Simone Rigoni in Stefanie Salvino iz leta 1999 ima označevalnike sicer naštete (Rigoni – Salvino 1999: 10–13), vendar so le krajevni in predvsem izrazijski potem tudi dosledno navajani, medtem ko drugih v geslih, kjer bi jih pričakovali, ni (npr. slabšalnega v geslu *puttana* 'kurba'). – Kratki slovar poljanskega narečja Dušana Škrlepa (Škrlep 1999) je – ob skopih in nezanesljivih podatkih, zaradi katerih je to narečni slovar bolj po imenu kot po vsebini – povsem brez označevalnikov. – Rokopisni Rožanski narečni besednjak Josipa Šašla iz leta 1957 (hrani ga Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU v Ljubljani), ki je izboljššan glede na slovar v knjigi Narodno blago iz Roža (Šašel – Ramovš 1936–1937: 101–122), je pri označevanju zanimiv

zato, ker ima ob pogostnostnih označevalnikih *in* in *tudi* (npr. v geslih *tasátə* in *tarólqatə*) označevanje vključeno v razlago, npr. *lúlatə* 'otroški izraz za scati', *taréqatə* 'dolgo in gostobesedno govoriti'.

Težnjo po natančnem označevanju vsega v slovar zajetega besedja, besednih zvez in oblik predstavlja poskusni zvezek Slovarja govorov Zadrebke doline med Gornjim Gradom in Nazarjami (Weiss 1998), v katerem sem želel zapisati vse občno besedje, ki se govori na obravnavanem področju. Doslednega označevanja sem se upal lotiti, ker govorim enega od govorov, upoštevanih v slovarju. Če slovaropisec obvlada govor ali narečje, ki ga opisuje, je sestavljanje slovarja in s tem tudi označevanje lažje. Vendar pa je upoštevanja vreden še en vidik: če bo področje, ki ga zajema narečni slovar, obširnejše, npr. v slovarju celotne narečne skupine, se bo sestavljalac (ali skupina sestavljalcev) gotovo znašel v vlogi tujca in ali ne bo mogel zanesljivo izpeljati označevanja v celoti ali pa bo označevanje neenotno.

3.1 Krajši narečni slovarčki, ki so dodani besedilom v kaki knjigi, večinoma ne vsebujejo označevalnikov. Taki so recimo v zbirki Glasovi, v kateri so besedila nasploh (in torej tudi besede in besedne zveze v slovarčkih ali v sprotnih opombah) zapisana v nekoliko sproščeni obliki (npr. Repanšek 1995: 304–314). Vendar pa tudi v tej zbirki najdemo izjemo: v slovarčku narečnih besed v knjigi »štorij« s Pivškega je jezikoslovka Andreja Žele (1996: 193–202) uporabila tri čustvenostne označevalnike – čustvenostno, slabšalno, šaljivo –, ki jih v uvodu k slovarčku ni razložila in katerih okrajšav ni razrešila (imenuje jih »funkcijskozvrstn[e] oznak[e]«) (Žele 1996: 193); tovrstnih podatkov pri istih besedah v opombah k posameznim besedilom v tej knjigi sicer ni.

3.2 Praksa v tujih narečnih slovarjih kaže glede označevanja veliko pisanost. Skrajna primera sta Słownik gwar polskich (SGP), ki izhaja od leta 1982 dalje in označevalnikov sploh ne vsebuje, in Slovník slovenských nářečí (SSN), katerega prvi zvezek je izšel leta 1994 in ki izdatno navaja raznovrstne označevalnike (prim. seznam v SSN 1: 44–48).

4.0 Za narečni slovar pridejo v poštev tele skupine označevalnikov (prirejeno po SSKJ 1: XVIII–XXII in po SP 1997: 136–142), kot so navedene tudi v poskusnem zvezku Slovarja govorov Zadrebke doline med Gornjim Gradom in Nazarjami (Weiss 1998: seznam na str. 20–24) – v oklepaju je pripisana vrsta označevanja (po Hausmann 1989: 651):

- (1) krajevni označevalniki (diatopično),
- (2) lastnoimenski označevalniki,
- (3) citatnostni označevalniki (diantegrativno),
- (4) izrazijski (terminološki, funkcijskozvrstni) označevalniki (diatehnično, diatekstualno),
- (5) formalnostni označevalniki (diafazično),
- (6) socialnozvrstni označevalniki (diastriatično),
- (7) čustvenostni označevalniki (diaevalvativno),
- (8) časovni označevalniki (diahronično),
- (9) pogostnostni označevalniki (diafrekvenčno),
- (10) posebni označevalniki.

4.0.1 Tu nista upoštevani (1) prenosniška zvrst (vrsta označevanja je diamedialna, označeno okolje pisno ali govorno), ker je v narečju vedno govorna (pisna je v narečjih omejena na posebno, jezikoslovno ali njej podobno rabo, medtem ko je narečje v literarni rabi zapisano le približno in rado prehaja v nadnarečje), in (2) normativnost (vrsta označevanja je dianormativna, označeno okolje pa nepravilno), ker nepravilno v narečnem slovarju ni zapisano, saj je vsebovano v drugih označevalnikih (npr. včasih kot beseda ali oblika, značilna za posameznika) ali pa v slovarju kot enkratna in po navadi napačna raba sploh ni upoštevana. (Večkratna ali ustaljena raba kake besede ali besedne zveze, značilna za posameznika ali posamezno družino v določenem kraju, je ustrezno ponazorjena – prim. točko 4.8.)

4.0.2 V narečnem slovarju glede na slovarje knjižnega jezika (v tem primeru predvsem v primerjavi s SP 1997) ni socialnozvrstnih označevalnikov (razen dveh – *slengovsko* in *žargonsko*), funkcijskozvrstnih označevalnikov *nestrokovno*, *pesniško*, *publicistično* in *praktičnosporazumevalno* ter čustvenostnih označevalnikov *olepševalno* in *vzneseno* (prim. točko 4.6).

4.1 Krajevni označevalniki

Navadno narečni slovar upošteva govor več kot ene same informacijske točke (več kot en sam kraj ali krajevni govor); če se v različnih informacijskih točkah obravnavanega področja pojavljajo izključujoče se dvojnice in sopomenke ter leksemi in pomeni, ki jih v drugih krajih na opisovanem področju ni, so za opisovanje v slovarju potrebni in koristni krajevni označevalniki, ki so praviloma navedeni okrajšani in v uvodih k slovarjem pojasnjeni. (Pri zapisu govora enega samega kraja ta označevalnik sistemsko ne bi prišel v poštev.) Dobro je, če jih podpira zemljevid obravnavanega področja (kot npr. v Karničar 1990: 12; Weiss 1998: 6). Jezikovna prvina je krajevno neoznačena, če je znana na celotnem obravnavanem področju, vse druge možnosti pa opisujejo krajevni označevalniki. – Pri konkordančnem slovarju, kakršen je Tezaver (Thesaurus 1–4), imajo krajevni podatki drugačno vlogo: podatki o pojavitvah so navedeni pri vseh dosegljivih zapisanih besedah in oblikah, lahko tudi kot številke informacijskih točk, kakršne so uporabljene pri Slovenskem lingvističnem atlasu (Schlüssel zum Thesaurus 1982: 56–89 + priloga; Benedik 1999). Za slovar, ki obsega več narečij, ali za vsenarečni slovar je tak način sploh edini primeren in ga je dobro temeljito domisliti, saj mora zaradi gospodarnosti skrajno omejena količina znakov dati kar največ informacij. – Ludvik Karničar (1990) ima v obirsko-nemškem slovarju zapisane krajevne označevalnike povsod tam, kjer so sopomenke, frazemi ali ponazarjalni primeri vzeti iz sosednjih govorov (lahko tudi drugih narečij) glede na Obirsko (Karničar 1990: 115, seznam na str. 9). – V poskusnem zvezku slovarja govorov spodnje Zadrečke doline (Weiss 1998: seznam na str. 21) je pri jezikovni prvini, ki ni znana na celotnem obravnavanem področju, navedeno, v katerem kraju (ali katerih krajih) je bila zapisana. Tu so navedene tudi kombinacije krajevnih označevalnikov s pogostnostnimi ali časovnimi v istem geslu, npr.: »xxx **Bo** in yyy pomeni, da se jezikovna prvina yyy govori v Bočni poleg sicer na celotnem obravnavanem področju znane xxx« (Weiss 1998:

21). – Italijansko-nadiški slovarček (Rigoni – Salvino 1999, seznam na str. 9) ima pri vseh besedah in besednih oblikah navedene kraje, kjer so bile zapisane.

Če bi bila kdaj količina krajevnih označevalnikov pri posamezni jezikovni prvini prevelika, se je pri zaprti skupini informacijskih točk mogoče odločiti za gospodarnejše izključevalno označevanje (na način *razen v ...*).

4.2 Lastnoimenski označevalniki

V narečnih slovarjih je večinoma zapisano občno besedje, vendar pa to zahteva tudi upoštevanje lastnih imen, npr. v frazemih, kakršen je *pa mirna Bosna*. V poskusnem zvezku Slovarja govorov Zadrečke doline med Gornjim Gradom in Nazarjami so navedeni označevalniki le za tiste vrste lastnih imen, ki se v tem, poskusnem zvezku pojavljajo v frazemih: hišno, krajevno, ledinsko, osebno, stvarno lastno, vodno in zemljepisno ime (Weiss 1998: 21). Narečni slovar lastnih imen seveda zahteva popolnejši seznam lastnoimenskih označevalnikov. Del zemljepisnih označevalnikov v izključno znakovni obliki navaja Pavle Merku v Toponimiji Terske doline (Merku 1997: seznam na str. 55). Primer (Weiss 1998):

Bosna [...] ZEM. I. *Bosna* |*ozemlje*| • čustv., kot podkrepitev **pa mirna Bosna** o tem ne bomo več govorili: [...]

4.2 Citatnostni označevalniki

Na besedne in predvsem besednozvezne inovacije iz drugih socialnih zvrsti slovenskega jezika (navadno iz knjižnega ali pogovornega, lahko pa tudi iz drugih narečij, kar je redkejše) ali iz drugih jezikov v obravnavanem narečju opozarja citatnostni označevalnik. Pri izboru takih besed in besednih zvez, ki naj bi bile zapisane v slovarju in ki naj bi jih torej označeval, naj bo slovaropisec strog: v slovar jih je smiselno zapisati, če so postale sestavina narečja in če so sorazmerno pogoste. Pri tem je dobro imeti pred očmi omejitve, da »[c]itatne besede in besedne zveze niso sestavni del slovenskega jezika oz. slovenskega knjižnega jezika« (Toporišič 1984: 105). Včasih jih je le težko ločiti od prevzetih besed in besednih zvez, ki pa jih v slovarju ne označujemo posebej. V poskusnem zvezku slovarja spodnje Zadrečke doline je uporabljen označevalnik *polcitatno* pri jezikovni prvini, ki glasovno ali oblikovno »odstopa od običajnega ali pričakovanega v govorih na obravnavanem področju in v tem pogledu kaže na izvor iz slovenskega knjižnega ali pogovornega jezika, iz kakega drugega narečja, lahko pa tudi iz drugega jezika (Weiss 1998: 22):

hende [...] • polcit., kot ukaz **hende hoh! roke gor**: [...]

dan [...] polcit. • **dober dan** |*izraža pozdrav ob srečanju podnevi*: [...] • **dan žena** *dan žena* |*8. marec*: [...] • čustv. **to je šele dober dan** *to je šele začetek (česa težavnega)*: [...]⁵

⁵ Sicer se v govorih na obravnavanem področju uporablja beseda *den*.

4.3 Izrazijski (terminološki, funkcijskozvrstni) označevalniki

Mednje v narečnem slovarju spadajo označevalniki za posamezna strokovna področja, tudi za uradovalne jezikovne prvine, medtem ko označevalniki za publicistične, pesniške in praktičnosporazumevalne jezikovne prvine v narečnem slovarju ne pridejo v poštev.

Veliko slovaropisno težavo predstavlja določitev in zamejitev strok, ki naj jih zajemajo označevalniki. V slovarju knjižnega jezika spada jezikovni pojav npr. v etnografijo ali etnologijo (označevalnik *etn.* v SSKJ 1: LX) s stališča stroke (s »pogledom od zunaj«), kar pa za narečje ne velja, tako da se konkretno ta označevalnik v narečnem slovarju sploh ne pojavi. Podobnih primerov iz drugih strok je v narečnem slovarju še več, zato je označevalnikov za posamezne stroke pravzaprav zelo malo. Tu mora narečni slovaropisec upoštevati krajevne razmere ter večjo koncentracijo nekaterih strok in obrti v posameznih pokrajinah in na posameznih zemljepisnih področjih. (Marsikateri izraz, ki je v zvezi s klanjem domače živine, je uvrščen v anatomijo.) Najbrž se prav pri izrazijskih označevalnikih še posebej dobro pokaže stališče, da je beseda nevtralna, če jo pozna večina tako moških kot žensk. Vendar pa npr. pri poimenovanju delov konjske opreme, s katero so imeli opraviti predvsem moški, niti to ne pride v poštev, saj tega izrazja, ki ga danes zaradi spremenjenega načina življenja poznajo le še redki govorci, ni mogoče uvrstiti v kako stroko. Narečni slovaropisci strokovne izraze včasih uvrstijo v posebne sezname (izdelovanje lesene posode v Tominec 1964: 59–60, čebelarska terminologija v Karničar 1990: 273–276) in jih tako ločijo od dejanskega slovarja. – Nekaj primerov iz poskusnega zvezka slovarja govorov spodnje Zadrebčke doline (Weiss 1998):

abriheterica [...] les. *poravnalni skobeljnik*

abzecatí [...] obl. *všítí, všívati podstavo, predvsem pri ovratniku*

brkelj [...] čeb. *brada |deščica pod žrelom panja*: [...]

dosluzenje [...] voj. *sluzenje preostanka vojaščine*: [...]

4.4 Formalnostni označevalniki

Označeno okolje pri formalnostnem označevalniku je v narečnem slovarju formalno. (V označevanju knjižnega besedišča je označeno okolje neformalno. To so v njem npr. ljubkovalne besede, ki so v rabi v družini za razmerja med družinskimi člani – *mami, tati, babi*.) Tovrstno označevanje je v narečnem slovarju upoštevano le delno, ker gre pri z narečnega stališča formalnem za prestop v nadnarečnost, te pa pisec v narečnem slovarju ne more upoštevati. Izjema so le posamezne besede in besedne zveze, ki jih govorci uporabljajo v uradnih položajih, npr. v pogovoru z zdravnikom (*doktor, hvaljen jezus, gospa, gospod*). Primer (Weiss 1998):

doktor [...] uradn. *zdravnik*: [...]

4.5 Socialnozvrstni označevalniki

V narečnem slovarju lahko od teh upoštevamo pravzaprav le slengovske in

žargonske jezikovne prvine, s tem da je žargonsko omejeno na šolsko rabo. Označevanje drugih žargonskih prvin v posameznih strokah ne more biti izpeljano, saj v narečju v primerjavi s knjižnim jezikom ni razlikovanja med strokovnim in žargonskim. Narečno žargonsko se v zadnjem času izkazuje edinole v šoli, pa še tu bi najbrž lažje govorili o čustvenostnem ali slengovskem. Dva primera (Weiss 1998):

cviker [...] sleng. *boječ se človek*. [...]

čik [...] žarg. šol. *negativna ocena*. [...]⁶

4.6 Čustvenostni označevalniki

V narečnem slovarju lahko uporabimo večino čustvenostnih označevalnikov, ki jih predlaga SP 1997: 139–140. Praksa kaže, da bi v narečju le težko našli nedvoumne primere za olepševalno (kar je težko ločiti od omiljevalnega, zato lahko za oboje uporabimo kar ta označevalnik – težave te vrste so znane tudi v knjižnem slovaropisju, prim. Žele 1993: 532–533) in za vzneseno. Glede na SSKJ je treba še posebej poudariti rabo natančnejših čustvenostnih označevalnikov, če obstajajo, tako da označevalnik *čustvenostno* uporabimo le, če vrste čustvenosti ni mogoče določiti natančneje (SSKJ 1: XXI, § 42; SP 1997: 139). Prehajanje nevtralne rabe posameznih besed med označene se da pojasniti v komentarju (npr. Weiss 1998 pri besedi *baba*, katere raba v pomenih 'ženska' in 'žena' »[p]ri mlajših govorcih prehaja v območje slabšalnega«).

Splošno spoznanje dialektologov je, da je delež čustvenostno označenega v narečjih večji kot v knjižnem jeziku (Oravec 1980), in sicer tudi pri različicah osebnih imen (Kolařík 1980: 76).

Primeri (Weiss 1998):

alej [...] slabš., zastar. *razgrajac*. [...] zmer., zastar. 'mɔ:čə, 'ã:lɛ 'ã:lɛjas'tɛ! [...]

amen [...] • čustv. *do amena temeljito, popolnoma, povsem*. [...]

brat [...] • iron. *južni brati prebivalci drugih nekdanjih jugoslovanskih republik*. [...]

hujek [...] otr. [...] 2. slabš. *umazan fant, otrok*. [...]

4.7 Časovni označevalniki

S časovnimi označevalniki glede na neoznačeno izhodišče določimo starinske in zastarele jezikovne prvine ter take, katerih novost se v rabi še čuti. V narečnem slovarju je kot zastarela označena jezikovna prvina, ki se ne govori več, jo pa (predvsem starejši) govorniki še poznajo; kot starinsko je označeno tisto, kar govorniki starejša generacija, ne pa tudi govorniki srednje in mlajše generacije. (Prilagodniki mlajše generacije večinoma še nimajo otrok, prilagodniki starejše pa večinoma nimajo več živih staršev; prilagodniki srednje generacije večinoma torej že imajo otroke in še vedno žive starše. Natančnejšo generacijsko razvrstitev imata Trudgill 1983: 69–71 (do 24 let – 25–69 – nad 70) in Sobierajski 1985: 5 (do 30 let – vmes – nad 60).) Večja slovaropisna težava je ločevanje v slovarskem pomenu zastarelega in starinskega od materialne in pojmovne dejanskosti, ki je izginila iz sveta govorcev kakega narečja. Novota ni vezana na govorce določene starosti ali generacije, čeprav jo

⁶ Nevtralen izraz je *enka*.

največkrat vendarle pričakujemo pri mlajših govorcih, in mora biti dovolj razširjena, a še vedno občutena kot novost. – Predvsem zaradi tega označevalnika, čeprav seveda tudi zaradi vseh drugih, je treba v slovarskem uvodu navesti, na kateri čas se nanašajo podatki in s katere časovne točke so ocenjeni (prim. Weiss: 1998: 7: »po stanju ob koncu osemdesetih in v devetdesetih letih 20. stoletja«).

Pri navajanju starosti govorcev je najboljše navajati natančne rojstne letnice in pri besedilih letnice zapisa. Le malo pove podatek, kakršen je pripis k besedilu o lanu v Tominčevem Črnovrškem dialektu (Tominec 1964: 62): »Pripovedovala moja 62-letna sestra Franca.« Še vedno ne vemo, ali je bila toliko stara v času zapisa, ki ni znan, ali v času izida knjige, ki je znan.

Velikokrat so časovni označevalniki natančneje določeni v kombinaciji s pogostnostnimi.

Primeri (Weiss 1998):

bagrati [..] nov. *bagratī*: [..]

bašteta [..] zastar. *pašteta* [..]

befel [..] star. *ukaz, povelje*: [..]

4.8 Pogostnostni označevalniki

Med pogostnostne označevalnike lahko poleg označevalnika *redko* uvrstimo še nekatere označevalnike, ki jih SP 1997: 141 uvršča med posebne. (Priložnostnih jezikovnih prvin v narečnem slovarju ne zapisujemo.) Tako sta lahko tu hierarhizacijska označevalnika *in* in *tudi* (ki stojita med dvojnicama – med dvojnicama lahko stoji tudi označevalnik *redko*) ter označevalnika za jezikovno dinamiko *pešajoče* in *naraščajoče*. (Jezikovni opis zaradi teh dveh označevalnikov ni več sinhron, saj je do njiju »mogoče priti le s primerjavo pogostnosti rabe besede v vsaj dveh različnih časovnih točkah« (Kenda-Jež – Weiss 1999: 39).) Marsikdaj je tudi težko določiti mejo med označevalniki *pešajoče* in *starinsko* ali *redko* in med označevalnikoma *naraščajoče* in *novota*.

V narečnem slovarju, sploh če je obravnavano zemljepisno področje manjše, je primerno zapisati in ustrezno označiti tudi idiolektizme, in sicer predvsem besede, ki so značilne za posameznega govorca ali – redkeje – za posamezno družino; drugi govorce iz okolja imajo take besede pri posameznem govorcu ali pri posamezni družini za opazne. (Tovrstno označevanje ima izpeljano Karničar (1990) in za njim tudi jaz (Weiss 1998).) Nekateri tako izkazani jezikovni podatki, npr. asimilacije in disimilacije, ki so značilni za enega samega govorca ali eno samo družino, so namreč za jezikoslovca velikokrat zanimivi in koristni (npr. v govoru Šmartna ob Dreti *lebura* nam. *rebula*).⁷ Za slovar je treba pojem idiolekt omejiti na tvorbeno procese in zanemariti procese razumevanja, značilne za posameznika. (O drugačnem stališču v novejšem proučevanju idiolekta prim. Oskar 1987: 294.) Tovrstni

⁷ SSKJ navaja (tudi narečne) besede in pomene, ki jih je mogoče najti pri posameznih slovenskih leposlovnih ustvarjalcih (Hajnšek-Holz 1989), zapisuje torej individualno rabo. Toliko prej lahko pričakujemo zapisano tako rabo v narečnem slovarju, ki zajema rabo veliko manjšega števila govorcev; v primeru slovarja govorov Zadrebke doline med Gornjim Gradom in Nazarjami jih je manj kot 2300.

podatki so koristni tudi zato, ker lahko idiolektični pojav postane splošnejši, kot se je zgodilo npr. z besedo *paj*: to so uporabljali v družini, ki se je po prvi svetovni vojni vrnila iz Združenih držav Amerike, in je v govoru Kraš v Zadrebki dolini prešla v frazem *biti dobro ko Grehčev paj* (šaljivo, v zvezi s pecivom) 'biti zelo dobro' (Weiss 1993: 79). – Označevalnik za idiolektične pojave je dobro kombinirati s krajevnim, če je v slovarju zapisan več kot en (krajevni) govor.

Enkratnice (hapax legomena), priložnostne (ali enkratne) besede (Toporišič 1992: 222, 38) ter seveda tudi take besedne zveze in oblike, se v slovarju ne zapisujejo (Hartmann – James 1998: 67).

Primeri (Weiss 1998):⁸

bible [...] čustv., star., redk. *debela knjiga*: [...]

bogžegnaj [...] pešaj. izraža voščilo pri jedi: [...]

foga [...] **SD** posam. *vžigalnik | priprava za prižiganje cigaret*: [...]

4.9 Posebni označevalniki

Sem spadajo kratice in simboli (npr. *ipd.*, *itd.*, → v pomenu 'glej, primerjaj'), ki se lahko uporabljajo tudi neslovarsko, v slovarju pa imajo na določenih mestih posebne pomena.

5.0 Označevalnike je treba razložiti v slovarskem uvodu, krajšave zanje pa je dobro zbrati in na kratko razložiti na enem, lahko dostopnem mestu, v knjigi npr. na sprednjem ali zadnjem spojnem papirju, in jim morda pripisati podatek, kje so razloženi podrobneje (tako kot je v SSKJ 1: LX–LXI).

6.0 Pri pisanju slovarja predstavljajo posebno težavo kombinacije označevalnikov. Na neposrečeno kombinacijo s števkami (indeksi) zapisanih označevalnikov v Tezavru slovenskega ljudskega jezika na Koroškem (Thesaurus 1–4) sem že opozoril (v točki 3.0). Pri eni označeni enoti naj označevalnikov ne bo preveč (v nizu naj nikoli ne bodo več kot trije, pri čemer so krajevni izvzeti), med seboj se ne smejo izključevati, v nizu pa si morajo slediti v določenem zaporedju (najboljše je razporejanje po skupinah označevalnikov, kot si sledijo v slovarskem uvodu, torej npr. krajevni – izrazijski – časovni – pogostnostni, vendar pa je lahko tudi drugače, če je kateri od označevalnikov izpostavljen pred več z drugimi označevalniki opremljenimi pomeni, kot je tule v točki 4.7 v primeru *hujek*); naenkrat načeloma ne smeta biti navedena dva označevalnika iz iste skupine, razen pri izrazijskih. (Take rešitve ima že SSKJ (SSKJ 1: XVIII–XIX, § 93sl.), kjer sta pogosto kombinirana označevalnika *med.* in *vet.*) Predvsem pri označevalnikih je v enojezičnih slovarjih veliko nepotrebnih nedoslednosti, kar kaže na površnost pri končnih pregledih.⁹

⁸ **SD** pomeni Šmartno ob Dreti.

⁹ Neustrezno kopičenje označevalnikov, ki niso navedeni v stalnih nizih, v Aničevem slovarju hrvaškega jezika (Anić 1991) je kritiziral Jakopin (1991/92: 214). Za ponazorilo sta navedeni besedi *larmadžija* 'razgrajáč, rogovilež', kjer so označevalniki *razg. deprec. iron. pejor.* – *deprec.* je 'omiljevalno' –, in *krepati* v pomenu 'umreti', kjer so označevalniki *pejor. žarg. razg. iron.* – označevalnik *žarg.* pri Aniču pomeni naše 'žargonsko' in

7.0 Kadar označevalniki sami ne zadoščajo – z njimi je namreč mogoče opisati le del pojavov v zvezi z besediščem –, je treba uporabiti označevalniška pojasnila, ki lahko dopolnjujejo pomensko razlago. Ta stojijo predvsem ob polnompomenskih besedah (in slovnična ob nepolnompomenskih, predvsem ob veznikih). »Z zaprtim inventarjem predikatnih izrazov [tj. označevalnikov – P. W.] se ne da zajeti raznovrstnih odtenkov v besedni rabi. Zato se zahteva odprto opisno besedišče, ki dopušča tudi opise ad hoc.« (Püschel 1989: 698)

Označevalniška pojasnila stojijo za slovničnimi podatki in pojasnili ter za morebitnimi označevalniki in pred razlago.

Slovaropisec (tudi narečni) mora tudi tu za enake pojave uporabljati ista ali podobna označevalniška pojasnila.

Navedenke

- Anić 1991 = Vladimir Anić, *Rječnik hrvatskoga jezika*, Zagreb: Novi Liber, 1991.
 Benedik 1999 = Francka Benedik, *Vodnik po zbirki narečnega gradiva za Slovenski lingvistični atlas (SLA)*, Ljubljana: ZRC SAZU – Založba ZRC, 1999.
 COBUILD 1995 = *Collins COBUILD English Dictionary*, London: HarperCollins Publishers, ²1995.
 Debenjak 1992 = Doris, Božidar in Primož Debenjak, *Veliki nemško-slovenski slovar*, Ljubljana: DZS, 1992 (Slovarji DZS).
 Debenjak 1995 = Doris, Božidar in Primož Debenjak, *Veliki slovensko-nemški slovar*, Ljubljana: DZS, 1995 (Slovarji DZS).
 Gjurin 1986 = Velemir Gjurin, Načela sodobnega izrazijskega slovarja, v: Ada Vidovič-Muha (ur.), *Slovenski jezik v znanosti 1: Zbornik prispevkov*, Ljubljana: Filozofska fakulteta, 1986 (Razprave Filozofske fakultete), str. 151–187.
 Gorjanc 2000 = Vojko Gorjanc, Nekateri možnosti jezikoslovne izrabe enojezikovnih korpusov, v: *Seminar slovenskega jezika, literature in kulture: Zbornik predavanj 36* (2000), str. 335–348.
 Hajnšek-Holz 1989 = Milena Hajnšek-Holz, Narečne prvine v Slovarju slovenskega knjižnega jezika, v: Franc Jakopin (ur.), *Zbornik razprav iz slovenskega jezikoslovja: Tinetu Logarju ob sedemdesetletnici*, Ljubljana: SAZU, 1989, str. 79–100.
 Hartmann – James 1998 = R. R. K. Hartmann – Gregory James, *Dictionary of Lexicography*, London – New York: Routledge.
 Hausmann 1989 = Franz Josef Hausmann, Die Markierung im allgemeinen einsprachigen Wörterbuch: eine Übersicht, v: HSK 5.1, str. 649–657.
 HSK 5.1 = Franz Joseph Hausmann – Oskar Reichmann – Herbert Ernst Wiegand – Ladislav Zgusta (ur.), *Wörterbücher – Dictionaries – Dictionnaires: Ein*

‘slengovsko’. Pri besedi *kurac* sta označevalnika *žarg. vulg.*, pri *pička* pa samo *vulg.* Še več motečih nedoslednosti je v tem slovarju pri označevanju in torej hierarhizaciji sopomenk.

- internationales Handbuch zur Lexikographie – An International Encyclopedia of Lexicography – Encyclopédie internationale de lexicographie* 1, Berlin – New York: Walter de Gruyter, 1989 (Handbücher zur Sprach- und Kommunikationswissenschaft 5.1).
- Humar 1993 = Marjeta Humar, Slovarsko normiranje glede na predpise in rabo, v: Inka Štrukelj (ur.), *Jezik tako in drugače: Zbornik*, Ljubljana: Društvo za uporabno jezikoslovje Slovenije, 1993, str. 374–384.
- Humar 1996 = Marjeta Humar idr. (ur.), *Papirniški terminološki slovar*, Ljubljana: ZRC SAZU, 1996 (Slovarji).
- Jakomin 1995 = Dušan Jakomin, *Narečni slovar Sv. Antona pri Kopru*, Trst: Škedenjski etnografski muzej, 1995.
- Jakopin 1991/92 = Franc Jakopin, Aničev hrvaški slovar, *Jezik in slovstvo* 37 (1991/92), št. 7, str. 212–215.
- Janežič 1893 = Anton Janežič, *Slovensko-nemški slovar*, predelal in pomnožil France Hubad, Celovec: Družba sv. Mohorja, ³1893.
- Karničar 1990 = Ludwig Karničar, *Der Obir-Dialekt in Kärnten: Die Mundart von Ebriach/Obirsko im Vergleich mit den Nachbarmundarten von Zell/Sele und Trögern/Korte (Phonologie, Morphologie, Mikrotoponymie, Vulgonamen, Lexik, Texte)*, Graz 1986, Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 1990 (Philosophisch-historische Klasse, Sitzungsberichte 551).
- Karničar 1991 = Ludvik Karničar, Obirsko narečje v luči graškega raziskovalnega projekta, v: Martina Orožen – Irena Orel-Pogačnik (ur.), *Zborovanje slavistov ob stoletnici rojstva Frana Ramovša, Ljubljana 1990*, Ljubljana: Zavod Republike Slovenije za šolstvo in šport, 1991 (Zbornik Slavističnega društva Slovenije [1]), str. 96–109.
- Kenda-Jež – Weiss 1999 = Karmen Kenda-Jež – Peter Weiss, Posebnosti (slovenskega) narečnega slovaropisja, v: *Seminar slovenskega jezika, literature in kulture: Zbornik predavanj* 35 (1999), str. 27–46.
- Kolařík 1980 = Josef Kolařík, Expresivita v nářečném lexiku na východní Moravě, v: *Jazykovedný zborník* (Bratislava) 5 (1979) = *Dialektologický zborník* 1 (1980), str. 71–76.
- Košir 1997 = Stanko Košir, *B's'dnjak rutarščé 'n šrenščé šprašé* (Slovar rutarške in srenške govorice), Rute [= Gozd-Martuljek]: samozaložba, 1997.
- KSSJ 1987, 1997 = *Kratký slovník slovenského jazyka*, Bratislava: VEDA, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1987, ²1997.
- Kržišnik 1998 = Erika Kržišnik, Socialna zvrstnost in frazeologija, v: *Seminar slovenskega jezika, literature in kulture: Zbornik predavanj* 34 (1998), str. 53–69.
- Merku 1997 = Pavle Merku, *La toponomastica dell'Alta Val Torre*, Lusevera: Comune, [1997].
- Novak 1985 = Franc Novak, *Slovar beltinskega prekmurskega govora*, Dopolnil in uredil Vilko Novak, Murska Sobota: Pomurska založba, 1985.
- Novak 1996 = Franc Novak, *Slovar beltinskega prekmurskega govora*, Drugo,

- popravljen in dopolnjen izdajo priredil in uredil Vilko Novak, Murska Sobota: Pomurska založba, 1996.
- Oravec 1980 = Ján Oravec, *Expresivna slovná zásoba v nárečí*, v: *Jazykovedný zborník 5* (1979) = *Dialektologický zborník 1*, Bratislava, 1980, str. 67–70.
- Orel 1999 = Irena Orel, Vrednotenje besedja v Murkovem slovensko-nemškem in nemško-slovenskem slovarju, v: Marko Jesenšek (ur.), *Murkov zbornik: Referati s simpozija Anton Murko in njegov čas*, Maribor: Slavistično društvo, 1999 (Zora 9), str. 225–248.
- Oskaar 1987 = Els Oskaar, Idiolekt, v: Ulrich Ammon – Norbert Dittmar – Klaus J. Mattheier (ur.), *Sociolinguistics – Soziolinguistik: An International Handbook of the Science of Language and Society – Ein internationales Handbuch zur Wissenschaft von Sprache und Gesellschaft 1*, Berlin – New York: Walter de Gruyter, 1987 (Handbücher zur Sprach- und Kommunikationswissenschaft 3.1), str. 293–297.
- Plet. = Maks Pleteršnik, *Slovensko-nemški slovar 1–2*, Ljubljana: Knezoškofijstvo, 1894–1895.
- Püschel 1989 = Ulrich Püschel, Evaluative Markierungen im allgemeinen einsprachigen Wörterbuch, v: HSK 5.1, str. 693–699.
- Repanšek 1995 = Marta Repanšek, *Bajže s Koroške*, Ljubljana: Kmečki glas, 1995 (Glasovi 10).
- Rigoni – Salvino 1999 = Simona Rigoni – Stefania Salvino, *Vocabolario italo-sloveno-natisoniano*, San Leonardo: Comitato »Pro clastra«, [1999].
- Schlüssel zum Thesaurus 1982 = Stanislaus Hafner – Erich Prunč (ur.), *Schlüssel zum »Thesaurus der slowenischen Volkssprache in Kärnten«*, Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 1982 (Österreichische Akademie der Wissenschaften, Philosophisch-historische Klasse, Sonderpublikation).
- SGP = *Słownik gwar polskich 1–3*–, ur. Mieczysław Karaś – Jerzy Reichan – Stanisław Urbańczyk, Wrocław idr.: Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, 1982–1991–.
- Silvester 1978 = Marta Silvester, *Priročnik za tehnično stran redakcije gesel [v SSKJ-ju]*, Ljubljana: [Inštitut za slovenski jezik SAZU], 1978 (tipkopis).
- Sobierajski 1985 = Zenon Sobierajski, *Teksty gwarowe z zachodniej Wielkopolski*, Wrocław idr.: Zakład Narodowy im. Ossolińskich – Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, 1985.
- SP 1997 = *Slovenski pravopis 1: Pravila – Peta, ponovno pregledana izdaja*, Ljubljana: SAZU (izd.) – DZS (zal.), 1990.
- SSKJ 1–5 = *Slovar slovenskega knjižnega jezika 1* (A–H, 1970), 2 (I–Na, 1975), 3 (Ne–Pren, 1979), 4 (Preo–Š, 1985), 5 (T–Ž, 1991), Ljubljana: SAZU (izd.) – DZS (zal.).
- SSN = *Slovník slovenských nářečí 1*–, ur. Ivor Ripka, Bratislava: VEDA, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1994–.
- Steenwijk 1992 = Han Steenwijk, *The Slovene Dialect of Resia: San Giorgio*, Amsterdam – Atlanta, GA: Rodopi, 1992 (Studies in Slavic and general linguistics 18).

- Šašel – Ramovš 1936–1937 = Josip Šašel (zbral) – Fran Ramovš (prireديل), *Narodno blago iz Roža*, Maribor, Zgodovinsko društvo, 1936–1937 (Arhiv za zgodovino in narodopisje 2).
- Škrlep 1999 = Dušan Škrlep, *Slovar poljanskega narečja*, [Gorenja vas: Gostilna Poni], 1999.
- Šlenc 1997 = Sergij Šlenc, *Veliki italijansko-slovenski slovar*, Ljubljana: DZS, 1997 (Slovarji DZS).
- Thesaurus 1–4 = Stanislaus Hafner – Erich Prunè (ur.), *Thesaurus der slowenischen Volkssprache in Kärnten* 1 (A– bis B–, 1982), 2 (C–dn, 1987), 3 (do–F, 1992), 4 (G–H, 1994), Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften (Österreichische Akademie der Wissenschaften, Philosophisch-historische Klasse, Sonderpublikation).
- Tominec 1964 = Ivan Tominec, *Črnovrški dialekt: Kratka monografija in slovar*, Ljubljana: SAZU, 1964 (Dela razreda za filološke in literarne vede 20, Inštitut za slovenski jezik 9).
- Toporišič 1984 = Jože Toporišič, *Slovenska slovnica: Pregledana in razširjena izdaja*, Maribor: Obzorja, 1984.
- Toporišič 1992 = Jože Toporišič, *Enciklopedija slovenskega jezika*, Ljubljana: Cankarjeva založba, 1992 (Leksikoni Cankarjeve založbe, Zbirka Sopotnik).
- Trudgill 1983 = Peter Trudgill, *On Dialect: Social and Geographical Perspectives*, New York – London: New York University Press, 1983.
- Weiss 1993 = Peter Weiss, Izvenjezikovni vzroki vplivov na govore Zadrečke doline med Gornjim Gradom in Nazarjami, v: *Seminar slovenskega jezika, literature in kulture* 29 (1993), str. 69–83.
- Weiss 1998 = Peter Weiss, *Slovar govorov Zadrečke doline med Gornjim Gradom in Nazarjami: Poskusni zvezek (A–H)*, Ljubljana: ZRC SAZU, Založba ZRC, 1998 (Slovarji).
- Weiss 1999 = Peter Weiss, Slovnčni podatki v Murkovem slovensko-nemškem slovarju, v: Marko Jesenšek (ur.), *Murkov zbornik: Referati s simpozija Anton Murko in njegov čas*, Maribor: Slavistično društvo, 1999 (Zora 9), str. 204–224.
- Žele 1993 = Andreja Žele, Ekspresivne oz. čustvenostne oznake v slovarstvu, *Slavistična revija* 41 (1993), št. 4, str. 529–534.
- Žele 1996 = Andreja Žele, *Kaku so živejli in si dejlali kratek cejt*, Ljubljana: Kmečki glas, 1996 (Glasovi 12).

Labelling in Slovenian Dialectal Dictionaries

Summary

The distribution of labels in dialectal dictionaries is somewhat different than that in dictionaries of standard Slovenian: dialectal dictionaries have no normative labels, because they do not list wrong usage and hapax legomena, the majority of status

(the exceptions being slang and school jargon) and functional variety labels (such as non-specialist, poetic, journalese, informal) are omitted. There is no label indicating the communication channel since the dialectal dictionaries are always dealing with spoken language, whereas regional labels and frequency labels, which indicate that either one person or members of one family permanently use a specific word, occur. In general, consistent use of labels for marking of linguistic features is a common feature of Slovenian dictionaries since the publication of the first volume of the Dictionary of Standard Slovenian (1970). In dialectal dictionaries this kind of labelling is used in the thesaurus of the Slovenian Carinthian dialects (since 1982), in the dictionary of the Obirsko dialect (1990) and in the dictionary of the dialects from the Lower Dreta valley (1998). Other ways of labelling, e.g. inclusion in examples or the use of explanatory words from the same register level, are rare and inconsistently used.

Besedna družina *besede*

Irena Stramljič Breznik

IZVLEČEK: Prispevek prinaša predlog formalnega opisa besedne družine na način, ki bi ustrezal oblikovanosti take skupine tvorjenk v besedotvornem slovarju slovenskega jezika. Z namenom, da se preveri ustreznost predloga in domišljenost zasnove, je izdelan praktičen prikaz nekoliko obsežnejše družine ob iztočnici beseda.

ABSTRACT: The article brings a proposition for a formal description of an individual word family in the way that would suit the formation of such group of derived words in a word-formational dictionary of the Slovenian language. A practical presentation of a rather large word family of the headword beseda (word) was made in order to check the suitability of the proposition and elaboration of the concept.

Uvod

Elektronski izdaji Slovarja slovenskega knjižnega jezika v letu 1997 in 1998 sta na široko odprli možnosti najrazličnejšim obdelavam tako urejenega besedja. Zato ima velike tehnične možnosti tudi izdelava besedotvornega slovarja slovenskega jezika. Le-ta temelji sicer na relativno hitro dobljenem ustreznem gradivu, ki ga omogoča elektronska verzija slovarja, toda besedotvorna morfemizacija je delo, ki ga mora opraviti sestavljaivec sam.

Kljub nekaterim vprašanjem, ki pri takem delu še ostajajo, se zdi, da zasnova dobiva vse trdnejše obrise in jasnejšo perspektivo v izdelavi poskusnega snopiča na gradivu črke B. Njegova izdelava poteka postopoma, saj se odkrivajo nova in nova vprašanja, ki jih urejanje gradiva prinaša. Opaziti pa je mogoče večjo domišljenosti glede na prvi prispevek o temeljnih lastnostih besedotvornega slovarja, ki sega v leto 1998, ko sem pri Murkovem slovarskem geslu v slovensko-nemškem delu slovarja iz leta 1832 ugotavljala nekatere elemente, sicer značilne za besedotvorni slovar, ki pa jih vključuje tudi njegova ureditev slovarskega gesla po načelu gnezdenja. Temu sta nato sledila še dva članka,¹ v katerih utemeljujem odločitev za

¹ Irena Stramljič Breznik, Raziskovalne perspektive slovenskega besedotvorja, *Zbornik slavističnega društva Slovenije 10: Slovensko jezikoslovje danes in jutri – Slovenski slavistični kongres*, Celje 1999.

besednodružinski besedotvorni slovar in predlagam obdelavo posameznih iztočnic. V tokratnem prispevku nameravam predstaviti slovarski prikaz obsežnejše besedne družine.

1.0 Izraz besedotvorni slovar (J. Toporišič 1992: 9) lahko razumemo kot nadpomenko za slovar, katerega namen je prikazati besedotvorno strukturo besedja danega jezika. Po zasnovi in ciljih besedotvorne morfemizacije pa je mogoče govoriti vsaj o dveh podtipih.

1.1 Veččlenska morfemizacija vsake tvorjenke narekuje izdelavo slovarja besedotvornih morfemov. Na splošno lahko ugotovimo, da se v besedah pojavljajo trije tipi morfemov: korenskomorfemski {Mk}, besedotvorni {Mb} in oblikoslovni {Mo}. Slednji pa so dveh vrst: oblikotvorni {Mot.} in oblikospreminjevalni {Mos.}. V slovenščini pa je mogočih veliko medsebojnih kombinacij, ki se lahko povečajo še s podvojevanjem posameznih vrst. Za ponazorilo le nekaj zgledov:

{Mk} + {Mb} + {Mos.}: *miz-ic-a*

{Mk} + {Mot.} + {Mot.} + {Mos.}: *dvig-ni-l-a, dvig-ova-l-a*

{Mb} + {Mk} + {Mot.} + {Mot.} + {Mos.}: *so-trp-e-l-Ø*

{Mb} + {Mk} + {Mos.}: *pra-babic-a*

{Mk} + {Mb} + {Mk} + {Mb} + {Mos.}: *roman-o-pis-ec-Ø*

V slovarju besedotvornih morfemov bi seveda prišla v poštev le obdelava tvorjenk in njihovih besedotvornih obrazil oz. sestavin obrazil. Toda tak slovar bi bilo najidealneje kombinirati z izdelavo slovarja oblikoslovnih morfemov slovenskega jezika. S primerno oznako obojih oz. prekrivnih morfemov bi dobili dokončen vpogled v morfemsko strukturo besed in njihovo najpogostejšo morfemsko kombinatoriko.

1.2 Glede možnosti izdelave, potrebe in uporabnosti pa je najustreznejša izdelava slovarja besednih družin z dvočlensko morfemizacijo vseh njenih tvorjenk. To pomeni, da so iztočnice takega slovarja le netvorjenke, in to vseh besednih vrst.

2 Izdelava besedne družine

2.0 Strukturo besedne družine urejajo hierahično urejena formalna merila, ki zagotavljajo večjo uporabnost slovarja.² Zamisel o zgradbi bo najprej podana opisno. Besedna družina je oblikovana kot navpični dvočlenski zapis tvorjenk, katerih stopnja je označena s pomiki v desno. Sestavljajo jo:

Irena Stramljič Breznik, Prikaz besedne družine v besedotvornem slovarju (oddano za tisk v *Slavistično revijo*).

Zamisel o strukturi besedne družine v besedotvornem slovarju sem posredovala tudi kolegu dr. Petru Weissu, ki ima veliko teoretičnih in praktičnih izkušenj s sestavljanjem slovarjev. Hvala mu za spodbudno pohvalo in umestne pripombe.

² Ta merila so podrobneje razložena in s primeri ponazorjena v prispevku Prikaz besedne družine v besedotvornem slovarju.

2.1 IZTOČNICA -e ž (npr. **beséda** -e ž)

je netvorjenka z oblikoslovnimi, naglasnimi in po potrebi označenimi kvalifikatorskimi in pomenskimi lastnostmi.

2.2 PRVOSTOPENJSKE TVORJENKE

so tvorjenke, ki so nastale neposredno s tvorbo iz iztočnice. Razvrščajo se besednovrstno, tako so najprej prikazane vse samostalniške, pridevniške, prislovne, povedkovniške, glagolske in potencialne predložne (npr. iz prislova *mímo* s sprevrženjem nastane predlog *mimo*), vezniške (prislov *zató* prevedeva omembo veznika *zato*), členkovne (pridevniška beseda *edín* bi bila nepopolna, če ne bi v njeni besedni družini omenili členska *edínole*) in medmetne tvorjenke (pri glagolu *bežáti* je verjetno potrebno označiti njegovo medmetno obliko *béži*, ki pomeni začudenje ali zavrnitev).

2.3 SAMOSTALNIŠKE tvorjenke so podrejene besedotvornovrstnemu merilu, kar pomeni, da so najprej predstavljene vse izpeljanke, nato tvorjenke iz predložne zveze, sledijo jim sestavljenke, zloženke in nazadnje sklopi. Ko so tovrstni primeri izčrpani, sledijo **PRIDEVNIŠKE**, **PRISLOVNE**, nato **POVEDKOVNIŠKE** in **GLAGOLSKÉ ...** tvorjenke. Razporeditev znotraj vsake besedne vrste pa je po besedotvornih vrstah enaka kot pri samostalniški tvorjenkah.

2.4 IZPELJANKE so ene izmed najpogostejših tvorjenk v slovenščini in jih je več vrst: navadne (In), modifikacijske (Im), sprevržne oz. konverzne (Ik) in poponske (Ip). Izpeljanke si vselej sledijo po odzadnji abecedni razvrstitvi svojih obrazil,³ ker jih je tako mogoče hitreje najti.

2.5 TVORJENKE IZ PREDLOŽNE ZVEZE so najprej podrejene običajnemu abecednemu zaporedju predložne sestavine, v okviru iste predložne sestavine pa se razvrščajo tvorjenke po besednovrstnem zaporedju. Pri isti besedni vrsti pa je merodajna odzadnja abecedna razporeditev priponske sestavine obrazila.

2.6 SESTAVLJENKE so razvrščene po običajnem abecednem zaporedju.

2.7 Pri **ZLOŽENKAH** je dana prednost najprej tistim, ki imajo v prvem delu iztočnico in so medponsko-priponske, nato šele tiste, ki imajo iztočnico v drugem delu. Razporeditev izhaja iz abecede drugega korenskega dela, pri enakih korenskih sestavinah se uveljavlja besednovrstno merilo (tj. najprej so predstavljene enakokorenske samostalniške, pridevniške in glagolske zloženke), znotraj iste besedne vrste pa velja odzadnje abecedno zaporedje priponske sestavine obrazila.

Sledijo medponske zloženke z iztočnico v prvem delu; razvrščajo se na podlagi abecede korenske sestavine. Nato je treba prikazati tudi medponske zloženke tega tipa z iztočnico v drugem delu.

2.8 SKLOPI so zadnja sestavina besedne družine. Zaradi preglednosti je treba sklop, če je le mogoče, obravnavati pri tolikih iztočnicah, kot ima sestavin.

³ Tako so razvrščena priponska obrazila za posamezne pomenske skupine samostalniških izpeljank že v Toporišičevi Slovenski slovnici.

3 Ponazorilo

Omenjen pregled ja mogoče strniti v postopen formalni prikaz besedne družine:

3.1 Tvorjenke so prikazane glede na stopnjo tvorbe s pomiki v desno glede na iztočnico. Na vsaki stopnji tvorbe velja stalno besednovrstno zaporedje:

IZTÓČNICA -e ž

1. stopnja sam.	2. stopnja sam.	3. stopnja sam.
prid.	prid.	prid.
prisl.	prisl.	prisl.
povdk.	povdk.	povdk.
glag.	glag.	glag.
predl.	predl.	predl.
vez.	vez.	vez.
člen.	člen.	člen.
medm.	med.	medm.

3.2 V okviru vsake besedne vrste pa velja trdno zaporedje navajanja besedotvornih vrst tvorjenk, ki jih razvrščamo po abecedi od leve (>>) oz. od desne (<<) ali po obeh smereh. To lahko ponazorimo :

IZTÓČNICA -e ž

1. stopnja Sam.	
I(n, m, k, p)	<<
Tpz	>> in <<
Se	>>
Z(m.-p)	>> in <<
Z (m.)	>>
Skl	
Prid.	
I(n, m, k, p)	<<
Tpz	>> in <<
Se	>>
Z(m.-p)	>> in <<
Z (m.)	>>
Skl	
Prisl.	
I(n, m, k, p)	<<
Tpz	>> in <<
Se	>>
Z(m.-p)	>> in <<
Z (m.)	>>
Skl	
itd.	

Kotnika v levo pomenita, da se tvorjenke razvrščajo po odzadnji abecedi, kotnika v desno, da pri razvrščanju tvorjenk velja običajno abecedno zaporedje prvih sestavin. Kotniki v levo in desno pa pomenijo, da je po navajanem zaporedju treba upoštevati obe razvrstitvi.

3.3 Omenjena načela so upoštevana pri oblikovanju besedne družine *besede*, ki z več kot dvesto tvorjenkami, izpisanimi iz osnovnega in dopolnilnega slovarskega vira, velja za obsežnejšo. Razložiti je treba še nekaj grafičnih rešitev in oznak. Krepko so izpisana obrazila oz. deli obrazil. Z zvezdico so označene tvorjenke, ki so vzete iz Besedišča slovenskega jezika, v oklepaju pa so zapisane tiste v obeh virih (SSKJ in BSJ) nepotrjene tvorjenke, ki so predpostavka višjestopenjski tvorjenki.

163. beseda -e ž

1 2 3 4 5

beséd-**ica**

besed-**išče**

besed-**je**

brez-beséd-**je***

sò-beséd**je***

besed-**ílo**

besedíl-**ce***

pòd-besedílo*

prá-besedílo*

sò-besedílo

besedil-**o**-slóv-**je***

besedíl-**en**

sò-besedílen

besedíln-**o**-teorét-**ičen***

zúnaj-**Ø**-besedíl-**en***

beséd-**stvo***

beséd-**ar**

besédar-**ski**

tuj-**e**-besédar-**ski***

nè-beséda*

prá-beséda*

próti-beséda

sò-beséda*

besed-**o**-bór-**ec**

besedobór-**stvo***

besed-**o**-gríz-**je***

besed-**o**-gríz-**en***

besed-**o**-kúj-**ec***

besed-**o**-lóm-**ec***

besed-**o**-lóm-**je***

besed-**o**-lóm-**stvo**

1	2	3	4	5
	besed- o-lóm-en			
		besedolómn- ost*		
	besed- o-lóv-ec*			
	besed- o-réd-je			
	besed- o-sléd-je			
	besed- o-slóv-je			
		besedoslów- en*		
	besed- o-stáv-je*			
	besed- o-tvór-ba*			
	besed- o-tvór-ec*			
	besed- o-tvór-je			
		besedotvór- en		
			besedotvórn- ik*	
			nè -besedotvóren*	
			(besednotvórn- o-vríst-en	
			besednotvórnovrístn- ost*	
	besed- o-žêlj-en*			
	blag- o-besed-en*			
	bogat- o-besed-en*			
	brz- o-besed-en*			
		brzobesédn- ost*		
	dv- ó -beséd- je*			
	dv- ó -beséd- en*			
	ên- o -beséd- en			
		ênobesédn- ica*		
	ên- o -beséd- iti			
		(po -enobeséditi)		
		poenobeséd- enje		
	gladk- o -beséd- en*			
		gladkobesédn- ost*		
	glasóvn- o -beséd- en*			
	gost- o -beséd- je			
	gost- o -beséd- ar*			
	gost- o -beséd- en			
		gostobesédn- ik*		
		gostobesédn- ost		
		gostobesédn- ež		
		pre -gostobeséden ⁴		
		pregostobesédn- ost*		
	gost- o -beséd- iti			
	grd- o -beséd- en*			

⁴ J. Toporišič (SS 2000: 209) take primere razlaga kot tvorjenke iz predložnih zvez: *prelep* < *lep* čez *vse*.

1	2	3	4	5
	grdobesédn- ik *			
	grdobesédn- ost *			
	grdobesédn- ež *			
ist- o -beséd- en *				
	istobesédn- ica *			
krasn- o -beséd- en *				
	krasnobesédn- ež *			
krasn- o -beséd- iti *				
	krasnobeséd- je *			
kratk- o -beséd- Ø *				
kratk- o -beséd- en				
	kratkobesédn- ost *			
krepk- o -beséd- en *				
lep- o -beséd- ec *				
lep- o -beséd- je				
	lepobeséd- en			
	lepobesédn- ik			
	lepobesédn- ost			
	pre -lepobeséden*			
mal- o -beséd- Ø *				
mal- o -beséd- en				
	malobesédn- ost			
	pre -malobeséden*			
medl- o -beséd- en *				
mnog- o -beséd- je *				
	mnogobeséd- en			
	mnogobesédn- ik *			
	mnogobesédn- ost *			
	nè -mnogobeséden*			
modr- o -beséd- en *				
mogočn- o -beséd- en *				
(nagl- o -beséd- en)				
	naglobesédn- ost *			
normaln- o -beséd- en *				
odkrit- o -beséd- en *				
ónkraj- Ø -beséd- en *				
pléhk- o -beséd- en				
	pléhkobesédn- ik *			
prazn- o -beséd- en *				
(puhl- o -beséde- en)				
	puhlobesédn- ost *			
rad- o -beséd- en				
	radobesédn- ost *			
redk- o -beséd- en				

1	2	3	4	5
	redkobesédn- ost			
	redkobesédn- ik *			
		redkobesédn- ica *		
	redkobesédn- ež			
skop- o -beséd- en				
	pre -skopobeséden*			
sladk- o -beséd- en				
	sladkobesédn- ost *			
	sladkobesédn- ež *			
strog- o -beséd- en *				
(suh- o -beséd- en)				
	suhobesédn- ost *			
širok- o -beséd- en *				
vèč- Ø -beséd- en				
velik- o -beséd- en *				
	velikobesédn- ost			
	velikobesédn- ež *			
vesél- o -beséd- en *				
vs-è-beséd- en *				
zl- o -beséd- en *				
zúnaj- Ø -beséd- en *				
živ- o -beséd- en *				
pól- Ø -beséda*				
vèč- Ø -beséda*				
mož- -beséda				
beséd- en				
	besedn- ják			
	besednjáč- ek *			
	besednják- ar			
		besednjákar- stvo *		
		besednjákar- ski		
		besednjáš- ki *		
	besédn- ost			
	besédn- ež *			
	besédn- at *			
	brez -beséde- en			
		brezbesédn- ost *		
	do -beséd- en			
		dobesédn- ost *		
		dobesédn- o		
		pre -dobeséden*		
	mèd -beséden*			
	nàd -beséden*			
	nè -beséden*			

1	2	3	4	5
	pòd -beséden*			
	(besedn- o -réd- en)			
	besédn orédn-ost)			
	besédn- o -umétniš- ki *			
	besédn- o -umétnost- en *			
	besédn- o -víst- en			
	besédn- o -zvez- en *			
besed- ít *				
	besedít- ost *			
beséd- ast *				
besed- ovít *				
besed- ovati ⁵				
	besedov- ánje			
	besedov- álec			
	besedov- álen *			
	na -besedovati ⁶			
	po -besedováti			
	raz -besedováti*			
	(sò-ubesedováti)			
	sòbesedov- álec *			
	sòbesedov- anje *			
	z -besedováti se*			
	za -besedováti			
beséd- iti				
	besed- áč *			
	besed- úh *			
	besed- ávelj			
	besedávelj- stvo *			
	beséd- nik			
	besédn- ica			
	sò-besédnik			
	sòbesédn- ica			
	sòbesédni- štvo *			
	sòbesédnik- ov *			
	besed- ún			
	besed- áv *			
	besedáv- ost *			

⁵ Glagola *besedovati* in *besediti* sta v sinonimnem razmerju, zato sta tudi obravnavana kot istostopenjski izpeljanki, saj *besedovati* potemtakem ni modifikacijska (vidska) izpeljanka k *besediti*.

⁶ Tvorjenke tega tipa so bile v SS (1984) razvrščene v kategorijo nepravih sestavljenk, v SS (2000, 214–223), so pojmovane kot izpeljanke glagolov iz glagolov s predlogi ali členki.

1	2	3	4	5
	besed- ljív			
		besedljív- ec*		
			besedljív- ka	
		besedljív- ost*		
	beséditi se			
		raz- beséditi se		
		z- beséditi se		
	besed- íčk-ati*			
		po- besedíčkati*		
	besed- íč-iti			
		besedíč- je		
		besedíč- enje		
		besedíč- ar*		
		besedíč- en		
			besedíčn- ost	
			besedíčn- ež*	
			pre- besedíčen*	
	besedíčiti se*			
		raz- besedíčiti se		
		z- besedíčiti se		
		z- besedíč- enje*		
		do- besedíčiti*		
		iz- besedíčiti*		
		na- besedíčiti		
		od- besedíčiti*		
		po- besedíčiti*		
		za- besedíčiti		
		gost-o- besedíčiti*		
			gostobesedíč-enje	
	(o- beséditi)			
		obesed- ítev*		
	iz- beséditi*			
	(po- beséditi)			
		pobeséd- en*		
	u- beséditi			
		ubeséd- enje*		
		ubeséd- ek*		
		ubesed- ítev		
			ubesedítv- en	
			(ubeséd- en)	
			ubeséden- ost*	
			nè- ubeséden*	

VIRI IN LITERATURA

- PLETERŠNIK, Maks, *Slovensko-nemški slovar*, Ljubljana 1894–1895.
Slovar slovenskega knjižnega jezika z Odzadnjim slovarjem slovenskega jezika in Besediščem slovenskega jezika z oblikoslovnimi podatki, Elektronska izdaja na plošči CD-ROM, Ljubljana 1998.
- SOKOLOVÁ, M., 1995, *Kapitolky zo slovenskej morfológie*, Prešov.
- STRAMLJIČ BREZNIK, Irena, 1998, Elementi besedotvorne slovarja v strukturi samostalniških gesel Murkovega slovensko-nemškega slovarja. *Murkov zbornik*, Maribor, 249–258.
- Raziskovalne perspektive slovenskega besedotvorja, *Zbornik Slavističnega društva Slovenije 10: Slovensko jezikoslovje danes in jutri - Slovenski slavistični kongres*, Celje 1999, 112–118.
- Prispevki iz slovenskega besedoslovja*, Maribor 1999.
- TIHONOV, A. N., *Slovoobrazovatel'nyj slovar' russkogo jazyka*, Moskva 1985.
- WEISS, Peter, Katere slovarje smemo pričakovati po izidu Slovarja slovenskega knjižnega jezika, *JiS* 39/7–8 (1993/94), 346–350.
- Določila za razvrščanje podobno in enako pisanih iztočnic v slovarskem delu novega Slovenskega pravopisa, *Jezikoslovni zapiski 5*, Ljubljana 1999.
- TOPORIŠIČ, Jože, *Slovenska slovnica, Druga, pregledana in razširjena izdaja*, Maribor 1984.
- Enciklopedija slovenskega jezika*, Ljubljana 1992.
- Slovenski jezik in sporočanje 2*, Maribor 1996.
- Slovenska slovnica, Četrta, prenovljena in razširjena izdaja*, Maribor 2000.
- VIDOVIČ MUHA, Ada, *Slovensko skladišče besedotvorje ob primerih zložen*, Ljubljana 1988.

The Word Family of *beseda* (word)

Summary

The article presents a model treatment of word families in a word-formational dictionary of the Slovenian language.

The structure of a word family is determined by hierarchically arranged formal criteria which ensure a broad spectre of usage. The derivatives are presented as a binary set arranged according to the degree of derivation, and within that according to the word class and type of word-formation process.

*A rather large word family of the headword *beseda* (word) was chosen to exemplify the model. There are 240 derivatives from this word family in the Dictionary of Standard Slovenian and in the Dictionary of Lesser Used Slovenian Words with Morphological Data.*

Tipologija poved(kov)ne rabe v Slovarju slovenskega knjižnega jezika

Andreja Žele

IZVLEČEK: Prispevek je kritični pregled uporabe kvalifikatorskih pojasnil v **povedni rabi** in v **povedno-prislovni rabi** v SSKJ. Na podlagi vseh zbranih slovarskih zgledov tipizira uporabo teh dveh pojasnil in hkrati namesto njiju predlaga natančnejša in zato ustreznejša slovnična pojasnila: **povedk(ovnik)** za prvotne/prave povedkovnike in oznaki **kot povedkovnik** ali v **povedkovniški rabi** za drugotne/konverzne povedkovnike.

Tipizacija poved(kov)ne rabe je praktično uporabna pri nadaljnjem posodabljanju SSKJ oz. pri izdelavi enozvezkovnika slovenskega knjižnega jezika.

ABSTRACT: The article brings a critical review of the use of usage notes »**v povedni rabi**« and »**v povedno-prislovni rabi**« in the Dictionary of Standard Slovenian (DSS). The author presents a typology of their use on the basis of examples collected from the dictionary and at the same time suggests more accurate and therefore more suitable grammar notes: »**poved(kovnik)**« for the primary/true »povedkovnik«, and the notes »**kot povedkovnik**« or »**v povedkovniški rabi**« for the secondary/converse »povedkovnik«. The typification of »poved(kov)na raba« is of practical value in further modernization of the DSS or in compilation of a new single-volume dictionary of standard Slovenian.

1 V Slovarju slovenskega knjižnega jezika je v 496-tih slovarskih iztočnicah uporabljeno tudi kvalifikatorsko pojasnilo **v povedni rabi**, v 55-tih iztočnicah pa pojasnilo **v povedno-prislovni rabi**.

S stališča skladenjskopomensko prvotne in drugotne povedkove rabe sem v okviru besedišča, zajetega v Slovarju slovenskega knjižnega jezika, ločila t. i. **prvotne/prave povedkovnike** od t. i. **drugotnih/konverznih povedkovnikov**.

Za boljše oz. jasnejše razločevanje med prvotnimi in drugotnimi povedkovniki je na začetku potrebno izpostaviti osnovne splošne značilnosti povedkovnikov:¹

¹ Prav pri razločevanju med prvotnimi in drugotnimi povedkovniki se mi je potrdilo, da je

– Povedkovniki imajo skladijsko vlogo povedkovega določila – pri prvotnih/pravih povedkovnikih je povedkovodoločilna vloga prvotna in zato tudi prevladujoča skladijskopomenska vloga, pri drugotnih/konverznih povedkovnikih pa je povedkovodoločilna vloga drugotna. Prave povedkovnike ni mogoče uvrstiti v nobeno drugo besedno vrsto. (Možnost zamenljivosti ene besedne vrste z drugo je slovarsko označena z *ekspr(esivno)* oz. stilno oznako.)

– Prvotni povedkovniki so v Slovarju slovenskega knjižnega jezika navadno označeni s kombinacijami slovničnih pojasnil kot *neskl. prid., v povedni rabi* in *prisl., v povedni rabi*, in še *v povedno-prislovni rabi*. Samo slovnično pojasnilo *v povedni rabi* pa načeloma opozarja na skladijskopomenske prehode samostalnika, pridevnika in prislova med t. i. drugotne/konverzne povedkovnike. Drugotni povedkovniki oz. drugotna povedkovniška raba v SSKJ ni označena pri slabšalni (vulgarni) in ljubkovalni rabi živalskih poimenovanj v zvezi s človekom, ko zaradi metaforičnosti dosledno prihaja do spremembe uvrščevalne pomenske sestavine.²

– Skupna lastnost povedkovnikov je, da pomenijo stanje ali lastnost, prehodni povedkovniki pa izražajo različna razmerja oz. odnose. Od tipičnih glagolskih kategorij je poleg vezljivosti ohranjen tudi naklon. Tipični naklonski povedkovnik je npr. *rad-a-o*.

– Povedkovniki ne določajo drugih besednih vrst, in tudi ne pojasnjujejo njihovih lastnosti (kot to delajo pridevniki in prislovi). Čeprav imajo nekatere značilnosti prislovov (tj. navadno so nespremenljivi oz. nepregibni – le izprislovni povedkovniki se lahko stopnjujejo, pridevniški pa se navadno pregibajo po spolu in številu), se vežejo le z vezjo ali s skladijskopomensko oslavljenimi glagoli, in zato ne morejo pojasnjevati pomenske samostojnih glagolov in pridevnikov.³

1.1 Možnost zlasti drugotne povedkovniške rabe izraža majhna skupina 55-tih besed kot slovarskih iztočnic, ki imajo eno izmed skladijskopomenskih vlog označeno kot *v povedno-prislovni rabi*. V teh primerih gre predvsem za besede, ki prvotno niti tvorbeno-oblikovno niti skladijskopomensko niso povedkovniki. Vendar pa vseeno pomenskost teh besed dopušča tudi povedkovniški skladijski pomen, čeprav seveda nikoli ne more biti prvoten ali prevladujoč. Ti drugotni/konverzni povedkovniki so celo tudi oblikovno pretvorljivi v povedkovnike s končniškim obrazilom *-o* (od tod tudi napačen drugi del kvalifikatorskega pojasnila *v prislovni rabi*).⁴ Na spremenjeno drugotno skladijskopomensko povedkovniško vlogo določene besedne vrste (samostalnika, pridevnika ali medmeta) in hkrati na drugotne povedkovnike neposredno opozarja slovnično pojasnilo *v povedkovniški rabi*, zato ga v teh primerih predlagam kot primernejše.

narečje lahko dobro orientacijsko izhodišče pri določanju /ne/prevladujoče povedkovodoločilne vloge posameznih besed.

² Na to opozarja A. Vidovič Muha (1993: 40–41).

³ Gl. članek I. Kozlevčar Černelič (1968: 14).

⁴ Glej o tem že v interni izdaji pripomb in komentarjev k slovničnim kvalifikatorskim pojasnilom A. Vidovič Muha (1978: 34).

Drugotni izsamostalniški in izmedmetni povedkovniki s pretvorbena možnostjo prislovnodoločilne rabe so v primerih: Čudež je bil(o), da je ostal živ. To narediti je velika *kunšt*. Če se ne vrne, bo *joj*.

1.1.1 Izločila pa se je skupina besed s prevladujočo povedkovniško rabo, zato te besede lahko uvrstimo med prvotne/prave povedkovnike z oznako **povedk(ovnik)**: *dolgčas/predolgčas, mar, mraz, okej, sram, škoda, tema* v *Dolgčas/Predolgčas mi je, Otroci ji niso mar, Zunaj je bil(o) mraz, S stanovanjem je vse okej, Sram ga je pred starši, Te obleke je škoda, Bil-a/-o je še tema.*

1.2 Najpogosteje pa seveda povedkovniško rabo označuje slovnično pojasnilo **v povedni rabi**, ki v okviru 496 slovarskih iztočnic označuje 41,13 % prislovov (= 204, od tega prevladujejo izpridevniški prislovi), 33,67 % pridevnikov (= 167, od tega prevladujejo izglagolski stanjski pridevniki z zelo širokim skladenjsko pomenskim obsegom) in 25,20 % samostalnikov (= 125, od tega prevladujejo izglagolski samostalniki, ostali neizglagolski samostalniki pa so pomensko sposobni izražati tudi povedkova razmerja). Najpogostejša različica tega slovničnega pojasnila je z omejitvenim prislovom »navadno«, npr. **navadno v povedni rabi**, ki povedkovniško rabo tipizira; pogosto dodana oznaka **ekspr(esivno)** pa še poudari drugotno skladenjskopomensko povedkovniško rabo.

1.2.1 Izpridevniški prislovi so oblikovno-skladenjsko najbližje prvotni povedkovniški rabi, in zato najbližje prvotnemu/pravemu povedkovniku. Glede na to, da najbolj ustrezajo besednovrstni opredelitvi povedkovnika, predlagam zanje slovarsko oznako **kot povedkovnik**.

Izražajo različna stanja in razmerja. V okviru razmerij/odnosov naklonskost izloči prave povedkovnike tipa gotovo, verjetno, ki bodo posebej obravnavani pozneje (gl. pogl. **1.3**). Stanja⁵ in razmerja v okviru drugotne povedkovniške rabe pa so: **a₁**) stanje v naravi: *brezvetrno, deževno, hladno, megleno, sončno, suho, zatohlo* (Bilo je brezvetrno/deževno ...) **a₂**) stanje v okolici: *dušljivo, hrupno, nevšečno, nevzdržno, prijetno, žalostno* (Bilo je dušljivo/hrupno ...), **a₃**) psihično stanje človeka: *mirno, mrtvo, samotno, sijajno, smešno, spokojno, tragično, vedro, živahno* (Tragično je, da ...); **b₁**) ocenitev ali ugotovitev položaja (slovarske pomenske razlage se v teh primerih začenjajo z *izraža ...*): *čudno, fantastično, imenitno, koristno, luštno, neprijetno, netaktno, očitno, prezamudno, sramotno, špansko, težavno, tipično, važno, vprašljivo, značilno, zoprno* (Čudno je, da ...) ipd.

1.2.1.1 Neizpridevniški krajevni in časovni prislovi kot drugotni povedkovniki, ki bi jim ustrezala slovarska oznaka **kot povedkovnik**, so redki, npr. *davno, prezgodaj, proč, spotoma, zdoma, zgodaj* (Bilo je davno, Danes je prezgodaj ...).

⁵ Pri nas že F. Jakopin (1968: 334–335) brezosebne predikative (v ruščini je to 'kategorija sostojanija') pomensko deli na a) stanje v naravi, b) stanje v okolici, c) psihično stanje človeka, č) modalno obarvano stanje, d) ocenitev in ugotovitev položaja in e) moralna in etična ocena.

1.2.2 Slovnico pojasnilo **v povedkovniški rabi**, ki označuje drugotne povedkovnike, je najpogostejše pri neizglagolskih /ne/stanjskih pridevnikih tipa *jasen* (Pomislek je jasen), *jezen* (Jezen je name), *kriv* (On je kriv), *lahkoten* (Bil je ves lahkočen in sproščen), *mehek* (Je sumljivo mehek), *nasproten* (Izjave so nasprotni), *poljuden* (Knjiga ni poljudna), *presvoj* (Za to vlogo je presvoj), *specialen* (Avto je specialen), *strašen* (Za otroke je strašen), *svež* (Ostal je svež), *tečen* (Je tečen), *uraden* (Je uraden), *zlodejev* (Je ves zlodejev), *živ* (Po umivanju so lasje zelo živi).

Izglagolski stanjski pridevniki z ohranjeno /ne/vezljivostjo, naklonskostjo, in navsezadnje tudi stanjskostjo, so pravi povedkovniki, in zato je za njih ustrezna oznaka oz. slovnico pojasnilo **povedk(ovnik)**. (O njih v pogl. **1.3**).

1.2.3 Med izsamostalniškimi drugotnimi povedkovniki prevladujejo izglagolski samostalniki, ki so tvorbeno bližje povedkovniški rabi, npr. *dogodek* (To je bil zanj dogodek), *dvom* (Ni dvoma, da pride), *izguba* (Vse to je čista izguba), *parada* (Sprejem je prava parada), *podrtija* (Ta človek je podrtija), *posladek* (Jutranji sprehodi so posladek), *razbitina* (Njen mož je razbitina), *rešitev* (Edino beg je rešitev), *sranje* (Ta film je pravo sranje), *travestija* (Slika je subjektivna travestija), *ukaz* (Odkritosrčnost je zame ukaz), *vprašanje* (Umik je vprašanje), *vzгляд* (Bil je vzgled skromnega človeka), *zagotovilo* (Njeno premoženje je zagotovilo).

1.2.3.1 Manj navadni za povedkovniško rabo in s tem za izražanje različnih poved(kov)nih razmerij so neizglagolski samostalniki **v povedkovniški rabi**, npr.: *dama* (On je dama), *dejstvo* (To je dejstvo), *drek* (To je drek), *figa* (Figa je vse skupaj), *gospod* (On je res pravi gospod), *idol* (Je idol generacij), *kapital* (Ta denar je zanj že kapital), *kuga* (Ta bolezen je prava kuga), *lastnina* (To je družbena lastnina), *loterija* (Življenje je loterija), *mož* (Je mož in ne cmera), *papir* (Take besede so papir), *pekel* (Doma je bil pekel), *pravica* (Voliti je pravica polnoletnega državljana), *problem* (Denar je problem), *sila* (Ni mi sile), *smrt* (Alkohol je zanje smrt), *sonce* (Bil je sonce pravice), *stvar* (To je moja stvar), *tarča* (Bil je tarča šal), *tič* (Bil je tič), *vrag* (Vojska je vrag), *zlodej* (Zlodej je, če dela vsak po svoje), *žival* (On je pomembna žival). Zgornji zgledi tudi jasno izražajo, kako se s prehodom v povedkovniško rabo ukinja samostalniška kategorija spola.

1.2.3.2 Nekateri samostalniki tipa *last*, *navada*, *nič*, *škoda*, *tip*, *zakon* (o tem podrobneje v pogl. **1.3**), ki v svoji pomenskosti ohranjajo prevladujočo stanjskost, naklonskost in največkrat tudi vezljivost, so zaradi skladenjskopomenske razmernosti/odnosnosti tipični **povedk(ovniki)** s prvotno oz. prevladujočo povedkovodoločilno vlogo v stavčni povedi.

1.3 Po pregledu obeh zgornjih skupin **1.1** s slovnico pojasnilom **v povedno-prislovni rabi** in **1.2** s slovnico pojasnilom **v povedni rabi** izstopijo primeri s prvotno povedkovodoločilno skladenjskopomensko vlogo, ki omogoča besednovrstno določitev **povedkovnik** in slovarsko oznako **povedk(ovnik)**, poleg oznak za drugotno povedkovodoločilno skladenjskopomensko vlogo – **kot**

povedkovnik in v povedkovniški rabi.

Za prvotne oz. prave povedkovnike je značilna prvotna ali vsaj prevladujoča povedkovodoločilna vloga. V nadaljevanju bodo obravnavani oblikotvorno⁶ glede na nekatere skupne slovnične (oblikoslovne) kategorije, ki jih imajo z drugimi besednimi vrstami. (Tisti povedkovniki, ki niso v SSKJ, so označeni z *.)

1.3.1 Pridevniški povedkovniki so najštevilčnejši, kar glede na tipično pridevniško stanjskost ne preseneča (*pridevniški* so zato, ker vključujejo oz. ohranjajo samo nekatere pridevniške lastnosti oz. slovnične kategorije, ki so sicer tipične za pridevnike – pregibanje po spolu in številu in stopnjevanje).

1.3.1.1 Vezljivi izglagolski pridevniški povedkovniki so:

– *deležen (česa), dolžen (komu kaj), dorasel (čemu), lasten (komu), /ne/naklonjen (komu), namenjen (komu), odgovoren (komu/za koga), podložen (komu/čemu), podvržen (čemu), potreben (koga/česa), pripravljen + nedol., privržen (komu/čemu), vreden (koga/česa), veren/zvest (komu/čemu), vesel (koga/česa), voljen + nedol., zmožen (koga/česa/nedol.)* v npr. Bil je deležen pozornosti. Dolžen mu je hvaležnost ...;

– **prostomorfemski**: *blazen od, bolan od, dober za/kot, enak/identičen z/s, edin z/s, imun proti/do, interesanten za, izveden v, lakomen na, len za, ljubosumen na, nagel v, nagnjen k, nor od, odvisen od, pogojen od, poklican za, ponosen na, prenel v, slep za, soglasen z/s, solidaren z/s, sorazmeren z/s, udarjen na, volčji na, združen z/s, značilen za, zrel za* v npr. Blazna je od obupa. Kar bolan je od sreče. Tram je dober za oporo/kot opora ...

1.3.1.2 Nevezljivi neizglagolski pridevniški povedkovniki so:

– *domač, godov (nar.), ljudski, mogoč, možen, neopažen, neučakan, pozen/kasen, slab/slaboten, trden, varen, vprašljiv, zanič/prezanič, zgoden, znan, življenjski* v npr. Janez je domač. Čez nekaj dni bo godov. Je prijazen in ljudski ...;

– **nepregibni**: **ad acta, fair, flegma, fuč, groggy, kaput, kontent, marod, nobel, *okej, tešč* v npr. To je sedaj ad acta. To ni fair. On je flegma ...

1.3.2 Prislovni povedkovniki (*prislovni* zaradi tipičnih prislovnih oblikotvornih morfemov in s tipično nepregibnostjo, izjema je možnost stopnjevanja):

– *bot, dolgčas/predolgčas, larifari, *kvit, mar, mraz/premraz, napak, napoti, naprodaj, nared, narobe, *okej, *plonk, prav, prida, prima, res/preres, tema/pretema, totalka (žarg.), všeč, zamalo, zaman, žal/prežal* v npr. Zdaj sta si bot. Jim je dolgčas/predolgčas. Vse skupaj je larifari ...;

⁶ Prave povedkovnike v nadaljevanju označujem še z dodatnim prilastkom *pridevniški, prislovni* ali *samostalniški* glede na to, katere slovnične (oblikoslovne) kategorije posameznih besednih vrst vključujejo oz. ohranjajo, predvsem glede na obliko teh povedkovnikov na površinskoizrazni ravnini. Povedkovniki so praviloma nepregibni, s tem da se t. i. pridevniški povedkovniki lahko pregibajo po spolu in številu ter stopnjujejo, t. i. samostalniški povedkovniki pa se pregibajo le po številu.

– **naklonski** (ki pogosto vežejo tudi nedoločnik): *gotovo, mogoče/nemogoče, možno, očitno, pomembno/nepomembno, potrebno/nepotrebno, nesmiselno, nespametno, rad-a-o, treba, ugodno, verjetno, vprašljivo, vredno, vseč, zapovedano* v npr. To je skoraj gotovo. Ni mogoče / Je nemogoče tako delati ...

1.3.3 Samostalniški povedkovniki (*samostalniški* zaradi tipičnih oblikotvornih lastnosti, sicer pa, nasproti samostalnikom, pregibni samo po številu) so pretežno izglagolski:

– **navada, sram, škandal, škoda/preškoda, utopija, zakon** v npr. Kajenje je navada. Bilo ga je sram ...;

– **prostormofemski**: *reklama za*; posebnost je *moda* z možnostjo lastnostne rabe (*biti (nekaj) moda*) ali stanjske rabe (*biti (nekaj) v modi/iz mode*);

– **z nedoločnikom**: *užitek, veselje* v npr. Hoditi skozi gozd je užitek. Veselje ga je gledati.

1.3.3.1 Neizglagolski samostalniški povedkovniki so:

– **vezljivi**: *kos (komu/čemu), last (koga/česa), tip (koga/česa)* v npr. Ni kos nalogi. Avto je last podjetja. To je čisti tip gotske stavbe;

– **nevezljivi**: *fakt, *basta/konec^{k/e}, luksuz, nonsens, nič, politikum* v npr. To je fakt. Tu je konec travnika. Tako je in basta ...

1.3.4 Pravi povedkovniki so lahko še:

– **izglagolski medmeti**, ki so (v nasprotju z drugimi tipičnimi medmeti) kot stavčni členi vključeni v stavčno poved, npr. To bo joj/prejoj. On pa hrrrr na postelji ipd.;

– **sklopi** tipa *boglonaj, bogpomagaj, bogve (On jim je boglonaj, Z njim je bogpomagaj. Misli, da je bogve kdo)*, ker je za njih tipična povedkovodoločilna vloga in so zaradi svoje tvorjenosti tudi sicer besednovrstno nejasni.

1.4 Posebno skupino drugotnih povedkovnikov⁷ predstavljajo samostalniki v povedkovniških rabah, ki so slovarsko označene kot *slabš(alno), vulg(arno)* ali *ljubk(ovalno)*. Pomenskost samostalnikov pa izbirno odloča o tem, kateri so lahko v povedkovniški rabi. Tako gre v teh primerih predvsem za živalska poimenovanja v zvezi s človekom, kjer zaradi metaforičnosti dosledno prihaja do spremembe uvrščevalne pomenske sestavine⁸, vendar je bilo že opozorjeno, da v SSKJ prehod v povedkovniško rabo ni bil dosledno izpeljan in zato tudi ni ustreznega slovničnega pojasnila (Vidovič Muha: 1993: 40). Te spremembe pomenskosti besed pri prehodu v povedkovodoločilno vlogo so jasno izražene prav pri razmernih BITI-stavčnih povedih. Pri teh prisojevalnostnostnih BITI-stavkih je namreč jasno izražena prevladujoča pomenskost (in s tem seveda tudi njena prevladujoča uvrščevalna pomenska sestavina (UPS)) besede v osebkovi vlogi nad pomenskostjo besede (in njene uvrščevalne sestavine (UPS)) v povedkovodoločilni vlogi. Slednji, povedkovniški besedi, tako ostajajo razločevalne pomenske sestavine (RPS), ki jih kot

⁷ Gl. A. Vidovič Muha (1993: 40–41).

⁸ Gre za t. i. slovarsko uvrščevalno sestavino – gl. A. Vidovič Muha (1988: 26–27).

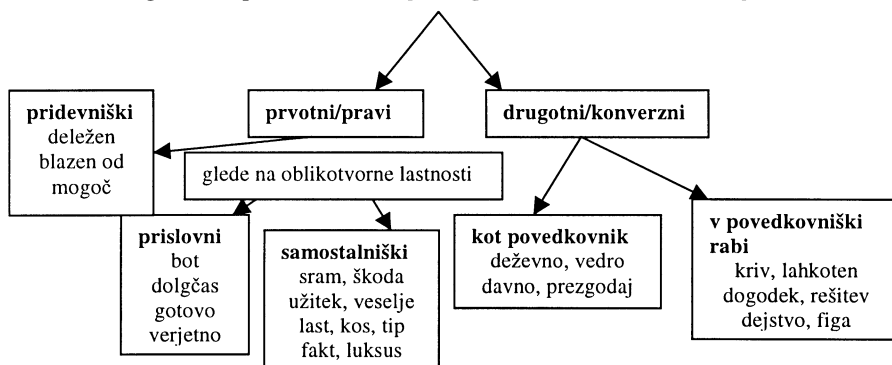
lastnosti prisoja besedi v osebkovi vlogi.

Tako je pri živalskih poimenovanjih v povedkovniški rabi prevladujoča uvrščevalna pomenska sestavina **človeško**, npr. On (UPS = *človek*) je tič/tičko (RPS = *iznajdljiv, prebrisan*), Ona (UPS = *ženska*) je tička (RPS = *mlada, ljubka*); Ta moški/otrok (UPS) je njen mucek (RPS = *prikupen*), Ta ženska (UPS) je prava mucka (RPS = *ljubka, mikavna*); Ta človek (UPS) je navadna žaba (RPS = *manjše rasti/velik pivec*), Ta ženska (UPS) je prava žaba (RPS = *klepetava, opravljiva*); Ta človek (UPS) je prava kača (RPS = *hudoben, zahrbtn*) ipd.

1.4.1 Posebna skupina drugotnih povedkovnikov so tudi poimenovanja telesnih delov, ki so slovarko označena **vulg(arno)**. V nasprotju s prejšnjo skupino imajo z označevano besedo v osebkovi vlogi skupno prevladujočo uvrščevalno pomensko sestavino **človeško**. Pomenske sestavine se razporedijo tako, da je uvrščevalna pomenska sestavina (UPS) upoštevana v označevani osebkovi besedi, razločevalne pomenske sestavine (RPS) pa so kot prisojevalne lastnosti vključene v označevalno povedkovodoločilno besedo, npr. Ta človek (UPS) je čisto navadna rit (RPS = *neznačajen, bojazljiv*), Ta človek (UPS) je navadna goflja (RPS = *prezgovoren, predrzen*) ipd.

POVEDKOVNIKI

glede na prvotno ali drugotno povedkovodoločilno vlogo

Literatura

- ČRNELIČ KOZLEVČAR, Ivanka, 1968, O pomenskih kategorijah samostalnika v povedkovi rabi. *JiS XIII/1*, 11–15.
- ČRNELIČ KOZLEVČAR, Ivanka, 1969/70, O pridevniku v povedni rabi. *JiS XV*, 210–215.
- ČRNELIČ KOZLEVČAR, Ivanka, 1975/76, O funkciji glagolov z oslabljenim pomenom tipa biti, *JiS XXI/3*, 76–81.

- JAKOPIN, Franc, 1968, *Slovnica ruskega knjižnega jezika*, Ljubljana, 333–336.
TOPORIŠIČ, Jože, 1974/75, Eseg o slovenskih besednih vrstah, *JiS XX/8*, 295–305.
TOPORIŠIČ, Jože, 1976, *Slovenska slovnica*, Maribor.
VIDOVIČ MUHA, Ada, 1978, *Pregled slovnčnih kvalifikatorskih pojasnil v 3. knjigi SSKJ*, Interna izdaja Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša. Ljubljana.
VIDOVIČ MUHA, Ada, 1988, *Slovensko skladijsko besedotvorje ob primerih zloženik*, Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete in Partizanska knjiga.
VIDOVIČ MUHA, Ada, 1993, Slovnčna obvestilnost slovarja slovenskega knjižnega jezika, *Zbornik SDS*, Murska Sobota, 35–49.

Typology of »poved(kov)na raba« in the Dictionary of Standard Slovenian *Summary*

The article brings a critical review of the use of notes »v povedni rabi« and »v povedno-prislovni rabi« in the Dictionary of Standard Slovenian (DSS).

DSS includes 494 main entries with the usage note »v povedni rabi« and 55 main entries with the usage note »v povedno-prislovni rabi«. The author replaced the two grammar notes with more specific grammar notes.

The examples collected from the dictionary have helped to clarify in which instances the word class label »povedk(ovnik)« would be more appropriate for the primary/true »povedkovnik« (in opposition to the labels »kot povedkovnik« or »v povedkovniški rabi« for the secondary/converse »povedkovnik«).

1 The predicative role of the primary/true »povedkovnik« is the primary and also the prevailing syntactic-semantic role, whereas the predicative role is of secondary importance in the secondary/converse »povedkovnik«. A true »povedkovnik« cannot be classified into any other word class. (The possibility to replace one word class with another is marked with a register or style label in the dictionary.)

1.1 The instances of the primary »povedkovnik« are usually labelled with combinations of grammatical explanations such as »neskl. prid., v povedni rabi«, »prisl., v povedno-prislovni rabi« and also »v povedno-prislovni rabi« in the DSS. Here the author suggests the label »povedk(ovnik)«. They are discussed on the basis of their morphological features and grammatical features shared with other word classes. Most frequent are the instances of the adjectival »povedkovnik« – this is not surprising if we know that adjectives typically denote a state.

* The concept »poved(kov)na raba« is used to describe the expressions which may be used as subject and object complements. In this context it could be translated as *predicative use*. The expression »povedno-prislovna raba« could roughly be rendered as *predicative-adverbial use*.

1.2 The grammatical explanation »v povedkovniški rabi« draws the attention directly to the changed secondary syntactic-semantic role of a given word class (noun, adjective, interjection) and at the same time to the instances of the secondary »povedkovnik«; the above explanation seems to be more appropriate than the currently used grammatical explanations »v povedni rabi« and »v povedno-prislovni rabi«.

1.2.1 With regard to their formal and syntactic features the de-adjectival adverbs are closest to the primary predicative use. These adverbs most adequately suit the definition of »povedkovnik« as a word class and therefore the author suggests the label »kot povedkovnik«, e.g. megleno 'foggy', sončno 'sunny', imenitno 'splendid', to be used in dictionaries.

Vežanost poudarnih členkov na določeno besedno vrsto oziroma stavčni člen

Nataša Jakop

IZVLEČEK: Prispevek¹ govori o pomenskem in skladenjskem razmerju med členkom in besedno vrsto, ob kateri članek stoji, oziroma členu in stavčnega členu, katerega del je članek. Osnovno merilo za delitev členkov je njihova vloga v stavku, povedi oziroma besedilu. Delitev glede na pomen je drugotna. Iz ponazarjalnega gradiva v SSKJ in primerov iz listkovnega gradiva na Inštitutu za slovenski jezik Frana Ramovša sem analizirala vežanost poudarnih členkov ravno, prav, posebno, predvsem, zlasti, celo, le, samo, edino, komaj, vsaj, tudi, približno, tako in skoraj.

ABSTRACT: The article discusses semantic and syntactic relationships between a particle and its adjacent part of speech, or between a particle and the sentence element in which it occurs. The basic criterion for division of particles is their role in the clause, sentence or text. Semantics-based division is of secondary importance. The author analysed the occurrences of the emphatic particles ravno, prav, posebno, predvsem, zlasti, celo, le, samo, edino, komaj, vsaj, tudi, približno, tako and skoraj on the basis of the illustrative examples in the Dictionary of Standard Slovenian and the card files held at the Fran Ramovš Institute of the Slovenian Language.

1 Členki so danes v slovenskem jezikoslovju samostojna besedna vrsta. Od prislovov jih je prvi funkcijsko ločil J. Toporišič leta 1974. Od drugih besednih vrst se ločijo po oblikoslovnih značilnosti, odsotnosti vprašalnice, posebni skladenjski vlogi in pomenu. Kot nepregibna besedna vrsta nimajo oblikospreminjevalnih in oblikotvornih značilnosti. Členki v stavku niso stavčni členi, ker nimajo stavčnega pomena in se po njih ne moremo vprašati. Kot »stavčni nečleni« (Toporišič 1992: 308) spadajo k delom stavčnih členov in njihovih delov, ob katerih stojijo, pri čemer spadajo členki k drugemu stavčnemu vzorcu. (Toporišič 1982: 39.) Glede na odslkavo predmetnosti vzpostavljajo razmerje z govornim dogodkom.²

¹ Prispevek je povzetek dela diplomske naloge, ki je nastala pod mentorstvom doc. dr. Marje Bešter v študijskem letu 1998/99.

² A. Vidovič Muha deli besede glede na odslkavo predmetnosti na tiste, ki vzpostavljajo

Razločevanje členkov od drugih besednih vrst, predvsem od prislovov, povzroča težave tudi zaradi njihovega neustreznega pojmovanja in poimenovanja v jezikoslovni literaturi v preteklosti in ponekod še danes. Primeri členkov so zapisani od vsega začetka, tj. od Bohoričeve slovnice (1584). Kot samostojna besedna vrsta pa so prvič obravnavani šele v zadnji, Toporišičevi slovnici (1976). Slovarsko členki še danes niso besednovrstno določeni. V Slovarju slovenskega knjižnega jezika členki niso samostojna besedna vrsta. Slovar jih uvršča med prislove (*tudi, baje, menda*), prislove v medmetni rabi (*res*), veznike v prislovni rabi in medmetni rabi (*saj*), veznike v prislovni rabi (*sicer*), glagole (*recimo, prosim*), v podgeslo pridevnika z besednovrstno oznako prislov (*posebno, dobro, gotovo*) in med členke (*naj*). Skupna značilnost členkov in prislovov je nepregibnost, vendar je prislov predmetno-pomenska beseda, ker izraža okolnosti prostora, časa in vzročnosti ter lastnostnosti. Prislov je v stavku samostojni stavčni člen, zato je razločevalna lastnost odsotnost vprašalnice pri členkih. Skladenjsko je prislov prislovno določilo. Členki ne morejo biti prislovno določilo,³ kar dokazuje primerjava skladenjskih vlog deležja in členka: tako poved z deležijskim prislovom kot poved s členkom lahko pretvorimo v dva glagolska stavka:

- *Kleče ga je prosil.* → *Klečal je in ga prosil.*

- *Morebiti ga je prosil.* → *Obstaja možnost, da ga je prosil.*

Pretvorba kaže, da se po členu za razliko od deležijskega prislova ne moremo vprašati s stavčno vprašalnico:

- *Kaj je delal? Klečal je. Prosil je.* → *Kako ga je prosil? Kleče.*

- *Kaj obstaja? Možnost.* + *Kaj je delal? Prosil.* → *Kaj je delal? Morebiti prosil.*

Dve stavčni vprašalnici v povedi s členkom kažeta, da je členek del druge stavčne strukture. To je primer skladenjskega ločevanja med prislovi in členki.

2 J. Toporišiču (1974: 48 in 1976) je osnovno merilo za delitev členkov na posamezne skupine njihov pomen v povedi. I. Černelič (1993) je osnovno merilo za delitev členkov njihova vloga v stavku in vezanost členkov na določeno besedno vrsto oziroma stavčni člen. V prispevku je osnovno merilo za delitev členkov njihova vloga v stavku, povedi oziroma besedilu. Delitev členkov po pomenu je drugotna.⁴ Funkcijsko ločimo tri skupine členkov: navezovalni, naklonski in poudarni členki.⁵

2.1 Vloga navezovalnih členkov je vzpostavljati pomenska razmerja s sobesedilom. Njihov pomen je mogoče določiti le iz celotnega besedila ali v

zvezo s predmetnostjo, in tiste, ki vzpostavljajo razmerje z govornim dogodkom (medmeti, členki), pri čemer je medmet »slogovna varianta stavka« in členek »stavčnočlenska modifikacija«. Povzeto po predavanjih iz pomenoslovja v št. letu 1996/97.

³ Lahko so le del prislovnega določila: *Ravno tja sem namenjena. Zlasti poleti je vroče.*

⁴ Tudi v češki slovnici (1996) delijo členke glede na njihovo vlogo in šele drugotno glede na njihov pomen.

⁵ I. Černelič (1993) loči skladenjskonaklonske, naklonske, poudarne in navezovalne členke. Ker je skladenjskonaklonskim in naklonskim členkom skupna naklonska vloga: z njimi govorec izraža svoje razmerje do vsebine povedi in naslovnika, jih uvrščamo v eno skupino: naklonski členki v širšem smislu.

govorjenem besedilu iz okoliščin sporazumevanja.⁶ Večinoma se pojavljajo v govornih besedilih pri dvogovoru.

Primer:

A: *Jasna, v trgovino grem.*

B: *Prosim?* 'oprosti, kaj si rekla / nisem te slišala / lahko ponoviš ipd.'

2.2 Z naklonskimi členki govorec izraža svoje razmerje do vsebine, izražene v pomenski podstavi povedi, ali do naslovnika. Pri naklonskih členkih funkcijsko ločimo dve podskupini: skladijnskonaklonske členke, ki določajo ali spreminjajo skladijnski naklon povedi, in naklonske členke v ožjem smislu, ki ne vplivajo na skladijnski naklon povedi.

Primer: pomenska podstava povedi *mama, iti, trgovina*:

- naklonski členek: *Verjetno je šla mama v trgovino.*

- skladijnskonaklonski členek: *Ali je šla mama v trgovino?*

Pomenske skupine skladijnskonaklonskih členkov so: vprašalni (*ali*), železni (*ko, na*). Pomenske skupine naklonskih členkov v ožjem smislu so: čustvovalni (*žal*), pritrjevalni (*da*), členki možnosti in verjetnosti (*verjetno*), mnenja, domneve (*baje*), zadržka (*pravzaprav*), nikalni členki (*nikakor*).

2.3 Poudarni členki so skladijnsko del stavčnega člena v povedi. Njihova vloga je, da skladijnsko okrepijo stavek oziroma poved.⁷ Poudarni členki lahko stojijo ob vseh predmetnopomenskih besednih vrstah. Stavčni člen, ob katerem stoji poudarni členek, dobi v povedi določen pomenski odtonek. Stavki s poudarnimi členki so skladijnsko okrepljeni nasproti stavkom brez člena.⁸ Pomenske skupine poudarnih členkov so: poudarni⁹ (*ravno, prav, posebno, posebej, zlasti, predvsem, celo*), izvzemalni (*le, samo, edino, komaj, vsaj*), dodajalni (*tudi*) in presojevalni (*približno, tako, skoraj*) členki.

3 Vezanost¹⁰ členkov na določeno besedno vrsto oziroma stavčni člen je

⁶ Navezovne členke (čeprav še ne tako poimenovane) in njihovo vlogo je opazil že Luka Svetec (1862: 408): »Tisti *i*, s katerim Slovenci v prilikah govor začinjamo, kakor: *I, kaj praviš? I, pa mu daj! I, no pa pojdi!* itd. ni veznik.« (Podč. N. J.)

⁷ Tudi v češki slovnici (1996) so poudarni členki opredeljeni kot izrazi, ki poudarjajo določen stavčni člen, oziroma so skupaj z označenim izrazom sestavni del stavčnega člena. Ugotavljajo, da se vrednost povedi z njihovo rabo lahko omeji ali razširi.

⁸ Skladijnsko okrepljeni stavki so stavki, v katerih členek zasede dodaten skladijnski položaj in s tem zoži ali spremeni pomen povedi. Prim. T. Petrič (1993: 252).

⁹ Poudarni členki v širšem smislu (poudarni, izvzemalni, dodajalni, presojevalni) so vsi členki, ki imajo vlogo izpostavljanja posameznega stavčnega člena, poudarni členki v ožjem smislu pa so členki (*ravno, prav, posebno, posebej, zlasti, predvsem, celo*), ki imajo **pomen** poudarjanja tistega stavčnega člena, katerega del so.

¹⁰ Pojem vezanost oziroma navezovanje razumemo kot odvisnost pomensko in skladijnsko razmerje med členkom in besedno vrsto, ob kateri členek stoji, oziroma člena in stavčnega člena, katerega del je členek. Prim. pojem vezanje pri J. Toporišču (1992: 351): »To, da se kaj s čim kakor koli veže, npr. pridevnik s samostalnikom (*lepa hiša*) /.../« Pojem nanašanje, ki ga uporablja I. Černelič (1993: 224), se zdi manj ustrezen, ker je kot termin že zaseden:

pomenskorazločevalna med vrstami členkov.¹¹ Naklonski členki stojijo zlasti ob glagolu in so skladenjsko del povedka, medtem ko poudarni členki stojijo tudi ob drugih besednih vrstah (samostalniški in pridevniški besedi, prislovu, povedkovniku) in so tako skladenjsko del osebka, predmeta, prislovnega določila, povedkovega prilastka, povedkovega določila in povedka. Na njihovo vlogo izpostavljanja stavčnega člena je opozorila I. Černelič (1993: 224): »Poudarni, presojevalni, izvzemalni členki se /.../ nanašajo na posamezni stavčni člen, kar jim je skupno. Možno bi jim bilo dati skupinsko ime poudarni členki, ker člen, na katerega se nanašajo, v stavku podčrtujejo, izpostavljajo, imajo pa lahko sami izraziti pomen.«¹²

Na vezanost člena na posamezno besedno vrsto oziroma njegovo skladenjsko vlogo v povedi bi moral opozoriti slovar s sistematično razvrščenimi primeri v ponazarjalnem gradivu pri posameznem geslu. V *Slovenskem pravopisu 1962* je pri nekaterih členkih, ki so tam sicer neustrezno poimenovani kot prislovi, označena vezanost na posamezno besedno vrsto:

vsáj prisl. omejuje

~ kruha mi dajte (če ne drugega), ~ pet (najmanj), ~ piši (če že ne prideš), ~ tukaj (če že ne povsod), ~ danes (če že ne zmeraj), ~ malo, ~ zaradi otroka, ko bi ~ znal

zlasti poudarni prisl.

~ Janez pridno dela, Janez je ~ priden, ~ riše rad, ~ danes ne, ~tukaj ne, govori se mnogo, ~ da pride cesta v vas

3.1 Metode za analizo poudarnih členkov

3.1.1 Vstavljanje členkov v besedilo

S to metodo ugotovimo skladenjski položaj, vlogo in deloma tudi pomen členkov.

Želim, da prav/tudi/zlasti/samo ti to storiš.

* *Želim, da približno ti to storiš.*¹³

Primeri kažete, da presojevalni členek *približno* ne more stati ob samostalniških zaimkih.

Nisem ravno zdravnica.

* *Nisem celo zdravnica.*

»referenca /tj. nanašanje/ /je/ tvorčeva duševnostna dejavnost, ki pojem (pomen) povezuje na eni strani z glasovno/pisno množico, s katero se izraža, na drugi pa s predmetom, ki v resnici obstaja.« (Toporišič 1981: 8.)

¹¹ Ta lastnost je deloma razločevalna tudi med členki in prislovi. J. Toporišič (1991: 7, 1992: 70, 71) je ugotovil, da lahko členki kot »skrčki celih stavkov« stojijo ob vseh besednih vrstah, medtem ko so prislovi precej bolj vezani na rabo ob določeni besedni vrsti.

¹² O tem pravzaprav govori že J. Toporišič (1966: 164), vendar mu kljub temu vloga členkov ni osnovno merilo za delitev členkov: »Posebno pozornost obračajo na besedo (ali besedno zvezo ali stavek), pred katero stojijo, tako imenovani poudarni prislovi /tj. členki/: *prav, ravno, posebno, predvsem, zlasti*. Uporabljajo se ob kateri koli besedni vrsti.«

¹³ Povedi, označene z zvezdico, so nesmiselne. So le poskus vstavljanja različnih poudarnih členkov v besedilo.

Primeri kažejo, da s členkom *celo* v primerjavi s členkom *ravno* govorec ne izraža zadržka.¹⁴

3.1.2 Smiselna zamenjava z drugimi členki

S to metodo ugotovimo, kakšen pomen ima členek v določeni povedi. Včasih je namreč mogoče členek smiselno zamenjati z drugim členkom ob nekoliko zamenjanem besednem redu:

Ravno sprti nismo, prav radi se pa tudi nimamo. → *Sprti sicer nismo, radi se pa tudi nimamo.*

V obeh primerih govorec s členkoma (*ravno*, *sicer*) izraža zadržek.

3.1.3 Metode stavčne vprašalnice

3.1.3.1 Členki kot besedna vrsta nimajo stavčne vprašalnice, lahko pa uporabimo vprašalnice, da ugotovimo, del katerega stavčnega člena je členek v stavku.

Tudi sosed je najel vikend. → členek je del osebka

Sosed je najel tudi vikend. → členek je del predmeta

Sosed je vikend tudi najel. → členek je del povedka

Sosedu je bil vikend tudi všeč. → členek je del povedkovega določila

Tudi sosedov Janez je najel vikend. → členek je del prilastka

Prehod za pešce je tudi pred šolo. → členek je del prislovnega določila

Ravno tak je kot oče. → členek je del povedkovega prilastka

3.1.3.2 Vprašalnice lahko uporabimo za besednovrstno in skladenjsko ločevanje homonimov

- *To se je posrečilo med sto komaj njemu.* → *komaj* je **členek**, ki je skladenjsko del predmeta (*komu*?)

- *Hitro hodi, da ga komaj dohajamo.* → *komaj* je **prislov**, ki je skladenjsko prislovno določilo načina (*kako*?)

Da gre res za prislov, preverimo še z metodo vstavljanja besedne vrste v besedilo in metodo smiselne zamenjave z drugimi besedami iz iste vrste: *Hodi hitro, da ga komaj/s težavo/težko dohajamo.* Členek *komaj* je mogoče skladenjsko zamenjati z drugimi poudarnimi členki: *Seže mu komaj/le/samo/vsaj do pasu.; To se je posrečilo med sto komaj/samo/le/edino njemu.*

4 Poudarni členki

4.1 Poudarni členki, ki stojijo ob vseh predmetnopomenskih besedah: samostalniški in pridevniški besedi, glagolu, prislovu in povedkovniku in so skladenjsko del vseh stavčnih členov: osebka, predmeta, povedka, prislovnega določila, povedkovega določila, prilastka in povedkovega prilastka, so členki *predvsem*, *celo*, *samo*, *le*, *vsaj*, *tudi*, *skoraj*.¹⁵

¹⁴ Členki zadržka spadajo v skupino naklonskih členkov, s katerimi govorec pritrjuje naslovniku oziroma sebi z zadržkom: *Piše že, vendar slabo. To je sicer lepo, je pa zame predrago.*

¹⁵ Ti členki so v SSKJ (1994: 1667, 81, 1190, 480, 1550, 1434, 1233) obravnavani v samostojnem geslu z neustrezno besednovrstno oznako (prislov).

4.1.1 Poudarni členek *predvsem*

- Členek *predvsem* pred samostalniško besedo¹⁶ je skladenjsko del osebka, predmeta in prislovnega določila: *Oglašajo se ptice, predvsem pa strnadi.*; *Jezen je na ves svet in predvsem nase.*; *Male oglase objavlja samo ob delavnikih, predvsem v soboto.*
- Členek *predvsem* pred pridevniško besedo je skladenjsko del prilastka, povedkovega prilastka in povedkovega določila: *Kupoval bom predvsem slovenske izdelke.*¹⁷; *Z izleta se je vrnil predvsem lačen.*; *Manekenke so predvsem postavne.*
- Členek *predvsem* pred prislovom je skladenjsko del prislovnega določila: *Nekateri poskušajo predvsem teoretično pojasniti neznane pojave.*
- Členek *predvsem* pred glagolom: *Otroci se na igrišču predvsem zabavajo in igrajo.*
- Členek *predvsem* pred povedkovnikom je del povedkovega določila: *Obleka mu je predvsem všeč, ni pa udobna.*

4.1.2 Poudarni členek *celo*

- Členek *celo* pred samostalniško besedo je skladenjsko del osebka, predmeta, prislovnega določila in povedkovega določila: *Saj pravijo, da celo ptič želi pred smrtjo še enkrat videti kraj, kjer je zagledal beli kraj.*; *Celo s starši se prepira.*; *Celo po smrti mu ne more odpustiti.*; *Njegova mama je celo zdravnica.*
- Členek *celo* pred pridevniško besedo je skladenjsko del prilastka, povedkovega določila, povedkovega prilastka: *Mlajša sestra je imela že dvanajst let in bi lahko oskrbovala domača dela: bila je celo močnejša od Anke.*; *Tvoja pomoč mu je celo nadležna.*; *Fant je s poroko postal celo pameten.*
- Členek *celo* pred prislovom je skladenjsko del povedkovega določila: *Celo včeraj smo delali, čeprav je bil praznik.*
- Členek *celo* pred glagolom je skladenjsko del povedka:¹⁸ *Ljudje so se jih že tako privadili, da se jim celo zdi, da sta samo dva psa, nekateri pa še teh dveh ne vidijo in gredo brezbrizno svojo pot naprej.*
- Členek *celo* pred povedkovnikom je skladenjsko del povedkovega določila: *Obleka mu je bila celo všeč.*

¹⁶ SSKJ navaja samo primere členka *predvsem* ob samostalniku. Iz listkovnega gradiva na Inštitutu za slovenski jezik Frana Ramovša sem izpisala tudi primere, ko je členek pred drugimi besednimi vrstami.

¹⁷ Vprašalnica po osebku je v tem primeru pomensko neustrezna: *Kaj bom kupoval? Predvsem izdelke.* Členek je torej del prilastka: *Katere izdelke bom kupoval? Predvsem slovenske.*

¹⁸ Členek *celo*, ki stoji pred glagolom in je skladenjsko del povedka, ima v povedi večinoma vlogo stopnjevanja. Strukturno je taka poved sestavljena iz najmanj dveh glagolskih stavkov, členek *celo* pa stoji pred zadnjim glagolom. Brez členka *celo* taka poved ne bi imela pomena stopnjevanja. Primeri: *Kot moralist in človek volje se razjezi nase in si celo zagrozi, da bo celotni stroj zavrgel.*; *Sklepne vezi, ki spajajo sklepno glavico in sklepno jamico, se pri nerodni stopinji, padcu ali udarcu lahko pretegnejo ali celo natrgajo.* Vlogo stopnjevanja povedi ima tudi pred drugimi besednimi vrstami, in sicer pri naštevanju:

- pred samostalniško besedo: *Odpadla je volja do idealnih zamisli, volja do obvladovanja sveta in samoobvladovanja, celo volja do obupa.*

- pred pridevniško besedo: *Vsak od socialnih subjektov je avtonomen, samostojen, močan, njihovi medsebojni odnosi so resni, stvarni, celo ostri.*

4.1.3 Izvzemalni členek *samo*¹⁹

- Členek *samo* je pred samostalniško besedo skladenjsko del osebka, predmeta, prislovnega določila in povedkovega določila: *V mislih ji je samo on.*; *Ima samo mater.*; *Poznam jo samo na videz.*; *To ni samo njeno.*
- Členek *samo* je pred pridevniško besedo del prilastka in povedkovega prilastka: *Ambulanta sprejema samo nujne primere.*; *Sin se je vrnil iz vojske, hvala bogu, samo bolan.*
- Členek *samo* je pred prislovom skladenjsko del prislovnega določila: *Samo enkrat sem ga videl.*
- Členek *samo* je pred glagolom skladenjsko del povedka: *Georges je samo zamahnil z roko.*
- Členek *samo* je pred povedkovnikom del povedkovega določila: *Obleka mu ni bila samo všeč, tudi poceni je bila.*

4.1.4 Izvzemalni členek *le*²⁰

- Členek *le* pred samostalniško besedo je skladenjsko del osebka, predmeta, prislovnega določila in povedkovega določila: *Od morskih živali je sesalec le kit.*; *Živel sem le z očetom.*; *Avtobus ustavi le na postaji.*; *Otrok je le otrok, mora se igrati.*
- Členek *le* pred pridevniško besedo²¹ je skladenjsko del prilastka in povedkovega prilastka: *Vzemi, pa le en kos.*; *Sin se je vrnil iz vojske, hvala bogu, le bolan.*
- Členek *le* pred prislovom je skladenjsko del prislovnega določila: *Človek se namreč le redkokdaj znajde v čisti poziciji do nature.*
- Členek *le* pred glagolom je skladenjsko del povedka: *Brez moči si in lahko le gledaš, kako vse razpada.*
- Členek *le* pred povedkovnikom je skladenjsko del povedkovega določila: *Obleka mu je bila le všeč, kupil je ni.*

4.1.4.1 Modifikacija izvzernalnega členka²²

- Členek *le* pred glagolom, kadar ga ne moremo zamenjati s členkom *samo*, je naklonski členek, ki izraža govorčevo domnevo: *Nazadnje je le priznal, da se je zmotil. Če pa le vztrajate, ga bom poklical.*
- Členek *le/samo* pred glagolom velelnikom ni izvzemalni, pač pa poudarni: *Le čakaj, te že ujamem. Samo pogledite, kako je lepo.*²³

¹⁹ *Samo* je izvzemalni členek po pomenu, po vlogi pa poudarni.

²⁰ Primerjava pomenskih obravnav, navedenih primerov in analize skladenjskih vlog členka *samo* in *le* v SSKJ in listkovnem gradivu pokaže, da sta členka sinonimna. Na sinonimnost opozarja SSKJ (1994: 480) pri členku *le*: »2. izraža popolno omejenost na navedeno dejanje; *samox*«. (Podč. N. J.)

²¹ SSKJ nima primera izvzernalnega členka *le* pred pridevniško besedo.

²² Pod pojmom modifikacija razumemo spremembo pomenske skupine členka v določenih pogojih, ki so vezani na določen stavčni člen ali določeno besedno vrsto.

²³ SSKJ (1994: 480) pripisuje členku *le/samo* skladenjskonaklonsko vlogo: »izraža spodbudo, poziv«. Menimo, da ima členek vlogo poudarjanja, ker je že z velelnikom izražen velelni skladenjski naklon (spodbuda, poziv), členek ta naklon le poudarja. Bolje bi bilo, da bi SSKJ pripisal členkoma *le* in *samo* pred velelnikom pomen poudarja/krepi spodbudo, poziv.

4.1.5 Izvzemalni členek *vsaj*

- Členek *vsaj* je pred samostalniško besedo skladijsko del osebka, predmeta, prislovnega določila: *Moral bi biti zadovoljen, da vsaj nekdo skrbi zanjo.; Vsaj pred drugimi se zadrži; O, moj Bog, da bi bila že vsaj v Solkanu.*
- Členek *vsaj* pred pridevniško besedo je skladijsko del prilastka: *Plenum je govoril tudi o problemih, ki naj bi zagotovili vsaj minimalne pogoje ob sklepanju založniških pogodb.*
- Členek *vsaj* pred prislovom je skladijsko del prislovnega določila: *Vsaj začasno ga sprejmite.*
- Členek *vsaj* pred glagolom je skladijsko del povedka: *Na praznovanje bi jih lahko vsaj povabili.*
- Členek *vsaj* pred povedkovnikom je skladijsko del povedkovega določila: *Ko bi mu bilo darilo vsaj všeč.*

4.1.6 Dodajalni členek *tudi*²⁴

- Členek *tudi* pred samostalniško besedo je skladijsko del osebka, predmeta, prislovnega določila: *Tudi mama se včasih razjezi.; Poškodoval si je tudi nogo.; Krepkejše mišice zahtevajo močnejše hrapavine in kostne grebene tudi na lobanji.*
- Členek *tudi* pred pridevniško besedo je skladijsko del prilastka in povedkovega določila: *Po nenehnih uspehih so odnehali tudi najbolj trmasti.; Ne mogla bi imeti žival boljše oskernice, zato ji je pa tudi hvaležna.*
- Členek *tudi* pred prislovom je skladijsko del prislovnega določila: *Uspelo jim je tudi tokrat.*
- Členek *tudi* pred glagolom je skladijsko del povedka: *Jezi se in tudi kolne včasih.*
- Členek *tudi* pred povedkovnikom je skladijsko del povedkovega določila: *Obleka mu je bila tudi všeč, ni bila samo poceni.*

4.1.6.1 Modifikacije dodajalnega členka *tudi*

4.1.6.1.1 Zdi se, da ni ostre meje med dodajalnim in poudarnim členkom *tudi*.²⁵ Pomen je določljiv samo iz sobesedila in okoliščin sporazumevanja v govorjenem besedilu. Funkcijsko ločevanje:

- **Dodajalni členek** je, kadar v besedilu **ni** smiselno zamenljiv s poudarnim členkom *celo*: *Tudi moja mama nosi klobuk, ne samo tvoja.*
- **Poudarni členek** je, kadar se pomen besedila bistveno ne spremeni, če ga zamenjamo s poudarnim členkom *celo*. V teh primerih gre za pomen stopnjevanja:

²⁴ *Tudi* je dodajalni členek po pomenu, po vlogi pa spada med poudarne členke. J. Toporišič nedosledno rabi pojem dodajalni členek:

a) kot členek: *Je tudi pametna.* (Toporišič 1984: 384.),

b) kot (besedotvorni) morfem: »dodajalni členek /je/ /o/blikoslovni členek, ki se besedi dodaja v nekako okrepitev ali kot besednovrstna oznaka, npr. -j, -le, (-koli): v besedah kot *kdaj, precej, sedaj, tedaj, semkaj; semle, tulele, kadar; kdorkoli* (bolje *kdor koli*).« (Toporišič 1992: 25.)

²⁵ J. Toporišič (1992: 199) pod pojmom poudarni členek, »ki obrača posebno pozornost delu stavka«, navaja primer z dodajalnim členkom *tudi*: *Tudi sosed je prodal hišo.*

*Vsemu se je moral odpovedati, tudi/celo upanju. Mnogi so omedleli, nekateri tudi/celo umrli. Tudi/celo pri vas nisem bil tako postrežen.*²⁶

4.1.6.1.2 V zanikanih povedih členek *tudi* nima pomena dodajanja. Zdi se, da je tu ustrežnejši členek *niti*:²⁷ *Ker ni imel tudi enega samega centava, ni mogel jesti, tako da se je nekega dne nezavesten zgrudil.; Pedro ga je očita joče pogledal, privlekel iz žepa nožič, narejen iz stolčene ga ključa za odpiranje pločevink, si zarezal globoko v roko in mu pokazal rano: tudi kapljica krvi ni pritekla iz nje.*

4.1.7 Presojevalni členek *skoraj*²⁸

- Členek *skoraj* pred samostalniško besedo je del osebka, predmeta, prislovnega določila, povedkovega določila, povedkovega prilastka: *Randy je bolj zaupal moji osebni očarljivosti kot jaz.; Skoraj nikogar od navzočih nisem poznal.; Toliko mi je bilo do naklonjenosti tega človeka, da sem stal pred njim skoraj v zadregi.; Bil je še skoraj otrok, ko so mu umrli starši.; Vrnil se je skoraj junak.*

- Členek *skoraj* pred pridevnikom je skladenjsko del povedkovega določila, prilastka in povedkovega prilastka: *Njegova koža je skoraj črna.; Ravno tedaj je Alonso opazil, da je zadaj na voz privezan skoraj nag Indijanec; Prebudil sem se skoraj zaduščen.*

- Členek *skoraj* pred prislovom je skladenjsko del prislovnega določila: *Skoraj vedno najde kak izgovor.*

- Členek *skoraj* pred glagolom je skladenjsko del povedka: *Od udarca bi skoraj omedlel.*

- Členek *skoraj* pred povedkovnikom je skladenjsko del povedkovega določila: *Skoraj sram ga je bilo pred toliko ljudmi.*

4.2 Poudarna členka *ravno* in *prav* stojita ob vseh predmetnopomenskih besedah razen ob glagolu in sta del vseh stavčnih členov razen povedka.²⁹ Členek *ravno* sicer stoji pred glagolom v zanikanih povedih, vendar ni poudarni členek, ampak členek zadržka. Ne moremo ga namreč smiselno zamenjati z nobenim poudarnim členkom, lahko pa ga zamenjamo s členkom zadržka *sicer*³⁰ ob nekoliko zamenjanem besednem redu: *Ravno sprti nismo, prav radi se pa tudi nimamo. → Sprti sicer nismo, prav radi se pa nimamo.*³¹ V trdilnih povedih je členek *ravno* pred

²⁶ SSKJ za te primere dobro določi pomen »2. stopnjuje povedano z dodatno, močnejšo ali nepričakovano trditvijo.« (Podč. N. J.)

²⁷ To kažejo tudi pomenske razlage pri členkih *tudi* in *niti* v SSKJ. Členek *niti* ima v 1. pomenu določeno: »krepi zanikanje a) s poudarjenim izključevanjem /.../ b) z izključevanjem pričakovanega /.../«. Členek *tudi* v tem pomenu ni nevtralen, saj ima kvalifikatorsko oznako *ekspresivno*: »3. ekspr. , v nikalnih stavkih poudarja zanikanje«.

²⁸ *Skoraj* je presojevalni členek po pomenu, po vlogi pa poudarni členek.

²⁹ Členka sta v SSKJ (1994: 110, 967) obravnavana v samostojnem geslu z neustrezno besednovrstno oznako (prislov).

³⁰ Potrditev, da je v določenih pogojih členek zadržka, imamo v pomenski in kvalifikatorski določitvi v SSKJ (1994: 1110): »2. v nikalnih stavkih izraža rahlo omejitvev«. (Podč. N. J.)

³¹ SSKJ ne navaja sinonimnosti členkov *ravno* in *sicer*. Primerjava pomenov v obeh geslih pokaže, da je zamenjava členkov smiselna, saj oba členka v določenih pogojih izražata rahlo omejitev oziroma pridržek. Pogoj za sinonimnost členkov je skladenjski. Členek *ravno*

glagolom naklonski (čustvovalni) členek: *Ti se pa ravno spoznaš na te stvari.*³²V primeru *Vlak je ravno odpeljal* je *ravno* časovni prislov ('*ravnokar*'), ne členek.

- Členka *ravno* in *prav* sta pred samostalniško besedo skladijsko del osebka, predmeta in prislovnega določila: *Ravno/Prav on je to storil.*; *Videl sem ravno/prav njega.*; *Avtomobil je ustavil ravno/prav pred hišo.*

- Členka *ravno* in *prav* pred pridevniško besedo sta skladijsko del prilastka in povedkovega prilastka: *Ravno/prav tisto obleko bom kupil.*³³; *Ravno/prav tak je kot oče.*

- Členka *ravno* in *prav* pred prislovom sta skladijsko del prislovnega določila: *Ravno/prav tako govori kot njegov brat.*

- Členka *ravno* in *prav* pred povedkovnikom sta skladijsko del povedkovega določila: *Obleka mu je ravno prav.*; *Obleka mu je prav vseč.*

4.2.1 Modifikacije poudarnega členka *ravno*

4.2.1.1 Stavčnočlenska modifikacija poudarnega členka *ravno*

Stavčnočlenska modifikacija je sprememba pomena členka, kadar je del določenega stavčnega člena. Vezanost na besedno vrsto je drugotna.

- Členek *ravno* kot del povedkovega določila v zanikani povedi je členek zadržka. V povedkovem določilu je lahko samostalniška, pridevniška beseda ali prislov: *Nisem ravno zdravnica.*; *Dež ni ravno potreben.*; *Ni ravno najbolj pameten, je pa priden.*

- Členek *ravno* kot del povedkovega prilastka v zanikanih povedih je členek zadržka. V povedkovem prilastku je lahko samostalniška, pridevniška beseda ali prislov: *Ni se vrnil ravno junak/pošten/kmalu.*

4.2.1.2 Besednovrstna modifikacija poudarnega členka *ravno*

Besednovrstna modifikacija je sprememba pomena členka pred določeno besedno vrsto. Členek *ravno* pred kakovostnim in vrstnim pridevnikom v zanikanih povedih je členek zadržka: *Nisem ravno žalostna;* *Ta izdelek ni ravno slovenski.*

4.2.2 Modifikacija poudarnega členka *prav*

Kadar je členek *prav* rabljen pastavčno, je naklonski (pritrjevalni) členek. To je pogosto v govorjenem besedilu v dvogovoru:

Poslednji Mohikanec: Mali beli brat nima slame pod skalpom.

Kralj Matjaž: Prav, pa naj gre.

4.3 Poudarni členek *zlasti* in izvzemalni členek *edino* stojita ob vseh

izraža zadržek samo v zanikani povedi. Dokaz je nesmiselna zamenjava s členkom zadržka *sicer* v nezanikanih povedih: *To je sicer lepo, je pa zame predrago.*; *Ljudje so sicer mnogo govorili o tem, toda pravega vzroka ni nihče poznal.*

³² Potrditev, da gre za členek, imamo v slovarskem kvalifikatorskem pojasnilu, ki je v bistvu členkov stavčni ustreznik (*nič se ne spoznaš*). J. Toporišič (1984: 385) uvršča take primere med spodbujalne trdilne členke. V prispevku uvrščamo take členke med naklonske (čustvovalne) členke, ker z njimi govorec izraža svoje duševno stanje (nejevoljo) in razmerje do naslovnika (vzvišeno, podcenjevalno, ironično).

³³ Dokaz, da je členek skladijsko del prilastka, ne del predmeta, je vprašalnica: *Katero obleko bom kupil? Ravno/prav tisto.* Poved ima drug pomen, če je členek del predmeta: *Kaj bom kupil? Ravno/prav obleko.*

predmetnopomenskih besedah razen ob povedkovniku in sta del vseh stavčnih členov.³⁴

- Členka *zlasti* in *edino* pred samostalniško besedo sta skladijsko del osebka, predmeta in prislovnega določila: *Tehnične predmete so si ogledovali zlasti fantje.*; *Vse je pogorelo, edino hlev je ostal.*; *Otroka, zlasti še mladostnika, ni mogoče vzgajati brez poznavanja njegove duševnosti.*; *Fant uboga edino očeta.*; *Prstne odtise uporabljajo zlasti v kriminologiji.*; *Kaj takega se ti primeri edino v sanjah.*

- Členek *zlasti* pred pridevniško besedo je skladijsko del prilastka, povedkovnega določila in povedkovnega prilastka: *Fantje so si ogledovali zlasti tehnične predmete.*; *Za oprijemanje je zlasti pomemben gibljiv sklep.*; *S potovanja se je vrnila zlasti lačna.*

- Členka *zlasti* in *edino* pred prislovom sta skladijsko del prislovnega določila: *Suša je izrazita zlasti tam, kjer je zemlja plitva.*; *Edino tam se spočije.*

- Členka *zlasti* in *edino* pred glagolom sta skladijsko del povedka: *Zlasti poje rad.*; *Edino peti ne zna.*

4.3.1 Besednovrstna modifikacija členka *edino*

Členek *edino* pred kakovostnim pridevnikom je poudarni členek in je skladijsko del povedkovnega določila: *edino pravi/pravilen/veljaven/zveličaven*. Samo pred kakovostnim pridevnikom se ga ne da zamenjati z izvzemalnim členkom *le/samo*, pred svojilnim in vrstnim pridevnikom je ta zamenjava mogoča: *edino/le očetov*, *edino/le slovenski*, *edino/le tak (šampon)*.

4.4 Členki, ki ne morejo biti ob vseh besednih vrstah, so: *posebno*, *komaj*, *približno*, *tako*.³⁵

4.4.1 Členki *posebno*, *komaj*, *tako* ne morejo biti ob glagolu³⁶ in povedkovniku.

- Poudarni členek *posebno* in izvzemalni členek *komaj* pred samostalniško besedo sta del osebka, predmeta in prislovnega določila: *Posebno mama ga razvaja.*; *To ni razprava, ampak komaj osnutek zanjo.*; *Posebno z očetom sta velika prijatelja.*; *To se je posrečilo od sto udeležencev komaj njemu.*; *Veliko je delal posebno na vrtu.*

³⁴ Členka sta v SSKJ (1994: 1667, 188) obravnavana v samostojnem geslu z neustrezno besednovrstno oznako (prislov).

³⁵ Členka *posebno* in *približno* sta v SSKJ (1994: 929, 1039) obravnavana neustrezno kot podgeslo pridevnika *poseben*, *približen* z besednovrstno oznako prislov. Členka *komaj* in *tako* sta v SSKJ (1994: 415, 1374, 1375) obravnavana v samostojnem geslu z neustrezno besednovrstno oznako (prislov).

³⁶ Kadar je členek *posebno* pred glagolom (v zanikanih povedih), je členek zadržka, ne poudarni členek: *Svojega razpoloženja ni posebno skrival*. Pred glagolom je *komaj* prislov, ne členek: *Hodi hitro, da ga komaj dohajamo*. Izvzemalni členek *komaj* se od prislova *komaj* loči funkcijsko:

- Izvzemalni členek je mogoče skladijsko zamenjati z drugimi izvzemalnimi členki, pri čemer zanemarimo pomenski premik, ki ga povzroči zamenjava: *Seže mu komaj/le/samo/ vsaj do pasu. To se je posrečilo med sto komaj/le/samo/edino njemu.*

- Prislov je mogoče zamenjati z drugimi prislovi ali besedami, ki so skladijsko prislovno določilo: *Hodi hitro, da ga komaj/težko/s težavo dohajamo.*

Seže mu komaj do pasu. V SSKJ so navedeni samo primeri členka *posebno* pred samostalniško besedo, ki so v stavku del predmeta in prislovnega določila. Členek *posebno* lahko stoji tudi pred pridevniško besedo in prislovom. Presojevalni členek *tako* pred samostalniško besedo je del prislovnega določila: *Tako v soboto ali nedeljo bo prišel.*

- Členka *posebno* in *komaj* pred pridevniško besedo sta del prilastka: *Posebno bratove reči so mi všeč*³⁷; *Star je komaj štirinajst let.*

- Členka *posebno* in *komaj* pred prislovom sta del prislovnega določila: *posebno ponoči*; *Komaj včasih je pogledal po njej.*

4.4.1.1 Modifikacija poudarnega členka *posebno*

Členek *posebno* pred pridevniško besedo v zanikani povedi je členek zadržka: *Zanjo ni posebno vnet. Ni posebno velik.* Mogoče ga je zamenjati s členkom zadržka *sicer* (ob nekoliko zamenjanem besednem redu in dodanim protivnim stavkom, ki ga členek *sicer* zahteva za izražanje zadržka) ali modificiranim členkom zadržka *ravno*, ne pa s poudarnim členkom *zlasti*. *Zanjo sicer ni posebno vnet, mu je pa všeč.*

4.4.2 Členek *približno* ne more biti ob samostalniški besedi, glagolu³⁸ in povedkovniku

- Členek *približno* pred pridevniško besedo je skladenjsko del prilastka: *Tehta približno sto kilogramov.*

- Členek *približno* pred prislovom je skladenjsko del prislovnega določila: *Vzela je pet ali sedem okoli pasu ohlapnih, pod prsmi zadrgnjenih, približno bidermajersko urezanih oblek.*

Preglednica: Vezanost poudarnih členkov na besedno vrsto

Členki, ki stojijo pred vsemi predmetnopomenskimi besednimi vrstami, so grafično okrepjeni.

	Samostalniška beseda	Pridevniška beseda	Glagol	Prislov	Povedkovnik
<i>ravno</i>	+	+	-	+	+
<i>prav</i>	+	+	-	+	+

³⁷ Členek je v tem primeru del prilastka, ker je izpust pridevnika nesmiseln, samostalnik pa lahko izpustimo, če je iz sobesedila znano, o čem govorimo: *Brat in sestra imata precej zanimivih reči. Posebno bratove so mi všeč.* Prilastkovo vlogo funkcijsko dokazuje stavčna vprašalnica: *Čigave reči so mi všeč? Posebno bratove.* Primer kaže, da so členki res vezani na posamezno besedno vrsto in da je ta lastnost razločevalna nasproti prislovom: *Bratove reči so mi posebno všeč*, kjer je *posebno* prislov lastnosti, ki ni zamenljiv s poudarnim členkom *zlasti* in ima stavčno vprašalnico *kako?* Dve različni vlogi členka *posebno*, ki sta razvidni samo iz predhodnega besedila, ponazarja naslednji primer:

(1) *Oče ima nov suknjič, brat nov klobuk. Posebno (bratov) klobuk je zelo lep.* Stavčna vprašalnica je: *kaj je zelo lepo? Posebno klobuk.* Členek je del osebka.

(2) *Oče in brat imata nov klobuk. Posebno bratov (klobuk) je zelo lep.* Stavčna vprašalnica je: *kateri klobuk je zelo lep? Posebno bratov.* Členek je del prilastka.

³⁸ Pred glagolom je *približno* prislov: *približno določiti/ocenim/so izračunali.* Zamenjamo ga lahko z drugimi prislovi ali besedami v vlogi prislovnega določila (*nenatančno, na oko*).

posebno	+	+	-	+	-
zlasti	+	+	+	+	-
predvsem	+	+	+	+	+
celo	+	+	+	+	+
samo	+	+	+	+	+
le	+	+	+	+	+
edino	+	+	+	+	-
komaj	+	+	-	+	-
vsaj	+	+	+	+	+
tudi	+	+	+	+	+
približno	-	+	-	+	-
tako	+	+	-	+	-
skoraj	+	+	+	+	+

Viri in literatura

- ČERNELIČ KOZLEVČAR, Ivanka, 1993, O delitvi členkov, *Zbornik slavističnega društva Slovenije* 3, 213–225.
- ČERNELIČ, Ivanka, 1991, Členek kot besedna vrsta, *Jezikoslovni zapiski*, 73–85.
- HAVRÁNEK, Bohuslav, JEDLIČKA, Alois, 1996, *Stručná mluvnice česká*, Praha.
- JESENOVEC, Fran, 1944, Pomenske funkcije slovenskih členic, Odlomek iz razprave o slovenskem modu, *Zbornik zimske pomoči*, 529–536.
- PETRIČ, Teodor, 1993, Stavki z naklonskimi členki kot okrepljene skladenjske zgradbe, *Jezik tako in drugače*, Ljubljana, Društvo za uporabno jezikoslovje Slovenije, 252–262.
- PETRIČ, Teodor, 1994, Partikelfunktionen und Bedeutungsverschiebungen im Deutschen und Slowenischen, *Znanstvena revija* 2, 197–212.
- PETRIČ, Teodor, 1995, *Naklonski členki v nemščini*, doktorsko delo, Ljubljana. *Slovar slovenskega knjižnega jezika* 1994, Ljubljana, Državna založba Slovenije.
- SVETEC PODGORSKI, Luka, 1862, O členkih, *Novice*, 407, 415, 427. *Slovenski pravopis* 1962, Ljubljana, Državna založba Slovenije.
- TOPORIŠIČ, Jože, 1966, *Slovenski knjižni jezik* 2, Maribor, Obzorja.
- TOPORIŠIČ, Jože, 1974, Kratko oblikoslovje slovenskega knjižnega jezika, *Slovenski jezik, literatura in kultura*, 29–50.
- TOPORIŠIČ, Jože, 1974/75, Esej o slovenskih besednih vrstah, *Jezik in slovstvo* 20, 295–305.
- TOPORIŠIČ, Jože, 1982, *Nova slovenska skladnja*, Ljubljana: Državna založba Slovenije.
- TOPORIŠIČ, Jože, 1984, *Slovenske slovnica*, Maribor, Obzorja.
- TOPORIŠIČ, Jože, 1991, Členki in njihovi stavčni ustrezniki, *XXVII. Seminar slovenskega jezika, literature in kulture*, 24. 6.–13. 7, Ljubljana, Oddelek za slovanske jezike in književnosti Filozofske fakultete, 3–16.

TOPORIŠIČ, Jože 1992, *Enciklopedija slovenskega jezika*, Ljubljana, Cankarjeva založba.

VIDOVIČ MUHA, Ada, 1984, Nova slovenska skladnja J. Toporišiča, *Slavistična revija* 2 (32), 142–155.

VIDOVIČ MUHA, Ada, 1992, Slovniciha obvestilnost Slovarja slovenskega knjižnega jezika, *Zbornik slavističnega društva* 3, 35–49.

Co-occurrence of Emphatic Particles with Particular Parts of Speech or Sentence Elements

Summary

The emphatic particles ravno, prav, posebno, predvsem, zlasti, celo, le, samo, edino, komaj, vsaj, tudi, približno, tako, skoraj *cannot form an independent sentence because their role within the sentence is to expose the sentence element in which they occur. The particles* predvsem, celo, samo, le, tudi, skoraj *occur with all content words and are a syntactic part of all sentence elements. Semantic modifications towards modal particles can be observed* (le, samo *are used to express exclusion, tudi expresses addition*). *The emphatic particles* ravno, prav *do not occur with verbs in this meaning and are not a part of the predicative. Under special circumstances* (in negative sentences) *the particle* ravno *becomes a modal particle* (a particle of reservation). *The particle* prav *used as a sentence is a particle of assent. The emphatic particle* zlasti *and the particle* edino *expressing exclusion do not occur with the subject or object complement, but they can occur in all sentence elements. The particle* edino *before a qualitative adjective is an emphatic particle and does not express exclusion. The emphatic particles* posebno, komaj, približno, tako *occur only with a limited group of parts of speech or sentence elements. The particles* posebno, komaj, tako *cannot be combined with verbs or subject/object complements, and the particle* približno *not even with nominal phrases. From the semantic point of view the particle* posebno *before an adjectival phrase in a negative sentence is a modal particle* (a particle of reservation).

A dictionary should show systematically (i.e. according to the parts of speech) *the co-occurrence of particles and individual parts of speech together with their syntactic role* (i.e. the occurrence in a specific sentence element) *in the illustrative examples for individual headwords.*

Raziskovanje slovenske frazeologije – sedanje stanje in zasnova frazeološkega slovarja

Janez Keber

IZVLEČEK: V prvem delu prispevka podaja avtor pregled sedanjega stanja frazeoloških raziskovanj v Sloveniji, v drugem pa nakaže kratko zasnovo za frazeološki slovar slovenskega jezika, ki je v srednjeročnih načrtih Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU.

ABSTRACT: The first part of the article brings an outline of the present situation in research of phraseology in Slovenia and in the second part the author gives a brief presentation of the concept of the phraseological dictionary of the Slovenian language as incorporated in the medium-term plans of the Fran Ramovš Institute of the Slovenian Language at SRC SASA.

Uvod

Pri raziskovanju katerega koli področja mora raziskovalec, ki hoče napraviti korak naprej, spoznati in preučiti doslej raziskano. To velja tudi za raziskovanje slovenske frazeologije, ki je uradno ena od mojih delovnih nalog raziskovalca v Inštitutu za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU. Njej naj bi namenjal 20 % svojega delovnega časa, tj. en delovni dan v tednu. Cilj mojega raziskovanja frazeologije naj bi bila priprava na izdelavo frazeološkega slovarja slovenskega jezika. V ta namen naj bi zbral čim popolnejšo bibliografijo, pripravil zasnovo za frazeološki slovar ter z raziskovanjem in objavami pridobil izkušnje in reference za izpeljavo projekta *Frazeološki slovar slovenskega jezika*. S tem prispevkom izpolnujem prvi dve zadolžitvi, iz nadaljnjega besedila pa je razvidno, da je izpolnjena tudi tretja. Odrejeni čas za tako zahtevno nalogo je bil odmerjen preskopo, razen tega pa je bil pogosto zmanjšan¹ na račun projekta *Slovarski del novega Slovenskega pravopisa*, pri katerem sem udeležen z 80 % svojega delovnega časa. Kot raziskovalec, ki se pri delu ne zanaša samo na odrejeni čas, pa sem kljub temu na področju raziskovanja frazeologije nasploh naredil vsaj toliko, kot če bi mi bil zanj določen polni delovni čas. O tem se je možno prepričati iz moje bibliografije

¹ Nekajkrat se je namreč pojavila tudi zamisel o ukinitvi teh 20 % v prid pravopisa. Za nekaj mesecev sem ta delež delovnega časa na željo vodstva Inštituta namenil za delo pri novi izdaji *Besedišča slovenskega jezika*.

v obdobju po letu 1990 (gl. seznam slovenske frazeološke bibliografije na koncu prispevka in bibliografije raziskovalcev v COBISS-u). Za pokritje enega dneva v tednu pa bi popolnoma zadostovalo že moje skoraj vsakotredensko sodelovanje v oddaji *Kdo ve* na Valu 202 Radia Slovenija, ki se je začelo leta 1995. Za to oddajo sem pripravil razlage izvora mnogih frazemov in drugih izrazov.² Nekateri od teh so obravnavani v mojem delu *Živali v prisposodobah* v okviru posameznih živalskih zgodb, nekateri pa objavljeni v *Družinski pratiki* pod skupnim naslovom *Tudi tako se lahko reče*.³ Z manjšimi dopolnili, zlasti z nekoliko izpopolnjenimi trenutno dostopnimi zgodovinskimi podatki, in povzermalno študijo bi lahko te razlage kmalu izšle v samostojni knjigi. Že doslej opravljeno delo pri tej oddaji pa bi me ob knjigah iz živalske frazeologije in metaforike *Živali v prisposodobah 1–2*, ki sta izšli v letih 1996 in 1998, dveh izdajah *Leksikona imen*, ki sta izšli leta 1988 in 1996, in obsežni frazeološki bibliografiji po zdajšnjih pogojih Ministrstva za znanost in tehnologijo RS za nosilce raziskovalnih nalog⁴ nedvomno kvalificiralo za izvedbo projekta *Frazeološki slovar slovenskega jezika*, za katerega sem bil v zadnjem desetletju na Inštitutu za slovenski jezik Frana Ramovša tudi edini s petino delovnega časa načrtovani ter slovarsko in frazeološko specializirani raziskovalec.⁵ Kot tak bi

² Vseh skupaj je okrog 140. O tem sodelovanju in o izkušnjah pri razlaganju izvora slovenskih frazemov sem govoril na *Frazeološkem popoldnevu*, ki ga je organiziral Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik Oddelka za slovanske jezike in književnosti na Filozofski fakulteti v Ljubljani 15. marca 2000. Prispevki s tega popoldneva bodo objavljeni v posebni publikaciji – Skriptah tega centra jeseni leta 2000. V svojem prispevku sem med drugim pripravil prikaz razlag izvora nekaj tipičnih frazemov in jim dodal komentar desetih vidikov, po katerih raziskujem njihov izvor.

³ V vsakoletnem prispevku poljudno pojasnujem izvor dveh, treh frazemov, razlage pa so opremljene s karikaturami, ki tematiko bolj nazorno približajo bralcem.

⁴ Gl. spletno stran tega ministrstva, Zakon o raziskovalni dejavnosti (*Uradni list RS/I*, št. 8-355/91, IV. Nacionalni raziskovalni program, člena 29 in 30:

29. člen

Odgovorni nosilec raziskovalnega projekta je lahko raziskovalec, ki izpolnjuje naslednje pogoje:

– ima doktorat znanosti;

– ima objavljena znanstvena dela v zadnjih treh letih;

– izkazuje sposobnost za organiziranje in vodenje raziskovalne skupine;

– je praviloma v delovnem razmerju v raziskovalni organizaciji, kjer izvaja projekt, ali je zasebni raziskovalec.

30. člen

Odgovorni nosilec razvojnega projekta je lahko raziskovalec, ki izpolnjuje pogoje iz prejšnjega člena.

Odgovorni nosilec projekta je lahko tudi strokovnjak, ki ne izpolnjuje pogojev iz 1. in 2. alinee prejšnjega člena, če ima opravljena raziskovalna ali razvojna dela, registrirane patente oziroma inovacije.

⁵ Na inštitutu se je sicer nekaj raziskovalcev občasno ukvarjalo s frazeologijo in objavilo kakšen članek v zvezi z njo. Ena mlada raziskovalka je pripravila, druga pa pripravljala magistrsko nalogo iz frazeologije. Zato je v tem trenutku po mojem mnenju praktično nemogoče sestaviti delovno zagnano, učinkovito in frazeološko usposobljeno skupino, ki bi npr. v petih letih izdelala *Frazeološki slovar slovenskega jezika*.

s polnim delovnim časom in z izkušnjami pri pisanju temeljnih imenoslovnih in frazeoloških del in z ustrezno tehnično in računalniško podporo lahko sam napisal *Frazeološki slovar slovenskega jezika* v sorazmerno kratkem času. Morebitna delovna skupina brez slovaropisnih in frazeoloških referenc bi bila pri tem prej ovira kot pomoč, prav tako pa seveda nosilec brez takih referenc.

1 Viri frazeoloških raziskovanj

Na začetku pregleda se mi zdi umestno navesti glavne vire frazeoloških raziskovanj v Sloveniji. Brez poznavanja teh je nemogoče temeljiteje raziskovati frazeološke enote, ki tvorijo frazeologijo določenega jezika.

Med glavnimi viri za raziskovanje frazeologije so slovarji – enojezični, dvojezični in večjezični, in to od začetkov slovenskega knjižnega jezika, tj. od 16. stoletja naprej. Prav starejši slovarji zapolnjujejo praznino, ki jo predstavlja dejstvo, da še nimamo zgodovinskega slovarja slovenskega jezika.⁶ Za najstarejša obdobja slovenskega knjižnega jezika si lahko pomagamo z obsežnim gradivom za *Slovar slovenskih protestantskih piscev 16. stoletja*, ki se nahaja v Sekciji za zgodovinske slovarje Inštituta za slovenski jezik. To gradivo, kot tudi posamezna dela protestantskih piscev, so delno že uporabili posamezni raziskovalci frazeologije, npr. France Novak⁷ in Erika Kržišnik.⁸ Slednja je raziskala frazeologijo tudi v nekaterih drugih starejših in sodobnih slovarjih, npr. pri Gutschmannu,⁹ Murku,¹⁰ v SSKJ,¹¹ a tudi v nekaterih starejših in sodobnejših leposlovnih in publicističnih tekstih.¹²

⁶ Obeti, da bi se stanje kmalu spremenilo, se ustavljajo pri poskusnem zvezku *Slovarja protestantskih piscev 16. stoletja*, ki se napoveduje že nekaj let, in bo, upam, kmalu izšel.

⁷ V disertaciji z naslovom *Samostalniška večpomenskost v jeziku protestantskih piscev (16. stoletja)*, Ljubljana 1992, je poglavje FRAZEOLGIZACIJA (str. 268–311) namenil procesu frazeologizacije.

⁸ Gl. njen članek Poskus razvrstitve stalnih besednih zvez v Trubarjevi Cerkovni ordningi, *Obdobja* 6, Ljubljana 1984, 435–445.

⁹ Gl. Gutschmannovo razumevanje stalnih besednih zvez, *Jezikoslovne in literarnovedne raziskave*, ur. Breda Pogorelec s sodelavci, 1997, 27–37.

¹⁰ Gl. Frazeologija v Murkovem slovarju, *Murkov zbornik, referati s simpozija Anton Murko in njegov čas*, ur. Marko Jesenšek, Maribor 1999, 312–347.

¹¹ Gl. Frazeološko gradivo v Slovarju slovenskega knjižnega jezika, *Slava* 2, 1987/1988, št. 2, 143–162.

¹² Gl. njene članke Frazeologija v kratki pripovedni prozi druge polovice 19. stoletja, *XXX. seminar slovenskega jezika, literature in kulture*, zbornik predavanj, Ljubljana 1994, 53–67; Tipologija frazeoloških prenovitev v Cankarjevih proznih besedilih, *Slavistična revija* 38, 1990, 399–420; Frazeologija v slovenskem časopisju 1991, *XXVII. seminar slovenskega jezika, literature in kulture*, zbornik predavanj, Ljubljana 1991, 89–98; Frazeologija v slovenskem časopisju v dveh prelomnih obdobjih, *Języki słowiańskie 1945–1995* / ur. Stanisław Gajda, 1995, 217–226; Frazeologija v slovenskem časopisju štiri leta po osamosvojitvi, *Jezik in čas*, ur. Ada Vidovič-Muha, 1996, 175–189; in magistrska naloga *Frazeologija v moderni*, Ljubljana 1988.

Slovar slovenskega knjižnega jezika je edini slovenski sodobni razlagalni slovar srednjega obsega, v katerem je frazeologija glede na čas nastajanja in obsegovno omejenost dobro zastopana in večinoma ustrezno razložena, vsekakor bolje kot v katerem koli drugem slovenskem enojezičnem ali dvojezičnem slovarju pred njim.¹³ Zato je v njem možno najti večji del v slovenskem jeziku uporabljenih frazemov. Praviloma jih najdemo pri vseh iztočnicah, ki so sestavine v določenem frazemu. Česar ni v SSKJ, skoraj gotovo najdemo v gradivu Kartoteke za SSKJ.

Gradivo Kartoteke za SSKJ, ki je glede na število besed v njej s SSKJ izkoriščeno komaj z dobro tretjino, je za raziskovalca leksikologa in frazeologa nepogrešljivo. V njem so številni izrazi in frazeologemi z različicami, ki jih ni v SSKJ, a tudi različice frazeologemov, ki so v SSKJ. Iz gradiva je možno ugotoviti približen čas pojavitve frazemov v slovenskem prostoru za zadnjih 150 let, ne tako redko tudi najti podatke o njihovem izvoru. Ta čas je tudi slovarsko preverljiv, o čemer pa več v nadaljevanju. Kartoteka se stalno dopolnjuje, čeprav v manjšem obsegu, kot bi redni ali občasni uporabniki gradiva želeli. Poudariti moram, da je to gradivo brezplačno na voljo vsem, ki si ga želijo ogledati in črpati podatke iz njega. Prav tako je na internetnem naslovu <http://bos.zrc-sazu.si> dostopna elektronska besedilna zbirka Inštituta za slovenski jezik z naslovom BESEDA – SLOVENSKI BESEDILNI KORPUS, ki ob stalnem hitrem povečevanju trenutno obsega okrog 50 milijonov besed iz časopisja in iz starega leposlovja. Širšemu krogu uporabnikov pa je nedostopna večja, a zaprta elektronska besedilna zbirka FIDA, pri izgrajevanju katere sodelujejo Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani, Inštitut Jožef Stefan, založba DZS in podjetje Amebis.¹⁴

Raziskovalec frazemov, posebno pa njihovega izvora, tudi ne more mimo vsaj treh pomembnih slovarjev. To so *Deutsch-slovenisches Wörterbuch* Mateja Cigaleta iz leta 1860, *Slovensko-nemški slovar* Maksa Pleteršnika iz let 1894–1895 in *Slovar slovenskega jezika* Jože Glonarja iz leta 1936. Prva dva sta nepogrešljiva tudi zato, ker se da iz njih ugotoviti razmerje med slovenskimi in nemškimi frazemi. V Cigaletovem slovarju so pogosto navedene tudi vzporednice in izposojenke iz drugih slovanskih jezikov. Pleteršnikov *Slovensko-nemški slovar* je nekakšen tezavrus, tj. slovar knjižne in narečne slovenske leksike in frazeologije ob koncu 19. stoletja.¹⁵ Njegovi podatki o pojavitvah besed v starejših slovarjih in prostorski

¹³ Med utemeljenimi kritikami prikaza frazeoloških enot v SSKJ bi omenil naslednja članka: Jürgen Petermann, Frazeologija v Slovarju slovenskega knjižnega jezika (I–IV), Nekaj osnovnih vprašanj vloge frazeologije v slovarju, *Sodobni slovenski jezik, književnost in kultura*, Ljubljana 1988, *Obdobja* 8, 301–310, ter Erika Kržišnik, Frazeološko gradivo v Slovarju slovenskega knjižnega jezika, *Slava* 2, Ljubljana 1987/1988, št. 2, 143–162.

¹⁴ Natančnejše podatke o tej elektronski besedilni zbirki je možno prebrati na internetnem naslovu <http://www.fida.net/vsebina.html>.

¹⁵ O frazeologiji v tem slovarju je pisala npr. Marjeta Humar, Frazeologija kot ponazarjalno gradivo v Pleteršnikovem slovarju, v: Jože Toporišič (ur.) *Pleteršnikov slovensko-nemški slovar*. zbornik s simpozija '96 v Pišecah, Novo mesto 1998, 87–96. O izimenski leksiki in frazeologiji v SSKJ sem pisal jaz: Izimenska leksika in frazeologija v Slovarju slovenskega knjižnega jezika, *Rječnik i društvo, zbornik radova sa znanstvenog skupa o leksikografiji i*

razporejenosti v veliki meri zapolnjujejo praznino zaradi odsotnosti zgodovinskih slovarjev.¹⁶ Odlika Glonarjevega SSJ pa je med drugim, da je avtor ob upoštevanju Pleteršnika prav v frazeologiji sprejel in razložil veliko novega in tudi starejšega, kar je bilo Pleteršniku ob njegovem zmernem purizmu le preveč nemško. Od Glonarjevega SSJ do SSKJ je vredno preveriti še vmesni *Slovenski pravopis* 1962.

Kot dobrodošle vire za raziskovanje leksike in frazeologije je treba imeti vse starejše slovarje, in to od Megiserjevih večjezičnih slovarjev¹⁷ s priredbo Annelies Lägereid in faksimilom slovarja iz leta 1592 z naslovom Hieronimus Megiser, *Slovenisch-deutsch-lateinisches Wörterbuch* (Wiesbaden 1967), slovensko priredbo *Thesaurusa polyglottusa* z naslovom *Slovensko-latinsko-nemški slovar* (Ljubljana 1977) Jožeta Stabeja, do obsežnih rokopisnih slovarjev Hipolita in Vodnika, dalje Matije Kastelca – Gregorja Vorenca *Dictionarivm latino-carniolicvm 1680–1710*, v priredbi Jožeta Stabeja z naslovom *Slovensko-latinski slovar* (Ljubljana 1997), in Murkovih slovarjev pa do Cigaletovega in novejših, o katerih pa je bilo nekaj že povedanega.

Iz obdobja zadnjih desetih let bi bilo treba glede narečne frazeologije opozoriti na dve deli, in sicer Ludvika Karničarja *Der Obir-Dialekt in Kärnten* (Wien 1990) in Petra Weissa *Slovar govorov Zad्रेčke doline med Gornjim Gradom in Nazarjami*, poskusni zvezek A–H (Ljubljana 1998). V obeh je obilo narečnega frazeološkega gradiva.

2 Pregled sedanjega stanja frazeoloških raziskav

O sedanjem stanju frazeoloških raziskav v Sloveniji je bilo marsikaj rečenega in nakazanega že v **Uvodu** in v poglavju **Viri frazeoloških raziskovanj**. Izhodišče za pregled in oceno tega stanja je izčrpna slovenska frazeološka bibliografija, ki je navedena kot zadnje poglavje mojega prispevka. Ta ni popolna,¹⁸ zlasti za starejša

leksikologiji održanog 11–13. X. 1989. u Zagrebu, Zagreb 1993, 183–188. Tu bi omenil še diplomsko nalogo z naslovom *Rastlinska frazeologija v Slovarju slovenskega knjižnega jezika*, ki jo je pod mentorstvom Irene Stramljič Breznik napisal Tadej Ornik.

¹⁶ Pleteršnikov *Slovensko-nemški slovar* je vzbudil veliko zanimanje za narečno besedje. Rezultat tega so bili številni prispevki, ki so dopolnjevali njegov slovar. Pleteršnikov slovar sta dopolnjevala tudi sam Maks Pleteršnik in Anton Breznik. O tem gl. moj prispevek Breznikovo in Pleteršnikovo dopolnjevanje Slovensko-nemškega slovarja, v: Jože Toporišič (ur.), *Pleteršnikov slovensko-nemški slovar*, zbornik s simpozija '96 v Pišecah, Novo mesto 1998, 97–104.

¹⁷ To sta *Dictionarium quatuor linguarum*, Graz 1592 (tj. Nemško-latinsko-slovensko-italijanski slovar), *Thesaurus Polyglottus: vel Dictionarium Multilingue...* Frankfurt am Main 1603, v katerih je postavil slovenski jezik enakopravno ob bok svetovnim jezikom.

¹⁸ Besedo *popolna* je pri bibliografijah zelo tvegano uporabljati, saj dandanes izhaja toliko del, tudi jezikoslovnih, da bibliografija kmalu zastara. Zato jo je treba časovno omejiti. Za starejša obdobja je glavna težava nedostopnost, izgubljenost ali uničenost nekaterih del. V veliko pomoč so nam lahko jezikoslovna dela, v katerih so navedeni uporabljeni viri in literatura. V sedanjem času je navajanje teh podatkov že obvezna sestavina vsakega strokovnega ali znanstvenega članka, razprav, magistrskih in doktorskih nalog ter monografij.

obdobja, iz katerih je sem in tja morda izpadel kak podatek, medtem ko so bili za najnovejše obdobje v celoti uporabljeni podatki iz COBISS-a pod ključno besedo **frazeologija**. Za širše pojmovano frazeologijo se da pritegniti še ključni besedi **reki** in **pregovori**, kot vire pa **slotar**, **zbirka**.

Pregled stanja frazeoloških raziskovanj lahko časovno razdelimo na dve obdobji: *prvo* obsega čas do druge svetovne vojne, *drugo* čas po drugi svetovni vojni do danes. *Prvo* obdobje lahko nadalje razdelimo na dva dela: *prvi* obsega obdobje od začetkov slovenskega knjižnega jezika v 16. stoletju do začetka 19. stoletja, npr. do Murkovega slovarja, *drugi* pa od Murkovega slovarja do druge svetovne vojne. Prvi del prvega obdobja se lahko začne z Megiserjevimi objavami slovenskih in hrvaških pregovorov v publikaciji *Paroemologia Polyglottus* leta 1592 v Gradcu in v drugi, pomnoženi izdaji leta 1605 v Leipzigu. O tej zbirki slovenskih pregovorov sta pisala P. Radics (*Kres* 2, Celovec 1882, 332–334) in Fran Levstik (*Ljubljanski zvon* 2, 1882, 562–564, 640). O frazeologiji v obdobju protestantizma sta pisala že v poglavju **Viri** omenjena France Novak in Erika Kržišnik.¹⁹ Slednja je nadalje raziskala stalne besedne zveze pri Gutschmannu in frazeologijo v Murkovem slovarju.²⁰ Prav tako je bila mentorica pri diplomskem delu Lidije Janeš *Frazeologija v Kastelec-Vorenčevem slovarju* (Potok 2000). V prvi del prvega obdobja je posegla tudi Irena Stramljič Breznik z raziskavo *Frazeologija v Volkmerjevih Fabulah* (gl. *Volkmerjev zbornik*, Maribor 1998, 54–61, in v knjigi iste avtorice *Prispevki iz slovenskega besedoslovja*, Maribor 1999, 246–252).

Nasploh je bilo v 19. stoletju precej zbiralcev pregovorov in rekov, t. i. narodnega blaga, ki spadajo v frazeologijo v širokem smislu. Taki zbiralci²¹ so bili npr. J. Mihelčič, Janez Bilc, Franc Cegnar, Josip Freuensfeld, J. Gomilšek, L. Gorenjec, Anton Janežič, Fran Kocbek, A. Krempelj, Vojteh Kurnik, H. Perne, Maks Pleteršnik, J. Potepan, Anton Raič, Jakob Sket, Ivan Skuhala, B. Sušnik, I. Štrukelj, J. Tomšič, V. Urbas, J. Volčič, Jakob Zupan, Ivan Železnikar, J. Žnidaršič.

Zbiranje in raziskovanje pregovorov in rekov se je nadaljevalo tudi v 20. stoletju. Z njimi so se npr. ukvarjali: Stanko Banič (knjiga *Latinski pregovori, reki in izrazi*, 2., dopolnjena izdaja, Ljubljana 1996), Vane Bilič, B. Borštnik o reklih in kalkih, Marija Cvetek (Cvetkova Minka), Bogdan Dolenc, M. Dolenc s pregovori v pravu, Marija Eremut, Slavko Gaberc, Boris Gorupič, Ivan Grafenauer, Joža Gregorič, F. Hribernik s pregovori o sadju, Berta Golob z ilustratorjem Marjanom Mančkom s stalnimi rekli, Fran Kocbek in Ivan Šašel (knjiga *Slovenski pregovori, reki in prilike*, Celje 1934), Niko Hudelja, Franc Jurač, Rožle Kranjc, L. Kretzenbacher, Dušica Kunaver, A. Kuzmič, Maja Lavrač s kitajskimi zgodbami in rekli, Tone Ljubič, Marija Makarovič, Milko Matičetov, Vlado Nartnik, V. Orel, Helena Ložar-Podlogar, Ana Potisek, T. Potokar, Anita Srebnik, Marija Stanonik, Marko Terseglav, Ivan Šašel (knjiga *Živali v slovenskih pregovorih*, Novo mesto 1932).

¹⁹ Gl. opombi 7 in 8.

²⁰ Gl. opombi 9 in 10.

²¹ Podrobnejše podatke glej v poglavju **Slovenska frazeološka bibliografija** na koncu prispevka.

Pregovorom in frazeologemom je dal mesto v svoji slovnici Franc Metelko leta 1825.²² Leta 1887 pa je Fran Kocbek izdal knjigo *Pregovori, reki in prilike*. Ocenio te knjige je napisal Anton Raič (*Ljubljanski zvon* 7, 1887, št. 11, 699–702). V obdobju med obema svetovnjima vojnama je bil glede pregovorov in rekov najbolj ustvarjal Ivan Šašelj, ki je v svojih objavah razvrščal pregovore in reke glede na slovenske pokrajine (npr. Bela krajina, Dolenjska) in po tematiki (npr. Bog, pijanstvo, sadje, žita, živali v pregovorih). Poskušal jih je tudi razlagati. Skupaj s Franom Kocbekom je izdal tudi zbirko pregovorov, rekov in prilik (gl. zgoraj). To sta ocenila Anton Debeljak (*Življenje in svet*, Ljubljana 1935, št. 18, 248–249, in J. Tomišek (*Časopis za zgodovino in narodopisje* 30, 1935, št. 1, 104–108). Med zbirkami pregovorov in rekov po drugi svetovni vojni je treba omeniti knjige Etbina Bojca *Pregovori in reki na Slovenskem* (Ljubljana 1987, več izdaj), Stanka Preka *Ljudska modrost – trden je most* (Ljubljana 1974, več izdaj) in Mirka Hrovata *Človek v luči pregovorov* (Trst 1983). Slednji je razen slovenskih zbral in tematsko uredil še pregovore mnogih drugih narodov.

Pregled frazeoloških raziskav po drugi svetovni vojni je možno začeti s člankom Antona Sovreta V kozji rog ugnati in še kaj (*Jezik in slovstvo* 5, 1959/60, 181–184), ki se je med prvimi lotil pojasnjevanja izvora frazemov. Kasneje je to poskusil France Bezlaj v članku Slovensko *kos biti komu* ‘parem esse, superare’ (*Jezik in slovstvo* 24, 1978/79, št. 7, 193–195).²³ Po COBISS-u je mogoče najti po ključnih besedah *frazeologija* in *izvors* samo dva zadetka,²⁴ kar je brez dvoma pomanjkljiv podatek, saj je npr. v vseh mojih knjigah in člankih pri večini frazeologemov pojasnjen tudi njihov izvor (gl. dodano slovensko frazeološko bibliografijo).

Prvi slovenski, pravzaprav večjezični frazeološki slovar je napisal Josip Pavlica – *Frazeološki slovar v petih jezikih* (Ljubljana 1960).²⁵ Slovar vsebuje 1000 iztočnic, v katerih blizu 4000 frazeologemov za vsak jezik. Kot pionirsko delo ima precej pomanjkljivosti, zato je do zdaj doživel več kritik.²⁶ Tehtno oceno ob njegovem

²² O frazeologiji v Metelkovi slovnici gl. Josip Matešič, Jürgen Petermann, Über die Redensarten in Franc Metelkos „Lehrgebäude der slowenischen Sprache“, *Obdobja* 11, Ljubljana 1991, 151–159.

²³ Ta avtor omenja frazeologijo še v članku Vloga kalkov v slovenščini (*Jezik in slovstvo* 5, 1959/60, 140–143), v naslednjem letniku pa B. Borštnik v članku Še nekaj besed o reklih in kalkih (*Jezik in slovstvo* 6, 1960/61, 173–175). Izvor posameznih frazemov F. Bezlaj včasih pojasnjuje v etimološkem slovarju (gl. *Etimološki slovar slovenskega jezika* I, A–J, II, K–O, III, P–S, Ljubljana 1976, 1982, 1995).

²⁴ To sta: Marija Perne, Kdaj je kdo star kot Peca, Metuzalem, Dobrač ali zemlja?, *Družina in dom* 47, 6. junij 1996, 10, in Francka Premk, Nekaj frazeoloških zanimivosti iz slovenskega besednjaka 16. stoletja, *Riječ* 3 (1997), št. 2, 76–86.

²⁵ V resnici je to slovar v šestih jezikih, tj. slovenskem, hrvaškosrbskem, latinskem, nemškem, francoskem in angleškem. Avtor je očitno štel samo tuje ali samo žive jezike. V zadnjem primeru namreč odpade latinski jezik.

²⁶ Tako je J. Petermann (gl. v op. 13 navedeno delo, 302) zapisal: »A tudi to delo – ne glede na nepopolnost korpusa – nikakor ne opravlja funkcije frazeološkega slovarja, ker gradivo tu ni obdelano leksikografsko. Ta slovar pravzaprav ne opisuje frazeološkega zaklada slovenščine, temveč bolj služi slovenskemu uporabniku kot neke vrste jezikovni vodnik ali konverzacijski slovar za štiri tuje jezike.«

izidu je napisal Stane Suhadolnik.²⁷ Kljub kritiki pa je pri tem slovarju treba poudariti primerjalni, kontrastivni pristop, tj. upoštevanje sosednjih in glavnih evropskih jezikov. Brez takega pristopa je namreč nemogoče raziskovati izvor frazemov.²⁸

Frazeološki slovar J. Pavlice kljub pomanjkljivostim zaokrožuje skromne začetke frazeološkega raziskovanja v Sloveniji v prvih desetletjih po drugi svetovni vojni. Nadaljnje raziskovanje se namreč začne povezovati z nastajanjem *Slovarja slovenskega knjižnega jezika*, katerega prva knjiga je izšla leta 1970. Tedaj se s člankom o frazeologiji v SSKJ pojavi slovaropisec Viktor Majdič.²⁹ Kmalu za njim je – verjetno tudi ob prebiranju SSKJ – temelje slovenske frazeološke teorije začel postavljati Jože Toporišič,³⁰ ki jo je dopolnil v *Novi skladnji* (Ljubljana 1982) in strnil v *Enciklopediji slovenskega jezika* (Ljubljana 1992). Nadalje je preučil slovenske zbirke pregovorov in rekov glede primerjalnih frazemov.³¹ V 90. letih je raziskoval tudi strukturo frazemov, o čemer je objavil razpravo Dvojčiči in podobne frazeološke zgradbe v slovenščini (*Slavistična revija* 44, 1996, št. 3, 269–278).

Vzporedno s J. Toporišičem je v 70. in 80. letih dogajanja v frazeologiji intenzivno spremljal Matej Rode in se svojimi prispevki zapisal v zgodovino frazeoloških raziskovanj (gl. dodano bibliografijo). Omeniti je treba tudi njegov prispevek k pomenskim odnosom v frazeologiji.³²

²⁷ Gl. J. Pavlica, Frazeološki slovar v petih jezikih, *Jezik in slovstvo* 6, 1960/61, 200–205.

²⁸ To je res šele prvi korak v smer takega raziskovanja ali eden od desetih vidikov, ki so se npr. izoblikovali v času mojega raziskovanja izvora slovenskih frazeologemov od leta 1986 naprej. Te vidike sem med drugim predstavil na že omenjenem Frazeološkem popoldnevu na Filozofski fakulteti 15. marca 2000 in se glasijo:

1. pomen frazema po SSKJ in po drugih slovarjih, če se razlage razlikujejo;
2. izpričanost frazema v gradivu za SSKJ z upoštevanjem morebitnih različic;
3. izpričanost frazema v starejših slovarjih, kot so Cigaletov, Pleteršnikov in Glonarjev, a tudi v SP 1962;
4. upoštevanje ustnih virov, zlasti za frazeme, za katere ni podatkov v gradivu za SSKJ, v slovarjih ali drugih pisanih virih;
5. pritegnitev sopomenskih frazemov in izrazov;
6. upoštevanje ustreznih frazemov v drugih evropskih jezikih;
7. leksikološka in etimološka analiza sestavin frazema, posebno če gre za izposojenke ali za besede, ki niso več v rabi;
8. pojasnitev predstave, motiva, na osnovi katerih je nastal obravnavani frazem;
9. časovna določitev nastanka obravnavanega frazema, in če je izposojen, jezik iz katerega je bil izposojen ali prek katerega je bil posredovan;
10. ugotavljanje izvirnosti, ki je razvidna iz obravnave po predhodnih vidikih.

Ti vidiki so bolj ali manj upoštevani v vseh mojih prispevkih o izvoru frazemov, kot tudi v knjigah *Živali v prisposodobah 1,2*, zlasti pa v že omenjenih prispevkih za oddajo *Kdo ve na Valu 202* radia Slovenija.

²⁹ Gl. Frazeologija, *Naši razgledi*, Ljubljana 1970, št. 5, 138–139.

³⁰ Gl. K izrazju in tipologiji slovenske frazeologije, *Jezik in slovstvo* 19, 1973/74, 273–279.

³¹ Gl. Vsebinska podstava primerjalnih frazeologemov v slovenskih zbirkah pregovorov in rekov, *XXI. seminar slovenskega jezika, literature in kulture*, zbornik predavanj, Ljubljana 1985, 31–46.

³² Gl. Semantični odnosi v frazeologiji, *Slavistična revija* 23, 1975, št. 3–4, 439–442.

Z raziskavami besedotvorja, pomenoslovja, zloženk in besednih zvez je k teoriji frazeologije precej prispevala Ada Vidovič Muha (gl. dodano bibliografijo). Kot mentorica je sodelovala tudi pri diplomskih, magistrskih in doktorskih nalogah iz frazeologije, npr. pri Eriki Kržišnik in Poloni Gantar.³³

Sredi 80. let je frazeologijo začela raziskovati Erika Kržišnik. V slovensko frazeološko teorijo je prinesla termin *prenovitev*.³⁴ Med prvimi je kritično ocenila frazeološko gradivo v SSKJ.³⁵ Z raziskovanjem frazeologije v različnih obdobjih je začela pri Trubarju, nadaljevala pri Gutsmannu in Murku, dalje drugi polovici 19. stoletja, v moderni, po drugi svetovni vojni in v obdobju po osamosvojitvi.³⁶ Kot predavateljica je precej časa namenila tudi problemom poučevanja frazeologije,³⁷ dalje frazeološki normi in zvrstnosti.³⁸ Večkrat se je oglasila tudi z ocenami del iz frazeologije, pri čemer se je dotaknila zlasti konceptualnih vprašanj.³⁹ Raziskala je sestavino **roka** v frazeologemih slovenskega knjižnega

³³ O prvi glej nadaljnje besedilo. Polona Gantar je pod njenim mentorstvom izdelala A-diplomsko nalogo z naslovom Skladenjska in pomenskosestavinska zgradba rekel (Ljubljana 1995). O drugih njenih frazeoloških objavah glej dodano bibliografijo.

³⁴ Gl. Prenovitev kot inovacijski postopek, *Slava* 1, Ljubljana 1987, št. 1, 49–56; Tipologija frazeoloških prenovitev v Cankarjevih prozih, *Slavistična revija* 38, 1990, 399–420. V zvezi s tem je treba omeniti tudi članek Toma Korošca, *Obnovitev v časopisnih naslovih*, *Slavistična revija* 26, 1978, 147–160.

³⁵ Gl. Frazeološko gradivo v Slovarju slovenskega knjižnega jezika, *Slava* 2, Ljubljana 1987/88, št. 2, 143–162; Biblijska frazeologija v Slovarju slovenskega knjižnega jezika in njena raba v časopisnih tekstih, *Frazeologia a religia*, ur. Wojciech Chlebda, Stanisław Kochman, Opole, Komisja frazeologii słowiańskiej Międzynarodowego komitetu slawistów, 1996, 50–51.

³⁶ Gl. Poskus razvrstitve stalnih besednih zvez v Trubarjevi Cerkovni ordningi, *Obdobja* 6, Ljubljana 1986, 435–445; Gutsmannovo razumevanje stalnih besednih zvez, *Jezikoslovne in literarnovedne raziskave*, ur. Breda Pogorelec s sodelavci, Ljubljana 1997, 27–37; Frazeologija v Murkovem slovarju, *Murkov zbornik, referati s simpozija Anton Murko in njegov čas*, ur. Marko Jesenšek, Maribor 1999, 312–347; *Frazeologija v moderni, magistrska naloga*, Ljubljana 1988; Frazeologija v kratki pripovedni prozi druge polovice 19. stoletja, *XXX. seminar slovenskega jezika, literature in kulture*, zbornik predavanj, Ljubljana 1994, 53–67; Frazeološka sredstva v vlogi razkrivanja družbenih sprememb med leti 1945 in 1994, *Slovenski jezik*, ur. Ada Vidovič Muha, 183–200; Frazeologija v slovenskem časopisju 1991, *XXVII. seminar slovenskega jezika, literature in kulture*, zbornik predavanj, Ljubljana 1991, 89–98; Frazeologija v slovenskem časopisju štiri leta po osamosvojitvi, *Jezik in čas*, ur. Ada Vidovič Muha, 1996, 175–189.

³⁷ Gl. npr. Frazeologija v osnovni in srednji šoli, *Jezik in slovstvo* 35, 1989/90, 134–141; Frazeologija kot izražanje v "podobah", *Pouk slovenščine malo drugače*, [priročnik z vajami so napisale] Martina Križaj-Ortar, Marja Bešter, Erika Kržišnik, Trzin 1994; Frazeologija pri pouku slovenščine kot tujega jezika, *Zbornik za učitelje slovenščine kot drugega/tujega jezika*, ur. Marja Bešter, Ljubljana 1998, 27–45.

³⁸ Gl. Norma v frazeologiji in odstopi id nje v besedilih, *Slavistična revija* 44, Ljubljana 1996, št. 2, 133–154; Socialna zvrstnost in frazeologija, *XXXIV. seminar slovenskega jezika, literature in kulture*, zbornik predavanj, Ljubljana 1998, 53–69.

³⁹ Gl. npr. oceno Zbirka Mali frazeološki rječnici in Hrvatsko-slovenski frazeološki rječnik, *Jezik in slovstvo* 41, Ljubljana 1995/96, št. 3, 157–166.

jezika.⁴⁰ Leta 1994 je doktorirala s temo *Slovenski glagolski frazemi: ob primeru frazemov govorjenja*.

S frazeologijo se v najnovejšem času precej ukvarja tudi mariborska raziskovalka Irena Stramljič Breznik.⁴¹ Kot predavateljica na Pedagoški fakulteti v Mariboru je bila tudi mentorica pri več diplomskih nalogah iz frazeologije. Slednje velja tudi za njene poklicne kolege, kot sta Zinka Zorko in Marko Jesenšek, zlasti pri diplomskih nalogah iz narečij (gl. dodano bibliografijo).

V zadnjem desetletju so zelo dolgo po poskusu Josipa Pavlice izšli še štirje dvojezični frazeološki slovarji, v katerih je slovenščina. To so: Antica Menac, Jurij Rojs, *Hrvatsko-slovenski frazeološki rječnik*, Zagreb 1992; Francek Mukič, *Madžarsko-slovenski frazeološki slovar, Magyar-szlovén frazeológiai szótár*, Szombathely 1993; Elizabeta M. Jenko, *Sich auf die Socken machen/vzeti pot pod noge, Deutsch-slowenisches Wörterbuch der Redewendungen*, Klagenfurt/Celovec 1994; Diomira Fabjan Bajc, *Dve muhi na en mah: slovensko-italijanski frazeološki slovar = Due picconi con una fava: vocabulario fraseologico sloveno-italiano*, Gorica 1995. *Hrvatsko-slovenski frazeološki rječnik* je skupno z zbirko *Mali frazeološki rječnici* ocenila Erika Kržišnik (Zbirka *Mali frazeološki rječnici in Hrvatsko-slovenski frazeološki rječnik, Jezik in slovstvo* 41, 1995/96, 157–166). Ob izidu *Madžarsko-slovenskega frazeološkega slovarja* je avtor Francek Mukič obljubil, da bo kmalu izdal še *Slovensko-madžarski frazeološki slovar*, a mu do zdaj to še ni uspelo. Frazeološki slovar Diomire Fabjan Bajc v slovenskem delu temelji na SSKJ, a frazeološkega gradiva v njem po lastnih besedah ni v celoti enakomerno izčrpala. Vsi ti frazeološki slovarji leksikografsko niso kaki posebni dosežki, ker jih pač niso pisali slovaropisci. Posebno slovarji naših zamejskih rojakov pa kažejo, da se ti v tujem okolju lotevajo tudi zahtevnih del brez predsodkov in zadržkov. To velja tudi za nekatera druga področja jezikoslovja, npr. za imenoslovje. Nekoliko posnemanja v tem pristopu bi morda koristilo tudi nekaterim raziskovalcem v matični državi.

V drugi polovici 90. let se je z objavami iz frazeološke teorije⁴² pojavila germanistka Marjeta Vrbinc, ki je s temo *Frazeološke enote, njihov status in vključevanje v slovarje* (Ljubljana 1998) tudi doktorirala.

Kot raziskovalca predvsem ruske avtorske frazeologije bi tu omenil še svojega študijskega kolega Jurija Rojsa, ki se je največ ukvarjal s frazeologijo ruskega pisatelja M. A. Šolohova, a je sem in tja kaj napisal tudi o jugoslovanski in slovenski

⁴⁰ Gl. Sestavina *roka* v frazeologemih slovenskega knjižnega jezika, *XXVI. seminar slovenskega jezika, literature un kulture*, zbornik predavanj, Ljubljana 1990, 141–154.

⁴¹ Gl. Frazeologija v Volkmerjevih Fabulah, *Volkmerjev zbornik*, ur. Jože Lipnik, Maribor 1998, 54–61; Frazemi s pomenom “umreti” v Slovarju slovenskega knjižnega jezika, referat na 6. mednarodnih slavističnih dnevih = VI. nemzetközi szlavisztikai napok, Szombathely, 29.–30. V. 1998.

⁴² Gl. Frazeološke enote: definicije in razvrstitev, *Vestnik Društva za tuje jezike in književnosti R Slovenije* 31, Ljubljana 1997, št. 1–2, 127–161; Slovarska obravnava frazeoloških enot, *Vestnik Društva za tuje jezike in književnosti R Slovenije* 32, Ljubljana 1998, št. 1–2, 341–378; Značilnosti frazeoloških enot in problemi glede poimenovanja, *Vestnik Društva za tuje jezike in književnosti R Slovenije* 33, Ljubljana 1999, št. 1–2, 351–368.

frazeologiji. K slovenski frazeologiji je kljub pomanjkljivostim največ prispeval z omenjenim soavtorstvom *Hrvatsko-slovenskega frazeološkega rječnika*, o prispevku k ruski frazeologiji pa dovolj pove dejstvo, da je magistriral in doktoriral iz frazeologije Šolohova. Za slovensko prešernoslovje je zanimiv njegov prispevek *Sravnienie poëtičeskoj frazeologii v poëzii A. S. Puškina i F. Prešerna* (gl. *Puškin – Prešeren*, Russkaja akademija nauk, Institut slavjanovedenija, Moskva 2000, 26–27).

Moj prispevek k raziskovanju slovenske frazeologije je v glavnem razviden že iz do zdaj povedanega in ga razen člankov potrjujejo tudi knjige, kot so dve izdaji *Leksikona imen* (1988 in 1996), v katerih so postavljeni temelji slovenski izimnski leksiki in frazeologiji, ter *Živali v prispodobah* 1–2, v kateri sta obravnavani slovenska živalska metaforika in frazeologija na osnovi gradiva Kartoteke za SSKJ in v primerjanju z drugimi evropskimi jeziki. Usmerjenost v iskanje izvora slovenskih frazemov, ki je razvidna iz teh knjig, je potrjena v člankih, kot tudi v v sodelovanju pri oddaji *Kdo ve* na Valu 202 Radia Slovenija, o čemer pa je bil govor že v **Uvodu**. Da se pri izbiri frazeoloških raziskovanj v najnovejšem času mladi raziskovalci v diplomskih in raziskovalnih nalogah zgledujejo tudi po mojih delih, je razvidno iz bibliografije.⁴³

To je kratek pregled frazeoloških raziskovanj s v Sloveniji. Pravo predstavo o njej dobimo šele po pregledu slovenske frazeološke bibliografije, ki je dodana na koncu prispevka. Iz nje je razvidno, da se je po skromnih začetkih v zadnjih dvajsetih letih zelo razvilo in da je po Pavličevem petjezičnem ter štirih dvojezičnih frazeoloških slovarjih čas zrel za sintetično delo o slovenski frazeologiji, kot je *Frazeološki slovar slovenskega jezika*. Kako se lotiti tega zahtevnega projekta, pa bom skušal odgovoriti v naslednjem poglavju.

3 Zasnova frazeološkega slovarja slovenskega jezika

Po sklepu seje Znanstvenega sveta Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša sredi leta 1996 mi je bilo naloženo, naj v nekaj mesecih izdelam koncept – zasnovo frazeološkega slovarja slovenskega jezika. To se mi je takrat – tudi v primerjavi z drugimi načrtovanimi projekti – zdela zelo nerealna zahteva od edinega raziskovalca z že omenjenim 20-odstotnim deležem delovnega časa.⁴⁴ Ker pa se je morebitni začetek del za frazeološki slovar s stalnim podaljševanjem projekta *Slovarski del novega Slovenskega pravopisa* nenehno oddaljeval proti novemu tisočletju, čas

⁴³ Gl. COBISS! Med uveljavljenimi raziskovalci bi tu omenil dialektologa Ludvika Karničarja, ki ima v svojem delu *Der Obir-Dialekt in Kärnten* (Wien 1990) v slovarskem delu tudi bogato frazeologijo. O narečni živalski frazeologiji pa je napisal tudi članek *Živali v frazeologiji koroških slovenskih narečij, Koledar Mohorjeve družbe v Celovcu 1994*, 119–126.

⁴⁴ To je praktično pomenilo, da bi moral zasnovo v službenem času pripraviti prej kot v enem mesecu. Pri tem je treba poudariti, da je frazeologija ena najmlajših jezikoslovnih panog pri nas. Praktično se je začelo misliti nanjo šele v pripravah na redakcijo *Slovarja slovenskega knjižnega jezika*.

izdelave zasnove takrat ni bil tako nujen. Zato sem se bolj posvetil tretji nalogi, tj. raziskovanju frazeologije s sprotnim objavljanim rezultatov in s tem pridobivanju izkušenj in referenc za projekt *Frazeološki slovar slovenskega jezika*. Zdaj, ko je pravopisni projekt blizu cilja, je pred realnejšim začetkom intenzivnejših priprav za izdelavo frazeološkega slovarja slovenskega jezika pravi čas za predložitev predloga njegove zasnove. To je po raziskovanju frazeologije, ki sem ga opravil v zadnjih petih letih, veliko lažje in tudi bolj organsko.⁴⁵

Zasnova za frazeološki slovar naj torej ne bi bila preveč zapletena, ampak taka, da jo bo z razpoložljivimi kadrovskimi in tehničnimi možnostmi lahko izpeljati v ne predolgem času. In kako se bom lotil te zasnove?

Najprej bom upošteval izkušnje slovenskih in nekaterih tujih raziskovalcev, ki izhajajo predvsem iz obdelav in ocen frazeološkega gradiva v različnih slovenskih slovarjih do SSKJ, med katerimi so v novejšem obdobju tudi Pavličev petjezični ter v zadnjem desetletju štirje dvojezični frazeološki slovarji (gl. opis v predhodnem poglavju). Nekaj je vsekakor mogoče ugotoviti iz kritik SSKJ⁴⁶ kot novejšega in najbogatejšega vira frazeološkega gradiva. V članku *Katere slovarje smemo pričakovati po izidu Slovarja slovenskega knjižnega jezika* je Peter Weiss namenil dva odstavka frazeološkemu slovarju. Izhajajoč tudi iz kritike J. Petermanna in E. Kržišnik podaja na kratko svoj pogled na to, kako naj bi bila stalna besedna zveza predstavljena v frazeološkem slovarju. Konceptualnih in teoretskih vprašanj se ob ocenjevanju hrvaške zbirke *Mali frazeološki rječnici*, med katerimi je tudi *Hrvatsko-slovenski frazeološki rječnik* avtorjev Antice Menac in Jurija Rojsa, loteva E. Kržišnik (gl. *Jezik in slovstvo* 41, 1995/96, št. 3, 157–166). Med drugim je ugotovila precej pomanjkljivosti v slovenskem delu tega slovarja.⁴⁷ Zanimiv je bil tudi referat J. Petermanna na Frazeološkem popoldnevu 15. marca 2000 z naslovom Razmišljanje o konceptu minimalnih frazeoloških slovarjev za tujce. Med drugim je na osmih straneh pokazal poskusne slovarske članke za svoj *Hrvatsko-njemački elektronski frazeološki rječnik* in ob grafičnem prikazu komentiral zgradbo slovarskega članka, ki temelji na posebnem računalniškem programu.⁴⁸

⁴⁵ Zasnovo frazeološkega slovarja lahko po mojem mnenju izdela le izkušen frazeolog, leksikolog in leksikograf, torej raziskovalec frazeolog z izkušnjami pri razlaganju frazemov in pri pisanju slovarjev. Še tako dobra in teoretsko podprta zasnova pa v praksi ne zagotavlja uspeha, če ni usposobljenih ljudi za njeno izvedbo.

⁴⁶ Kritike Slovarja slovenskega knjižnega jezika je zbral Jakob Müller (gl. Slovar slovenskega knjižnega jezika in kritika z bibliografijo (1960–1992), *Razprave SAZU* 15, Ljubljana 1996, 187–234). O frazeologiji (str. 188) je zapisal: »Misel B. Borka 1970, da je Slovar najbogatejša zbirka slovenske frazeologije, je po vsej verjetnosti pravilna, vendar držijo tudi ugotovitve, da je frazeologija tudi eno najslabše rešenih sestavin Slovarja, in sicer v teoretičnem, oblikoslovnem, razvrščevalnem in razlagalnem pogledu. Prvo tehtno kritično opozorilo je napisal F. Jakopin 1964, najizčrpnješo pa J. Petermann 1988 in za njim E. Kržišnik 1988 b.«

⁴⁷ Ob koncu priznava: »Čeprav sama še nisem izdelala nobenega frazeološkega (ali drugačnega) slovarja – in da je s te plati čisto mogoče reči, da je lažje soditi kakor narediti – lahko rečem, da sem se pri pregledovanju teh slovarjev veliko naučila.«

⁴⁸ Referat bo objavljen v Skriptah Centra za slovenščino kot drugega/tujega jezika na

Vse to, kar se je pri nas doslej raziskovalo in naredilo, pa je premalo, da bi dobili pravo predstavo o zasnovi za frazeološki slovar. Na srečo imamo dovolj zgledov pri drugih jezikih, saj frazeološki slovarji obstajajo v glavnem v vseh evropskih jezikih. Zato se imamo od koga učiti, tudi na napakah, in imamo koga posnemati. To je pač prednost zamudnikov nasproti razvitim in pionirjem. O sestavljanju frazeoloških slovarjev so v Evropi razpravljali na številnih simpozijih, objavljali zbornike in knjige o tem. Mnogo tega imajo npr. v Rusiji, kjer je raziskovanje frazeologije zelo razvito. Tako imam pred seboj dva taka zbornika iz daljnih 60. let, katerih vsebina se nanaša na obravnavo vprašanj frazeologije in sestavljanja frazeoloških slovarjev.⁴⁹ Torej je treba brati tudi tuja frazeološka dela, tuje frazeološke slovarje, zlasti novejše, in skušati iz njih prenesti na slovenska tla tisto najboljše, najustreznejše, najbolj ekonomično.⁵⁰

Pri svojem predlogu zasnove se bom bolj kot po drugih zgledoval po naslednjih tujih frazeoloških slovarjih: Josip Matešič, *Frazeološki rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika* (Zagreb 1982), Günther Drosdowski, Werner Scholze-Stubenrecht, *Redewendungen und sprichwörtliche Redensarten* (Mannheim – Leipzig – Wien – Zürich, 1992), František Čermák idr., *Slovník české frazeologie a idiomatiky, Přírodnání* (Praha 1983), *Frazemy jmenné a gramatické* (Praha 1988), *Vyrazy neslovesné* (Praha 1988); *Vyrazy slovesné A–P, R–Ž* (Praha 1994), ter V. G. Gak idr., *Francuzsko-russkij frazeologičeskij slovar'* (Moskva 1963). Upoštevanje preštevilnih del o frazeologiji in mnogih frazeoloških slovarjev namreč ne more koristiti temu, kar želim doseči s svojim predlogom zasnove frazeološkega slovarja slovenskega jezika. Ta naj bi bila enostavna, razumljiva, fleksibilna, skratka izvedljiva, a tudi dogradljiva v skladu z nepredvidljivo problematiko, ki se nujno pojavlja med izvedbo, tj. redakcijo vsakega slovarja. Cilj mojega predloga zasnove je, da bi lahko po njej začeli sestavljati frazeološki slovar, v katerem bo s ponazoritvami zajeta, stilno in gramatično ovrednotena ter pomensko in izvorno razložena večina frazemov, ki se pojavljajo v knjižnem jeziku in vsakdanjem govoru na vseh področjih življenja. Da bi to dosegli, je treba vedeti najprej to, kaj je **1. frazeološka enota ali frazem, 2. razporeditev gradiva, 3. obdelava frazeološkega gradiva, 4. frazeološki slovarski članek.**

Filozofski fakulteti v Ljubljani konec leta 2000 in bo koristna literatura tudi za sestavljavce slovenskega frazeološkega slovarja.

⁴⁹ To sta *Problemy frazeologii: issledovanija i materialy*, red. A. M. Babkin, Moskva–Leningrad 1964, in *Voprosy frazeologii i sostavljenija frazeologičeskikh slovaroj*, Materialy IX vsesojuznogo koordinacionnogo soveščanija, Baku, oktjabr' 1964 g., Baku 1968. V prvi je na koncu frazeološka bibliografija, ki obsega blizu 900 enot. To je bil čas, ko pri nas o frazeologiji skoraj še ni bilo nič napisanega. Približno takrat sva se s študijskim kolegom Jurijem Rojsom začela zanimati za rusko frazeologijo, ki je bila tema najinih diplomskih nalog pri ruščini.

⁵⁰ Rezultate takega branja je npr. zapisala Polona Gantar v članku Primerjava slovarske predstavitve frazemov v hrvaškem/srbskem in češkem enojezičnem razlagalnem frazeološkem slovarju (*Jezikoslovni zapiski* 3, Ljubljana 1997, 61–83).

3.1 Frazeološka enota, frazem

Sestavljaivec frazeološkega slovarja pa mora najprej razčistiti tudi vprašanje pojmovanja **frazeoloških enot** ali **frazemov**, ki predstavljajo gradivo za frazeološki slovar. Ne da bi se spuščal v dosedanje in včasih zelo različne poglede na to vprašanje tudi pri nas in drugod, bi lahko rekli, da so *frazeološke enote* ali *frazemi stalne besedne zveze, katerih pomen ni ali je samo delno ugotovljiv iz pomenov njihovih sestavin, in ki imajo praviloma stalno in samo omejeno spremenljivo sestavo*. V širšem smislu spadajo v frazeologijo vse stalne besedne zveze, med njimi tudi terminološke, dalje frazemi s stavčno ali večstavčno sestavo, kot so reki in pregovori ter krilatice. Menim, da te našteje kategorije ne spadajo v frazeološki slovar, čeprav so za frazeologa zanimive, saj je iz njih nastalo precej frazemov. To velja zlasti za pregovore,⁵¹ a tudi za terminološke besedne zveze, če se začnejo uporabljati preneseno na drugih področjih. Sicer pa jih je najbolj umestno obravnavati in razlagati v posebnih slovarjih.

3.2 Razporeditev frazeološkega gradiva

Med prvimi vprašanji, ki se pojavijo pred sestavljavci frazeološkega slovarja, je **razporeditev frazeološkega gradiva**. To je po ustaljeni praksi razporejeno po abecednem in slovničnem principu. Tako je vsak frazem naveden tolikokrat, kolikor sestavin (besed) vsebuje in se vsakokrat navede pri izbrani iztočnici. Kot sestavine – iztočnice se besednovrstno pojavljajo samo **samostalnik, pridevnik, glagol, prislov, zaimek, števnik**. Tako npr. predlogi in vezniki ne morejo biti frazeološke iztočnice. Ker pa se **razlaga frazema** in vse, kar spada zraven, zaradi ekonomike navaja samo pri eni sestavini – iztočnici, je treba izbrati t. i. **glavno iztočnico**. Pri drugih iztočnicah se v slovarju sklicuje na glavno iztočnico. Pri tem ima vedno prednost **samostalnik**, sledijo mu **pridevnik, glagol, prislov, zaimek, števnik**. Pri dveh ali več samostalnikih je glavna iztočnica **prvi samostalnik**, npr. **pesek, poleno, puška** v frazemih, **metati komu pesek v oči, metati komu polena pod noge, vreči puško v koruzo**. Če v frazemu ni samostalnika, je iztočnica **pridevnik**, npr. **suh** v frazemu **biti (znajti se) na suhem**, če ni samostalnika in pridevnika **glagol** ali prvi od dveh ali več glagolov, npr. **odnesti** v frazemu **poceni jo odnesti** itd. Pri primerjalnih frazemih, navadno z veznikoma **kot, kakor**, velja enak vrstni red besednih vrst kot iztočnic, ki so za veznikoma oziroma desno od njiju, npr. **polh** v frazemu **spati kot polh, zaklan** v frazemu **spati kot zaklan, cerkev** v frazemu **tišina kot v cerkvi**. Pri iztočnicah, ki so sestavine velikega števila frazemov, npr. **glava, srce**, je tudi upoštevano opisano besednovrstno načelo, znotraj posamezne besedne vrste pa velja abeceda.

Glede na prikazano razporeditev bi imel frazeološki slovar frazeološke

⁵¹ Taka frazema sta npr. **imeti maslo na glavi**, ki je nastal iz pregovora **Kdor ima maslo na glavi, naj ne hodi na sonce**, in **biti tiha voda**, ki je povezan s pregovorom **Tiha voda bregove dere**.

slovarske članke z vsemi vidiki obravnave pri glavni iztočnici, pri drugih neiztočniških sestavinah pa bi bili navedeni abecedno samo frazemi s kazalko na glavno iztočnico. Enako velja tudi za vse *variante* frazema, ki so razporejene po abecedi in s kazalko napotene h glavni iztočnici, npr. pri **smeh**: **pokati (crkavati, zvijati se, umirati, valjati se) od smeha**. Podobno tudi pri frazemih *s fakultativno sestavino*, npr. pri **pilula**: **grenka pilula; pogoltniti [grenko] pilulo**.

3.3 Obdelava frazeološkega gradiva

Frazemi bodo v slovarju obdelani na določen način, tj. z ustreznimi pisavami in velikostmi, da bi bili prepoznavni že na prvi pogled. Tako bi bile lahko **iztočnice** natisnjene z *malimi krepko podčrtanimi črkami*, **frazemi** pa z *malimi črkami krepko*, prav tako njihove *variante v okroglem* ter *fakultativne sestavine v oglatem oklepaju*. Pri pisavi oznak so možne različne pisave, tj. od *ležeče* ali **krepke** do navadne. Na vsak način je potrebno, da se po pisavi ločijo od frazema in iztočnic, kar je prvi pogoj za računalniško obdelavo. Vnos obdelav frazemov za frazeološki slovar bi moral potekati po posebnem programu, narejenem v ta namen. Ta bi moral imeti za zaglavje in za posamezne vidike obravnave odrejena posebna polja s podpolji, kamor bi se vpisovali podatki. Tako oblikovano frazeološko slovarsko iztočnico je npr. predstavil J. Petermann na že omenjenem Frazeološkem popoldnevu 15. marca 2000. V polje za ponazarjalno gradivo bi tako npr. lahko prekopirali izbrane zglede iz elektronske besedilne zbirke BESEDA ali ga vpisali iz gradiva Kartoteke za SSKJ.

3.4 Frazeološki slovarski članek

Slovarski članek, v katerem bo obravnavan frazem po zgoraj omenjenih vidikih, naj bi vseboval:

1. frazem v izhodiščni, osnovni slovarski obliki, tj. pri glagolskih zvezah v nedoločniku, samostalniški in pridevniški v imenovalniku, seveda z izjemami, ki so določene npr. z rabo glagola samo v tretji osebi ednine ali dvojine, v samo določenem času, z rabo samostalnika v množini ipd.;
2. zvrstne, stilne in druge oznake;⁵²
3. slovnične oznake;⁵³

⁵² Pri teh bi se lahko zgledovali po SSKJ, seveda z ustreznimi popravki v primerih, ko se je oznaka izkazala za preohlapno ali neustrezno. Za preveritev bi lahko pregledali, kako so uporabljene oznake v primerjanih tujih, npr. v nemškem in češkem frazeološkem slovarju. Navajanje oznak pomeni, da bi bil slovenski frazeološki slovar normativen, kar je ob slabem poznavanju frazeologije ter poplavi in nekritičnem posnemanju tujih izrazov pravzaprav nujno.

⁵³ Pri tem bomo zaradi že omenjenega pomanjkanja usposobljenih raziskovalcev zelo težko dosegli raven predstavitve, ki jo najdemo v omenjenem češkem frazeološkem slovarju. Zato se bo najbrž treba omejiti na označevanje vezljivosti, števila, vidskosti in še kake posebnosti – odvisno od posameznega obravnavanega frazema.

4. razlago ali več razlag; dodane bi bile lahko tudi morebitne sopomenke;⁵⁴
5. ponazoritve z besedilnimi oblikami v zgledih iz gradiva Kartoteke za SSKJ, iz elektronske besedilne zbirke BESEDA ali drugih pisanih ali ustnih virov;⁵⁵
6. podatek o nastanku, izvoru, motivu nastanka;⁵⁶
7. primerjava z ustreznimi frazemi v nekaterih drugih jezikih.⁵⁷

To je v glavnih obrisih moj predlog zasnove za frazeološki slovar slovenskega jezika. Namenjen je za diskusijo in je tudi z moje strani prva zapisana delovna verzija, ki izhaja iz mojih dosedanjih izkušenj in spoznanj pri raziskovanju slovenske frazeologije, razlaganju izvora frazemov ter iz poznavanja dosežkov v drugih jezikih na tem področju. Pred prvim začetkom del za frazeološki slovar bo potrebno posamezne vidike obravnave frazemov še natančneje opisati in ponazoriti,⁵⁸ se odločiti tudi o fakultativnih vidikih ter pustiti zasnovo odprto za ugotovitve in probleme, ki bodo nujno pojavljali med izvedbo projekta. Z zasnovo frazeološkega slovarja so tesno povezani viri frazemov, ki so v mojem prispevku opisani v poglavju **Viri frazeoloških raziskovanj**. Z začetkom del pri frazeološkem slovarju bo treba odpreti posebno frazeološko kartoteko, in sicer najbolje v elektronski obliki, kamor

⁵⁴ V omenjenem češkem frazeološkem slovarju so razen sopomenk navedene tudi besedne in frazeološke protipomenke, a tudi pomensko sorodni frazemi. To bi prišlo v poštev pri zahtevnejši različici slovarja.

⁵⁵ V zgledih bi bilo treba po možnosti navesti najstarejši zapis, kar delno omogoča že gradivo Kartoteke za SSKJ, delno starejši slovarji (gl. prvo poglavje) in gradivo za *Slovar slovenskih protestantskih piscev 16. stoletja*, za narečja še Narečna kartoteka, kar vse je pomembno za ugotavljanje izvora frazeologema. V ta namen bi bilo treba navesti tudi zglede z različicami (variantami, modifikacijami, prenovitvami) frazeološke iztočnice.

⁵⁶ S to stranjo raziskovanja slovenske frazeologije se trenutno intenzivno ukvarja samo avtor tega prispevka, zato je ta vidik obravnave frazema lahko fakultativen oziroma odvisen od njegovega sodelovanja pri projektu. Deset vidikov (navedeni so v predhodnem poglavju v opombi 28), po katerih raziskuje izvor frazemov, se skoraj povsem ujema s tukaj naštevanimi, s tem da so tam preostali vidiki namenjeni pojasnitvi izvora ter leksikološki in etimološki analizi sestavin frazema. Podatke o izvoru frazema je mogoče najti zlasti v nemških frazeoloških slovarjih in drugih, npr. v slovarju nemškega pogovornega jezika avtorja Heinza Küpperja, a tudi v etimoloških frazeoloških slovarjih (gl. dodano neslovensko frazeološko literaturo).

⁵⁷ V že omenjenem češkem frazeološkem slovarju so ti jeziki z oznakami **A**, **N**, **F**, **R** angleščina, nemščina, francoščina, ruščina. Za slovenski frazeološki slovar bi ob angleščini, nemščini in francoščini namesto ruščine lahko upoštevali sosednji hrvaški jezik ali pa oba. Podobne primerjave s frazemi v angleškem, francoskem in nizozemskem jeziku najdemo tudi v frazeološkem leksikonu Lutza Röhricha (gl. dodano neslovensko frazeološko literaturo). V češkem frazeološkem slovarju so te tujejezične ustreznike prispevali rojeni govorniki frazeologi, ki so bili obenem bohemisti. Pri nas frazeologov takega profila skorajda ni, tako da je tudi ta vidik fakultativen in odvisen od avtorjevega sodelovanja, ki ima na tem področju primerjalne frazeologije ustrezne reference.

⁵⁸ Zaradi že tako velikega obsega prispevka sem se zamišljenim ponazoritvam redakcij frazemov odpovedal. Zglede redakcij si je najbolje ogledati v omenjenih frazeoloških slovarjih, po katerih sem se zgledoval pri svojem razmišljanju o tem, kako zasnovati frazeološki slovar.

bi se po določenih parametrih vpisovali frazeološka problematika, frazeološke baze podatkov, ustrezniki v drugih jezikih ipd. Ta kartoteka bi lahko bila med drugim osnova za pomenski seznam frazemov, ki je po izkušnjah s češkim frazeološkim slovarjem zelo uporaben za aktivne uporabnike frazemov, kot so frazeologi, pisatelji in prevajalci.

4 Slovenska frazeološka bibliografija

- APIH, Elio, in Vera MAŽGON (prevajalka), Nenavadna frazeologija neke slovenske slovnice, *Prispevki za novejšo zgodovino* 37 (1997), št. 2, 89–91 (o knjigi Bruno GUYON, *Teoretična in praktična slovnica slovenskega jezika// frazeologija// 1918*).
- BAJEC, Anton, *Besedotvorje slovenskega jezika III, Zloženke*, Ljubljana 1952.
- BANIČ, Stanko, *Latinski pregovori, izreki in izrazi*, 2., dopolnjena izdaja, Ljubljana 1996.
- BARLE, Janko, Iz narodne zakladnice III: Pregovori, *Letopis Matice slovenske*, Ljubljana 1893, 48.
- BĘDKOWSKA, Agnieszka, Podoba žene v slovenskih, bolgarskih in poljskih pregovorih, *Slava* 10, Ljubljana 1996/97, št. 2, 151–154.
- BENKO, Vanja, Živalski frazemi v Prežihovi Požganici, *Koroški fužinar* 49, št. 2 (dec. 1999), 27–32.
- BESEDA – SLOVENSKI BESEDILNI KORPUS, elektronska besedilna zbirka Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU (<http://bos.zrc-sazu.si>).
- BEZLAJ, France, *Eseji o slovenskem jeziku*, Ljubljana 1967.
- BEZLAJ, France, Slovensko *kos biti komu* 'parem esse, superare', *Jezik in slovstvo* 24, 1978/79, št. 7, 193–195.
- BEZLAJ, France, Vloga kalkov v slovenščini, *Jezik in slovstvo* 5, 1959/60, 140–143.
- BEZLAJ, France, *Etimološki slovar slovenskega jezika* I, A–J, II, K–O, III, P–S, Ljubljana 1976 (ponatis 1977), 1982, 1995.
- BILC, Janez, Narodne prislovice iz bistriške doline, *Kmetijske in rokodelske novice*, 1857, 339.
- BILC, Janez, Narodni pregovori, *Slovenski glasnik*, Celovec, 1859, 86.
- BILC, Janez, Narodni pregovori, *Kmetijske in rokodelske novice*, 1860, 142, 192.
- BILC, Janez, Narodni pregovori, *Slovenski glasnik*, 1868, 172.
- BILIČ, Vane, Narodni pregovori, *Mladika* 18, 1937, št. 11, 428.
- BOJC, Etbin, *Pregovori in reki na Slovenskem*, Ljubljana 1987.
- BORŠTNIK, B., Še nekaj besed o o rekih in kalkih, *Jezik in slovstvo* 6, 1960/61, 173–175.
- CEGNAR, Franc, Narodne dobrine, *Slovenski glasnik*, 1868, 226, 228.
- CEGNAR, Tanja, Ljudski reki in pregovori ter lokalna vremenska znamenja, 1. del, *Zdrav dih za navdih* 2, št. 3, (dec. 1994), 28–29; 2. del, *Zdrav dih za navdih* 3, št. 1 (april 1995), 21.

- CIGALE, Matej, *Deutsch-slovenisches Wörterbuch*, Erster Theil A–L, Zweiter Theil M–Z, Laibach 1860.
- CVETEK, Marija (Cvetková Minka), Osemdeset bohinjских pregovorov in rekov, *Slava* 10, Ljubljana 1995/96, št. 2, 67–73.
- DEBELJAK, Anton, Franc Kocbek in Ivan Šašelj: *Slovenski pregovori, reki in prilike*, Družba svetega Mohorja v Celju 1934, *Življenje in svet*, Ljubljana 1935, št. 18, 248–249.
- DEBENJAK, Doris, Božidar, Primož, *Veliki nemško-slovenski slovar*, Ljubljana 1992.
- DEBENJAK, Doris, Božidar, Primož, *Veliki slovensko-nemški slovar*, Ljubljana 1995.
- DERGANC, Aleksandra, Rusko-hrvaški ali srbski frazeološki slovar, *Jezik in slovstvo* 26 (1980/81), št. 1, 40–41.
- DOLENC, Bogdan, “Bolje je trpeti zlo, kakor delati zlo”: iz zakladnice pregovorov, *Slamnik* 37, Domžale 1998, št. 1 (24. jan.), 10.
- DOLENC, Bogdan, Zakon in družina: iz zakladnice pregovorov, *Slamnik* 38, Domžale 1999, št. 2 (19. feb.), 4.
- DOLENC, Bogdan, “Velika bolečina je nema”: iz zakladnice pregovorov, *Slamnik* 38, Domžale 1999, št. 3 (26. mar.), 14.
- DOLENC, Bogdan, “Vojno je laže začeti kakor končati”: iz zakladnice pregovorov, *Slamnik* 38, Domžale 1999, št. 4 (23. apr.), 7.
- DOLENC, Bogdan, “Kdor gre s pametjo po svetu, daleč pride”: iz zakladnice pregovorov, *Slamnik* 38, Domžale 1999, št. 6 (24. jun.), 19.
- DOLENC, Bogdan, “Dobre knjige so najboljši tovariši”: iz zakladnice pregovorov, *Slamnik* 38, Domžale 1999, št. 7/8 (23. jul.), 20.
- DOLENC, Bogdan, “Po pameti ga pijmo, da pamet’ ne zgubimo”: iz zakladnice pregovorov, *Slamnik* 38, št. 11 (19. nov. 1999), 10.
- DOLENC, Bogdan, “Mirna reka ima cvetoče bregove”: iz zakladnice pregovorov, *Slamnik* 38, Domžale 1999, št. 12 (17. dec.), 13.
- DOLENC, Bogdan, “Več jih utone v vinu kakor v vodi”: iz zakladnice pregovorov, *Slamnik* 38, št. 12 (17. dec. 1999), 13.
- DOLENC, Bogdan, “Počasi obljublaj in hitro izpolni”: iz zakladnice pregovorov, *Slamnik* 39, Domžale 2000, št. 1 (21. jan.), 10.
- DOLENC, Bogdan, “Kdor slabo je, se dovolj posti”: iz zakladnice pregovorov, *Slamnik* 39, Domžale 2000, št. 3 (3. mar.), 16.
- DOLENC, Bogdan, “Hvaležnost in pšenica uspevata samo na dobri zemlji”: iz zakladnice pregovorov, *Slamnik* 39, Domžale 2000, št. 4 (24. mar.), 17.
- DOLENC, Bogdan, “Samo človek ni hvaležen za izkazano dobroto”: iz zakladnice pregovorov, *Slamnik* 39, Domžale 2000, št. 5 (14. apr.), 15.
- DOLENC, Bogdan, “Bolje peti kakor kleti”: iz zakladnice pregovorov, *Slamnik* 39, Domžale 2000, št. 2 (10. feb.), 13.
- DOLENC, Bogdan, “Usta so ubijalec ali pa zdravnik celega telesa”: iz zakladnice pregovorov, *Slamnik* 39, Domžale 2000, št. 6 (5. maj), 15.
- DOLENC, Metod, Slovenski pregovori in reki pa naše pravo, *Vodnikova pratika*, Ljubljana 1936, 36–41.

- EREMUT, Marija, Milan DIVJAK (mentor), *Pregovori, reki in prilike pri pouku DMV: diplomsko delo*, Pedagoška fakulteta, Maribor 1988, Sociologija.
- ERJAVEC, Fran, Iz popotne torbe, *Letopis Matice slovenske* 1857, 226, 228.
- ERJAVEC, Fran, Rak, *Ljubljanski zvon* I, 1881, 47–52, 116–122, 183–188, 240–245, 307–311.
- FABJAN BAJC, Diomira, *Dve muhi na en mah: slovensko italijanski frazeološki slovar = Due piccioni con una fava: vocabolario fraseologico sloveno-italiano*, Gorica 1995.
- FIDA, elektronska besedilna zbirka z vzorčnim deležem besedil slovenskega jezika, projekt, pri katerem sodelujejo Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani, Inštitut Jožef Stefan, založba DZS in podjetje Amebis. Sodelavci: Simona Krek, koordinator projekta FIDA, DZS, d. d., dr. Marko Stabej, urednik korpusa FIDA, Filozofska fakulteta Ljubljana, mag. Vojko Gorjanc, Filozofska fakulteta Ljubljana, dr. Tomaž Erjavec, svetovalec za format korpusa FIDA, Institut Jožef Stefan, Miro Romih, tehnični urednik korpusa FIDA, Amebis, d. o. o., Peter Halozan, tehnični urednik korpusa FIDA, Amebis, d. o. o., Ljubljana, Špela Vintar, strokovna sodelavka uredniške sekcije, Filozofska fakulteta, Jaka Železnikar, strokovni sodelavec tehnične sekcije, Filozofska fakulteta Ljubljana.
- FOŠNARIČ, Nataša, STRAMLJIČ BREZNIK, Irena (mentorica), *Frazemi z lastnoimensko sestavino in njihova pravopisna podoba, diplomsko delo*, Pedagoška fakulteta Univerze v Mariboru, Maribor 1999, 81 str.
- FREUENSFELD, Josip, Narodno blago s Štajerskega VIII, Reki in pregovori, *Kres* 6, Celovec 1886, 272.
- GABERC, Slavko, Po sledih istrskega izročila, *Primorski dnevnik* 55, 1999, št. 57 (10. mar.), 8.
- GANTAR, Polona, VIDOVIČ-MUHA, Ada (mentorica), *Skladenjska in pomensko-sestavinska zgradba rekel, A-diplomska naloga*, Filozofska fakulteta Ljubljana 1995, 88 str.
- GANTAR, Polona, Skladenjska in pomenskosestavinska tipologija glagolskih in prislovnih rekel, *Jezik in slovstvo* 42, 1996/97, št. 6, 237–248.
- GANTAR, Polona, Primerjava slovarske predstavitve frazemov v hrvaškem/srbskem in češkem enojezičnem razlagalnem frazeološkem slovarju, *Jezikoslovní zapiski* 3, Ljubljana 1997, 61–83.
- GJURIN, Velemir, Slovenski slengovski frazeologemi kot besedne igre, v: *Nemzetközi szlavisztikai napok*, Szombathely 1982, 128–136.
- GLONAR, Joža, *Slovar slovenskega jezika*, Ljubljana 1936.
- GLONAR, Joža, *Poučni slovar*, I. del: A–K, II. del: L–Z, DOSTAVKI, v Ljubljani 1933.
- GOLOB, Berta, MANČEK, Marjan, Stalna rekla, Pogovor o vsakdanjih rečeh, *Kurirček* sept. 1990, št. 1, 34.
- GOLOB, Berta, MANČEK, Marjan, Stalna rekla, Pogovor o vsakdanjih rečeh, *Kurirček* okt. 1990, št. 2, 15.
- GOLOB, Berta, MANČEK, Marjan, Stalna rekla, Pogovor o vsakdanjih rečeh, *Kurirček* nov. 1990, št. 3, 23.

- JEZIKOSLOVNI ZAPISKI 6 • 2000
- GOLOB, Berta, MANČEK, Marjan, Stalna rekla, Pogovor o vsakdanjih rečeh, *Kurirček* dec. 1990, jan. 1991, št. 4/5, 51.
- GOLOB, Berta, MANČEK, Marjan, Stalna rekla, Pogovor o vsakdanjih rečeh, *Kurirček* apr. 1991, št. 8, 5.
- GOLOB, Berta, MANČEK, Marjan, Stalna rekla, Pogovor o vsakdanjih rečeh, *Kurirček* maj 1991, št. 9, 6.
- GOLOB, Berta, MANČEK, Marjan, Jezikovni vozli: kaj je skoraj vsak Tonček?, *Galeb*, febr. 1994, št. 6, 21.
- GOMILŠEK, J., Pregovori in besedila na Štajerskem, *Glasnik* V, 1862, št. 5, 176.
- GORENJEČ, L., Pregovori, *Kres* 1, 1881, 66, 306.
- GORUPIČ, Boris, Zlata knjiga pregovorov, *Novi tednik NT&RC* 47, št. 49 (9. dec. 1993), 10.
- GOURSAU, Henri in Monique, *Evropski slovar*, Slovensko – angleško – nemško – francosko – italijansko – špansko, Ljubljana 1994.
- GRAD, Anton, *Francosko-slovenski slovar*, Ljubljana 1984.
- GRAD, Anton, ŠKERLJ, Ružena, VITOROVIČ, Nada, *Veliki angleško-slovenski slovar*, Ljubljana 1986.
- GRAD, Anton, *Špansko-slovenski slovar*, Ljubljana 1969.
- GRAFENAUER, Ivan, Narodno pesništvo (pregovori), *Narodopisje Slovencev* II., Ljubljana 1956, 115–116.
- GREGORIČ, Joža, Narodni pregovori in reki, *Mladika* 11, št. 9 (1930), 349.
- GUTSMANN, Ožbalt, *Deutsch-windisches Wörterbuch*, 1789.
- GUTSMANN, Ožbalt, *Windische Sprachlehre*, Klagenfurt 1777.
- HERGOLD, Ivanka, Štirje slovarji – štirje cvetovi v puščavi: slovarsko delo Slovencev v Italiji, *Delo* 37 (4. maj 1995), št. 100, 9.
- HOLZ, Nanika, *Angleščina za poslovno uspešne*, Ljubljana 1998.
- HORVAT, Sonja, Frazeologija kostelskega slovarja, *Rječnik i društvo*, zbornik radova sa znanstvenog skupa o leksikografiji i leksikologiji održanog 11–13. X. 1989. u Zagrebu, Zagreb 1993, 129–132.
- HRIBERNIK, F., Pregovori o sadju, *Sadje in vrtnar*, Ljubljana 1926, 88.
- HROVAT, Mirko, *Človek v luči pregovorov*, Trst 1983.
- HUDELJA, Niko, *Phraseologismen der wissenschaftlichen Fachsprache "Geschichte"* = (Frazeologemi strokovnega jezika zgodovinske znanosti), *magistrsko delo*, mentor Heusinger Siegfried, Ljubljana 1997.
- HUMAR, Marjeta, Frazeologija kot ponazarjalno gradivo v Pleteršnikovem slovarju, Jože Toporišič (ur.), *Pleteršnikov slovensko-nemški slovar*, zbornik s simpozija '96 v Pišecah, Pišece, Komisija "Maks Pleteršnik", Novo mesto 1998, 87–96.
- JAKOPIN, Franc, Slovar slovenskega knjižnega jezika (Ob izidu poskusnega snopiča), *Jezik in slovstvo* 9 (1963/64), št. 6, 161–170.
- JAKŠE, Darija, *Frazeologické štúdie II*, v: *Jezik in slovstvo* 44, 1998/99, št. 7/8, 319–322.
- JANEŠ, Lidija, KRŽIŠNIK, Erika (mentorica), *Frazeologija v Kastelec-Vorenčevem slovarju, diplomatska naloga*, mentor, Potok 2000, 86 str.

- JANEŽIČ, Anton, Slovenske narodne pesmi, prislovice in zastavice, *Cvetje slovenskega naroda* 1, 1852.
- JENKO, Elizabeta M., *Sich auf die Socken machen/vzeti pot pod noge*, *Deutsch-slowenisches Wörterbuch der Redewendungen*, Klagenfurt/Celovec 1994.
- JESENIK, Viktor, in Narcis DEMBSKIJ, *Slovensko-francoski slovar*, Ljubljana 1990.
- JESEŃSEK, Vida, *Primerjalna frazeologija nemškega in slovenskega jezika: o terminologiji, tipologiji in leksikografiji*, referat na II. kongresu "Jezik za danes in jutri", Ljubljana, 8.–10. oktober 1998.
- JESEŃSEK, Vida, Protistava nemške in slovenske frazeologije – fenomen konvergentnosti, *Kulturna identiteta in jezik v procesih evropske integracije* 2, ur. Inka Štrukelj, Ljubljana 2000, 236–247.
- JURAČ, Franc, Pregovori, pregovori --, *Prepih* 9, št. 7–8 (jul.–avg. 1999), 131.
- KALIN, Mirjam, Pouk nemške frazeologije na slovenskih gimnazijah, *Vestnik Društva za tuje jezike in književnosti R Slovenije* 30, št. 1–2, 64–70.
- KARNIČAR, Ludwig, *Der Obir-Dialekt in Kärnten*, Wien 1990.
- KARNIČAR, Ludvik, Živali v frazeologiji koroških slovenskih narečij, *Koledar Mohorjeve družbe v Celovcu*, 1994, 119–126.
- KEBER, Janez, Besedje in izrazi iz imena Marija. *Mohorjev koledar 1985*, Celje 1986, 106–109.
- KEBER, Janez, Riba – preneseni, frazeološki, simbolični pomeni. *Ribič* 45, 1986, št. 10, 300–301.
- KEBER, Janez, Volk – preneseni, frazeološki, simbolični pomeni. *Mohorjev koledar 1988*, Celje 1987, 108–111.
- KEBER, Janez, *Leksikon imen: Izvor imen na Slovenskem*, Celje 1988.
- KEBER, Janez, Štorklja – ali res prinaša otroke ali samo štorkljá?, *Glasnik Slovenskega etnološkega društva* 30 (1990), št. 1–4, 74–79.
- KEBER, Janez, April, *Glasnik Slovenskega etnološkega društva* 30 (1990), št. 1–4 80–82.
- KEBER, Janez, Iti rakom žvižgat. *Mohorjev koledar 1991*, Celje 1990, 103–104.
- KEBER, Janez, Golob, golobica – preneseni, frazeološki in simbolični pomeni: živali v izrazih, rečenicah in simbolih, *Koledar Mohorjeve družbe v Celovcu*, 1990, 47–49.
- KEBER, Janez, Živali v prisposodobah – slon. *Koledar Družbe sv. Mohorja v Celovcu*, 1991, 65–68.
- KEBER, Janez, Biti pijan, imeti opico, imeti mačka, piti kot krava, žaba itd. *Mohorjev koledar 1992*, Celje 1991, 107–110.
- KEBER, Janez, (O)pehariti '(o)goljufati, (pre)varati s pomočjo peharja' in sinonimi. *Jezikoslovni zapiski* 1, Ljubljana 1991, 99–111.
- KEBER, Janez, Živeti na koruzi 'živeti skupno življenje moškega in ženske brez zakonske zveze', *Koledar Mohorjeve družbe v Celovcu*, 1991, 61–64.
- KEBER, Janez, Pes in mačka. *Družinska pratika 1993*, Celje 1992, 132–133.
- KEBER, Janez, Zmaj – Ti si pravi zmaj. *Glasnik Slovenskega etnološkega društva* 33 (1993), št. 1, 52–61.

- KEBER, Janez, Kukavica – ptica, ki kliče svoje ime: živali v prisposodobah. *Glasnik Slovenskega etnološkega društva* 33 (1993), št. 2, 18–27.
- KEBER, Janez, Srečati, poljubiti Matildo ali matildo?, *Glasnik Slovenskega etnološkega društva*, 33 (1993), št. 3–4, 95–97.
- KEBER, Janez, O petelinu. *Družinska pratika 1994*, Celje 1993, 159–162.
- KEBER, Janez, Izimenska leksika in frazeologija v Slovarju slovenskega knjižnega jezika, *Rječnik i društvo*: zbornik radova sa znanstvenog skupa o leksikografiji i leksikologiji održanog 11–13. X. 1989. u Zagrebu, Zagreb 1993, 183–188.
- KEBER, Janez, Kupiti mačka v žaklju (v vreči) ‘kupiti, dobiti kaj, ne da bi stvar prej poznal, videl’, *Jezik in slovstvo* 40, 1994/95, št. 5, 181–185.
- KEBER, Janez, Živel je mož, imel je psa..., *Jezikoslovni zapiski* 2, Ljubljana 1995, 158–175.
- KEBER, Janez, (Časnikarska, novinarska) raca ‘izmišljena novica v časopisu’. *Mohorjev koledar 1994*, Celje 1995, 170–172.
- KEBER, Janez, Pomen etnografskih in zgodovinskih podatkov za raziskovanje leksike in frazeologije, v: MURŠIČ, Rajko (ur.), RAMŠAK, Mojca (ur.), KROPEJ, Monika (ur.), *Razvoj slovenske etnologije od Štreklja in Murka do sodobnih etnoloških prizadevanj*: zbornik prispevkov s kongresa, Ljubljana, Ljubljana 1995, 85–90.
- KEBER, Janez, V iskanju (znanstvene) resnice – razmišljanja ob raziskovanju leksike in frazeologije, *Nova Atlantida*, 1996, 3, št. 9/10, 212–218.
- KEBER, Janez, *Leksikon imen: Izvor imen na Slovenskem*, druga, dopolnjena izdaja, Celje 1996.
- KEBER, Janez, *Živali v prisposodobah 1*, Celje 1996, in poglavje Najpomembnejši viri in literatura, 379–386.
- KEBER, Janez, Tudi tako se lahko reče: imeti maslo na glavi. *Družinska pratika 1997*, Celje 1996, 197–203.
- KEBER, Janez, Živali v prisposodobah – opica, nevšečna človekova sorodnica. *Jezikoslovni zapiski* 3, Ljubljana 1997, 127–136.
- KEBER, Janez, Tudi tako se lahko reče: Iti na jetra, do obisti poznati koga. *Družinska pratika 1998*, Celje 1997, 181–185.
- KEBER, Janez, Janez Keber, *Živali v prisposodobah 1–2*, Mohorjeva družba, Celje 1996, 1998, 387, 480 str., *Jezikoslovni zapiski* 3, Ljubljana 1997, 223–227.
- KEBER, Janez, *Živali v prisposodobah 2*, Celje 1998.
- KEBER, Janez, Tudi tako se lahko reče: Žlahta je strgana plahta. Dati ga na zob. Imeti pod palcem. *Družinska pratika 1999*, Celje 1998, 106–112.
- KEBER, Janez, Breznikovo in Pleteršnikovo dopolnjevanje Slovensko-nemškega slovarja. v.; Jože Toporišič (ur.), *Pleteršnikov slovensko-nemški slovar*: zbornik s simpozija '96 v Pišecah, Pišcece: Komisija “Maks Pleteršnik”; Novo mesto 1998, 97–104.
- KEBER, Janez, Janez Keber, *Živali v prisposodobah 1–2*, Celje, Mohorjeva družba, 1996, 1998, 387, 480 str., JAN, Zoltan (ur.), *Janko Kersnik in njegov čas*: Zbornik Slavističnega društva Slovenije 8, Ljubljana 1998, 158–161.
- KEBER, Janez, Raziskovanje slovenske frazeologije: živalski nazivi v frazeologemih, *Jezikoslovni zapiski* 4, Ljubljana 1998, 99–112.

- KEBER, Janez, Tudi tako se lahko reče: Držati se kot lipov bog. Imeti lase na dež. Mulo kuhati, *Družinska pratika 2000*, Celje 1999, 136–139.
- KENDA-JEŽ, Karmen, WEISS, Peter, Posebnosti (slovenskega) narečnega slovaropisja, *xxxv. seminar slovenskega jezika, literature in kulture 28. 6. – 17. 7. 1999*, zbornik predavanj, Ljubljana 1999, 27–46.
- KLEMENČIČ, Ana, Biti kot pes in mačka, *Slovenščina v šoli*, 1998, št. 1, 13–16.
- KOCBEK, Fran, *Pregovori, prilike in reki*, Ljubljana 1887.
- KOCBEK, Fran, Slovenski pregovori, prilike in reki, *Popotnik*, Ljubljana 1918, 65–70, 119–121, 156–157, 187–188.
- KOCBEK, Fran, in ŠAŠELJ, Ivan, *Slovenski pregovori, reki in prilike*, Celje 1934.
- KOKALJ, Manca, MAJDIČ, Viktor (mentor), *Klasifikacija frazeologije in raba frazeologemov v osnovni šoli, diplomsko delo*, Pedagoška fakulteta Ljubljana 2000, 83 str.
- KOROŠEC, Tomo, Obnovitve v časopisnih naslovih, *Slavistična revija* 26, 1978, Ljubljana/Maribor, 147–160.
- KOS, Jelka, ZORKO, Zinka (mentorica), *Javorski govor z vzorci iz živalske frazeologije, diplomatska naloga*, Pedagoška fakulteta Maribor, Maribor 2000, 133 str.
- KRANJC, Rožle, ŠPRAH, Lucija, FIJAVŽ, Mateja, Wolfgruber, Sonja (mentorica), *Vraže in cahni med Pohorci, raziskovalna naloga*, Maribor 1999, 29 str.
- KREMPELJ, A., Prislovice štajerskih Slovencev, *Kmetijske in rokodelske novice*, 1844, 1846, 1847, 1848.
- KRETZENBACHER, L., Slovenski pregovori v starih štajerskih rokopisih, *Slovenski etnograf* V, 1952, 160–168.
- KRŽIŠNIK-KOLŠEK, Erika, Poskus razvrstitve stalnih besednih zvez v Trubarjevi Cerkovni ordningi, v: *Obdobja 6, 16. stoletje v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*, Ljubljana 1986, 435–445.
- KRŽIŠNIK-KOLŠEK, Erika, Prenovitev kot inovacijski postopek, *Slava* 1, Ljubljana 1987, št. 1, 49–56.
- KRŽIŠNIK, Erika, Frazeološko gradivo v Slovarju slovenskega knjižnega jezika, *Slava* 2, Ljubljana 1987/1988, št. 2, 143–162.
- KRŽIŠNIK-KOLŠEK, Erika, *Frazeologija v moderni*, magistrska naloga, Ljubljana 1988.
- KRŽIŠNIK-KOLŠEK, Erika, Frazeologija v osnovni in srednji šoli, *Jezik in slovstvo* 35, 1989/90, 134–141.
- KRŽIŠNIK-KOLŠEK, Erika, Sestavina roka v frazeologemih slovenskega knjižnega jezika, *XXVI. seminar slovenskega jezika, literature in kulture*, zbornik predavanj Ljubljana 1990, 141–154.
- KRŽIŠNIK-KOLŠEK, Erika, Frazeologija v slovenskem časopisju 1991, *XXVII. seminar slovenskega jezika, literature in kulture*, zbornik predavanj, Ljubljana 1991, 89–98.
- KRŽIŠNIK, Erika, Teoretično zanimiva knjiga iz frazeologije, *Slavistična revija* 38, 1990, Ljubljana/Maribor, 57–64.
- KRŽIŠNIK, Erika, Tipologija frazeoloških prenovitev v Cankarjevih proznih besedilih, *Slavistična revija* 38, 1990, Ljubljana/Maribor, 399–420.

- JEZIKOSLOVNI ZAPISKI 6 * 2000
- KRŽIŠNIK-KOLŠEK, Erika, Frazeologija kot izražanje v “podobah”, *Pouk slovenščine malo drugače!* [priročnik z vajami so napisale] Martina Križaj-Ortar, Marja Bešter, Erika Kržišnik, Trzin 1994.
- KRŽIŠNIK, Erika, Frazeologija v kratki pripovedni prozi druge polovice 19. stoletja, *XXX. seminar slovenskega jezika, literature in kulture*, zbornik predavanj, Ljubljana 1994, 53–67.
- KRŽIŠNIK, Erika, *Slovenski glagolski frazemi: ob primeru frazemov govorjenja, doktorska disertacija*, Ljubljana 1994.
- KRŽIŠNIK, Erika, Frazeologija v slovenskem časopisu v dveh prelomnih obdobjih, *Języki słowiańskie 1945–1995*, ur. Stanisław Gajda, 1995, 217–226.
- KRŽIŠNIK, Erika, Zbirka Mali frazeološki rječnici in Hrvatsko-slovenski frazeološki rječnik, *Jezik in slovstvo* 41, 1995/96, št. 3, 157–166.
- KRŽIŠNIK, Erika, Frazeologija v slovenskem časopisu štiri leta po osamosvojitvi, *Jezik in čas*, ur. Ada Vidovič-Muha, 1996, 175–189.
- KRŽIŠNIK, Erika, Norma v frazeologiji in odstopi od nje v besedilih, *Slavistična revija*, 44, 1996, št. 2, 133–154.
- KRŽIŠNIK, Erika, Biblijska frazeologija v Slovarju slovenskega knjižnega jezika in njena raba v časopisnih tekstih, *Frazeologia a religia*, ur. Wojciech Chlebda i Stanisław Kochmann, Opole 1996, 50–51.
- KRŽIŠNIK, Erika, Gutsmanovo razumevanje stalnih besednih zvez, *Jezikoslovne in literarnovedne raziskave*, ur. Breda Pogorelec s sodelavci, Ljubljana 1997, 27–37.
- KRŽIŠNIK, Erika, Kdo govori kako..., *XXXIII. seminar slovenskega jezika, literature in kulture*, zbornik predavanj, ur. Aleksandra Derganc, Ljubljana 1997, 45–56.
- KRŽIŠNIK, Erika, Frazeologija pri pouku slovenščine kot tujega jezika, *Zbornik za učitelje slovenščine kot drugega/tujega jezika*, ur. Marja Bešter, 1998, 27–45.
- KRŽIŠNIK, Erika, Frazeološka sredstva v vlogi razkrivanja družbenih sprememb med leti 1945 in 1995, v: VIDOVIČ-MUHA, Ada (ur.), *Slovenski jezik* (Najnowsze dzieje języków słowiańskich), Opole 1998, 183–200.
- KRŽIŠNIK, Erika, Is the difference between paroemias/non-paroemic phrasems really so fundamental?, *Phraseology and Paremiology/Internacional Symposium Europhras '97*, September 2–5, 1997, Liptovský Ján 1997, 25–26.
- KRŽIŠNIK, Erika, Normativno v frazeologiji, BADURINA, Lada (ur.), PRITCHARD, Boris (ur.), STOLAC, Diana (ur.), *Jezička norma i varijeteti / Savjetovanje Hrvatskog društva za primijenjenu lingvistiku*, Opatija, 8.–9. svibnja 1998), *Riječ*, Zagreb, Rijeka 2000, 283–295).
- KRŽIŠNIK, Erika, Frazeologija po seminarsko, *Slava* 4, 1998/99, št. 2, 162–168.
- KRŽIŠNIK, Erika, Socialna zvrstnost in frazeologija, *XXXIV. seminar slovenskega jezika, literature in kulture*, 29. 6. – 18. 7. 1998, zbornik predavanj, ur. Erika Kržišnik, Ljubljana 1998, 53–69.
- KRŽIŠNIK, Erika, Können Phraseme produktiv sein?, ur. EISMANN, Wolfgang, *Europhras 95, Europäische Phraseologie im Vergleich, gemeines Erbe und*

- kulturelle Vielfalt*, (Studien zur Phraseologie und Parömiologie, 15), Bochum 1998, 439–452.
- KRŽIŠNIK, Erika, Frazeologija v Murkovem slovarju, *Murkov zbornik*, referati s simpozija *Anton Murko in njegov čas*, ur. Marko Jesenšek, Maribor 1999, 312–347.
- KRŽIŠNIK, Erika, SMOLIČ, Marija, Metafore, v katerih živimo tukaj in zdaj, *XXXV. seminar slovenskega jezika, literature in kulture 28. 6. – 17. 7. 1999*, zbornik predavanj, Ljubljana 1999, 61–80.
- KRŽIŠNIK, Erika, SMOLIČ, Marija, “Slike” časa v slovenskem jeziku, *XXXVI. seminar slovenskega jezika, literature in kulture 26. 6.–15. 7. 2000*, zbornik predavanj, ur. Irena OREL, Ljubljana 2000, 7–19.
- KUKOVEC, Alenka, Letalska frazeologija, *Krila*, febr.–dec. 1994, št. 1–6.
- KUKOVEC, Alenka, Letalska frazeologija, *Krila*, maj 1995, št. 3, 44.
- KUKOVEC, Alenka, *How do you read (me)?: letalska frazeologija*, Ljubljana 1998.
- KUNAVER, Dušica, SCHMIDT, Matjaž (ilustrator), Ljudske modrosti v pregovorih, *Otrok in družina 37*, št. 9 (1990), 30.
- KUNAVER, Dušica, *Slovenski reki in rečnice*, Ljubljana 1996.
- KURET, Niko, *Praznično leto Slovencev 1–2*, Ljubljana 1942–1945.
- KURNIK, Vojteh, Kitica slovenskih pregovorov, 1859, 108.
- KURNIK, Vojteh, Pregovori, *Prijatelj*, Ljubljana 1855, 31.
- KURNIK, Vojteh, Prislovice in pregovori, v: JANEŽIČ, A., *Cvetje slovenskega naroda*, Celovec 1852, knjiga I, 15, 91.
- KURNIK, Vojteh, Slovenski pregovori, *Slovenska čbela*, Celovec 1852.
- KURNIK, Vojteh, Slovenski pregovori, *Slovenski glasnik* 1854, 75.
- KUZMIČ, A., Narodni pregovori in naši nunci, *Slovenski narod*, Ljubljana 1901, št. 16, 1–2.
- LAVRAČ, Maja, Kitajske zgodbe in rekla, Gradovi v oblakih, *Kurirček*, okt. 1990, št. 2, 14.
- LAVRAČ, Maja, Kitajske zgodbe in rekla, Nesebičnost, *Kurirček*, febr. 1991, št. 6, 12.
- LAVRAČ, Maja, Kitajske zgodbe in rekla, Sreča v nesreči, *Kurirček*, sept. 1990, št. 1, 35.
- LÄGREID, Annelies, *Hieronimus Megiser, Slowenisch-deutsch-lateinisches Wörterbuch*, Neugestaltung und Faksimile der ersten Ausgabe aus dem Jahre 1592, Bearbeitet von Annelies Läg Reid, Wiesbaden 1967.
- LEVSTIK, Fran, Zbirka slovenskih pregovorov iz l(eta) 1592, *Ljubljanski zvon* II, Ljubljana 1882, 562–564, 640.
- LEVSTIK, Fran, Napake slovenskega pisanja, *Zbrana dela slovenskih pesnikov in pisateljev*, 6. knjiga, 38–87.
- LEVSTIK, Nina, Pouk slovenščine, ki pritegne, *Slovenščina v šoli*, mar. 1997, št. 2, 17–19.
- LJUBIČ, Tone, Pri stricih in botrih, *Naš rod* 13, zv. 8 (1941/1942), 218–219 (pregovori iz dobrepolske doline).
- LOŽAR-PODLOGAR, Helena, Široko je po svetu, ozko po domačem dvorišču

- (pregovori, ki jih je zapisal ali si jih izmislil Janez Trdina), Besede in reči, ur. Marija Stanonik, *Traditiones* 25, Ljubljana 1996, 383–394.
- LUZAR, F. F., Narodni izrazi, *Zbornik Matice slovenske*, Ljubljana 1900, 50.
- MAJDIČ, Viktor, Frazeologija, *Naši razgledi*, Ljubljana 1970, št. 5, 138–139.
- MAKAROVIČ, Marija, KOVIČ, Tone (ilustrator), *Pregovori – življenjske resnice*, Ljubljana 1975, 207 str.
- MATEŠIČ, Josip, PETERMANN, Jürgen, Über die Redensarten in Franc Metelkos „Lehrgebäude der slowenischen Sprache“, *Obdobja* 11, Ljubljana 1991, 151–159.
- MATIČETOV, Milko, Pregovori in uganke, *Zgodovina slovenskega slovstva*, Ljubljana 1956, 115–116.
- MATIČIČ, Vida, Frazemi, *Katarina* 2, št. 1, september 1996, 22–23.
- MEGISER, Hieronim, *Paroemiologija Polyglottus*, Graz 1592.
- MEGISER, Hieronim, *Paroemiologija Polyglottus*, Leipzig 1605.
- MEGISER, Hieronimus, *Thesaurus polyglottus*, iz njega je slovensko besedje z latinskimi in nemškimi pomeni za *Slovensko-latinsko-nemški slovar* izpisal in uredil Jože Stabej, SAZU, Ljubljana 1977.
- MENAC, Antica, in ROJS, Jurij, *Hrvatsko-slovenski frazeološki rječnik*, Zagreb 1992, 111 str.
- MERŠE, Majda, Dosežki in naloge slovenskega zgodovinskega slovaropisja, *Zbornik Slavističnega društva Slovenije* 10, *Slovensko jezikoslovje danes in jutri*, Slovenski slavistični kongres, Celje 1999, Ljubljana 2000, 155–166.
- METELKO, Franc Serafin, *Lehrgebäude der slowenischen Sprache im Königreiche Illyrum und in den nachbarten Provinzen*, Ljubljana 1825, 275.
- MIHELČIČ, J., Kranjski pregovori, *Adagia Carniolica*, 1780.
- MIHELČIČ, Manica, STRAMLJIČ BREZNIK, Irena (mentorica), *Frazeologija v verskem tisku, diplomatska naloga*, Pedagoška fakulteta, Maribor 1999, 105 str.
- MÖDERNDORFER, Vinko, *Verovanje, uvere in običaji Slovencev*, Druga knjiga, Prazniki, Celje 1948.
- MÖDERNDORFER, Vinko, *Koroške uganke in popevke*, Celje 1946.
- MUKIČ, Francek, *Madžarsko-slovenski frazeološki slovar, Magyar-szlovén frazeológiai szótár*, Szombathely 1993.
- MÜLLER, Jakob, Slovar slovenskega knjižnega jezika in kritika z bibliografijo (1960–1992), *Razprave razreda za filološke in literarne vede SAZU* 15, 1996, 187–324.
- NADU, Tatjana, OREL, Irena (mentorica), *Poimenovanja za psa v starejših slovenskih slovarjih in narečjih: glasoslovna, besedoslovna, besedotvorna in frazeološka obravnava poimenovanj za psa, diplomatska naloga*, Ljubljana 2000, 99 str.
- NARTNIK, Vlado, Jajce več od pute ve, *Slava* 9, Ljubljana 1995/96, št. 1, 31–32.
- NEŽMAH, Bernard, Preklinjanje po slovensko, *Vesela znanost* I, II, Ljubljana 1991, 35–43.
- NOVAK, Franc, *Slovar beltinskega prekmurskega govora*, dopolnil in uredil Vilko Novak, Murska Sobota 1985.

- NOVAK, France, *Samostalniška večpomenskost v jeziku slovenskih protestantskih piscev (16. stoletja), doktorska disertacija*, Ljubljana 1992.
- NOVAK, Vilko, *Slovenska ljudska kultura*, Ljubljana 1960.
- OREL, Silvana, The wood behind the trees, *Prispevki k tehniki prevajanja iz slovenščine v angleščino*, ur. Stanko Klinar, 93–106.
- OREL, V., Slovenski pregovori, reki in prilike, *Mentor*, Ljubljana 1939–1940, št. 1–2, 31–36.
- ORNIK, Tadej, STRAMLJIČ BREZNIK, Irena (mentorica), *Rastlinska frazeologija v Slovarju slovenskega knjižnega jezika, diplomatska naloga*, Pedagoška fakulteta Maribor, Ruše 2000, 121 str.
- OVSEC, Damjan, O tem in onem, *Gea*, maj 1991, št. 5, 40.
- PAVLICA, Josip, *Frazeološki slovar v petih jezikih*, Ljubljana 1960.
- PERNE, H., Pregovori, *Besednik*, Celovec 1869, 110.
- PERNE, Marija, Kdaj je kdo star kot Peca, Metuzalem, Dobrač ali Zemlja?: rečenice izdajajo človekov izvor, njegovo mišljenje in razpoloženje, *Družina in dom* 47, št. 6, junij 1996, 10.
- PESERL, Simona, STRAMLJIČ BREZNIK, Irena (mentor), *Frazeologija v rumenem tisku*, diplomatska naloga, Pedagoška fakulteta Maribor, Maribor 2000, 102 str.
- PETERMANN, J., Frazeologija v Slovarju slovenskega knjižnega jezika (I–IV), *Sodobni slovenski jezik, književnost in kultura*, Ljubljana 1988, 301–310.
- PLANINC, Nina, STOJNIČ, Dragana, ŠERBINEK, Marko, Darja Ledinek (mentorica), *Uporaba frazemov med učenci, frazeološka raziskava: raziskovalna naloga*, Osnovna šola Martina Košaka, Maribor 2000.
- PLETERŠEK, Petra, Stojan Bračič, (mentor), *Metaphern in idiomatischen Redewendungen, Diplomarbeit*, Ljubljana 1997, 89 f. (Metafore v frazah)
- PLETERŠNIK, Maks, Podučljivi pregovori, *Kmetijske in rokodelske novice*, 1860, 195–160.
- PLETERŠNIK, Maks, Dva zvezka rokopisa, ki je bil med gradivom za Wolfov Slovensko-nemški slovar.
- PLETERŠNIK, Maks, *Slovensko-nemški slovar* I, II, Ljubljana 1894–1895.
- POGORELEC, Breda, Ivan Cankar – vozlišče razvoja slovenske besedne umetnosti, *XII. seminarja slovenskega jezika, literature in kulture*, zbornik predavanj, Ljubljana 1976, 27–45.
- POGORELEC, Breda, Okvirna tipologija metafore v slovenski prozi 20. stoletja, *XXII. seminar slovenskega jezika, literature in kulture*, zbornik predavanj, Ljubljana 1986, 7–20.
- POTEPAN, J., Pregovori in reki notranjski, *Kmetijske in rokodelske novice*, 1873, 404.
- POTISEK, Ana, *Ruski pregovori in reki v slovenskem prevodu*, Aleksandra Derganc (mentorica), *diplomska A-naloga*, Ljubljana 1996, 33 str.
- POTOKAR, T., Kocbek–Šašelj, Slovenski pregovori, reki in prilike, *Srpski književni glasnik*, 1935, št. XLIV/1, 83–84.
- PREK, Stanko, *Ljudska modrost – trden je most*, Ljubljana 1974.
- PREMK, Francka, Nekaj frazeoloških zanimivosti iz slovenskega besednjaka 16. stoletja, *Riječ* 3, št. 2 (1997), 76–86.

- J
E
Z
I
K
O
S
L
O
V
N
I
Z
A
P
I
S
K
I
6 * 2000
- RADICS, Peter, Zbirka slovenskih pregovorov iz leta 1592, *Kres* 2, Celovec 1. 6. 1882, 332–334.
- REPEC, Klara, LIPNIK, Jože, STRAMLJIČ-BREZNIK, Irena (mentorja), *Razumevanje in uporaba stalnih besednih zvez pri učencih višjih razredov osnovne šole, diplomsko delo*, Maribor 1999, 49 f.
- RAIČ, Anton, Pregovori, reki in prilike. Nabral Fran Kocbek, *Ljubljanski zvon* VII, 1887, št. 11, 699–702.
- RIGLER, Katarina, Kasilda Bedenk, (mentorica), *Somatische Redewendungen (von A bis H) in der deutschen und slowenischen Sprache, diplomska naloga iz nemškega jezika*, Ljubljana 1997, 127 f.
- RIPŠL, Dragutin, Vremenska prerokovanja, *Slovenski gospodar*, Maribor 1872, 11, 21, 40, 61, 85, 134, 153, 180, 203, 226, 254.
- RODE, Matej, Semantični odnosi v frazeologiji, *Slavistična revija* 23, 1975, št. 3–4, 439–442.
- RODE, Matej, Bolgarsko-ruski frazeološki slovar, *Slavistična revija* 23, 1975, št. 3–4, 442–444.
- RODE, Matej, Bolgarski frazeološki slovar, *Slavistična revija* 24, 1976, št. 2–3, 292–294.
- RODE, Matej, Frazeologija v Jurančičevem slovarju, *Slavistična revija* 24, 1976, št. 2–3, 299–302.
- RODE, Matej, Nemško-ruski frazeološki slovar, *Slavistična revija* 25, 1977, št. 2–3, 378–380.
- RODE, Matej, Slovaški frazeološki slovar, *Slavistična revija* 25, 1977, št. 2–3, 381–382.
- RODE, Matej, Janko Bizjak in njegovi pogledi na frazeologijo, *Jezik in slovstvo* 25, 1979/80, št. 6, 176–178.
- RODE, Matej, Prvi rusko-srbohrvaški frazeološki slovar, *Slavistična revija* 29, 1981, št. 2, 219–222.
- RODE, Matej, Frazeologija u dvojezičkim rečnicima, *Leksikografija i leksikologija*, zbornik referatov, Beograd – Novi Sad 1982, 275–278.
- RODE, Matej, Elipsata vo slovenačkite i vo makedonskite poslovici (neki sogledovanja), *Literaren zbor* 33, 1986, knjiga I, 89–92.
- RODE, Matej, Slovenski pregovori in srednji vek, *Obdobje srednjega veka v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*, *Obdobja* 10, Ljubljana 1989, 155–158.
- ROJS, Jurij, Razvrstitev frazeologemov iz jugoslovanske družbene prakse v ruskem jeziku, *Jezik in slovstvo* 27, Ljubljana 1981/82, št. 2–3, 66–70.
- ROJS, Jurij, Pogled na frazeologijo M. A. Šolohova, *Filologija* 20/21, 1992/1993, 385–388.
- ROJS, Jurij, *Frazeologija Zorane Iedine Mihaila Aleksandroviča Šolohova v originalu, magistrska naloga*, Zagreb 1983.
- ROJS, Jurij, Pomembno leksikografsko delo, *Jezik in slovstvo* 31, 1985/86, št. 7, 256–257 (rec. Antica Menac, Raisa I. Trostinska, Hrvatskosrpsko-rusko-ukrajinski frazeološki rječnik, Zagreb 1985).
- ROJS, Jurij, Frazeološkičeskie svojstva personažej Podnjatoj celiny M. A. Šolohova,

- Poetika stvaralaštva Mihaila Šolohova*, ur. Vesna Berić et al., 1986, 187–199.
- ROJS, Jurij, Frazeologija Zorane ledine M. A. Šolohova v izvorniku in slovenskem prevodu, *Jezik in slovstvo* 32, 1986/87, Ljubljana, št. 7–8, 230–235.
- ROJS, Jurij, Svrnjenje poetičeskoj frazeologii v poëzii A. S. Puškina i F. Prešerna, v publ. *Puškin – Prešern* /redkollegija N. N. Starikova i Ju. A. Sozina/, Russkaja akademija nauk, Institut slavanovedenija, Moskva 2000, 26–27.
- RUDOLF, Božena, Kasilda Bedenk (mentorica), *“Tierische” Redewendungen in der deutschen und slowenischen Sprache, diplomska naloga iz nemškega jezika*, Ljubljana 1997, 83 str.
- SKET, Jakob, Kitica slovenskih pregovorov, *Slovenisches Sprach- und Übungsbuch*, Celovec 1885, 229.
- SKUHALA, Ivan, Narodni pregovori, *Koledar Družbe svetega Mohorja za leto 1887*, Celovec 1887, 78.
- SNOJ, Marko, *Slovenski etimološki slovar*, Ljubljana 1997.
- SOVRE, Anton, V kozji rog ugnati in še kaj, *Jezik in slovstvo* 5, 1959/60, 181–184.
- STABEJ, Jože, *Slovensko-latinski slovar*, po: Matija Kastelec – Gregor Vorenc, *Dictionarivm latino-carniolicum* (1680–1710), Ljubljana 1997.
- STANONIK, Marija, Modeli razmišljanja slovstvene folklore in literature, *Glasnik Slovenskega etnološkega društva* 20, Ljubljana 1980, št. 2, 53–58.
- STANONIK, Marija, Slovstvena folklor v zavesti slovenskega razsvetljenstva, *Obdobje slovenskega narodnega preporoda*, *Obdobja* 11, Ljubljana 1991, 113–139.
- STANONIK, Marija, Pregovori v Murkovem času, mednarodni simpozij *Anton Murko in njegov čas*, ur. Marko Jesenšek, Maribor 1998.
- STANONIK, Marija, Kakor ti meni, tako jaz tebi!, *XXXIV. seminar slovenskega jezika, literature in kulture*, zbornik predavanj, Ljubljana 1998, 187–201.
- STAROVEŠKI, Katarina, ROBIČ, Carmen, Tanja Jelenko (mentorica), *Frazeologija v časopisnih naslovih, raziskovalna naloga*, Poklicna in tehnična elektro in kemična šola, Celje 1999, 29 str.
- STEPIŠNIK, Alenka, LESKOVŠEK, Katja, GREGORC Jerneja, Anton Šepetavc (mentor), *Fraze v srednješolskem slengu*, Celje, Gimnazija, 1993, 50 str.
- STRAMLJIČ-BREZNIK, Irena, Frazeologija v Volkmerjevih Fabulah, *Volkmerjev zbornik*, ur. Jože Lipnik, 1998, 54–61.
- STRAMLJIČ-BREZNIK, Irena, Frazemi s pomenom “umreti” v SSKJ, referat na 6. mednarodnih slavističnih dnevih = VI. nemzetközi szlavisztikai napok, Szombathely, 29.–30. V. 1998.
- SUHADOLNIK, Stane, J. Pavlica, Frazeološki slovar v petih jezikih, *Jezik in slovstvo* 6, 1960/61, Ljubljana, 200–205.
- SUHADOLNIK, Stane, Avtorski slovar, *Rječnik i društvo*, Zbornik radova sa znanstvenog skupa o leksikografiji i leksikologiji održanog 11–13. X. 1989 u Zagrebu, Zagreb, Razred za filološke znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti, 333–336.
- SUŠNIK, B., Narodni pregovori, *Slovenski glasnik*, 1858, 156.
- SUŠNIK, B., Narodni pregovori, *Slovenski glasnik*, 1859, 54, 166.

- SUŠNIK, B., Narodni pregovori, *Slovenski glasnik*, 1863, 156.
- ŠAŠELJ, Ivan, Slovenski pregovori in reki, *Mladika* 18, Celje 1937, št. 6, 232, št. 7, 270, 19, 1938, št. 7, 271–272, 20, 1939, št. 5, 193–194; 21, 1940, št. 6, 216–217.
- ŠAŠELJ, Ivan, Narodni pregovori in reki: belokranjski, *Mladika* 7, Celje 1926, 310, 428.
- ŠAŠELJ, Ivan, Dolenjski pregovori in reki, *Mladika* 7, Celje 1926, št. 9, 348, št. 11, 428–429; 8, 1927, št. 12, 435; 9, 1928, št. 12, 465; 10, 1929, št. 5, 227–228; 11, 1930, št. 5, 191; 12, 1931, št. 12, 468.
- ŠAŠELJ, Ivan, *Živali v slovenskih pregovorih*, Novo mesto, 1932.
- ŠAŠELJ, Ivan, Bog v slovenskih pregovorih in prilikah, *Mladika* 14, Celje 1933, 233, 273, 314, 351.
- ŠAŠELJ, Ivan, Kaj pripovedujejo slovenski pregovori o pijanstvu, *Domoljub*, Ljubljana 1933, št. 47.
- ŠAŠELJ, Ivan, Sadje v slovenskih pregovorih, *Mladika* 15, Celje 1934, 352.
- ŠAŠELJ, Ivan, Žita v slovenskih pregovorih, *Mladika* 15, Celje 1934, 307.
- ŠAŠELJ, Ivan, Novi narodni pregovori, *Mladika* 16, Celje 1935, št. 9, 351–351; 17, 1936, št. 10, 395; 17, 1936, št. 11, 435.
- ŠAŠELJ, Ivan, Nekaj razlag k nekaterim slovenskim pregovorom, *Mladika* 17, Celje 1936, št. 5, 191–193.
- ŠAŠELJ, Ivan, *Slovenski pregovori in reki*, Ljubljana 1945.
- ŠOSTER, Tomaž, Zinka Zorko, (mentorica), *Frazeologija govora pri Lovrencu na Pohorju, diplomsko delo*, Pedagoška fakulteta Maribor, Maribor 1997.
- ŠTEFE, Andreja, Ada Vidovič Muha (mentorica), *Frazemi s poimenovanjem živali v slovenščini in angleščini in njihovi pomenski ustrezniki, B-diplomska naloga*, Filozofska fakulteta, Ljubljana 2000, 50 str.
- ŠTREKELJ, Karel, *Slovenske narodne pesmi I–IV*, Ljubljana 1895–1898, 1900–1903, 1904–1907, 1908–1923.
- ŠTRUKELJ, I., Kaj nas učijo narodni pregovori o Bogu in človeku, *Slovenske večernice*, Celovec, 1896, 117–132.
- TERSEGLAV, Marko, Etbin Bojc, Pregovori in reki na Slovenskem, Ljubljana 1974, *Traditiones* 4 (1975), 323–324.
- TOMINŠEK, J., *Slovenski pregovori, reki in prilike*, zbral Fran Kocbek in Ivan Šašelj 1934, v: *Časopis za zgodovino in narodopisje* 30, Ljubljana 1935, št. 1, 104–108.
- TOMŠIČ, J., Vinske prislovice, *Kmetijske in rokodelske novice*, 1866, 273.
- TOMŠIČ, Tanja, JESENŠEK, Marko (mentor), *Slovenska frazeologija v slovarju Bernarda Mariborskega, diplomska naloga*, Pedagoška fakulteta Maribor, Maribor 2000, 123 str.
- TOPORIŠIČ, Jože, K izrazju in tipologiji slovenske frazeologije, *Jezik in slovstvo* 19, 1973/74, 273–279.
- TOPORIŠIČ, Jože, Esej o slovenskih besednih vrstah, *Jezik in slovstvo* 20, 1974/75, 295–305.
- TOPORIŠIČ, Jože, Vsebinska podstava primerjalnih frazeologemov v slovenskih

- zbirkah pregovorov in rekov, *XXI. seminar slovenskega jezika, literature in kulture*, zbornik predavanj, Ljubljana 1985, 31–46.
- TOPORIŠIČ, Jože, Inhaltliche Aspekte der komparativen Phraseologeme in slovenischen Sprichwörterensammlungen, *Aktuelle Probleme der Phraseologie*, Symposium 27.–29. 9. 1984 in Zürich, *Zürische germanistische Studien* 9 (1986), 291–321.
- TOPORIŠIČ, Jože, *Nova slovenska skladnja*, Ljubljana 1989.
- TOPORIŠIČ, Jože, *Enciklopedija slovenskega jezika*, Ljubljana 1982.
- TOPORIŠIČ, Jože, Dvojčiči in podobne frazeološke zgradbe v slovenščini, *Slavistična revija* 44, 1996, št. 3, 269–278.
- TRAMPUSCH, Tatjana, Živalska frazeologija v govoru vasi Dob pri Pliberku na avstrijskem Koroškem, *Slovenski jezik, Slovene Linguistic Studies* 2, 1999, Ljubljana–Lawrence, 109–127.
- TRDINA, Silva, Metodični napotki za pouk gnomične lirike, *Jezik in slovstvo* 1956, št. 3, 4–5.
- URBAS, V., O pregovorih in prilikah, posebno slovenskih..., *Kmetijske in rokodelske novice*, Ljubljana, 1869, št. 39, 313–314, št. 40, 320–321, št. 41, 329, št. 52, 430–431; 1870, št. 1, 4, št. 2, 12–13, št. 3, 21, št. 4, 27–28, št. 7, 57–58, št. 8, 64, št. 9, 71–72, št. 10, 79–80.
- VALENČIČ ARH, Urška, *Phraseologismen in der deutschen Printmedien: Magisterarbeit* (Frazeologemi v nemških tiskanih medijih), Ljubljana, 1999, 187 f.
- VERLIČ, David, Dve muhi na en mah, *Oko*, let. 3, št. 39 (16. apr. 1995), 161. (*Oko* = štirinajstdnevnik za Goriško)
- VIDIC, Tomo, Muhe in golobi hkrati: 'sračje gnezdo', ki bo nedvomno prispevalo k večjemu redu, *Primorske novice* 49, št. 26 (31.mar. 1995), 11
- VIDOVIČ MUHA, Ada, Primeri tvorbnih vzorcev glagola, *XXI. seminar slovenskega jezika, literature in kulture, zbornik predavanj*, Ljubljana 1985, 47–61.
- VIDOVIČ MUHA, Ada, Besedni pomen in njegova stilistika, v: A. Vidovič Muha (ur.), *XXII. seminar slovenskega jezika, literature in kulture*, zbornik predavanj, Ljubljana 1986, 79–91.
- VIDOVIČ MUHA, Ada, *Slovensko skladijsko besedotvorje ob primerih zložen*, Ljubljana 1988.
- VIDOVIČ MUHA, Ada, Nekatere jezikovnosistemske lastnosti strokovnih besednih zvez, *XXIV. seminar slovenskega jezika, literature in kulture*, zbornik predavanj, Ljubljana 1988, 83–91.
- VIDOVIČ MUHA, Ada, Imenska zveza v slovenščini: (kontrastivno z nemščino), *Zbornik za učitelje slovenščine kot drugega/tujega jezika*, ur. Marja Bešter, Ljubljana, Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik pri Oddelku za slovanske jezike in književnosti Filozofske fakultete, 1999, 7–12.
- VILFAN, Sergij, Ljudsko pravo, *Narodopisje Slovencev*, Ljubljana 1944.
- VOLČIČ, Jakob, Prislovice iz Liburnije, *Kmetijske in rokodelske novice*, 1856, 361, 388.
- VOLČIČ, Jakob, Prislovice, *Kmetijske in rokodelske novice*, 1856, 237, 256.

- VOLČIČ, Jakob, Prislovice in reki iz Istre, *Kmetijske in rokodelske novice*, 1856, 273.
- VOLČIČ, Jakob, Prislovice iz Istre, *Kmetijske in rokodelske novice*, 1857, 328.
- VOLČIČ, J., Prislovice in reki iz Istre, Hrvatske, *Slovenski glasnik*, 1860, 79.
- VRBINC, Marjeta, Frazeološke enote: definicija in razvrstitev, *Vestnik Društva za tuje jezike in književnosti R Slovenije* 31, Ljubljana 1997, št. 1–2, 127–161.
- VRBINC, Marjeta, Slovarska obravnava frazeoloških enot, *Vestnik Društva za tuje jezike in književnosti* 32, 1998, št. 1–2, 341–378.
- VRBINC, Marjeta, Značilnosti frazeoloških enot in problemi glede poimenovanja, *Vestnik Društva za tuje jezike in književnosti* 33, 1999, št. 1–2, 351–368.
- VRBINC, Marjeta, *Frazeološke enote, njihov status in vključevanje v slovarje, doktorska disertacija*, Ljubljana 1998, 276 f.
- ZAGORIČNIK, Urša, PLASKAN, Metka, ŠKOBERNE, Maša, JELENKO, Tanja (mentorica), *Frazeologija v besedilih slovenskih glasbenikov*, Poklicna in tehniška elektro in kemijska šola, *raziskovalna naloga*, Celje 2000.
- WEISS, Peter, Zasnova novega odzadnjega slovarja slovenskega jezika, *Jezikoslovni zapiski* 1, Ljubljana 1991, 121–139.
- WEISS, Peter, Katere slovarje smemo pričakovati po izidu Slovarja slovenskega knjižnega jezika, *Jezik in slovstvo* 39, 1993/94, št. 7–8, 346–350.
- WEISS, Peter, Pavlica, Josip, *Enciklopedija Slovenije. 8, Nos–Pli*, 1994, 277–278.
- WEISS, Peter, Slovensko (narečno) slovaropisje leta 1999, *Zbornik Slavističnega društva Slovenije 10: Slovensko jezikoslovje danes in jutri*, Slovenski slavistični kongres, Celje 1999, Ljubljana 2000, 185–194.
- WEISS, Peter, *Slovar govorov Zadrebke doline med Gornjim Gradom in Nazarjami*, poskusni zvezek A–H, Ljubljana 1998.
- WUTHE, Josip, *Raba frazeologemov v slovenskem tisku v Avstriji od januarja do marca 1994*, diplomatska naloga za dosego stopnje magistra filozofije na Filozofski fakulteti Univerze na Dunaju, *Gebrauch von Phraseolexemen in der slowenischen Presse in Österreich von Januar bis März 1994*, Dunaj – Wien 1998, 274 str.
- Zbornik za učitelje slovenščine kot drugega/tujega jezika*, ur. Marja BEŠTER, Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik pri Oddelku za slovanske jezike in književnosti Filozofske fakultete, Ljubljana 1998.
- ZOREC, Marjeta (ur.), in Andreja Peček (ur.), *Slovenski pregovori in reki*, Ljubljana 2000.
- ZUPAN, Jakob, 500 slovenskih pregovorov, Dodatek časopisu *Illyrisches Blatt* 1832, št. 11–17.
- ZUPAN, Jakob, Slovenski pregovori, *Kmetijske in rokodelske novice*, 1848, 64, 68, 72, 116, 182, 220.
- ZUPAN, Jakob, Slovenski pregovori, *Kmetijske in rokodelske novice*, 1849, 71.
- ŽAGAR, France., Poučevanje frazeologije v srednji šoli, *Jezik in slovstvo* 26 (1980/81), št. 5, 178–179.
- ŽAGAR, Mojca, MIKLAVC, Alenka, Zinka Zorko, (mentorica), *Živalska frazeologija in izrazje v romanu Na kmetih Ivana Potrča ter v prleškem*

narečju, Srečanje Mladi za napredek Maribora, 1998, Druga gimnazija Maribor, 48 f.

ŽELEZNIKAR, Ivan, Pregovori, *Slovenski glasnik*, 1859, 181.

ŽNIDARŠIČ, J., Pregovori in reki, *Letopis Matice slovenske za leto 1882 in 1883*, 371.

Viri in literatura (neslovenski)

- AHMANOVA, O. S., *Očerki po obščej i ruskoj leksikologii*, Moskva 1957.
- ALLEN, Irving Lewis, *The City in Slang*, New York–Oxford 1993.
- AMOSOVA, N. N., *Osnovy anglijskoj frazeologii*, Leningrad 1963.
- ANDREJČIN, L., GEORGIEV, L., itd., *B''lgarski t''lkoven rečnik*, Sofija 1955.
- APRESJAN, J. D., *Leksičeskaja sinonimika*, Moskva 1974.
- APRESJAN, J. D., *Leksičeskaja semantika*, Moskva. *Beiträge zur allgemeinen und germanischen Phraseologieforschung*, Internationales Symposium in Oulu 13.–15. Juni 1986, Oulu 1987.
- BEINHAUER, W., *1000 spanische Redensarten*, 1989.
- BÖTTCHER, K., itd., *Geflügelte Worte*, Leipzig 1981.
- BUCHHOLZ, M. B., *Metapheranalyse*, 1993.
- BURGER, Harald, BUHOFER, Annelies, SIALM, Ambros, *Handbuch der Phraseologie*. Berlin–New York 1982.
- CASARES, Julio, *Diccionario ideológico de la lengua española*, Barcelona 1988.
- CHEVALIER, Jean, GHEERBRANT, Alain, *Rječnik simbola, tretja razširjena izdaja*, Zagreb 1989.
- CHEVALIER, Jean, GHEERBRANT, Alain, *Slovar simbolov, miti, sanje, liki, običaji, barve, števila*, Ljubljana 1993.
- CHLEBDA, W., *Elementy frazematyki*, Opole 1991.
- ČERMÁK, František, *Frazeologie a idiomatika*, v: J. Filipec, F. Čermák, *Česká lexikologie*, Praha 1985, 166–236.
- ČERMÁK, František, idr., *Slovník české frazeologie a idiomatiky, Přírovnání*, Praha 1983.
- ČERMÁK, František, idr., *Slovník české frazeologie a idiomatiky, Výrazy neslovesné*, Praha 1988.
- ČERMÁK, František, idr., *Slovník české frazeologie a idiomatiky, Vyrasy slovesné, A–P, R–Ž*, Praha, 1994, 1995.
- ČERMÁK, František, idr., *Slovník české frazeologie a idiomatiky, Frazémy jmenné a gramatické*, Praha 1988.
- DROSDOWSKI, G., SCHOLZE-STUBENRECHT, W., *Redewendungen und sprichwörtlichen Redensarten, Wörterbuch der deutschen Idiomatik*, DUDEN, Band 11, Mannheim–Leipzig–Wien–Zürich 1992.
- FELICYNA, V. P., PROHOROV, J. E., *Russkie poslovicey, pogovorki i krylatye vyraženiya, lingvostranovedčeskij slovar'*, Moskva 1979.
- FELICYNA, V. P., MOKIENKO, V. M., *Russkie frazeologizmy, lingvostranovedčeskij slovar'*, Moskva 1990.

- FLEISCHER, W., *Phraseologie der deutschen Gegenwartsprache*, Leipzig 1982.
- FLEISCHER, W., Zur Bedeutungsbeschreibung von Phraseologismen, v: *Die Lexikographie von heute und das Wörterbuch von morgen, Analysen, Probleme, Vorschläge*, Berlin 1983, str. 187–206.
- FRIEDRICH, W., *Moderne deutsche Idiomatik*, München 1976.
- GAK, V. G., itd., *Francuzsko-russkij frazeologičeskij slovar*, Moskva 1963.
- GLASER, R., *Phraseologie der englischen Sprache*, Leipzig 1986.
- KASSIERER, E., itd., *Teorija metafor*, Moskva 1990 (zbornik).
- KOHEV, N. N., ROZENTAL', D. E., *Russkaja frazeologija*, Moskva 1986.
- KOLLER, W., *Redensarten, Linguistische Aspekte, Vorkommensanalysen, Sprachspiel*, Tübingen 1977.
- KOPALIŃSKI, Władysław, *Słownik mitów i tradycji kultury*, Warszawa 1987.
- KRAWCZYK-TYRPA, A., *Frazeologia somatyczna w gwarach polskich*, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź 1987.
- KUNIN, A. V., *Anglo-russkij frazeologičeskij slovar* I, A–Q, II, R–Z, Moskva 1967.
- KUNIN, A. V., O sootnesennosti frazeologičeskikh edinic so slovom, *Voprosy frazeologii* 3, Samarkand 1970, str. 94–112.
- KÜPPER, Heinz, *Wörterbuch der deutschen Umgangssprache*, Stuttgart 1987.
- LAKOFF, G., JOHNSON, M., *Conceptual Metaphor in Everyday Language, Philosophical Perspectives on Metaphor*, Minneapolis 1981, str. 286–325.
- LARIN, B. A., *Očerki po frazeologii* (o sistemizaciji i metodah issledovanija frazeologičeskikh materialov. Istorija russkogo jazyka i obščee jazykoznanie), Moskva 1977.
- MATEŠIČ, Josip, *Frazeološki rječnik hrvatskoga ili srpskog jezika*, Zagreb 1982.
- MEL'ČUK, I. A., O terminah "ustojčivost'" i "idiomatičnost'", *Voprosy jazykoznanija* 1960, št. 4, 73–80.
- MENAC, Antica, O strukturi frazeologizma, *Jezik*, Zagreb 1970/71, št. 1, 1–4.
- MENAC, Antica, Neka pitanja u vezi s klasifikacijom frazeologije, *Filologija* 8, Zagreb 1978, 219–226.
- MENAC, Antica, O tavitološkim frazeoshemama, *Iz frazeološke problematike*, Zagreb 1980, 17–46.
- MENAC, Antica, TROSTINSKA, R. I., *Hrvatskosrpsko-rusko-ukrajinski frazeološki rječnik*, Zagreb 1985.
- MENAC, Antica, ROJS, Jurij, *Hrvatsko-slovenski frazeološki rječnik*, Zagreb 1992.
- MLACEK, J., *Slovenská frazeologia*, Bratislava 1984.
- MOKIENKO, V. M., *Slavjanskaja frazeologija*, Moskva 1980.
- MOKIENKO, V. M., *Zagadki russkoj frazeologii*, Moskva 1990.
- MOLOTKOV, A. I., *Osnovy frazeologii russkogo jazyka*, Leningrad 1977.
- MRAZOVIĆ, P., PRIMORAC, R., *Nemačko-srpskohrvatski frazeološki rječnik*, Beograd 1981.
- NIČEVA, K., SPASOVA-MIHAILOVA, S., ČOLAKOVA, K., *Frazeologičen rečnik na b''lgarskija ezik* I, A–N, II, O–Ja, Sofija 1974, 1975.
- PETRAK-MEISER, H., *Słownik frazeologiczny czesko-polski*, Lublin 1993.
- PILZ, K. D., *Phraseologie*, Versuch einer interdisziplinären Abgrenzung, Begriffs-

- bestimmung und Sistematisierung unter besonderer Berücksichtigung der deutschen Gegenwartsprache, Göppingen, 1978.
- PILZ, K. D., *Phraseologie*, Stuttgart, 1981.
- PILZ, K. D., Allgemeine und phraseologische Wörterbücher. Brauchen wie überhaupt phraseologische Wörterbücher, *Beiträge zur allgemeinen und germanistischen Phraseologieforschung*, Oulu, 1987, str. 129–153.
- POPOVIĆ, M., O frazemu i zamjenljivosti njegovih elemenata, *Iz frazeološke problematike*, Zagreb 1980, str. 47–55.
- Problemy frazeologii, Issledovanija i materialy*, pod redakcijej A. M. Babkina, Moskva – Leningrad 1964.
- RÖHRICH, Lutz, *Lexikon der sprichwörtlichen Redensarten* 1, 2, Dritte Auflage, Freiburg/Basel/Wien 1974.
- ROJZENSON, L. I., *Lekcii po obščej i ruskoj frazeologii*, Samarkand 1973.
- SCHEMANN, Hans, *Deutsche Idiomatik, Die deutschen Redewendungen im Kontext*, Stuttgart, Dresden 1993.
- SKORUPKA, Stanisław, *Słownik frazeologiczny języka polskiego* 1, 2, Warszawa 1967, 1968.
- Slovar slovenskega knjižnega jezika* I–V, Ljubljana 1970, 1975, 1979, 1985, 1991.
- SMIEŠKOVÁ, Elena, *Malý frazeologický slovník*, Bratislava 1974.
- SYCHTA, Bernard, *Słownik gwar kaszubskich I–VI in VII suplement* (I–IV, Wrocław–Warszawa–Kraków 1967, 1968, 1969, 1970, V–VII, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk 1972, 1973, 1976).
- ŠANSKIJ, N. M., *Frazeologija sovremenno ruskojazyka*, Moskva 1963.
- TREDER, J., *Frazeologia kaszubska a wierzenia i zwyczaje na tle porównawczym*, Wejherowo 1989.
- Voprosy frazeologii i sostavlenija frazeologičeskich slovaroj*, Materialy IX Vsesojuznogo koordinacionnogo soveščanija Baku, oktjabra 1964 g, Baku 1968
- WOTJAK, Barbara, in RICHTER, Manfred, *Sage und schreibe*, Deutsche Phraseologismen in Theorie und Praxis, 3. durgesehene Auflage 1994, Langenscheidt Verlag Enzyklopädie, Leipzig–Berlin–München–Wien–Zürich–New York.
- ŽUKOV, V. P., *Slovar' russkih poslovic i pogovorok*, Moskva 1966.

Research on Slovenian Phraseology – Present Situation and the Concept of a Phraseological Dictionary

Summary

The author explains his connection to the Phraseological dictionary of the Slovenian language project. The article is based on his tasks connected to this project. At the Fran Ramovš Institute of the Slovenian language he is assigned to this project as the only researcher – and even that only with one fifth of his working hours. The

outline of the present situation in the research of phraseology is divided into two parts: the first describes the sources, and the second brings the outline of research in phraseology from the beginnings of the standard Slovenian Language until now. The basis for this outline is the exhaustive list of Slovenian phraseological bibliography included at the end of the article. After the outline of the situation in phraseological research the author presents a concept of a phraseological dictionary as a suggestion to be discussed. Besides his own views the author considers the opinions of Slovenian and foreign researchers, experience and published works. The author finds that the realization of a more or less demanding variant of the concept will mostly depend on the degree of qualification of those who will be involved in this project.

Slovenska poimenovanja za svetopisemskega tetrarha

Jakob Müller

IZVLEČEK: Na ozadju razlik med jezikovnimi načeli Trubarja 1555 in Vergerija 1555 obravnava članek v prvem delu prevedke grškega τετραάρχης v Mt 14,1, Lk 3.19; 9,7, Apd 13,1 ter τετρααρχέω v Lk 3,1, kar vse Vulgata prevaja s tetrarcha, v 33 slovenskih prevodih med letoma 1555 in 1997 in jih primerja s 30 modernimi prevodi 16 evropskih jezikov, v drugem delu pa je prikazana besedilna in slovarska zgodovina 15 izrazno različnih slovenskih prevedkov.

ABSTRACT: The differences between linguistic principles of Trubar 1555 and Vergerio 1555 provide the background for this article. The first part discusses the translations of Greek τετραάρχης in Mt 14:1, Lk 3:19, 9:7, Acts 13:1 and τετρααρχέω in Lk 3:1, which were all translated as tetrarcha in the Vulgate, in 33 Slovenian translations between 1555 and 1997, and compares them to 29 modern translations into 16 European languages. The second part reveals the textual history of 15 Slovenian translations varying in the expressional aspect.

Da bi izrazno in vsebinsko izboljšal svoj prvi prevod iz leta 1555, je Primož Trubar v drugo izdajo Matejevega evangelija (1557) vnesel 120 leksikalnih zamenjav. V veliki večini primerov je izvorno domačo besedo zamenjal z drugo domačo besedo, v sedmih primerih je domačo besedo nadomestil z germanizmom, po enkrat pa je zamenjal germanizem z domačo besedo, prevzeto besedo z domačo besedo ter opisni izraz *zhetertiga deila kral* s prevzeto besedo *tetrarha*.

Mt 1555: 34a	Erodesh zhetertiga deila kral
Mt 1557: 41	Erodesh Tetrarha
Mt 1584: III 10	pred Erodesha Tetrarha
Mt 1545 - 14,1	den Vierfürsten Herodes
Mt 1964 - 14,1	Ἡρώδης ὁ τετραάρχης Herodes tetrarcha
Mt 1997 - 14,1	četrtni oblastnik Herod

Trubar navedenega mesta ni prevedel po Lutru 1545, predhodne izdaje Lutra, zlasti zanimiva bi bila prva iz leta 1522, pa mi niso dostopne. Dodam pa lahko, da

ima »kralja Heroda« češka rokopisna Bible 1390-1410.¹ Trubarju enako števnško določilo pa ima prva nemška tiskana Biblija 1466, kjer se obravnavano mesto glasi: »herodes furist des vierden tails« (Grimm 1951 : 296).

Po Doklerju 1915 pomeni grško *τετραάρχης* (po skróčanju *τετράρχης*) 'četrtnik, knez, vladar'. Beseda je zloženka iz *τετρα-* < *τέτταρες* 'štiri' in *-άρχης* < *ἄρχω* 'sem nad, prvi', torej 'zapovedujem, vladam, vodim'. Kalkirani prevod zloženke bi bil torej *štirivladec/*čtetverovladec. Ubeseđeni sestavni sklađenjejske podstave sta jasni, njuno pomensko razmerje pa je določeno slovarko. Tetrarh je prvotno imel vojaški pomen, in sicer 'vodja štirih oddelkov konjenice' oz. 'poveljnik četrtnine enote'. Pomenski prehod s 'štirih enot' na 'četrtno' je tudi za grščino nenavaden. Dokler 1915 navaja 21 zloženek s *τετρα-* v pomenu 'štiri enote' in samo eno – *τετραάρχης* – s sestavino 'četrtna'. Morda predstavlja vmesno (ulomčno) stopnjo *τετράφύλος* 'razdeljen na štiri plemena'?

Z vojaškega se je izraz na osnovi semantične metonimije že v grščini prenesel na družbeno oz. politično področje in končno postal vladarski naslov.

Tudi v slovenščini samostalniške zloženke čtetvero-/štiri- najpogosteje pomenijo (a) 'tisti, ki/tisto, kar ima štiri enote koga/česa', npr. *štirinožec* ali *čtetverokapnica*; (b) 'tisti, ki/tisto, kar je sestavljen/o iz štirih enot koga/česa', npr. *štirivprega*, redko pa pomeni 'to, da delajo štirje tisto, kar določa drugi del zloženke': *čtetverboj*'boj štirih'. *Tetrarh* tj. *štirivladec pa besedotvorno pomeni 'vsak od štirih vladarjev', kar se v slovenskih števnških zloženkah sicer ne pojavlja, zato ni čudno, da se je celo Murku 1833 v geslu *vier* za *zhvetérobłaftnika* (slovenski ustreznici za *Vierfürsta*) pomotoma zapisala soustreznica *glavar zhres fhtiri deshéle*.

Biblicisti pa tudi pisci slovarjev, leksikonov in enciklopedij pri razlagi *tetrarha* pogosto na prvem ali pa sploh edinem mestu navajajo njegov izrazni pomen, in sicer pogosto v »ulomčni« varianti: 'vladar čtetrtine dežele'. Tako ga je leta 1555 parafrazirano prevedel tudi Trubar, dve leti pozneje pa v obrobni opombi tudi razložil: »Tetrarha, se prai en Viuda, kir ie poštaulen zhes ta zheterti deil eniga kraleufua oli ene Deshele.« (Trubar 1557 : 41). Leta 1584 je opombo Dalmatin skoraj dobesedno ponovil (pri tem je uporabil – edinkrat – tudi Trubarjevo obliko -a: Tetrarha), ter dopolnil s podatkom iz judovske zgodovine: »Sakaj Iudoufka Deshela je bila tedaj v'fhtiri dejle resdilena. Inu Erodes je bil zhes en deil Firfht, satu je on Tetrarha imenovan.« (Dalmatin 1584 III 10 a).

Obe navedeni pojasnili sta nekoliko razširjen prevod Lutrove opombe ob Mt 1545 -14,1, svetopisemsko osnovo pa imata v Lk 3,1, kjer se oznanjevanje Janeza Krstnika postavlja v 15. leto vladanja cesarja Tiberija (po opombi v Standardnem 1997 naj bi to bilo med jesenjo 27 in poletjem 29 po Kr.), »ko je bil Poncij Pilat

¹ Trubar 1555 : A3-3a navaja, da je imel pred seboj grško, latinsko, nemško in italijansko besedilo Mt. uporabo češkega prevoda pa navaja Trubar 1562 (Sakrausky 1989 : 218). Za vpliv češčine prim. Burian 1929-1930 : 67.

upravitelj Judeje in Herod četrtni oblastnik Galileje, njegov brat Filip pa četrtni oblastnik Itureje in Trahonitide ter Lizanija četrtni oblastnik Abilene«. Štiri v Lk 3,1 navedene upravno-državne enote uporablja kot osnovo za razlago *tetrarha* oz. *Vierfürsta* še Luegs 1913 : 634, vendar so take razlage naivne.

Prva poved zgoraj navedene Dalmatinove opombe ustreza zgodovini nekaj stoletij pred časom, na katerega se Mt 14,1 nanaša², in ustreza tudi več obdobjem po tem času³, ne velja pa za evangelijsko obdobje. Leta 41 pr. Kr. sta bila Herod Veliki in njegov brat imenovana za *tetrarha* Judeje oz. Galileje, formalno sicer podrejena judovskemu kralju (Encyclopedia 1971 – geslo Herod, Pauly 1979, geslo Tetrarches)). Njun naslov seveda ni v nikakršni zvezi z razdeljenostjo države na štiri dele. Po smrti Heroda Velikega leta 4. pr. Kr. pa je bilo njegovo kraljestvo razdeljeno na tri države, katerim so vladali trije njegovi sinovi: (1) Sin Arhelaj z naslovom *etnarh* je zavladal osrednjim deželam: Judeji, Samariji in Idumeji; po desetih letih je bil odstavljen, njegova država pa spremenjena v del rimske province Sirija, katerega je upravljal rimski prokurator; tretji prokurator je bil Poncij Pilat. (2) Sin Herod Antipa, na katerega se nanaša Mt 14,1, je dobil naslov *tetrarh* in zavladal Galileji, deželi na severu, in Pereji, deželi onkraj spodnjega Jordana in Mrtvega morja. Jezus iz Nazareta v Galileji je bil podanik Heroda Antipa. (Prim. Mt 23,6-7). V Novi zavezi je Herod Antipa imenovan samo Herod, navadno pa mu je dodajan naslov tetrarh, da se ločuje od očeta oz. kralja Heroda. (Prim. Lk 9,7). (3) Sin Filip, tudi z naslovom *tetrarh*, pa je zavladal pokrajinam severno in vzhodno od Galilejskega jezera. Gazo in še dve drugi grški mesti Rimljani niso izročili dinastiji Herodovcev, ampak priključili Siriji.⁴

Navedena Dalmatinova svetopisemska opomba in razlaga Luegsa (ter številnih drugih leksikonov) seveda nista naivni zaradi zamenjave Arhelajevega naslova *etnarh* s *tetrarhom* – tudi Antipa je v Mt 14,9 npr. imenovan *kralj* – in še manj sta zmotni zaradi številčno sicer netočnega podatka o delitvi Herodovega kraljestva – za četrto državo – naslednico se navsezadnje lahko šteje Lizinijeva tetrahija na področju današnje zahodne Sirije – pač pa sta naivni in napačni zato, ker razdelitev države na štiri dele za svetopisemski pomen *tetrarha* sploh ni odločevalna.

Naslov *tetrarh* se je v zgodovini uporabljal na treh področjih: vojaškem, upravno-plemenskem in državnem. Na vojaškem se je *tetrarh ēs* imenoval poveljnik četrtine čete oz. – drugod – štirih vodov. Na upravnem področju se je uporabljal v Tesaliji, ki je bila do 457 pr. Kr. razdeljena na 4 enote, voditelj vsake pa je imel naslov *tetrarh ēs*. Leta 342 pr. Kr. je kralj Filip II. v Tesaliji znova postavil 4 *tetrarh ēse*,

² Čas med smrtjo Janeza Krstnika v začetku leta 29 in smrtjo Jezusa spomladi 30 po Kr.

³ Dioklecijan je 286 po Kr. rimsko državo razdelil na štiri dele, vsakemu je vladal en tetrarh; dva od njiju sta se sicer imenovala avgust, dva pa cesar. Bohorič 1584 *5 f piše o štirih vojvodih – tetrahkih, ki so v 15. stol. vladali na Ogrskem.

⁴ Prim. Jožef 1993 XVII 11,4.

svoje namestnike. Od Grkov so naslov prevzeli Galačani (Kelti), ki so se 278/277 pr. Kr. naselili v Mali Aziji. Imeli so tri plemena, razdeljena na 4 skupnosti in vsako je vodil *tetrarhēs*. Sprva so torej imeli 12 *tetrarhov*, dvesto let pozneje samo še tri, v vsakem plemenu po enega, in nazadnje samo še enega. Tak pomen besede so v 1. stol. pr. Kr. v Mali Aziji spoznali in sprejeli Rimljani. Pompej je 66. pr. Kr. premagal pontskega kralja, ki je dve desetletji poprej krvavo obračunal z Galačani, ter razglasil zadnjega galačanskega *tetrarha*, rimskega zaveznika, za kralja dela nekdanjega pontskega kraljestva. Isti Pompej je tri leta pozneje zavzel Jeruzalem. Rabo besede *tetrarh* v pomenu 'domači vladar manjše države, odvisen od Rima' so rimski vojskovodje, politiki in zgodovinarji prenesli iz Male Azije tudi na področje Bližnjega vzhoda, in sicer današnjega Izraela, Jordanije, Libanona in Sirije.

Tetrarhi, imenovali so jih rimski vladarji, so bili v notranjih zadevah suvereni, v zunanji politiki (npr. glede vojne napovedi) pa so bili podrejeni Rimu.⁵

Grško obliko *tetraarhēs* oz. *tetrárhēs* je prevzela latinščina. Lewis 1987 navaja Cicerona, Cezarja, Tacita, Horaca. V Vulgati pa se uporablja oblika *tetrarcha*, in sicer v štirih vrsticah: Mt 14,1; Lk 3,19; 9,7 in Apd 13,1 po 1-krat, v Lk 3,1, kjer je sicer v gr. besedilu uporabljan glagol *τετραρχέω*, *tetrarhovati, tj. 'biti tetrarh', pa 3-krat. Vulgatino obliko je uporabil Trubar 1557 in 1582, Dalmatin 1584 pa v svetopisemskem besedilu uporablja obliko *tetrarh*, le na koncu zgoraj citirane opombe k Lk 3,1 ima obliko *tetrarha*, morda tudi pod vplivom začetnega navedka, ki stoji sicer v tožilniku.

Ne nemški ne slovenski jezik nista imela in nimata točnega domačega izraza za *tetrarh*. V Lutru 1545 je prvi del grške zloženke preveden (*vier-*), drugi del pa nadomeščen s funkcijsko oz. hierarhično primerljivim nemškim vladarskim naslovom (*-Fürst*), tako je nastal *Vierfürst*. Trubar 1555 je zloženko parafraziral, pri čemer je njen prvi del - zaradi večje jasnosti - razširil s predmetnim določilom, drugi del pa je, po analogiji (in neznanem prevodnem vzorcu), nadomestil z najbolj znanim vladarskim naslovom: *kralj*. Vendar je parafrazirana in analogizirana slovenska ustreznica *tetrarha* v obeh delih semantično netočna: v prvem delu zato, ker aktualizira števnisko sestavino, ki je bila v evangelijskem času že razpomenjena (desemantizirana), v drugem delu pa zato, ker je *kralj* hierarhično višji naslov. Leta 1557 je Trubar svojo prevodno parafrazo nadomestil s *tetrarha*. Da s prvotnim, razvezanim oz. opisnim prevedkom, ki je sicer splošno razumljiv, ni bil zadovoljen, je očitno, toda če bi čutil samo pomensko netočnost *kralja*, bi ga pač nadomestil s *firfht*, s čimer bi se uskladil tudi z Lutrom 1545. Da bi uvidel pomensko neustreznost prvega dela, pa ni verjetno, saj števnisko sestavino zloženke dobesedno razlaga tudi Dalmatin 1584. Vsekakor je z zapisom prevzete besede Trubar zavestno odstopil od načela uporabljati »gmainске Crainske, preprofte beffede, kateri ufaki dobri preprofiti sloueniz lahku more faftopiti« (Trubar 1555: 3a).

⁵ Za vse prim. Winer 1847, Loch 1858, Enciclopedia 1937, Ricciotti 1969, Encyclopedia 1971, Pauly 1979, Leksikon 1984 in Standardni 1997 – pod besedo *tetrarches* oz. na ustreznem svetopisemskem mestu.

Novozavezna mesta grškega *tetraarchēsa* oz. *tetraarhéō* so prevajali Slovenci takole:

Delo	Mt 14,1	Lk 3,1	Lk 3,19	Lk 9,7	Apd 13,1
Trubar 1555	zhetertiga deila kral				
Trubar 1557	Tetrarha	Tetrarha 3*	Tetrarha	Tetrarha	Tetrarha
Trubar 1582	Tetrarha	Tetrarha 3	Tetrarha	Tetrarha	Tetrarha
Dalmatin 1584	Tetrarh	Tetrarh 3	Tetrarh	Tetrarh	Tetrarh
Neznani 1634/1640		Tetrarh 3			
Schönleben 1672		glavar 3			
Kastelic 1680	vjuda zhes zheterti dejl	glavar 3	Zheterti Firfht	Zheterti Firfht	Zheterti Firfht
Paglovec 1741		glavar 3			
Küzmič Š- 1771	Strták	Strták 3	Strták	Strták	Strták
Pohlin 1772		Glavar 3			
Gutsman 1780		Glavar 3			
Küzmič M. 1780		poglavár, Ládavecz, poglavár			
Japelj-Kumerdej 1784, 1786	zhvetiri- -oblaftnik	zhvetiri- -oblaftnik 3	zhvetiri- -oblaftnik	zhvetiri- -oblaftnik	zhvetiri- -oblaftnik
Japelj 1800	zhetèrtni oblaftnik	zhetèrtni oblaftnik 3	zhetèrtni oblaftnik	zhetèrtni oblaftnik	
Japelj 1804					zhetèrtni oblaftnik
Dajko 1817		fherto- -oblaftnik 3			
Gollmayer 1834	zhetèrtni oblaftnik	zhetèrtni oblaftnik 3	zhetèrtni oblaftnik	zhetèrtni oblaftnik	zhetèrtni oblaftnik
Küzmič Š. 1848	Strták	strták 3	strták	Strták	strták
Volc idr. 1856	četrtni oblastnik	četrtni oblastnik 3	četrtni oblastnik	četrtni oblastnik	četrtni oblastnik
Remec 1870	čveteroknez				
Remec 1871					četrtnik
NZ 1873	četrtnik	četrtnik 3	četrtnik	četrtnik	četrtnik
Chráska 1914	četrtnik	četrtnik 3	četrtnik	četrtnik	četrtnik
Slavič 1917		četrtnik 3			
Zidanšek 1918	četrtnik	četrtnik 3	četrtnik	četrtnik	četrtnik
Jere idr. 1925, 1929	četrtni oblastnik	četrtni oblastnik 3	četrtni oblastnik	četrtni oblastnik	četrtni oblastnik
Vilhar 1937	četrtni oblastnik	četrtni oblastnik 3	četrtni oblastnik	četrtni oblastnik	četrtni oblastnik
Ekumenski 1974	četrtni oblastnik	četrtni oblastnik 3	četrtni oblastnik	četrtni oblastnik	četrtni oblastnik
Moder 1977	tetrarh	tetrarh 3	tetrarh	tetrarh	tetrarh

* Števniki označuje število ponovitev v vrstici.

Jubilejni 1984	četrtni oblastnik	četrtni oblastnik 3	četrtni oblastnik	četrtni oblastnik	četrtni oblastnik
Standardni 1997	četrtni oblastnik	četrtni oblastnik 3	četrtni oblastnik	četrtni oblastnik	četrtni oblastnik

Priredbi: Ravnikar 1815 : 225 knés; Krek 1903 : 48, (113) - tetrarh, (48), 49 (dvakrat), 113 in 114 - četrtnik

V navedenih 33 prevodih⁶ je 15 izrazno različnih prevedkov, ki si časovno sledijo takole: *četrtga dela kralj* (1555), *tetrarha* (1557), *tetrarh* (1584), *glavar* (1672), *vjuda čez četrti del* (1680), *četrti firšt* (1680), *šrtak* (1771), *poglavar* (1780), *ladavec* (1780), *čveteri-oblastnik* (1784), *četrtni oblastnik* (1800), *knez* (1815), *štrto-oblastnik* (1817), *čveteroknez* (1870), *četrtnik* (1871). Devet prevedkov na tak ali drugačen način vsebuje števniki štiri, torej prvo izrazno sestavino izvornika: *četrtga dela kralj*, *vjuda čez četrti del*, *četrti firšt*, *šrtak*, *čveteri-oblastnik*, *četrtni oblastnik*, *štrto-oblastnik*, *čveteroknez* in *četrtnik*. Štirje prevedki so funkcijsko-pomenski približki izvornika: *glavar*, *poglavar*, *ladavec*, *knez*, 3 prevedki pa tak približek vsebujejo: *kralj*, *vjuda*, *firšt*, *oblastnik*. Glede na pogostnost pojavljanja je zaporedje prevedkov naslednje: v 9 prevodih se pojavlja *četrtni oblastnik*, v 6 prevodih *četrtnik*, v 5 prevodih *glavar*, v 4 prevodih *tetrarh*, v 2 *šrtak*, v po 1 prevodu pa *četrtga dela kralj*, *četrti firšt* (delno), *čvetiri-oblastnik*, *čveteroknez*, *knez*, *ladavec* (delno), *poglavar* (delno), *štrto-oblastnik*, *tetrarha* in *vjuda čez četrti del* (delno).

Tudi tuji prevodi obravnavanih novozaveznih mest so različni:⁷

Delo	Mt 14,1	Lk 3,1	Lk 3,19	Lk 9,7	Apd 13,1
Ang. Revised Version 1966	tetrarch	tetrarch 3	tetrarch	tetrarch	tetrarch
New World 1984	district ruler	district ruler 3	district ruler	district ruler	district ruler
New Revised 1990	ruler	ruler 3	ruler	ruler	ruler
King James 1992	tetrarch	tetrarch 3	tetrarch	tetrarch	tetrarch
Good News 1992	ruler	ruler 3	ruler	ruler	ruler
Contemporary Version 1995	ruler	ruler 3	ruler	ruler	ruler
New Inter- pretation 1996	tetrarch	tetrarch 3	tetrarch	tetrarch	tetrarch
Brus. Novy zavpet 1991	tètrarh	čac'verta- ūladnik 3	čac'verta- ūladnik	čac'verta- ūladnik	čac'verta- ūladarny

⁶ Upoštevani sta tudi dve priredbi. Krelj 1567, Juričič 1578, Trubar 1595 in Čandik 1612 obravnavanih evangelijskih vrstic nimajo.

⁷ Kjer je na vseh novozaveznih mestih zapisana ista beseda, navajam besedo samo enkrat.

Bolg. Biblija 1995	čtvárto- vlastnik	čtvárto- vlastnik 3	čtvárto- vlastnik	čtvárto- vlastnik	čtvárto- vlastnik
Csla. Biblija 1997	čtvérto- vlasnik	čtvérto- vlasnik 3	čtvérto- vlasnik	čtvérto- vlasnik	čtvérto- vlasnik
Češ. Bible 1993	tetrarcha	vládnout' 3	vládce	tetrarcha	tetrarcha
Fran. Concordance 1982 TOB 1994	tétrarque tétrarque	tétrarque 3 tétrarque 3	tétrarque tétrarque	tétrarque tétrarque	tétrarque tétrarque
Hrv. Duda-Fučak 1994 Rupčić 1994	tetrarh tetrarh	tetrarh 3 tetrarh 3	tetrarh tetrarh	tetrarh tetrarh	tetrarh tetrarh
It. Bibbia 1991	tetrarca	tetrarca 2 governare	tetrarca	tetrarca	tetrarca
Bibbia 1997	il re	regnare 2 governare	il governatore	il re	∅
Mak. Sveto pismo 1991	čtvoro- vlasnik	čtvoro- vlasnik 3	čtvoro- vlasnik	čtvoro- vlasnik	čtvoro- vlasnik
Nem. Luter 1985 Einheits übersetzung 1991 Gute Nachricht 1997	Landesfürst Tetrarch Fürst	Landesfürst 3 Tetrarch 3 Fürst 3	Landesfürst Tetrarch Fürst	Landesfürst Tetrarch Fürst	Landesfürst Tetrarch Fürst
Polj. Biblia 1990 Nowy testament 1991	tetrarcha zarządca prowincji	tetrarcha 3 rządzić 3	tetrarcha rządca prowincji	tetrarcha rządca prowincji	tetrarcha tetrarcha
Rus. Biblija 1996	čtvérto- vlasnik	čtvérto- ovlasnik 3	čtvérto- vlasnik	čtvérto- vlasnik	čtvérto- vlasnik
Slš. Písmo 1970	vladár	štvt'ó- vladár 3	štvt'ó- vladár	štvt'ó- vladár	štvt'ó- vladár
Biblia 1982 Roháček 1993	tetrarcha jedno z tamojších štyroch kniežat	tetrarcha 3 tetrarcha 3	tetrarcha tetrarcha	tetrarcha tetrarcha	tetrarcha tetrarcha
Srb. Karadžić 1995	čtvéro- vlasnik	čtvéro- vlasnik 3	čtvéro- vlasnik	čtvéro- vlasnik	čtvéro- vlasnik
Špan. Santa Biblia 1992	gobernar	gobernar 3	el gobernante	el rey	gobernar
Ukr. Svjate pis'mo 1994	čtvéro- vlasnik	čtvéro- vlasnik 3	čtvéro- vlasnik	čtvéro- vlasnik	tetrarh

Upoštevano je 30 modernih oz. posodoblenih svetopisemskih prevodov 16 evropskih jezikov. Vseh pomensko različnih prevedkov je 13, in sicer 10 samostalniških, 2 glagolska in 1 izpust. Glagolskih prevedkov slovenščina v pregledanih prevodih ni izkoristila, čeprav jih grško besedilo ima; očitno so naši prevodi glede tega vseskozi pod vplivom latinske Vulgate. Tuji prevedki sestavljajo 5 različnih skupin: (pol)citatno, kalkirano, nadomestno, izpustno in mešano. Samo samostalniške prevedke ima 25 prevodov, tudi glagolski prevedek (Lk 3,1 – kot v gr.) imajo češki, 2 italijanska in poljski prevod, španski ima glagolsko prevedeno poleg Lk 3,1 tudi Mt 14,1 in Apd 13,1.

Največkrat je uporabljen 'tetrah/tetrahra' (10 + 6-krat)⁸, in sicer v 3 angleških, 2 francoskih in 2 hrvaških ter v po 1 nemškem, poljskem in slovaškem; v 5 drugih slovanskih prevodih: beloruskem, češkem, poljskem, slovaškem in ukrajinskem ter v 1 italijanskem pa je uporabljen poleg drugih prevedkov.

'Četver-/čtetvor- + vlad-/oblast-' je uporabljeno v 2+2 slovanskih prevodih: na vseh mestih v makedonskem in srbskem, na nekaterih mestih pa v beloruskem in ukrajinskem. 'Četrt- + vlad' je uporabljeno v 3 + 2 slovanskih prevodih: na vseh mestih v bolgarskem, cerkvenoslovanskem in ruskem, na nekaterih mestih pa v beloruskem in 1 slovaškem.

'Vladar, monarh' je uporabljen v 3 angleških ter deloma v češkem in v 1 slovaškem prevodu, 'vladar, oblastnik' (*governatore*) je delno uporabljen v 1 italijanskem prevodu, 'vladar pokrajine oz. področja' pa v 1 angleškem in deloma v enem poljskem prevodu.

'Kralj' je delno uporabljen v 1 italijanskem in 1 španskem prevodu, 'knez' je uporabljen v 1 nemškem prevodu in v zvezi s števnikom štiri delno v 1 slovaškem prevodu, medtem ko je 'deželni knez' uporabljen v 1 nemškem prevodu.

Različnih nadomestnih prevedkov je torej 6. Izpust izraza 'tetrah' oz. kakršne koli njegove ustreznice je delno uporabljen v 1 italijanskem prevodu.

Vsi glagolski prevedki sodijo pomensko v nadomestno skupino, saj se izvorno 'tetrahovati' prevaja z 'vladati, imeti oblast' (*gubernar, governare, rządzic, vládnout'*) ali z 'vladati, biti vladar' (*regnare*).

Mešano skupino sestavlja 8 prevodov. Izrazno najbolj pester je 1 italijanski, saj ima dva nadomestna izraza (*re; governatore*), dva glagolska izraza (*governare, regnare*) in izpust. Češki in 1 poljski prevod imata tri vrste prevedkov: citatnega (*tetrarcha*), nadomestnega (*vládce oz. zarządca/rządca prowincji*) in glagolski prevedek (*vládnout oz. rządzic*). Španski prevod ima dva nadomestna (*el gobernante, el rey*) in en glagolski prevedek (*gubernar*).

⁸ Na prvem mestu je navedeno število prevodov z enotnim, na drugem pa z neenotnim prevedkom.

Glede na poznejše slovenske in glede na moderne prevode v različne evropske jezike je bil Trubarjev parafrazni prevedek »četrttega dela kralj« iz leta 1555, čeprav kalkirano-analogen, vendarle pomensko zelo jasen, zato ni čudno, da mu je pomensko blizu še slovaški Roháček 1993: »eden izmed štirih knezov«. Trubarjev citatni prevedek *tetrarha* iz 1557 pa je skladen z danes najmočnejšo prevajalsko smerjo v razvitih evropskih jezikih. Z Dalmatinom 1584 se je sicer uveljavil *tetrarh*, kar pa je samo oblikoslovna sprememba.

Kako se kažejo prevedki Trubarja in drugih naših prevajalcev v slovenskih besedilih in slovenskem slovarstvu?

Kralj je kot *krail* oz. *krailj* prvič uslovarjen v Megiserju 1592, uporabljajo ga Trubar in drugi pisci XVI. stol., prvič zapisan pa je v Kranjskih prisegah 1440 (?) (Mikhailov 1998); izpeljanka *gralva* 'kraljica' je zapisana v pesmi Ulricha Lichtensteinskega 1227 (Književnost 1996 : 486). Po mnenju večine etimologov je kralj nastal iz sla. *korl'ь < Karl, imena frankovskega vladarja (768-814), kakor razlaga že Dobrovský (Miklošič 1886). Kralja so Slovani uporabili za poimenovanje vladarja druge hierarhične stopnje; višji vladarski naslov je bil *cesar*.

Tetrarha oz. *tetrarh* zelo dolgo nista bila uslovarjena kot slovenski, ampak samo kot tujejezični iztočnici. Starejšo obliko *tetrarcha*, ki je enaka latinski obliki *monarcha* ali *patriarcha*, imamo kot latinsko prvič zapisano v Kastelec-Vorencu 1680–1710 (Stabej 1997 jo navaja pod iztočnico *deželski*, ne pa tudi pod iztočnico *oblastnik*), kjer je razložena: 'deshelski oblaštnyk, ali gospúd, postavljen zhes zheterti deil ene deshèle'. Če razumemo prvi samostalnik z levim prilastkom kot samostojno pomensko enoto oz. da se prilastkov odvisnik nanaša samo na gospuda, potem sta že Kastelec-Vorenc, čeprav nekoliko nejasno, zapisala tako stvarno oz. funkcijsko kot tudi izrazno razlago. Hipolit 1711 navaja za lat. *tetrarcha* nem. *ein fürst*, kar je stvarno-funkcijska ustreznica, čemur sledi slovenska razlaga, ki je domala enaka Kastelec-Vorenčevi, vendar je med *oblastnijk* in *ali gospud* vstavljen izraz *vojvoda*, torej slovenska stvarno-funkcijska soustreznica za *tetrarcha*. V nemško-slovensko-latinskem delu ima Hipolit pri iztočnici *Fürst* za zvezo *Fürst eines Landes* slovensko razlago *en firšht ali oblastnijk ene deshéle*, čemur sledita lat. *princeps · tetrarcha*, pri iztočnici *Vierfürst* pa je celo na prvem mestu slovenska stvarno-funkcijska soustreznica *vivuda*, kateri za podpičjem (!) sledi izrazno-formalna (kalkirana) razlaga *ali oblaštijk zhes zheterti deil ene Deshéle ali Krajléftva*. Geslo zaključuje (za sredinsko piko) latinski *Tetrarcha*.

Nemško iztočnico *Tetrarch* ima od slovenskih slovaropiscev prvi šele Cigale 1860, in sicer samo s kazalko na *Vierfürst*, slovensko iztočnico *tetrarh* pa Bradač 1929, na desni, razlagalni strani sicer že Dokler 1915, vendar ne pri *τετραρχης*, kjer bi bila pričakovana, ampak pri glagolu *τετραρχέω*, katerega razlaga *sem četrtnik* (*tetrarh*). Slovensko obliko *tetrarh* je v besedilu sicer uporabljal že Dalmatin 1584 in po njem še Neznani 1634/1640. V splošnem slovarju, ne v slovarju tujk, je *tetrarh*

kot iztočnica uslovarjen šele v Slovarju 1991, vendar tudi tu ne v bibličnem, temveč samo v dioklecijanskem oz. izrazno-formalnem pomenu.

Viuda je v razlagi tetraha zapisal že Trubar 1557 : 41⁹ in za njim Dalmatin 1584, v samem besedilu pa enkrat samkrat Kastelec 1680. Pred protestantskimi besedili so *deschellfkhi Viuodi* zapisani v Kranjskem rokopisu 1440 (?) (Mikhailov 1998). Prvič je *viuda* uslovarjen v Regiftru 1584, in sicer kot kranjski izraz za koroško *firfht*, Megiser 1592 pa ločuje: *viuda* mu pomeni toliko kot nem. *Fürst*, *Hertzog* oz. lat. *princeps*, *Dux*, medtem ko mu *vajvoda* pomeni nem. *Hauptmann*, lat. *Dux militum*, torej vojaško funkcijo. Tudi Megiser 1603 ločuje *viuda*, ki mu pripisuje vladarski pomen: *princeps*, *Fürst* - od *voivoda*, ki mu pripisuje vojaški pomen: *dux militum*, *ein hauptman*, *oberster*. Vendar je že Bohorič 1584 povezoval *vojvoda* in *vajda*: »Imò Vngaris adeo etiam adlibuit Slavicus fermo, vt olim Tetrarchas fuos. Vojvodas (ad verbum Germanicè Hertzogen), hoc est, exercitus duces appellarent. Vulgo corruptè dicunt, wayda.« (Bohorič 1584 : * 5 f).¹⁰

Po Kastelec-Vorencu 1680–1710 imata tako *viuda* (*dux*) kot *vaivoda* (*centurio: exarchus*) vojaški ali vladarski pomen. Hipolit 1711 uporablja v prvem, latinskem delu besedo *vojvoda*, in sicer v vojaškem pomenu, prim. iztočnice *Dux*, *Praetor*, *Centurio*, v drugem, nemškem delu pa izraz *vivoda*, in sicer tako v vojaškem, prim. iztočnice *Führer*, *Hauptmann*, *Feldher*, kot v vladarskem pomenu, prim. *Herzog*, *Fürst*.

V slovarjih od Pohlina 1781 do Pleteršnika 1894–1895 se *vajd* / *vajda* in *vajvod* / *vajvoda* pomensko ločujejo, in sicer ima prvi samo civilno-upravni pomen (*Pfleger ali Vogt*), drugi pa ima tako vojaški (*Heerführer*) kot vladarski (*Fürst*) pomen. *Vojvodo* so v obeh pomenih sicer rabili že v 16. stol., npr. Juričič 1578, II : 134 –

»Ta Neron Caesar ie poflal Viudousku deshelu ednega Iunazhkiga inu skusheniga Voiuodu, Simenom Vespasian.«

Juričič 1578, III : 54 –

»Kral Sicilie, Sardinie inu Corfcae, Vladika ali Voiuoda Vřpoletu, Knes Verusinski /.../«

Izraz *firfht* je v glosirani razlagi (*tetraha*) uporabil Dalmatin 1584, na zadnjih treh svetopisemskih mestih pa Kastelec 1680, in sicer v zvezi *zheterti firfht*, kar je sicer nepravilno. Od slovarjev navaja *firfhta* kot koroško ustreznico za kranjskega *viuda* Regifhter 1584. Po Megiserju 1592 sta njegovi ustreznici nem. *Fürst* in lat. *princeps*, po Alasiu 1607 pa it. *principe*. Isto latinsko ustreznico navajata tudi Kastelec-Vorenc 1680–1710, sicer pa mu kot deželnemu oblastniku postavljata za par *vaivoda* (pri *exarchus* in *satrapa*). Podobno Hipolit 1711, kjer je *firfht* ustreznica za *Fürst* oz. *princeps* in *tetrarcha*. Vendar sta pri *tetrarcha* navedena samo *deshelski*

⁹ Na navedeno mesto me je opozoril recenzent F. Novak.

¹⁰ Celo Ogrom se je slovanski [Slavicus] jezik tolikanj priljubil, da so nekdanj svoje tetrahe imenovali vojvode (po besedi nemško Hertzogen), Toporišič 1987 : 16.

oblastnik, vojvoda, pri *Vierfürst* pa sta navedena samo *vivoda* oz. *vjvoda*. Ker se je Hipolit zavedal, da v zvezi s *tetrarhom* navaja samo približne, pomožne ustreznice, je pri vseh navedenih iztočnicah dodajal posameznim ustreznicam splošnejše opisne razlage: *en deshélski oblastnik* oz. *gospud*, *oblastnik ene deshélle* oz. *oblastnik zhes zhetérti deil ene Defshélle*. Pohlin 1781 ne prinaša novosti, pač pa se pri Gutsmanu 1789 že kaže odmikanje, saj pri iztočnici *Fürst* sle. *firfht* ni več naveden, pač pa dva, verjetno na novo narejena izraza: *previfhnik, sprednik*. Enako sta pri *Vierfürst* navedena samo *glavar* ali *previfhnik zhes zheterto fran deshele*. Toda v sicer skromnejšem slovensko-nemškem delu je *firfht* še iztočnica.

Nobena od uporabljenih sopomenk se v pomenu *firšt* ni uveljavila.

Naslednjo, doslednejšo stopnjo vrednotenja in pomenjanja besede *firfht* ima Murko 1833: v slovensko-nemškem delu je označena s križcem, torej kot germanizem, v nemško-slovenskem delu pa *Fürsta* prevaja s slovanskim *knezom*, *firfhta* z besedno družino pa omenja prav na koncu, po petih drugih soustreznicah, in še tu brez zgleda, čeprav ga uvršča med najbolj uporabljane: »Fürst – ächt slawisch knés, im Slowenischen nicht allgemein bekannt, und nur mehr in eigenen Namen noch vorkommend, dafür gem. previfhni, sprednik, häufig auch ladaviz, vladiz (überhaupt ein regierender Herr), seltner das kroatische vlastelin, am häufigsten vájvoda (eig. Der Herzog), und das deutsche firfht mit allen Ableitungen«. ¹¹

Cigale 1860 *firšta* več ne navaja in tudi Pleteršnik 1894 ne, čeprav je po Kartoteki 1945-1991 še v 20. stol. zapisan 9-krat, zadnjič pri Habjanu 1975 : 77.

Firšt je nastalo iz nem. *Fürst* < stvn. *furist*, posamostaljenega presežnika od fore, 'pred, spredaj, prvi', anglosaksonsko *fyrist* 'prvi'. V nemščini se je *furist* pomensko prepletel s *hërist*, presežnikom od < *hërro* 'star; spoštovan', in dobil pomen 'najimenoitnejši' ¹². Lat. ustreznica *princeps* ima podobno pomensko ozadje, saj ima za podstavo *primo capere* 'prvo (mesto) zasedati'. Ievr. koren je **prH-*, isti kot v sle. prvi ali ang. for 'pred'.

Niti eden od slovenskih slovarjev pred Murkom 1833 pa ne enači *Fürsta* ali *princepsa* s *knezom*, čeprav so le-to besedo poznali; torej Trubar ali Dalmatin *kneza* nista mogla uporabiti v pomenu *Fürst*. Od slovarjev *kneza* prvi navaja Megiser 1592: *knes*, *Graf*, *Comes*, kar Läg Reid 1967 sicer razlaga z *der Graf*, *der Fürst*, toda druga ustreznica je anahronistična. Tudi Alasiu 1607 pomeni *cnes* isto kot it. *conte*. Kastelec-Vorenc 1680–1710 gresta za korak dalje, saj latinsko ustreznico tudi kalkirata: *knès comes*, *en grof*, *na pooti tovarish*. Hipolit 1711 pozna *comes* v dveh pomenih: *spreimláviz*, *tovarush* : *graff*; *knesa* ne navaja. Pohlin 1781 ima obliko

¹¹ Fürft – prav slovansko knés, v slovenščini ne splošno znan, pojavlja se samo še v lastnih imenih, zato ponavadi previfhni, sprednik, pogosto tudi ladaviz, vladiz (sploh vladajoči gospod), redkeje hrvaški vlastelin, najpogosteje vájvoda (pravzaprav der Hertzog) in nemški firfht z vsemi izpeljankami.

¹² Prim. Walde 1911, Webster 1953 in Snoj 1997.

knish, Gutsman 1789 ima oblike *knes*, *knesh*, *knish*, vse v pomenu *der Graf* (Karničar 1999). Po Murku 1833 ima *knés* (iztočnica) oz. *knésh* (varianta) dve nemški ustreznici oz. dva pomena: *der Fürst - ein regierender Graf*. Po navedbi njunih 11 izpeljank pripiše v oklepaju »(Bei uns wenig gebräuchlich)«¹³. Pri iztočnici *Fürst* navaja, kot smo že zapisali, *kneza* kot pravo slovansko besedo, ki se je v slovenščini ohranila bolj v priimkih, pri *Graf* pa ga navaja kot sorazmerno manj rabljeno ustreznico na zadnjem mestu: *graf*, *grof*, *tudi knés*. Cigale 1860 že dosledno ločuje *kneza*, nem. *Fürst*, od *grofa*, nem. *Graf*. Pleteršnik 1894 kot (tudi) zgodovinski slovar seveda navaja obe pomenski vrsti besede *knez*: grofovsko in (samostojno) knežjo, kateri pripiše oznako novoknjižno.

Jasno pomensko ločevanje med *knez* 'plemič visoke stopnje' in *knez* 'vladar kneževine' navaja Slovar 1975; 'stopnjo' sicer navaja že Glonar 1936, vendar je ne ločuje jasno od 'vladarja'. Sicer pa Glonar za pomen *kneza* navaja tudi *grof*, kar je pač anahronizem.

Knez, stesl. кнѣдзь, psla. *кнѣгъ < germ. *kuningaz > nem. Köning, < pgerm. kun- / kunen- 'rod, pleme'; prvotno torej pomeni 'človek iz rodu, plemena' (Snoj 1997). Lat. *comes* je sestavljenka, ki pomeni 'spremljevalec' < cum 's' + ire 'iti', dobesedno 'soidec' (Wiethaler 1923). *Grof* je prevzet iz nem. Graf < stvn grāvo 'kraljevi uradnik', morda iz gr. grapheús 'pisar' (Snoj 1997).

Glavarja kot ustreznico za *tetrarha* je prvi uporabil Schönleben 1672 (Lk 3,1), za katerim so šli še štirje prevajalci: Kastelec 1680 (samo pri Lk 3,1), Paglovec 1741, Pohlin 1772 in Gutsman 1780 (vsi trije pri Lk 3,1). Prva sta *glavarja* uslovarila Kastelec-Vorenc 1680–1710, in sicer v širokem skupnostnem (*capitaneus*), v vojaškem (*centurio*) in upravo-političnem (*proceres*, v razlagi besede *democratia*) smislu, kar kaže na veliko pomensko širino. Pomensko širino nakazujejo tudi drugi slovarji z množico raznovrstnih ustreznic, npr. Gutsman jih navaja 7 (gl. Karničar 1999). Kot je bilo že omenjeno, navaja Murko 1833 za Vierfürsta pomensko sicer napačno soustreznico *glavar zhres štiri deshéle*. Zaradi odsotnosti pomenske sestavine 'vladar' je *glavar* manj natančna ustreznica za *tetrarha*. Protestantski pisci 16. stol. *glavarja* menda niso uporabljali, pač pa *aupmana*, katerega je uslovaril Megiser 1592.

Poglarja namesto prekm. protestantskega štrtaka oz. gr. tetraarhēsa je zapisal M. Kuzmič 1780. V slovenskih besedilih 16. stol. beseda ni zapisana. Ker sta jo prva uslovarila – pri latinskem *capitaneusu* -- Kastelec-Vorenc 1680–1710, bi treba njen prvi zapis iskati v delih pisateljev oz. prevajalcev 17. stoletja (J. Čandik, Neznani 1635–1640, J. L. Schönleben, M. Kastelec). Hipolit 1711 navaja *poglarja* kar pri 31 latinskih samostalniških iztočnicah, od teh se jih s širšo skupnostjo povezuje 8,¹⁴ ter pri 5 nemških iztočnicah, med katerimi je *Hauptmann*, ki ima poleg vojaškega tudi družbeni pomen. Družbeno-hierarhični pomen je *poglar* ohranil vse do

¹³ Pri nas malo rabljeno.

¹⁴ Anarchus, capitaneus, caput, demarchus, magnates, megiftantes, polemarchus in proceser.

današnjih dni: po Slovarju 1985 pomeni 'človeka, ki je na čelu kake skupnosti'. Zaradi pomenske širine se po potrebi omejuje oz. precizira s prilastkom, npr. *državni poglavar*. Pomenska sestavina vladar pri izrazu *poglavar* torej ni obvezna.

Ládavecz v pomenu 'vladar' je za *tetrarha* uporabil M. Küzmič 1780. Besedo so morali uporabljati že v 16. stol., saj navaja Megiser 1592 *ladavz* in *ladvez*, vendar samo za *Siger*, *Überwinder*, *victor*, torej 'zmagovalec'. Tudi v pomenu 'vladar' ga navajata Kastelec-Vorenc 1680-1710, in sicer pri iztočnici *gubernator* ter s soustreznicama *vishar*, *oblastnyk zhes druge*. Regifter 1584 sicer navaja glagol *ladati* samo v pomenu '*possidere, recipere; in Besitz nehmen*', torej 'posedovati', toda že Dalmatin 1584 : II 171 ga uporablja tudi v pomenu 'vladati'.¹⁵ Gutsman 1789 pod *Regierer* navaja *kraluvauz*, *ladavez*, *gospoduvauz*, *regiravez*, pri iztočnici pa je po *kraluvauzu* in *laduvauzu* (!) zapisal tudi *vladizharja*. Drugi korak v uveljavljanju oblike na v- je storil Murko 1833, ki ima v slovensko-nemškem delu še iztočnico *ladajozh* in pri njej *ládaviz*, kar mu pomeni poleg drugega tudi 'Regierer', toda v nemško-slovenskem delu oblik na l- več ne navaja: *vládaviz* (pri *Regierer*, *Regent*, *Herrscher*), *vládár* (pri *Herrscher*, *Regierer*, *Regent*, *Lenker*, *Leiter*). Cigale 1860 *ladovca* več nima, v sinonimnem nizu pri *Herrscher* navaja *vladarja* pred *vladavcem*, pri *Regent* v pomenu 'Monarch' ga navaja celo kot edino ustreznico, toda pri iztočnici *Monarch* ima samo kalkirane ustreznice, *vladarja* pa ne. Naglas *vladár* ima že Janežič 1851.

Sicer pa sta *vladarja* uslovarila (za lat. *rektor*) že Kastelec-Vorenc 1680-1710, v čemer pa jima Hipolit 1711 ni sledil. Izraz se torej ni prijel kar tako, saj ima tudi Pohlin 1781 samo *uladiza* 'Regent, Fürst'.

Slovenska poimenovanja oz. preimenovanja *tetrarha*, ki temeljijo na izrazni podobnosti oz. vzporednosti z grškim tetra-, so:

- (1) parafrazična: *zhetertega deila kral* (Trubar 1555), *vjuda zhes zheterti dejl* (Kastelec 1680);
- (2) besednozvezna: *Zheterti Firsht* (Kastelec 1680), *zhetèrtni oblastnik* (Japelj 1800 in za njim velika večina prevodov vse do Standardnega 1997);
- (3) enobesedna – (a) zloženska: *zhvetiri-oblastnik* (Japelj-Kumerdej 1784); *zheterto-oblastnik* (Dajnko 1817) in *čveteroknez* (Remec 1870); (b) izpeljanki: *Strták* (Küzmič 1771), *četrtnik* (Remec 1871).

Zveza četrti del je kalk nemškega *der vierte Teil* > Viertel, oboje 'četrtnina', nemška zveza pa je kalk lat. *quarta pars* 'isto'. Zveze glavnih števnikov z ulomčnim pomenom prva navajata Kastelec-Vorenc 1680-1710, med mnogimi drugimi npr. *quadrans 'zheterti deil'*.¹⁶ Besedo četrt ž [!] sicer prvi navaja Pohlin 1781: *Zhetert, a. [!] Ein Viertheil. Quadrans*. Izpeljanko *četrtnik* imata Kastelec-Vorenc 1680-1710, in sicer v pomenu 'četrti del mere', navaja pa jo tudi Hipolit 1711 v pomenu '*šhtéri*

¹⁵ Ony fo zhes Krajleftva dobru ladali (Sir 44,3).

¹⁶ Stabej 1997 ima pri iztočnici del naveden samo en ulomčni pomen.

voglat táller', vendar je tega *zhetertnika* prečrtal ter ga nadomestil s *zhetertiàk ali zhetertnîàk*.

Že Trubar 1557 : 370 (Apd 12,4) pa je v zvezi z aretacijo apostola Petra zapisal *četrť*, m v pomenu 'četverica':

»/.../ inu ga ifda nim shtyrim zhetertom Shelnerieu, de ga uaruiu/.../«

Navedek se je zdel Trubarju verjetno težko razumljiv, saj ga je na robu pojasnil, da »per nim zhuio shtyri uahte shelnerieu«.

Dalmatin 1584 : III 68 je isto besedilo prevedel z navadno ulomčno zvezo:

»/.../ inu ga je isrozhil shtirim zhètertim dejlom Sholnerjeu, de bi ga varovali /.../

V Apd 1997 je navedeno mesto prevedeno: »/.../ ter ukazal štirim četvericam vojakov, naj ga stražijo«. Po Merku 1964 se grško besedilo glasi *τέσσαρις τετραδίους*, Vulgatio pa *quattuor quaternionibus*, oboje db. 'štirim četvericam'.

Četrtni, prid. od sam. *četrť*, je po našem gradivu prvi zapisal Japelj 1800.¹⁷ Besedo imata sicer že Kastelec-Vorenc, vendar v pomenu vrstilnega števnikar: *quartanus 'zhetertni v'verfti'*. Ali gre za tiskarsko napako?

V prvem prevodu (1784, 1786), katero je Japelj podpisal skupaj z B. Kumerdejem, je rabljena zloženka *zhveteri-oblastnik* 'eden od štirih oblastnikov', kar je pač kalk za Vierfürst.

Kalkirani slovenski števniki prevedki *tetrah* so dvoji: (a) (iz)vrstilni: *četrťi* -, *četrťni* -, *četrťnik*; po izpadu prvega samoglasnika in disimilaciji: štirti-, iz njega prekmurska izpeljanka *štrťak*; (b) ločilni oz. skupinski: *čveter* < *četver-* analogno po peter, šester (Ramovš 1924 : 154). Tudi ostali slovanski jeziki, kot je bilo navedeno zgoraj, poznajo vrstilni ali/in ločilni tip. Pomensko enostavnejši, jasnejši in sistemsko pravilnejši je pravzaprav drugi, saj ima tudi skupnostni pomen: *čveteri-oblastnik/čveteroknez* : 'eden od (skupine) štirih oblastnikov/knezov', vendar se v slovenskih svetopisemskih prevodih ni močneje uveljavil.

Izpeljanko *šerták* je prvi zapisal Küzmics 1771. S *četrťnikom*, ki ima za podstavo Japljevega *četrťnega oblastnika*, mu je tipološko sledil Remec 1871, kar je ostalo v t. i. Chráskovem prevodu vse do danes. Od katoliških prevodov sta *četrťnika* sprejela Slavič 1917 in Zidanšek 1918, pred njima pa že Krek 1903.. Izpeljanko z obrazilom *-ak* je prvi uslovaril Vodnik 1798–1819: poleg Japljevega *zhetertnega oblastnika* navaja namreč tudi Küzmičevega pisno pokranjčenega *šertáka* in glasovno pokranjčenega *zhetertáka*, Cigale 1860 je *čertaku* dodal še *čertinca*. Že Pleteršnik 1894–1895 ni sprejel od navedenih štirih izrazov nobenega: *čertáka* sicer ima, vendar samo v treh drugih pomenih. Četrťnika navaja tudi Dokler 1915.

¹⁷ Pleteršnik 1894 navaja V. Vodnika, katerega slovar je nastajal med 1798 in 1819.

Zloženko *zhvetérobľaftnik*, ki zastopa vmesno besedotvorno stopnjo, navaja – pri *Vierfürstu* – Murko 1833.

Pleteršnik 1895 navaja za *oblastnika* kot vir Dalmatina, za *deželskega oblastnika* pa Schönlebna 1672. Prva sta *oblastnika* uslovarila Kastelec-Vorenc 1680–1710, in sicer pri sedmih latinskih izrazih (prim. Stabej 1997), povezanih s cerkveno, državno ali mestno upravo pa tudi z vladarstvom. Glede na *tetrarha* nedvomno preširoki pomenski obseg *oblastnika* potrjujejo tudi poznejši slovarji. Gutsman 1789 ga npr. navaja kar pri 10 nemških iztočnicah (prim. Karničar 1999), za katere ima Cigale 1860 poleg ustreznice *oblastnik* še sedem drugih slovenskih sopomenk, pri iztočnici *Herrscher*, ki je Gutsman sicer ne enači z *oblastnikom*, pa Cigale navede še štiri, med njimi tudi *vladarja* in *vladavca*.

Trubar je grš. *τετραάρχης*, lat *tetrarcha* v Mt 15,1 leta 1555 prevedel s parafrazo *zhetertiga deila kral*, leta 1557 pa je navedeno parafrazo nadomestil s prevzetim *tetrarha*. Isto tujko je uporabil tudi v Lk 3,1.19; 9,7 in v Apd 13,1. S *tetrarhom* je seveda odstopil od skupnega (kolektivnega) prevajalnega načela, po katerem »mi ne fmo /.../ lepih, glatkih, viffokih, kunftnih, nouih oli nefnanih beffed iskali, Temuzh te gmainske Crainske preprofte beffede« (Trubar 1555 : A 3). V precepu med ljudsko razumljivostjo, ki bi jo Nida-Taber 1969 imenovala dinamična ekvivalenca, in izrazno točnostjo oz. formalno ekvivalenco se je odločil za najvišjo stopnjo slednje: obdržal je izvorni izraz..

V kakšnem odnosu je Trubarjev prevedek *tetrarha* s P. P. Vergerijem 1555, ki je zagovarjal »vocabula elegantiora, quae ab omnibus Sclauis ubique intelligantur«¹⁸ (Kausler-Schott 1875 : 110)? Zahtevo glede elegantnosti vsekakor izpolnjuje , saj sodi med »lepe, gladke, visoke, kunštne, nove ali neznane besede«, katere je Trubar 1555 načelno sicer zavračal, zahtevo glede razumljivosti vsem Slovanom pa tetrarh izpolnjuje, če Slovane omejimo na izobražene Slovane. Vsekakor Trubar s tetrarhom ni upošteval načela splošne razumljivosti, ampak zvestobo izvorniku. Za Trubarjem sta šla tudi Dalmata – Konzul 1562 in 1563, ki sta uporabila prevedek *tetrarha*.¹⁹

V 33 pregledanih slovenskih prevodih Mt, Lk in Apd je uporabljenih 15 različnih prevedkov, od katerih jih 9: *četrtega dela kralj*, *vjuda čez četri del*, *četrti firšt*, *četrtni oblastnik*, *četrtnik*, *čveteri-oblastnik*, *čvetereknez*, *štrtak*, *štrto-oblastnik* tako ali drugače vsebuje številniško sestavino, torej tisti del pomenske podstave, ki je v svetopisemskih besedilih razpomenjen. Zato v 70 % slovenskih prevodov *tetrarh* ni primerno preveden oz. podomačen. Načelno najprimernejši so prevedki, ki tematizirajo vladarsko sestavino. Tak je bil predvsem *ladavec*, katerega pa je tudi M. Küzmič zapisal samo enkrat. Ostali vladarski naslovi: *kralj*, *vjuda*, *firšt* (vsi trije v zvezah), *knez* in *čvetereknez*, ki se pojavijo vsak v po 1 prevodu, so analogni oz. aktualizirani pomenski približki za *tetrarh*. V splošno vrsto hierarhično najvišjih,

¹⁸ »elegantnejše besede, razumljive prav vsem Slovanom«.

¹⁹ Rječnik 1962, zv. 75, navaja *tetrarha* pri Glaviniću 1628.

vendar pomensko zelo širokih naslovov sodita *glavar* (v 5 prevodih) in *poglavar* (delno v 1 prevodu), toda ne eno ne drugo ni dobro, saj izraza ne spadata med vladarske naslove. Dva od vladarskih naslovov (*vjuda* in *firšt*) je – v (para)frazni zvezi – uporabil Kastelec 1680, ki sicer ni uskladal vseh petih prevedenih mest, *čveterokneza* pa je zapisal Remec 1870. V splošnejšo družbeno-funkcijsko skupino, v kateri je hierarhičnost že močno relativizirana oz. znižana, sodi *oblastnik*, ki pa se nikoli ne uporablja sam: v 8 prevodih nastopa v besedni zvezi, v 2 pa kot sestavina zloženke. Pomensko absolutno točen je samo *tetrarha*, »prevzetek« iz latinščine, oz. oblikoslovno poslovenjeni *tetrarh*, ki nastopa v 5 prevodih ter v 1 priredbi.

Trubarjev *tetrarha* iz leta 1557 je primerljiv z najmočnejšo smerjo modernih evropskih prevodov, saj temelji na načelu formalne ekvivalence. Obe našedobni ustreznici, tako katoliški *četrtni oblastnik* kot protestantski *četrtnik* sta za sodobni standardni prevod neprimerni, ker *tetrarha* ponižujeta oz. vladarsko praznita. V Trubarjevem času bi bil od dinamičnih ekvivalentov verjetno najboljši (deshelški) *firht* oz. *viuda*, v našem času pa *vladar*, seveda s potrebno opombo.

Navedenke

ALASIA da S., G., 1607, *Slovar italijansko-slovenski, druga slovensko-italijanska in slovenska besedila*, Videm 1607, faksimile, Ljubljana, Devin – Nabrežina, Trst 1979.

Apd 1997 v: Sveto pismo 1997.

APOSTEL, B., 1760, *Dictionarium Germanico-Slavonicum I...I*, Pre Bernardo Marburgensis, rkp. Inv. št. 23/56 v NUK, tudi listkovni izpisi J. Stabeja s slovenskimi iztočnicami, v Sekciji za zgodovino slovenskega jezika Inštituta za slovenski jezik F. Ramovša ZRC SAZU.

Bibbia 1991, *La Bibbia*, nuovissime versione dai testi originali, III, Nuovo testamento, Milano.

Bibbia 1997, *La Bibbia*, traduzione interconfessionale in lingua corrente, Torino, Roma.

Biblia 1982, *Biblia*, Liptovský Mikuláš.

Biblia 1990, *Biblia*, Warszawa.

Biblija 1995, *Biblija sireč knjige na sveščeno pisane na vethija i novija zavet*, Sofija.

Biblija 1996, *Biblija*, Moskva.

Biblija 1997, *Biblija*, knigi svjaščennogo pisanija vethogo i novogo zaveta na cerkovnoslavjanskom jazyke, Moskva.

BOHORIČ, A., 1584, *Arcticae horulae succisivae = Zimske urice proste*, reprint s prevodom in študijo J. Toporišiča, Maribor 1987.

BRADAČ, F., 1929, *Slovar tujk*, Ljubljana.

BURIAN, V., 1929–1930, Po stopách češtví a české knihy v starším slovinském písmenství, *Slavia* 8, 54–75.

- CHRÁSKA, A., 1914, *Novi zakon Gospoda in Zveličarja našega Jezusa Kristusa*, (redigiral A. Chráska ob pomoči A. Mikuša idr.), na Dunaju.
- CIGALE, M., 1860, *Deutsch-slovenisches Wörterbuch*, I., II., Laibach.
- Concordance 1982, *Cocordance de la Bible de Jérusalem*, Paris, Turnhout.
- Concordantiae 1977, *Novae concordantiae Bibliorum Sacrorum IUXTA Vulgatam Versionem critice*, editam quas digessit Bonifatius Fischer, Stuttgart- Bad Cannstatt.
- Contemporary Version 1995, *The Holy Bible*, Contemporary English Version, New York.
- ČANDIK, J., 1612, *EVANGELIA INV LYSTVVI*, (prevedel J. Čandik ob sodelovanu G. Malija in T. Hrena), Nemfški Gradez.
- DAJNKO, P., 1817, *Evangeliumi na vse nedéle ino fvetke fkos leto*, viindal Peter Dainko, v'Radgoni.
- DALMATA-KONZUL 1562, *PRVI DEL NOVOGA TESTAMENTA /.../, v /.../ hrvacki jazik po ANTONU Dalmatinu i STIPANU Istrianu /.../ stlmačen, VTUBINGI.*
- 1563, *PRVI DÉL NOVOGA TEŠTAMENTA /.../, V HRVATSKI JAZIK PO ANTONU DALMATINU I STIPANU ISTRIJANU STLMAČENI I SCIRULČSKIMI SLOVI ŠTAMPANI, VTUBINGI.*
- DALMATIN, J., 1584, *BIBLIA, TV IE, VSE SVETV PISMV /.../*, Slovenski tolmažena fкуси IVRIA DALMATINA, Wittenberg, faksimile Ljubljana 1968.
- DOKLER, A., 1915, *Grško-slovenski slovar*, Ljubljana.
- DUDA-FUČAK, *Novi zavjet i Psalmi*, Novi zavjet preveli B. Duda i J. Fučak, Zagreb.
- Einheitsübersetzung 1991, *Die Bibel*, Einheitsübersetzung, herausgegeben von Günter Stemberger und Mirjam Prager, Stuttgart.
- Ekumenska 1974, *Sveto pismo stare in nove zaveze*, Ekumenska izdaja, Ljubljana.
- Ekumenický 1993, *Bible*, český ekumenický překlad, Praha.
- Enciclopedia 1937, *Enciclopedia italiana di scienze, lettere ed arti*, knjiga 33, Roma.
- Encyclopedia 1971, *Encyclopedia Judaica*, knjiga 8 (Herod), knjiga 15 (tetrarch), Jerusalem.
- GLONAR, J., 1936, *Slovar slovenskega jezika*, Ljubljana.
- GOLLMAYER, A., 1834, *SVÉTO PISMO NOVE SAVESE, PERVI DÉL, SVÉTI EVANGÉLII*, (prevedel A. Gollmayer), V' Ljubljani.
- GRIMM, J. in W., 1951, *Deutsches Wörterbuch*, Zwölfter Band, II. Abteilung, bearbeitet von Rudolf Meiszner, Leipzig.
- Good News 1992, *Good News Bible*, Second Edition.
- Gute Nachricht 1997, *Gute Nachricht Bibel*, revidierte Fassung 1997 der »Bibel in heutigem Deutsch«, durchgesehener Nachdruck, Stuttgart, Göttingen.
- GUTSMAN, O., 1780, *Evangelia inu branje*, (uredil O. Gutsman), v' Zelouzi.
- 1789, *Deutsch-windisches Wörterbuch*, Klagenfurt.
- HABJAN, V., 1975, *Trotamora*, Ljubljana.
- HIPOLIT, N., 1711, *DICTIONARIVM TRILINGVE /.../*, calamo et opera Hippolyti Rudolphwertensis, Labaci, rkp. 182 v NUK, tudi listkovni izpisi s slovensko

- iztočnico J. Stabeja v Sekciji za zgodovino slovenskega jezika Inštituta za slovenski jezik F. Ramovša ZRC SAZU.
- JANEŽIČ, A., 1851, *Popólni ročni slovár slovénskega in némškega jezika, Slovénsko-nemški del, U Celovcu.*
- JAPELJ, J., 1800, *SVETU PISMU NOVIGA TESTAMENTA*, pars prima, (druga izdaja, prevedla J. Japelj in B. Kumerdej, pregledal J. Japelj), Labaci.
- 1804, *SVETU PISMU NOVIGA TESTAMENTA*, pars secunda, (druga izdaja, prevedla J. Japelj in B. Kumerdej, pregledali J. Zupan idr.), Labaci.
- JAPELJ-KUMERDEJ, 1784–1786, *SVETU PISMU NOVIGA TESTAMENTA*, in Slavo-Carniolicum idioma translata per Georgium Japel et Blasium Kumerdey, Labaci.
- JERE, F., idr., 1925, *Sveto pismo novega zakona*, prvi del, Evangeliji in Apostolska dela, prevedli F. Jere, G. Pečjak in A. Snoj.
- JOŽEF, F., 1993, *Des Flavius Josephus Jüdische Altertümer*, übersetzt von Heinrich Clementz, 11. Auflage, Wiesbaden.
- Jubilejni 1984, *Sveto pismo Nove zaveze*, Jubilejni prevod ob štiristoletnici Dalmatinove Biblije, Ljubljana.
- JURIČIČ, J., 1578, *POSTILLA /.../*, II., III., vpravi Slouenki Iesik prepifana (od J. Juričiča).
- KARADŽIĆ, V. S., 1995, *Sveto pismo*, novo izdanje, Novi zavjet preveo V. S. Karadžić, Beograd.
- KARNIČAR, L., 1999, *Deutsch-windisches Wörterbuch /.../ von Oswald Gutschmann, Klagenfurt 1789*, Auf Slowenisch-Deutsch umgekehrt und bearbeitet von Ludwig Karničar, Graz.
- Kartoteka 1945–1991, Kartoteka za Slovar slovenskega knjižnega jezika, zbrana od 1945 do 1991, hranjena na Inštitutu za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU, Ljubljana.
- KASTELEC, M., 1680, *CATOLISKV POPISSOVANĖ SVETIGA PISMA NOVIGA TESTAMENTA*, popissan od Matthia Cas'telza, rkp. 578 v NUK.
- KASTELEC-VORENC 1680–1710 gl. Stabej 1997.
- KAUSLER, E.-SCHOTT, Th., 1875, *Briefwechsel zwischen Christoph, Herzog von Württemberg, und Petrus Paulus Vergerius*, Stuttgart.
- King James 1992, *The Holy Bible*, Standard King James Version, Cambridge.
- Književnost 1996, *Slovenska književnost*, ur. J. Kos idr., Ljubljana.
- KREK, J. E., 1903, *Zgodbe Svetega pisma*, II. del, Zgodbe Novega zakona, v Celovcu.
- KRELJ, S., 1567, *POSTILLA SLOVENSKA /.../ PERVI SIMSKI DEL*, (prevedel S. Krelj). RATISBONAE.
- KÜZMIČ, M., 1780, *Sveti evangeliomi /.../* na sztári szlovenfzki jezik po Küzmic Miklósi obrnyeni, V-Soproni.
- KÜZMIČ, Š., 1771, *Nouvi zákon ali testamentom /.../*, na sztári szlovenszki jezik obrnyeni po Stevan Küzmiczi, v Halli Saxonskoj.
- 1848, *Nóvi zákon ali Testamentom /.../* na sztári szlovenszki jezik obrnyeni po Küzmicz Stevani, V Kőszegi.
- LÄGREID, A., 1967, *Hieronymus Megiser, Slovenisch-deutsch-lateinisches*

- Wörterbuch /.../ 1592, Bearbeitet von A. Läg Reid = Hieronim Megiser, *Slovensko-nemško-latinski slovar /.../ 1592*, Priredila A. Läg Reid, Wiesbaden. Leksikon 1984, A. Grabner-Haider; J. Krašovec idr., *Biblični Ieksikon*, Celje.
- LEWIS, Ch. T., 1987, *A Latin Dictionary*, Oxford.
- LOCH, V., 1858, *Lexicon Graeco-Latinum in libros Novi Testamenti*, Ratisbonae.
- LUEGS, S., 1913, *Biblische Realkonkordanz*, revidiert und verbessert von B. Mairhofer, sechste Auflage, Regensburg.
- LUTER, M., 1545, *Biblia*, Wittenberg, München 1974.
--1985, *Die Bibel* nach der Übersetzung Martin Luthers, Stuttgart
- LXX, *Septuaginta /.../*, edidit Alfred Rahlfs, Stuttgart 1936.
- MEGISER, H., 1592 gl. Läg Reid 1967.
--1603 gl. Staběj 1977.
- MERK, A., 1964, *Novum Testamentum Graece et Latine*, edidit A. Merk, emendatus C. M. Martini, Romae.
- MIKHAILOV, N., 1998, *Frühslowenische Sprachdenkmäler*, Die handschriftliche Periode der slowenischen Sprache (XIV. Jh. bis 1550), Amsterdam, Atlanta.
- MIKLOŠIČ, F., 1886, *Etymologisches Wörterbuch der slavischen Sprachen*, von F. Miklosich, Wien.
- MODER, J., 1977, *Evangeliji in Apostolska dela*, priredil s sodelavci Janko Moder, Celovec.
- Mt 1545 v: Luter 1545.
Mt 1555 v: Trubar 1555.
Mt 1557 v: Trubar 1557.
Mt 1582 v: Trubar 1582.
Mt 1584 v: Dalmatin 1584.
Mt 1964 v: Merk 1964.
Mt 1997 v: Standardni 1997.
- MURKO, A. J., 1833, *Deutsch-Slovenisches und Slovenisch-Deutsches HANDWÖRTERBUCH = Slovénsko-Némšhki in Némšhko-Slovénski ROZHNI BESÉDNIK*, Grätz = Grádez.
- New Interpretation 1996, *The NIV Study Bible*, New Interpretation Version, London, Sydney, Auckland.
- New Revised 1990, *The Holy Bible*, New Revised Standard Version, Nashville.
- New World 1984, *New World Translation of the Holy Scriptures*, Revised, Brooklyn, New York.
- NEZNANI 1634/1640 v: Raič 1887.
- NIDA, E. A.-TABER, Ch. R., 1969, *The Theory and Practice of Translation*, reprint, Leiden 1982.
- Novy zapavet 1991, *Novy zapavet i Psal'my*. (Brus.)
Novy testament 1991, *Nowy testament*, Warszawa.
- NZ 1873, *Novi zakon Gospoda in Zveličarja našega Jezusa Kristusa*, I. del, na Dunaji.
- PAGLOVEC, M., 1741, *Evangelia inu branje*, (uredil M. Paglovec), str. 10 in 174, Lublana.
- PAULY 1979, *Der Kleine Pauly*, Lexikon der Antike, bearbeitet von K. Ziegler, W. Sontheimer und H. Gärtner, Band 5, München.

- JEZIKOSLOVNI ZAPISKI 6 • 2000
- Pismo 1970, *Pismo sväté Nového zákona*, Bratislava.
- PLETERŠNIK, M., 1894, 1895, *Slovensko-nemški slovar*, I., II., Ljubljana.
- POHLIN, M., 1772, *Branja inu Evangeliumi*, (uredil M. Pohlin), v Lublani.
- 1781, *TU MALU BESEDISHE TREH JESIKOV I...I*, Laibach, faksimile, München 1972.
- RAIČ, A., 1887, Stapleton, *Jahresbericht der Staats-Ober-Realschule in Laibach für das Schuljahr 1887*, 5–49.
- RAMOVŠ, F., 1924, *Historična gramatika slovenskega jezika, II. Konzonantizem*, V Ljubljani.
- RAVNIKAR, M., 1816, *SGODBE SVETIGA PISMA SA MLADE LJUDÍ*, Drugi dél, preftavil Matevsh Ravnikar, v Ljubljani.
- Regifter 1584, *Regifter Nekatérih beféd*, Dalmatin 1584.
- REMEC, F., 1870, *Evangelj po sv. Matevžu*, (prevedel F. Remec), na Dunaji.
- 1871, *Dejanja sv. Aposteljnov*, (prevedel F. Remec), na Dunaji.
- Revised Version 1966, *The Holy Bible*, Revised Standard Version, London.
- RICCIOTTI, J., 1960, *Jezusovo življenje*, Celovec.
- Rječnik 1962, *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, knjiga 75, Zagreb.
- ROHÁČEK, J., 1993, *Svätá biblia*, preložil Jozef Roháček, revidované vydanie.
- RUPČIĆ, Lj., 1994, *Sveto pismo*, Novi zavjet, preveo Lj. Rupčić, Sarajevo.
- SAKRAUSKY, O., 1989, *Primus Truber*, Deutsche Vorrreden zum slowenischen und kroatischen Reformationswerk, Wien.
- Santa Biblia 1992, *Santa Biblia »Dios habla hoy«*, Edicion interconfesional, La Biblia en versión popular, Texto revision, Madrid.
- SCHÖNLEBEN, J. L., 1672, *EVANGELIA INV LYSTVVI*, in *Idiomate Slavonico per Joannem Ludovicum Schönleben collata, revisa et explicata*, str. 10, Nemfški Gradez.
- SLAVIČ, A., 1917, *Nedeljski in prazniški Evangeliji z razlago in opomini*, V Mariboru.
- Slovar 1970, 1975, 1985, 1991, *Slovar slovenskega knjižnega jezika*, prva, druga, četrta, peta knjiga, Ljubljana.
- SNOJ, M., 1997, *Slovenski etimološki slovar*, Ljubljana.
- STABEJ, J., 1977, *Hieronymus Megiser Thesaurus Polyglottus I...I*, izpisal in uredil J. Staběj, Ljubljana.
- 1997, *Slovensko-latinski slovar po: Matija Kastelec-Gregor Vorenc, Dictionarium Latino-Carniolicum, 1680-1710*, Ljubljana.
- Standardni 1997, *Sveto pismo Stare in Nove zaveze*, Slovenski standardni prevod, druga, pregledana izdaja, Ljubljana.
- Sveto pismo 1991, *Sveto pismo*, vtoro izdanie, Skopje.
- Sveto pismo 1977, *Sveto pismo Starega in Novega zakona*, Beograd.
- Svjate pis'mo 1994, *Svjate pis'mo starogo ta novogo zavitu*. (Ukr.)
- TOB 1994, *Traduction oecuménique de la Bible*, nouvelle édition revue, Paris.
- TOPORIŠIČ, J., 1987 v: Bohorič 1584.
- TRUBAR, P., 1555, *TA EVANGELI SVETIGA MATEVSHA*, (prevedel P. Trubar, Tübingen), reprint, Ljubljana 1993.

- 1557, *TA PERVI DEIL TIGA NOVIGA TESTAMENTA /.../*, Skufi Primosha Truberia preobernen, TVBINGÆ.
 --1582, *TA CELI NOVI TESTAMENT /.../*, druguzh pregledan skufi Primofa Truberia Crainza Raftzhizheria, VTIBINGI.
 --1595, *HISHNA POSTILLA /.../*, tolmazhena skusi PRIMOSHA TRVBERIA KRAINZA.
 VERGERIJ, P. P., 1555 gl. Kausler-Schott 1875.
 VILHAR, A., 1937, *Evangelij po Luku*, prevel A. Vilhar, Beograd.
 VODNIK, V., 1798-1819, *Slovenski besednjak*, rkp. 437 v NUK, listkovni izpisi J. Stabeja s slovensko iztočnico, v Sekciji za zgodovino slovenskega jezika Inštituta za slovenski jezik F. Ramovša ZRC SAZU.
 VOLC, J., idr., 1856, *Sveto pismo stare in nove zaveze*, peti zvezek, (prevedli J. Volc idr.), Ljubljana.
 Vulgata gl. Concordantiae 1977.
 WALDE, A., 1910, *Lateinisches etymologisches Wörterbuch*, zweite, umgearbeitete Auflage, Heidelberg.
 WEBSTER 1953, *Webster's New World Dictionary of the American Language*, College Edition, Cleveland, New York.
 WIESTHALER, F., 1923, *Latinsko-slovenski slovar*, Ljubljana.
 WINER, G. B., 1847, *Biblisches Realwörterbuch*, Leipzig.
 ZIDANŠEK, J., 1918, *Novi zakon*, prvi del, Sv. Evangeliji in Dejanje apostolov, Priredil J. Zidanšek, v Mariboru.

Kratice in krajšave

ang.	angleško
Apd	Apostolska dela
bolg.	bolgarsko
brus.	belorusko
csla.	cerkvenoslovansko
češ.	češko
fr.	francosko
germ.	germansko
gr.	grško
hrv.	hrvaško
ievr.	indoevropsko
it.	italijansko
lat.	latinsko
Lk	Evangelij po Luku
LXX	Septuaginta
mak.	makedonsko
Mr	Evangelij po Marku
Mt	Evangelij po Mateju
nem.	nemško

NUK	Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana
pgerm.	pragermansko
polj.	poljsko
prekm.	prekmursko
psla.	praslovensko
rus.	rusko
sla.	slovensko
slš.	slovaško
srb.	srbsko
stcsl.	starocerkvenoslovensko
stvn.	starovisokonemško
špan.	špansko
ukr.	ukrajinsko
ZRC SAZU	Znanstvenoraziskovalni center Slovenske akademije znanosti in umetnosti

Slovenian Expressions for the Biblical tetrarch *Summary*

In 1555 Trubar translated the Greek τετραάρχηζ and Latin tetracha in Mt 14:1 as zhetrtiga deila kral, but in 1557 he translated this and Lk 3:1,19, Lk 9:7 and Acts 13:1 as Tetrarha. Probably he realized that the first translation was not accurate enough and with the second translation he abandoned his principle of using ordinary, simple words which every simple Slovenian could understand easily. With this exception he moved in the direction of Vergerio's demand to use "vocalia elegantiora".

There were 13 semantically variant equivalents used for the original tetrarhēs in 33 collated Slovenian translations (1555–1997). The majority of translations (9) include a loan translation of the numeral component, i.e. in phrases (a) with a postmodifier: vjuda zhes zheterti dejl (0 equivalents + 1 co-equivalent), zhetertiga deila kral (1 + 0), (b) with a premodifier: četrtni oblastnik (9 + 1), zheterti Firft (0 + 1), in compounds: četveroknez (1 + 0), fhterto-oblaftnik (1 + 0), zhetveri-oblaftnik (1 + 0), and in derivatives: četrtnik (5 + 1), Strták (2 + 0). The non-numerical component of these equivalents is a ruler's or general hierarchical title. Even 4 semantically variant equivalents refer to a ruler: knés (1 + 0), ládavecz (0 + 1), tetrarha (2 + 0)/tetrarh (3 + 1), or to a general hierarchical title: glavav (4 + 1)/ poglavav (0 + 1).

29 collated modern translations in 16 European languages use 11 semantically variant translations and show three typical features. (1) Only in the Slavic Orthodox translations the compounds with a numerical component 'a person who is governing a quarter' (5 + 1) or 'ruler of a quarter' (0 + 2) occur. (2) The use of 'tetrarch' (10 + 5)

is predominant in other languages. (3) Four languages also use the verb 'to rule' as a translation equivalent.

Četrtni oblastnik is the most frequent present and past Slovenian equivalent but does not occur at all in other contemporary non-Orthodox translations (with the exception of one Slovakian translation). The majority of foreign languages do not provide translations with verbs and neither does the Slovenian language. A peculiarity of Slovenian are the derivatives with numerical component (četrtnik, štrtak).

The only semantic equivalent for a standard translation is tetrah (tetrarch), but the most suitable translation for a modernized (abridged) translation would be vladar (ruler).

Fonološki opis govora kraja Lom pod Storžičem (SLA 204)

Jožica Škofic

IZVLEČEK: Fonološki opis govora kraja Lom¹ (Slovenski lingvistični atlas, točka št. 204) je predstavitev fonološke ravnine gorenjskega lomskega/lomenskega govora (gre za fonetični prikaz fonemov). V prvem delu je predstavljen inventar fonemov (samoglasnikov in soglasnikov) in prozodemov, sledi predstavitev distribucije/razporeditve fonemov in njihovih položajnih različic/alofonov ter prozodemov, v tretjem delu je prikazan izvor fonemov in prozodemov.

ABSTRACT: The phonological description of the local speech in Lom pod Storžičem (SLA 204) brings the presentation of the phonological level of this Gorenjsko speech (i.e. the phonetical presentation of the phonemes). The first part presents an inventory of phonemes (vowels and consonants) and prosodemes, the second part shows the distribution of phonemes, allophones and prosodemes, and the third part discusses the origin of phonemes and prosodic features.

1 INVENTAR

1.1 Samoglasniki

1.1.1 Dolgi naglašeni samoglasniki

i: *u:*

e: *o:*

a:

¹ Fonološki opis je nastal na osnovi zapisa govora kraja Lom po vprašalnici za SLA, ki ga je zapisal Tone Pretnar leta 1967 in je shranjen v gradivu Dialektološke sekcije Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU.

1.1.2 Kratki naglašeni samoglasniki

<i>u</i>		
<i>e</i>	<i>o</i>	
	<i>ə</i>	
	<i>a</i>	

1.1.3 Kratki nenaglašeni samoglasniki

1.1.3.1 Prednaglasni samoglasniki

<i>i</i>		<i>u</i>
<i>ɛ</i>		<i>ø</i>
	<i>e</i>	
		<i>ə</i>
		<i>a</i>

1.1.3.2 Ponaglasni samoglasniki

<i>u</i>		
<i>e</i>	<i>o</i>	
	<i>ə</i>	
	<i>a</i>	

1.1.3.3 Izglasni samoglasniki

<i>i</i>		<i>u</i>
<i>e</i>	<i>o</i>	
	<i>ə</i>	
	<i>a</i>	

1.2 *Soglasniki*

1.2.1 Zvočniki

<i>v/ʋ</i>			<i>m</i>
	<i>l</i>	<i>r</i>	<i>n</i>
<i>j</i>			

1.2.2 Nezvočniki

<i>p</i>	<i>b</i>	<i>f</i>	
<i>t</i>	<i>d</i>		
<i>c</i>		<i>s</i>	<i>z</i>
<i>č</i>		<i>š</i>	<i>ž</i>
<i>k</i>	<i>g</i>	<i>x</i>	

1.3 Naglas

- 1.3.1 Naglas ni vezan na določeno mesto v besedah – naglasno mesto je svobodno.
- 1.3.2 Govor pozna kvantitetno opozicijo (dolge naglašene, kratke naglašene in kratke nenaglašene zloge).
- 1.3.3 Govor pozna tonemsko opozicijo na dolgih zlogih: rastoči naglas (akut) in padajoči naglas (cirkumfleks).
- 1.3.4 Na kratkih naglašanih zlogih je naglas le jakostni.
- 1.3.5 Akut je vedno dolg, včasih se zaradi redukcije akcent skrajša in postane padajoč/jakostni (*má:t* – *mat* ‘mati’).
- 1.3.6 Terciarnega premika naglasa ni (*okò:* ‘oko’, *mēsò:*).
- 1.3.7 Inventar prozodemov torej zajema tri naglase (*Ů:*, *Ů̂:*, *Ů*) in nenaglašeno kračino (*V*).

2 DISTRIBUCIJA

2.1 Samoglasniki

- 2.1.1 Dolgi naglašeni samoglasniki
 - 2.1.1.1 Dolgi naglašeni samoglasniki so mogoči v katerem koli besednem zlogu.
 - 2.1.1.2 Samoglasniki /o:/, /ô:/, /u:/ večinoma niso mogoči v vzglasju – pred njimi je protetični /v/ (*vò:gle* ‘ogljje’, *vó:kən* ‘okno’, *vú:sta* ‘usta’).
 - 2.1.1.3 Samoglasnika /e:/, /o:/ se govorita le v (izvorno) predzadnjih besednih zlogih (*žé:na*, *nó:ga*).
 - 2.1.1.4 Pred istozložnim /ʉ/ ima /o:/ alofon /ô:/ (*spò:ʉt* ‘spoved’) – enako velja tudi za kratki /o/ pred /ʉ/.
- 2.1.2 Kratki naglašeni samoglasniki
 - 2.1.2.1 Ti so mogoči le v zadnjih ali edinih besednih zlogih.
 - 2.1.2.1.1 Kratki naglašeni /ə/ + /ɪ/ je mogoč v edinem ali zadnjem besednem zlogu (*‘pərst*, *‘tərt*), v del. -l nekaterih glagolov (npr. *‘dəru*, *c’vəru*, *u’məru*, *žəru*) in v nekaterih samostalnikih pa tudi v nezadnjem zlogu (npr. *‘bəru*, *čəru*).
 - 2.1.2.2 Govor nima kratkega naglašenege /i/.
 - 2.1.2.3 V položaju pred istozložnim /j/ se /a/ ne pojavlja – namesto njega govorijo [e], ki je alofon fonema /e/ (*‘dej* ‘daj’ – vel., 2. os. ed.).
- 2.1.3 Kratki nenaglašeni samoglasniki
 - 2.1.3.1 Govor ima v prednaglasnem položaju sedem samoglasnikov, dva od njih (/e/, /o/) sta posledica oženja v prednaglasnem položaju (torej še /i/, /e/, /a/, /u/, /ə/) – v tem položaju /o/ ni mogoč, v ponaglasnem položaju jih ima pet (/u/, /e/, /o/, /ə/, /a/ – ni /i/), v izglasnem pa šest samoglasnikov (/i/, /u/, /e/, /o/, /ə/, /a/).
 - 2.1.3.2 Samoglasniki /o/, /ô/, /u/ večinoma niso mogoči v vzglasju – pred njimi je protetični /v/.

- J E Z I K O S L O V N I Z A P I S K I 6 • 2000
- 2.1.3.3 V položaju pred istozložnim /j/ se /a/ ne pojavlja – namesto njega govorijo /e/ oz. [e] (*lè:tej, stó:pej*).
- 2.1.3.4 V prednaglasnem položaju ni /o/, namesto njega je tu /o/ ali /ul/ (*zòbè; bò'gòt, òtró:k/utró:k*).
- 2.1.3.4 V prednaglasnem položaju ni /e/, namesto njega je tu /e/ (*plèní:ca, bèsè:da*).
- 2.2 *Soglasniki*
- 2.2.1 *Zvočniki*
- 2.2.1.1 Zvočnik // ni mogoč pred zadnjimi samoglasniki – govor pozna švapanje (*žbú:va* 'čebula', *vá:s* 'las').
- 2.2.1.2 Zvočnik /v/ se pred srednjimi samoglasniki govori [v], pred soglasniki in v izglasju pa [u] (*čvó:uk* 'človek', *ta prá:u* 'pravi', *vò:u* 'vol', *krá:u* 'krav' – R mn. ž. sp., *urá:t* 'vrat').
- 2.2.1.3 V skupini *črě, žrěje* /t/ navadno izpadel (*ž'bəl* 'žebelj', *ž'be* 'žrebe', *žé:bac* 'žrebec', *čé:vəl* 'čevelj', *čé:da* 'čreda', *čvò:* 'črevo', *čpl:na* 'črepinja', *čé:su* 'čreslo').
- 2.2.1.4 V zaimkih za drugo osebo in povratnosvojilnih zaimkih se /v/ (morda po analogiji z zaimki za 1. osebo) ne govori (*tó:i'ga* 'tvojega', *só:i'ga* 'svojega').
- 2.2.1.5 Znano je analogno menjavanje med // in /v/ (*gvalè:* 'glave', *cé:rkle* 'cerkve', *mərtlè:* 'mrtve').
- 2.2.1.6 V vseh položajih – tudi pred samoglasniki se govori /j/ (*jé:tka, já:buk, vò:i'ənce, žlà:if*).
- 2.2.2 *Nezvočniki*
- 2.2.2.1 V izglasju so možni le nezveneči nezvočniki – zveneči nezvočniki imajo tam svoje nezveneče pare (*mò:š* 'mož', *stò:rt* 'strd', *mè:t* 'med', *žélé:s* 'železo', *zi:t* 'zid', *xrí:p* 'hrib').
- 2.2.2.1.1 Soglasnik /b/ in navadno tudi /p/ se ne pojavljata v izglasju, na njunem mestu je /f/ (*rò:f* 'rob', *gòvò:f* 'golob', *jé:rof* 'jerob, skrbnik', *na strò:f* /*na strò:p* 'na stropu', *òtrò:f* 'otrobi').
- 2.2.2.1.2 /g/ se ne pojavlja v izglasju, na njegovem mestu je /x/ (*drò:x* 'drog', *krò:x* 'krog', *rò:x* 'rog', *bò:x* 'bog').
- 2.2.2.1.3 V predlogih (in predponah) *od, pred, pod, med* je možen le nezveneči pripornik /x/ (*òx vasi:* 'od vasi', *prəx nočjò:* 'pred nočjo', *prəx* 'pərsəm' 'pred prsmi', *pox strè:šno* 'podstrešna', *òx kò:t* 'od kod', *poxp'vat* 'podplat', *uxprè:t* 'odpreti', *pox mi:zo* 'pod mizo', *pox li:po* 'pod lipo') pred zvenečimi nezvočniki pa zveneči pripornik [ɣ] (*mey zòbmí:*, *poy gorò:* 'pod goro', *mey d'arumə* 'med drvmi', *prey dnè:m* 'pred dnev', *oy dò:ma* 'od doma', *oy dé:leč* 'od daleč', *oy bli:s* 'od blizu').
- 2.2.2.2 Po zvenečnosti se nezvočniki prilagajajo sledečemu nezvočniku – asimilacija po zvenečnosti (*gné:ist* 'gnezdo', *səž'ga* 'suhega', *us'xot* 'vzhod').

- 2.2.2.2.1 Pred zvenečimi nezvočniki (npr. /g/) ima izglasni /x/ alofon [ɣ] (*sně:γ gre* 'sneg gre').
- 2.2.2.2.2 Pred zvenečimi nezvočniki ima /č/ alofon [ʃ] (*žbú:va* 'čebula', *tá:žga* 'takega', *žbě:va* 'čebela').
- 2.2.2.2.3 /d/ in /t/ se pred /k/ ne pojavljata, pač pa sta asimilirana v /x/ (*svax'ka* 'sladka', *rě:xka* 'redka', *pó:xku* 'podkev', *rě:xku* 'redkev', *sí:roxka* 'sirotka').
- 2.2.2.2.4 /d/ se pred /p/ navadno ne pojavlja, na njegovem mestu je /x/ (*poxp'uat* 'podplat').
- 2.2.2.2.5 /k/ se pred /p/ navadno ne pojavlja, na njegovem mestu je /x/ (*xpù:jem* 'kupujem').
- 2.2.2.2.6 Soglasnika /b/ in /p/ se ne govorita pred /k/ – na njunem mestu je /f/ (*rò:fkat* 'robkati, ružiti', *pò:fkar* 'žepni nož').
- 2.2.2.2.7 Soglasnika /b/ in /p/ se navadno ne govorita pred /c/ – na njunem mestu je /f/ (*xvā:fca* 'hlapca').
- 2.2.2.2.8 Soglasnika /b/ in /p/ se navadno ne govorita pred /t/ – na njunem mestu je /x/ (*oxtě:sat* 'obtesati').
- 2.2.2.4 Pred sprednjimi samoglasniki se /k/, /g/, /x/ navadno ne pojavljajo – govor pozna sekundarno palatalizacijo velarov/mehčanje mehkonebnikov.
- 2.2.2.5 V sklopu /zdr/ se /d/ navadno ne pojavlja (*z'rou/ zd'rou* 'zdrav').
- 2.2.2.6 V sklopu /dn/ se /d/ navadno ne pojavlja (*dopò:une* 'dopoldne', *opò:une* 'opoldne').
- 2.2.2.7 V sklopu /td/ se je /t/ asimiliral z /d/ v en glas (*pě:deset* 'petdeset', *šě:deset* 'šestdeset').

2.3 Naglas

- 2.3.1 Dolgi naglašeni samoglasniki so možni v vseh besednih zlogih.
- 2.3.2 Kratki naglašeni samoglasniki (razen *ə*) so možni le v zadnjih ali edinih besednih zlogih.
- 2.3.3 Nenaglašeni dolgi samoglasnikov govor ne pozna.
- 2.3.4 Možne so zložene in sestavljene besede z več naglasi.
- 2.3.5 Govor ima dolgi (*mlě:t, plě:t, začě:t, zapě:t, klěčá:t, mešá:t, pelá:t, xo'də̃t*) in kratki nedoločnik (*'nest, p'lest, klé:čat, mě:šat, pé:lat, xó:də̃t*).
- 2.3.6 Glagoli na *-niti -nem* so v sedanjiku pogosto končniško naglašeni (*usax'ne, pəx'ne*).

3 IZVOR

3.1 Samoglasniki

3.1.1 Dolgi naglašeni samoglasniki

- i:* ← *i:* (*zí:ma, sví:na, lí:st*)
 ← staroakutirani *iv* nezadnjem besednem zlogu (*lí:pa, rí:ba, xí:ša*)

- ← včasih *ě*: (*xrí:na* – R ed., *s xrí:nám* – O ed. ‘hren’)
- ← izjemoma *vě*- (*í:vərca* ‘veverica’)
- u*:
 - ← *u*: (*vú:č* ‘luč’, *vú:šəm* ‘luščim’, *vú:bje* ‘lubje’)
 - ← staroakutirani *u* v nezadnjem besednem zlogu (*kú:pa*, *krú:xa* – R ed.)
 - ← včasih *lu*: (*gù:x* ‘gluh’)
- ę*:
 - ← *ę*: (*pě:t*, *pě:tək*, *imě:*, *pě:t* ‘ped’, *vě:žem*, *plě:šem*, *prě:dem*, *glě:dám*, *zě:be*, *spě:t*, *pě:st*)
 - ← staroakutirani *ę* v nezadnjem besednem zlogu (*dě:tela*, *pəklě:kənt*)
 - ← kratki *ę*, ki se je podaljšal (*zě:t*)
 - ← *ě*: (*mlě:k*, *zvě:zda*, *svě:ča*)
 - ← staroakutirani *ě* v nezadnjem besednem zlogu (*brě:za*, *cě:sta*, *nevě:sta*)
 - ← dolgi cirkumfektirani *e*: (*lě:t* ‘led’, *pě:č*, *mě:t* ‘med’)
 - ← novoakutirani *e* v nezadnjem besednem zlogu (*zě:le*, *žě:nška*, *žě:nən*)
- o*:
 - ← *o*: (*drō:x*, *krō:x*, *mō:š*)
 - ← staroakutirani *o* v nezadnjem besednem zlogu (*dō:ga*, *kō:ča*, *tō:ča*, *gō:ba*)
 - ← dolgi cirkumfektirani *o*: (*nō:č*, *mō:č*, *rō:x*, *bō:x*)
 - ← novoakutirani *o* v nezadnjem besednem zlogu (*vō:la*, *xō:ja*, *nō:ša*)
 - ← včasih stalnodolgi *ŋ*: (*dō:bem* ‘dolbem’) – toda tudi *vō:uk* ‘volk’
 - ← staroakutirani *ŋ* v nezadnjem besednem zlogu (*vō:na*/*vō:ūna* ‘volna’)
 - ← včasih kratki naglašeni *ŋ* – lahko skupaj z *u* (*pō:ux*/*pō:x* ‘polh’, *pō:uxən* ‘poln’, *pō:uš* ‘polž’)
 - ← *uo* ← *lo*:, *lō*: (*pō:t* ‘plot’, *klō:plkō:p* ‘klop’, *xō:t* ‘hlod’)
 - ← izjemoma *u* pred *r* (*dəxō:r* ‘dihur’)
- e*:
 - ← *e*, ki je prišel pod naglas po premiku naglasa s končnega kratkega naglašenege zloga (*žě:na*, *tě:ta*, *čě:u*, *ně:sem*)
 - ← včasih *ę*, ki je prišel pod naglas po poznem premiku naglasa s končnega kratkega naglašenege zloga (*grě:da*, *pě:ta*, *mě:xka*, *tě:ška*, *klě:čou*)
 - ← *ě*, ki je prišel pod naglas po poznem premiku naglasa s končnega kratkega naglašenege zloga (*vě:ža*, *žrě:u*/*žě:u*, *urě:me*)
- o*:
 - ← *o*, ki je prišel pod naglas po premiku naglasa s končnega kratkega naglašenege zloga (*kó:tu*, *kó:za*, *vó:sa*)
 - ← *o*: v posameznih primerih (*mó:tən*, *ró:ka*)
 - ← včasih *uo*: ← *lo*: (*gó:dat* ‘glodati’)
 - ← včasih *o*:, ki je prišel pod naglas po poznem premiku naglasa s končnega kratkega naglašenege zloga (*mó:ščə* ‘moški’, *só:set*)
 - ← redko *a*: pred *u* (*mrō:ūla* ‘mravlja’)
 - ← redko kratki naglašeni *ŋ* – lahko skupaj z *u* (*bó:xa*/*bó:uxa*)

‘bolha’)

- a:* ← *a:* (*grá:t, prá:x, krá:l, trá:va*)
 ← staroakutirani *a* v nezadnjem besednem zlogu (*krá:va, brá:ta* – R ed.)
 ← *ə:* (*dá:n, vā:s, mā:x, vā:š* ‘laž’, *vā:n* ‘lan’, *čā:st*)
 ← novoakutirani *ə* v nezadnjem besednem zlogu (*má:ša, sá:ne, pá:si* ‘pasji’, *vā:ščə* ‘vaški’)

3.1.2 Kratki naglašeni samoglasniki

- u* ← kratki naglašeni *-ě* v del. -l (*žvu* ‘živel’, *m’lu* ‘mlel’)
 ← kratki naglašeni *-il* v del. -l (*pəx’nu* ‘pahnil’)
 ← kratki naglašeni *-əl* v del. -l (*cvə’du* ‘cvetel’, *šū* ‘šel’)
 ← izjemoma kratki naglašeni *-lo* v sam. sr. sp. po onemitvi izglasnega nenaglašenege *-o* (maskulinizacija nevter) in pomiku naglasa na zadnji zlog (*gə’ru* ‘grlo’)
- e* ← kratki naglašeni *e* v zadnjem ali edinem besednem zlogu – novoakutirani *e* (*k’met, ž’re, ’nest, p’lest*)
 ← kratki naglašeni *ɛ* v zadnjem ali edinem besednem zlogu (*ž’be* ‘žrebe’)
 ← kratki naglašeni *a* v zadnjem ali edinem besednem zlogu v položaju pred istozložnim /i/ (*’dɛj* ‘daj’ – 2. os. ed. vel.)
- o* ← kratki naglašeni *o* v zadnjem ali edinem besednem zlogu – novoakutirani *o* (*’pot, š’kof, ’koš, ’kon, d’no*)
 ← kratki naglašeni *ɔ* v zadnjem ali edinem besednem zlogu (*stə’zo, məg’wo* – T ed., *st’rok*)
 ← kratki naglašeni *u* (preko *ə*) v izglasju prid. v D, M ed. (*t’mo* ‘temu’)
 ← kratki naglašeni *a* pred istozložnim *u* v zadnjem ali edinem besednem zlogu (*’prou, z’rou* ‘zdrav’, *p’lou* ‘plav’, *r’jou* ‘rjav’)
- a* ← kratki naglašeni *a* v zadnjem ali edinem besednem zlogu (*’brat, ’gat, ’fant, ’nas*)
 ← izglasni kratki naglašeni *a* (*š’va* ‘šla’)
 ← staroakutirani *a* v nezadnjem besednem zlogu (*’mat* ‘mati’)
 ← stalno dolgi *a* – po skrajšanju (*x’rast*)
 ← kratkonaglašeni *o* pred *m* v končnici *-om* (O ed. sam. m. sp.) (*s p’sam* ‘s psom’)
- ə* ← kratki naglašeni *ə* v zadnjem ali edinem besednem zlogu (*’pəs, ’təš, ’vəs, ’bət* ‘bet/bat’)
 ← včasih kratki naglašeni *ě* v zadnjem ali edinem besednem zlogu (*šəm* ‘sem’)
 ← kratki naglašeni *i* v zadnjem ali edinem zaprtem besednem zlogu (*’nət, ’təč, ’məš, ’nəč, ’sət, mət’ləč*),
 ← izglasni kratki naglašeni *i* v D, M ed. sam. ž. sp. (*po stə’zə, ’nə* ‘nji, njej’) in v vel. za 2. os. ed. (*ž’və* ‘živi’)
 ← kratkonaglašeni *u* v zadnjem ali edinem zaprtem besednem zlogu (*’krəx, ’kəp, u’kəp, g’rənt*)

- ← izglasni kratki naglašeni *u* v D, M ed. sam. m., sr. sp. (*p'sə, na űra'tə*)
- ← kratkonaglašeni *ě* v zadnjem ali edinem besednem zlogu (*x'rən*)
- ← *ʃ* skupaj z *r* (*p'ərst 'prst', 'tərt 'trd'*)
- ← skupina soglasnik + /r/ pred // (v del. -l, m. sp. ed.) ali pred premorom skupaj z /r/ (*d'əru 'drl', c'vəru 'cvrl', u'məru 'umrl', 'žəru 'žrl'; zd'bər 'steber'*)

3.1.3 Nenaglašeni samoglasniki

3.1.3.1 Prednaglasni samoglasniki

- i* ← *i* (*cvili:va, pisà:va, zidá:r, sirò:ta*)
- u* ← *u* (*pluvá:t 'pljuvati', klučá:vəncə, čudá:k*)
- ← pogosto *o* (*kolé:n/kulé:n, kubí:va 'kobila', kurí:t, putí:ca, kumá:r*) – prednaglasno ukanje se opušča
- ← *uo/-uo-* ← *lo/-lo-* (*ubá:na 'lobanja', kubá:sa 'klobasa'*)
- e* ← *ě* (*lěví:ca, plění:ca, řěsní:ca*)
- ← *e* (*zelé:n, vešě:va, besě:da, telé:ta, želé:s, nevé:sta, neḅò:*)
- ← *e* (*pesti: 'pesti', mešò:/mesò: 'meso'*)
- ← izjemoma *o* za *r* (*prečě:sja/pərcě:sja 'procesija'*)
- o* ← *o* (*okò: 'oko', gòlò:p 'golob', o'trok, kolé:n, polé:n*)
- ← *o* (*zòḅě:-* I mn.)
- ← *-uo-* ← *-lo-* (*kòḅú:k 'klobuk', go'bok 'globok', čové:šk 'človeški'*)
- ← izjemoma nenaglašeni *-av-* (*mroľí:še/mroľí:še 'mrvljíšče'*)
- e* ← izjemoma *i* pred *r* (*šerok*)
- a* ← *a* (*kazá:uč 'kazalec', bradáví:ca*)
- ← redko *e* (*na bò:m* – v nikalnicah, *an'ga 'enega' ...*)
- ← redko *o* (*damù: 'domov', govári:t 'govoriti'*) – disimilatorično prednaglasno akanje
- ə* ← *ə* (*məg'wa 'megla', pə'ku 'pekel'*)
- ← *i* (*təší:, šerok*)
- ← *u* (*stədə:nc, səšət, dəšət*)
- ← *ě* (*təstò:*)
- ← prednaglasni *ʃ* pred soglasnikom skupaj z *r* (*ə+r*) (*pərsti:-* R ed. ž. sp.)
- ← po onemitvi nenaglašeni samoglasnikov ob zvočniku (*əlsi:ca 'lisisca', só:nčəncə 'sončnica', ərs'je 'resje'*).

3.1.3.2 Ponaglasni samoglasniki v zaprtem zlogu

- u* ← *ʃ* (*já:buk 'jabolko'*)
- ← *-ov-* (*gvá:žuna 'glaževina'*)
- ← *-əl-* (*vó:sunek 'oselnik'*), *-əl-* ← *-li-* (*məzucuca 'mrzlica'*)
- e* ← *e* (*né:sem, e* (*pá:meť*), *ě* (*só:set*)
- ← *i* v priponi *-nik* (*vò:jtərnek 'lojtrnik', tí:lnək 'tilnik'*)
- ← *a* pred istozložnim *i* (*dé:vej 'delaj' – 2. os. ed., vel.*)
- o* ← *o* (*lá:kota, q* (*žé:vot 'želod'*)
- ← včasih *a* pred *v* (*bradáví:ca 'bradavica'*)

- ← *a* pred istozložnim *u* v del. -l (*dě:vou* 'delal' – 3. os. m. sp., del. -l)
- a* ← *a* (*žā:gat* 'žagati', *dě:vat* 'delati')
- ← včasih *o* (*za vó:knam* – O ed. m., sr. sp., *u Kó:var* 'v Kovor')
- ə* ← *ə* (*xlě:bəc*, *pě:sək*, *pě:tək*, *pò:pək*)
- ← *i* (*prě:šəč* 'prašič', *jě:zək* 'jezik', *žě:nən* 'ženin'), v sam. in prid. b. v končnicah -*ix* (M mn.), -*im* (D mn.) (*x pərsəm*, *u pərsəx*), glag. pripona -*i*-v sed., 1., 2. os. ed. (*xò:dəm*, *grā:bəm*)
- ← *u* (*trě:bəx*, *kó:žəx*)
- ← *ě* (*ví:dəť*)
- ← *o* v O ed. sam m. sp. – če ne gre za izenačenje z množino (npr. *s fá:ntəm* 's fantom', *s kò:nəm* 's konjem'), v D mn., dv. sam. sr. in m. sp. v končnici -*om* (*x telě:təm* 'k teletom')

3.1.3.3 Izglasni samoglasniki

- i* ← včasih -*ji* (*bò:ži g'rof* 'božji grob')
- u* ← -*ʃ* (*vò:gu* 'vogel', *kó:tu* 'kotel', *ká:šu* 'kašelj'; *dəru*, *c'vəru*, *u'məru*, *žəru*, *bəru* – deležnik na -l za *r*)
- ← -*əv* (*plí:tu*, *pó:xku*, *cé:rku*, *brě:sku*, *brí:tu*)
- ← včasih -*vo* (*kvá:du* 'kladivo')
- ← -*lo* (*gə:ru* 'grlo', *žná:bu* 'žnablo, ustnica')
- ← -*ěl* v del. -l (*vó:tu* 'hotel', *vě:du* 'vedel')
- ← -*il* v del. -l (*uzí:gnu* 'vzdignil')
- ← izjemoma -*elj* (*pərijā:tu* 'prijatelj')
- e* ← *e* (*pò:le*, *mò:rje*, *né:se*)
- ← *ę* (*té:le*, *mí:ze* – R ed./I mn. ž. sp.; *fá:nte* – T mn. m. sp.)
- o* ← *q* (*lí:po*, *mí:zo* – T ed. ž. sp.; *pod mī:zo*, *li:po* – O ed. ž. sp.)
- a* ← *a* (*já:goda*, *glá:va*, *xrú:ška*, *krá:va*, *sò:ra* – I ed. ž. sp.)
- ə* ← *u* (*vó:knə*, *u kó:tlə* – D, M ed. m, sr. sp.)
- ← *i* (*kó:tlə* 'kotli' – I mn. sam. m. sp.; za *urá:tmə* 'za vratmi/vrati' – O mn. sam. sr. sp.; *ta dō:brə* 'ta dobri' – D ed. ž. sp.)

3.2 Soglasniki

Soglasniki so nastali iz ustreznih soglasnikov v izhodiščnem splošnoslovenskem sistemu. Razen tega:

3.2.1 Zvočniki

- v* ← *w* pred sprednjimi in zadnjimi samoglasniki (*ví:n* 'vino', *vó:la* 'volja')
- ← kot proteza pred *o*, *ə*, *u* v vzglasju (*vó:kən* 'okno', *vó:sa* 'osa', *vò:rɡle* 'orgle', *vó:gən* 'ogenj', *vú:izda* 'uzda', *vogní:še* 'ognišče', *vó:uca* 'ovca')
- ← *l* pred zadnjimi samoglasniki – švapanje (*và:s* 'las', *xvá:če* 'hlače', *ská:va* 'skala', *vó:nc* 'lonec', *gvá:va* 'glava', *vú:č* 'luč', *vú:šəm* 'luščim', *svá:ma* 'slama', *gvá:žuna* 'glaževina, steklo', *žé:vot* 'želod')

- u* ← izglasni / v del. -l, m. sp. ed. (*dě:vou* 'delal', *dā:u* 'dal'); v samostalnikih srednjega spola po onemitvi nenaglašenege -o (*čé:u* 'čelo', *šf:u* 'šilo', *kadí:u* 'kadilo')
- ← *w* v izglasju in pred soglasniki (*čvó:uk* 'človek', *ta prá:u* 'pravi', *zapò:ut* 'zapoved', *uše:nca* 'gosenica', *u'sok* 'visok')
- ← *p* pred *š* (*ušení:ca* 'pšenica')
- ← nenaglašeni *bø-* v naslonskih oblikah prih. glagola *biti sem* (*u* 'bo', *umo* 'bomo', *uš* 'boš', *uta* 'bosta' ...)
- ← *f*: skupaj z *o*: (*vó:uk* 'volk')
- ← kratki naglašeni *f* skupaj z *o*: (*pò:ux* 'polh', *pò:uxən* 'poln')
- l* ← *lʹlj* (*nasti:la* 'stelja', *pò:le* 'polje', *uò:gfe* 'ogljje', *klú:ka* 'kljuka', *krá:l* 'kralj', *zé:mlla* 'zemlja', *klú:č* 'ključ', *vó:la* 'volja', *zé:le* 'zelje')
- ← včasih kot vrinjeni -l- v skupini -vje- (*gərmò:le* 'grmovje')
- ← po analogični menjavi med *l* in *v* (*gvalè:* 'glave', *cé:rkle* 'cerkve', *mərtlè:* 'mrtve')
- n* ← *nʹnj* (*vó:gən* 'ogenj', *sví:na* 'svinja', *lù:kna* 'luknja', *ní:va* 'njiva', *ká:mne/kam'ne* 'kamenje', *zná:mne* 'znamenje', *cú:na* 'cunja', *kró:šna* 'krošnja', *kó:na* 'konja' – R ed.)
- j* ← včasih kot prehodni /j/ pred sičniki in šumniki (*vú:izda* 'uzda', *pá:jsxa* 'pazduha', *pvá:jš* 'plašč', *gné:jšt* 'гнездо', *gojst* 'gozd')
- ← *g* pred sprednjimi samoglasniki – narečna palat. velarov (*nojè:* 'noge', *drú:iga* 'drugega', *na nó:j* 'na nogi')
- ← včasih kot proteza pred sprednjimi samoglasniki (*jí:šem* 'iščem')
- r* ← *r* skupaj s *ə* (*gò:ru*)
- 3.2.2 Nezvočniki
- b* ← izjemoma *p* (*xvá:bəc* 'hlapec')
- f* ← *b/p* v izglasju (*zò:f* 'zob', *pog'reflpog'rep* 'pogreb', *g'rofl* *g'rop* 'grob', *otrò:f* 'otrobi', *govò:f* 'golob', *íé:rof* 'jerob, skrbnik') – toda tudi: *na nē:p* 'na nebu'
- ← *b/p* pred *c* (*xvá:fca* 'hlapca' – R ed. m. sp.)
- ← *b/p* pred *k* (*rò:fkāt* 'robkati, ružiti', *pò:fkār* 'nož popkar, pipec')
- ← redko *x* pred *c* (*vò:fcət* 'ohcet, svatba')
- c* ← *k* – 2. praslovansko mehčanje mehkonobnikov (*na ró:c* 'na roki', *na pòtò:c* 'na potoku')
- č* ← *k* pred sprednjimi samoglasniki – narečno mehčanje mehkonobnikov (*ulí:če ročè:* 'velike roke', *či:sva* 'kisla', *či:klal* *či:kva* 'kikla, krilo', *ščí:ra* 'sekira', *prá:zənc* 'prazniki', *tá:žga* 'takega')
- ← *kj* pred sprednjimi samoglasniki (*čé:/čé:j* 'kje')
- š* ← *šč* (*na təš* 'na tešč', *vogní:še* 'ognišče', *gò:ša* 'gošča', *klé:še* 'klešče', *kú:šar* 'kuščar', *jí:šem* 'iščem', *šep/ščep* 'šcep', *pišá:u* 'piščal', *tú:ršca* 'turščica, koruza')
- ← *x* pred sprednjimi samoglasniki – narečno mehčanje mehko-

- nebnikov (*mú:še* 'muhe', *oré:š* 'orehi', *məšé:r* 'mehur', *pí:ršə* 'pirhi')
- ž ← *g* pred sprednjimi samoglasniki – narečno mehčanje mehko-
nebnikov (*šté:nže* 'štenge')
- k* ← včasih *tj* (*ta tré:k* 'tretji', *kele* 'tjale')
- g* ← redko kot proteza pred *u* v vzglasju (*gù:ni* 'oni, tisti')
- x* ← *t* ← *d* pred *k* (*svax'ka* 'sladka', *ré:xka* 'redka', *ré:xku* 'redkev',
pó:xku 'podkev', *poxxkò:vət* 'podkovati', *sí:roxka* 'sirotka')
- ← *p* ← *b* pred *t* (*oxté:sat* 'obtesati')
- ← *k* pred *p* (*xpù:jem/kəpù:jem* 'kupujem')
- ← izglasni *-g* (*bré:x*, *krò:x*, *drò:x*, *snè:x*)
- ← leksikalizirano iz *k* pred *r* (*xrá:ste* 'kraste, garje')

Zveneči nezvočniki so nastali tudi iz nezvenečih, nezveneči nezvočniki pa iz zvenečih po asimilaciji na sledeče nezvočnike.

3.3 Naglas

- 3.3.1 Naglasno mesto v besedi je kot v izhodiščnem sistemu, le s to razliko, da sta naglašena refleksa za *e* in *o*, ki sta bila prej pred naglašeni kratkimi zadnjimi zlogi: *sé:stra*, *kó:sa*.
- 3.3.2 Kvantiteta je kot v izhodiščnem sistemu z naslednjimi razlikami:
- 3.3.2.1 Dolgi so samoglasniki, ki so bili kratko naglašeni (akutirani) v nezadnjih besednih zlogih (*krá:va*).
- 3.3.2.2 Dolgi so samoglasniki po mladem umiku naglasa s končnega kratkega zloga na prednaglasna *e* in *o* (*sé:stra*, *kó:sa*).
- 3.3.3 Tonematika je kot v izhodiščnem sistemu z naslednjimi razlikami:
- Ÿ: ← po podaljšavi starega akuta v nezadnjem besednem zlogu (*krá:va*)
- ← po podaljšavi novega akuta v nezadnjem besednem zlogu (*kó:ža*)
- ← po mladem umiku naglasa s kratkega končnega zloga na prednaglasna *e* in *o* (*sé:stra*, *gó:ra*)
- Ÿ: ← stalno dolgi cirkumfleks (*li:st*)
- ˘V ← naglašeni samoglasnik v zadnjem ali edinem besednem zlogu – novi kratki akut v prvotno zadnjem ali edinem besednem zlogu (*kon*, *məš*)
- V ← nenaglašeni samoglasnik (*žélé:s*)
- ← ˘V po umiku naglasa s končnega kratkega naglašene samoglasnika (*sé:stra*)

4 IZGUBA GLASOV

4.1 Samoglasniki

- i* – v prednaglasnih zlogih (*švá:ŋka* 'šivanka', *ʒ'gan* 'cigan', *təŋjè:*

- ‘trije’, *pšanc* ‘piščanec’, *pərjã:tu* ‘prijatelj’, *uʃok* ‘visok’, *əls:ca* ‘lisica’, *snõ:u* ‘sinovi’)
- v ponaglasnih zaprtih zlogih (*prí:dga* ‘pridiga’, *preçè:sja* ‘procesija’; v priponah *-ica* (*uʃè:nca* ‘gosenica’, *vó:špce* ‘ošpice’, *tú:ršca* ‘koruza’, *pá:lca* ‘palica’, *ví:lce* ‘vilice’), *-ina* (*gvá:žuna* ‘glaževina, steklo’, *pá:ična* ‘pajčina’), *-nik* (*prá:zənc* ‘prazniki’, *tí:ləŋk* ‘tilnik’, *kú:rəŋk* ‘kurnik’), *-ika* (*ijé:tka* ‘jetika’), v prid. končnici za O mn. *-imi* (*z uʃó:čmə* ‘z visokimi’), v glag. priponi *-i-* v sed. mn. in dv. vseh oseb (*umá:tva* ‘mlativa’, *vi:tte* ‘vidite’))
 - v izglasju v končnicah I mn. nekaterih sam. m. sp. (*kó:n* ‘konji’), v I mn. sam. 2. žen. skl. (*mí:š* ‘miši’), v I dv. nekaterih sam. sr. sp. (*telè:t* ‘teleti’), v prid. b. v I ed. m. sp. (*ta ní:sk* ‘nizki’, *kərstən* ‘krstni’, *nəbè:šk* ‘nebeški’) in v I mn. m. sp. (*mó:i* ‘moji’), v D, M ed. sam., prid. ž. sp. (*na ró:c* ‘na roki’, *na mí:s* ‘na mizi’, *mé:n* ‘meni’), v O mn. sam. ž. sp. (*z žlí:cam* ‘z žlicami’), v nedoločniku (*nosi:t noʃəʔ*), v glag. priponi *-i-* v 3. os. ed. sed. (*xó:t* ‘hodi’)
- u*
- v prednaglasnih zlogih (*tʌe* ‘tule’, *tli:va* ‘tulila’)
 - v ponaglasnih zlogih (*pã:jsxa* ‘pazduha’, *vó:snek* ← *vó:sunek* ‘oselnik’)
 - v izglasju (*tʌet* ‘le-tu’, *blí:s* ‘blizu’; v končnicah D, M ed. sam. m., sr. sp. (*pər brã:t* ‘pri bratu’, *po temé:n* ‘po temenu’, *x telè:t* ‘h teletu’, *po mé:st* ‘po mestu’))
- ě*
- v prednaglasnih zlogih (*snõ:* ‘seno’, *əlpõ:* ‘lepo’, *čpí:na* ‘črepinja’, *zdé:t* ‘sedeti’, *əlsè:n* ‘lesen’, *zdi:t* ‘cediti’, *əlnó:ba* ‘lenoba’, *əlsní:ka* ‘lesnika’, *ó:rx* ‘oreh’; v prid. končnicah *-ěga* (*səžga* ‘suhega’) in *-ěmu* (*anʔmo* ‘enemu’))
 - v ponaglasnih zlogih (*vó:rx* ‘oreh’; v prid. končnicah *-ěga* (*uʃó:žga* ‘visokega’, *mó:iġa* ‘mojega’) in *-ěmu* (*uʃó:čmo* ‘visokemu’, *mó:iġmo* ‘mojemu’), v glag. priponi *-ě-* v mn., dv. sed. (*vó:čva* ‘hočeva’, *iʔmo* ‘jemo’) in v del. -l v mn., dv. m. sp. ter ed., mn. ž. sp. (*ví:dva* ‘videla’, *vó:tlə* ‘hoteli’))
- e*
- redko v prednaglasnih zlogih (*əltí:* ‘leti’ – 3. os. ed. sed.)
- o*
- v prednaglasnih zlogih (*uvi:t uʋət* ‘loviti’)
 - v izglasju v I ed. sr. sp. – maskulinizacija nevter (*čé:u* ‘čelo’, *sté:gən* ‘stegno’, *kolé:n* ‘koleno’, *ví:n* ‘vino’)
- q*
- v prednaglasnih zlogih (*zbó:ta* ‘sobota’)
- a*
- v prednaglasnih zlogih (*sni:* ‘sani’)
- ə*
- v prednaglasnih zlogih (*zdʔər* ‘steber’, *žʔər* ‘čeber’, *žbè:va* ‘čebela’, *sʔmən* ‘semenj’)
 - v ponaglasnih zlogih (*dó:ns* ‘danes’; v priponi *-əc* za zvočnikom (*vó:nc* ‘lonec’, *pã:uʃc* ‘palec’, *kó:nc* ‘konec’) – za nezvočnikom polglasnik ostane (*xlè:bəc* ‘hlebec’); v priponi *-ək* (*tó:rk* ‘torek’)).

- 4.2 Soglasniki
O izgubi soglasnikov glej točke 2.2 in 3.2.
Ob tem še:
- 4.2.1 *zju-* > *zu-* (*zú:trej* 'zjutraj')
- 4.2.2 V sklopu *-rg-* se je /g/ včasih reduciriral (*perí:še* 'prgišče').
- 4.2.3 V sklopu *pt-* se je /p/ včasih reduciriral (*təč* 'ptič', *tí:č* 'ptiči').
- 4.2.4 Pomožni glagol *bom, bova, bomo* se kot naslonka večinoma govori *m, wa, mo*, v 2. in 3. os. ed., mn. in dv. tega glagola pa se *bō* obrusi v *ū* (*ū* 'bo', *uš* 'boš', *ūjo* 'bojo' ...).
- 4.2.5 V sklopu *-ro-* lahko izpade /r/ (*kompí:r* 'krompir').
- 4.2.6 V sklopu *-dv-* lahko izpade /v/ (*lédí:ce* 'ledvice').
- 4.2.7 V sklopu *-črč-, -žrč-* je /r/ praviloma izpadel (*žé:bəc* 'žrebec', *ž'be* 'žrebe'; *čé:va* 'čreva', *čvō:* 'črevo').
- 4.2.8 V sklopu *-px-* (← *-bx-*) lahko izpade /p/ (*ūxají:ū* 'obhajil').
- 4.2.9 V sklopu *zdr-* lahko izpade /d/ (*z'roulzd'rou* 'zdrav').
- 4.2.10 Izjemoma je sklop *adv-* > *uf-* (*ū'fentl* 'advent').

5 RAZLIČNO

- 5.1 Metateza *m-ū* > *ū-m* (*ūma'təč* 'mlatič', *ta ūmā:t* 'ta mlad').
- 5.2 Disimilacija *r-t* > *r-k* (*gá:rkəl*).
- 5.3 Disimilacija *z-z* > *r-z* (*fə'ržəu* 'fižol').

Literatura

- LOGAR, T., Izhodiščni splošnoslovenski fonološki sistem, *Fonološki opisi srpskohrvatskih/hrvatskosrpskih, slovenačkih i makedonskih govora, obuhvačenih opšteslovenskim lingvističkim atlasom*, Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, Sarajevo 1981, str. 29–33.
- SMOLE, V., Fonološki opis govora vasi Šentrupert (SLA 262), *Jezikoslovni zapiski 4*, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU, Ljubljana 1998, str. 73–88.
- ŠKOFIC, J., Fonološki opis govora Kroke (SLA 202), *Jezikoslovni zapiski 3*, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU, Ljubljana 1997, str. 175–189.
- ŠKOFIC, J., Fonološki opis govora Zgornje Gorje (SLA 198), *Jezikoslovni zapiski 5*, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU, Ljubljana 1999, str. 183–195.

Phonological Description of the Local Speech in Lom pod Storžičem

Summary

The article presents the Gorenjsko speech in Lom pod Storžičem.

The speech has a monophthongal vowel system, quantitative opposition (long stressed, short stressed and short unstressed vowels), the long vowels have tonemic opposition (the stress on short vowels is dynamic, the unstressed vowels are always short). The long stressed vowels can occur in any syllable, the short ones occur mostly in the last or the only syllable, the exceptions being the -l participle of some verbs (e.g. 'dǎru, c'vǎru, u'mǎru, 'žǎru) and some nouns (e.g. 'bǎru, 'čǎru). The short stressed and also the unstressed vowels are subject to strong reduction (especially /i/, as well as /ě/ and /u/). Typical of this speech is also the narrowing of /e/ (bešǎ:da) and /o/ (bǎ'gǎt) in the position before the stress. Before the back vowels in the word-initial position (vǎ:kǎn) the prothetic /v/ developed.

The consonant system is equal to that of standard Slovenian with the exception of the distribution. The sonorant /l/ does not occur before the back vowels – because the »šva«-assimilation is typical of this speech (žǎbú:va). The sonorant /v/ is pronounced both before the back and the front vowels; it is pronounced as /ǘ/ in the word-final position and before consonants. The sonorants /l'/lj and n'/nj have lost their palatal character (pǎ:le 'polje', klú:ka 'kljuka', krá:l 'kralj', zé:mǎla 'zemlja', vǎ:gǎn 'ogenj', sví:na 'svinja', ní:va 'njiva', zná:mne 'znamenje'). Usually, /r/ is no longer present in the former -črě- and -žrě- groups (žǎ:bǎc 'žrebec', ž'be 'žrebe', čǎ:va 'čreva', čvǎ: 'črevo'). Typical of this speech are also the dialectal palatalization of the velars /k/, /g/, /x/ before the front vowels (čì:sva 'kisla', na nó:ǐ 'na nogi', štǎ:nže 'štenge, stopnice', ǎrǎ:š 'orehi') and the remains of the 2nd Proto-Slavic palatalization of the velars (na ró:c 'na roki', na pǎtǎ:c 'na potoku'). The consonant group šč changed into š (vǎgní:še 'ognjišče', gǎ:ša 'gošča'). The voiceless stops, affricates and fricatives assimilate to the following consonant. In the word-final position only voiceless stops, affricates and fricatives are pronounced. Another typical feature can be observed in the word-final position where the stops change into spirants, i.e. -g > -x (snǎ:x 'sneg'), -b > -f (zǎ:f 'zob'). Stops also turn into spirants in the middle of a word, i.e. b/p > f before c (xvǎ:fca 'hlapca' – D sg. m.), before k (rǎ:fkat 'robkati, ružiti', pǎ.fkar 'nož popkar, pipec'). Rare are the changes x > f before c (vǎ:f,cǎt 'ohcet'), d/t > x before k (svax'ka 'sladka', rǎ:xka 'redka', sí:roxka 'sirotka'), b/p > x before t (oxtǎ:sat 'obtesati'). Various changes of consonants (assimilations, dissimilations, differentiations, methatheses and consonant reductions) occur frequently.

Fonološki opis govora v Radencih

Mihaela Koletnik

IZVLEČEK: Radenci danes niso več točka v mreži za SLA. Kraj, ki je bil v Ramovševi mreži oštevilčen s številkami 279, 290 in 304 (Benedik 1999: 109), je ob preureditvi mreže izpadel. Ker je raziskava slovenskogoriškega narečja¹ (Koletnik 1999: 1–433) pokazala, da so Radenci še zadnja vzhodna točka, kjer se govori slovenskogoriško narečje oz. njegovo vzhodno podnarečje (v sosednjih Petanjcih se govori prekmursko, na Kapelskem Vrhu in v Hrastju Moti pa prleško narečje), sem glasoslovje tega govora predstavila v obliki fonološkega opisa.

ABSTRACT: Radenci is no longer a point in the SLA net. In Ramovš's net it carried the numbers 279, 290 and 304 (Benedik 1999: 109), but was left out as the net was rearranged. The analysis of the Slovenske gorice dialect (Koletnik 1999: 1–433) showed that Radenci is the easternmost point where the Slovenske gorice dialect, i.e. its eastern sub-dialect is spoken (in the neighbouring Petanjci the Prekmurje dialect is spoken, and in Kapelski Vrh and Hrastje Mota the Prlekija dialect). These are the reasons for presentation of the phonology of this local speech in the form of a phonological description.

0 UVOD

Radenci (2215 prebivalcev), ki so bili prvič omenjeni leta 1436 z imenom *Radein* (Blaznik 1988: 387), so razpotegnjeno mestno naselje in pomembno turistično središče. Kraj je kot zdravilišče zaslovel leta 1834, ko je zdravnik Karl Henn tu našel več zdravilnih vrelcev, uradno pa so ga odprli leta 1882. Večina prebivalcev živi od turizma in mineralne vode. Pravih kmetov je malo. Kmetijstvu dajeta pglavitne dohodke vzreja goveda za zakol in prodaja mleka. Osnovna šola v Radencih je od leta 1930, župnija pa šele od leta 1977; kapelica v zdraviliškem parku je iz leta 1852, cerkev pa iz leta 1987. Do tega leta so ljudje hodili k bogoslužju na Kapelo.

¹ Slovenskogoriško narečje je na Logar-Riglerjevi Karti slovenskih narečij tradicionalno poimenovano kot goričansko narečje. Spremembo imena sem predlagala v BREGANT 1995, str. 218, delitev na zahodno in vzhodno podnarečje pa v KOLETNIK 1999, str. 370.

- 1.3.4 Iz povedanega sledi, da inventar prozodemov vsebuje dva naglasa ('V;, 'V) in nenaglašeno kračino (V).

2 DISTRIBUCIJA

2.1 SAMOGLASNIKI

2.1.1 Dolgi samoglasniki

2.1.1.1 Dolgi samoglasniki nastopajo le pod naglasom.

2.1.1.2 /o:/ je razmeroma redek samoglasnik. Pojavlja se v prevzetih in knjižnih besedah ter imenih: *'fò:lgan; e'no:jna; S'lò:mšek*.

2.1.1.3 V skupinah *umi; ubi*: se namesto /i:/ pojavlja [u:]: *'mu:jtj, 'mu:jen* 'umiti', *'bu:jtj, 'bu:jen* 'ubiti'.

2.1.1.4 /ü:/ v vzglasju ne nastopa; dobi protetični v: *'vü:jec, 'vü:ra, 'vü:š*.

2.1.1.5 /e:/ se govori v nekaterih redkih položajih na mestu fonema /e/: *'sɛ:je, t're:tj*.

2.1.1.6 V položaju pred /j/ se /e:i/ ne pojavlja; zanj se govori [ɛ:]: *'vɛ:je*.

2.1.2 Kratki samoglasniki

2.1.2.1 Naglašeni kratki samoglasniki

2.1.2.1.1 /ü/ v vzglasju ne nastopa; dobi protetični v: *'vü:sta*.

2.1.2.1.2 V položaju pred /n j/ se /o/ govori kot [u]: *'gunin, 'kunec, 'kuj*.

2.1.2.1.3 V položaju pred /m n/ se na mestu /e/ govori [e]: *'Nemčija, 'pena*.

2.1.2.1.4 V položaju pred /r/ se /e:/ govori kot [i]: *'cirkef*.

2.1.2.1.5 Namesto /o:u/ se pred /j/ govori [o:]: *g'nɔ:j, 'lɔ:j*.

2.1.2.2 Nenaglašeni kratki samoglasniki

2.1.2.2.1 /ɤ/, /ɨ/, /ɨ/ ne nastopajo ob samoglasnikih.

2.1.2.2.2 /j/ se govori samo v izglasju.

2.1.2.2.3 V nenaglašenem položaju nastopi /i/ namesto /u, e < ɛ/: *vi'ši:, 'pa:zdixe; si'detj, 'ɔrix*.

2.1.2.2.4 Fonem /u/ je redek. Govori se v knjižnih besedah: *xu'dič*. Če nastopa kot predpona, se zanj govori [f]: *fk'rála, f'sexne*. V položaju pred /b m/ se vzglasni /u/ izgublja: *'bo:ugala, 'bo:ugo, m're:itj*.

2.1.2.2.5 V nenaglašenem položaju redko nastopi /o/ namesto /u/: *Lob'la:na, po'ra:n*.

2.1.2.2.6 V vzglasju, ko je naglašen naslednji zlog, se namesto /ɤ/ govori zveza ər: *ər'deča*.

2.1.2.2.7 V breznaglasnicah *če, že* ima /e/ položajno različico [ɛ].

2.2 SOGLASNIKI

2.2.1 Zvočniki

2.2.1.1 /v/, ki se premenjuje z nezvočnikom /f/, lahko prištevamo med zvočnike, ker pred njim lahko nastopajo zveneči in nezvенеči nezvočniki.

2.2.1.2 Za /v/ se v položaju pred in med samoglasniki ter pred zvenečimi soglasniki govori [v]: *c'vek, t'ra:va, piv'nica, v bre:ik*.

- 2.2.1.3 /v/ ima varianto [ʋ] samo za samoglasnikom v redkih posameznih besedah: 'A:ʋstrija, 'a:ʋto.
- 2.2.1.4 Zvočniki ostajajo zveneči v vseh položajih, le /v/ se asimilira sledečemu nezvonečemu nezvočniku in da /f/.
- 2.2.1.5 Zvočnik /v/ ne nastopa v izglasju in pred nezvonečimi soglasniki, ampak se tam menjava s [f]: mla'ti:tef, 'či:fkamo, f'ko'rito.
- 2.2.1.6 V izglasju se v večini primerov (redno v končnicah) za /m/ govori [n]: 'pi:šen, 'din, s 'si:non.
- 2.2.1.7 V položaju za /m/ se /n/ ne pojavlja; zanj se govori [l]: 'gümla, 'kâmla.
- 2.2.1.8 /l/ se redko premenjuje z /ʋ/ v položaju za samoglasnikom in pred premorom: 'ba:ʋ, o'ra:ʋ.
- 2.2.1.9 V položaju pred /z s/ se vzglasni /v/ izgublja: 'zemen, 'sa:ka.
- 2.2.1.10 Soglasniški i se pojavlja samo v dvoglasniku /e:i/: d've:i, k'le:jt.
- 2.2.2 Ne z v o č n i k i
- 2.2.2.1 V položaju pred /t/ se za vzglasni /p/ govori [f]: f'tič, f'tičj.
- 2.2.2.2 V položaju pred /t/ se za /x/ pojavlja [š]: š'te:ila 'hotela', š'telj 'hoteli'.
- 2.2.2.3 V položaju pred /č/ se za /x/ lahko govori [š]: š'čę:rka; /x/ se že tudi izgublja: 'čę:rka.
- 2.2.2.4 V položaju pred /n/ se /d/ ne pojavlja; namesto njega se govori [g]: g'nes.
- 2.2.2.5 V položaju pred /l/ se za /t/ govori [k]: k'lâčitj, za /d/ pa [g]: g'le:jtva.
- 2.2.2.6 V položaju pred /j/ se za /z/ govori [ž]: ž 'jive, ž 'jo:ʋ.
- 2.2.2.7 V položaju za /n/ se za /g/ govori [d]: 'ka:ndla.
- 2.2.2.8 V položaju pred /c n/ se izgublja /t/: m'la:cj, 'lü:šna.
- 2.2.2.9 Za /s/ v skupini sk- se govori [š]: š'keden, š'krįja, š'korja.
- 2.2.2.10 Po zvonečnosti se nezvočniki prilagajajo sledečemu nezvočniku.
- 2.2.2.11 Zvoneči nezvočniki ne nastopajo v izglasju, ampak imajo tam svoje nezvoneče pare.

2.3 PROZODIJA

- 2.3.1 Naglas je možen na katerem koli zlogu besede.
- 2.3.2 Dolgi samoglasniki so le naglašeni.
- 2.3.3 Distribucija dolgih in kratkih samoglasnikov glede na mesto v besedi ni omejena.

3 IZVOR

3.1 SAMOGLASNIKI

3.1.1 Dolgi samoglasniki

- i: < stalno dolgega i: 'i:vje, k'ri:š, 'li:st, 'pi:šen, 'si:n, 'tri:, 'zi:t, 'zi:ma;
 < v prevzetih besedah: 'ci:mprana, ma'ši:na, 'ri:blen, š'tri:xan;
 < v imenih: Ci'ri:l, 'Li:ška, 'Mi:xalič, Ra'di:n.
- ü: < stalno dolgega u: 'dü:ša, g'rü:ška, k'lü:č, 'kü:xa, 'lü:č, 'lü:plen,
 o'lü:p;

- < v prevzetih besedah: 'fū.rtox, 'pū.ngrat.
- u: < stalno dolgega *ʃ*: 'du:k (sam.), 'gu:t, 'su:nce, 'vu:k, 'žu:ta;
 < stalno dolgega *u* pred drugotnim *j*: 'mu:jca;
 < stalno dolgega *i* v skupinah *umi*·, *ubi*·: 'mu:jtj, 'bu:jtj;
 < v prevzetih besedah: 'ču:nta, 'mu:rke, 'pu:mpala;
 < v redkih knjižnih besedah: ra'ču:n, 'žu:pnik.
- e: < stalno dolgega *e*: je'se:n, 'le:t, 'pe:č, pe'pe:ja, s'me:t, s'če:, 'še:st;
 < stalno dolgega *ę*: de've:t, g'le:dan, i'me:, 'pe:t, 've:žen, 'ze:be;
 < stalno dolgega *æ*: 'dę:n, 'le:n, 've:s, z 'me:no;
 < stalno dolgega *ě* v položaju pred *j*: 've:jala, 've:je;
 < redko novoakutiranega *æ* v nezadnjem besednem zlogu: 'pe:sj, 'se:je;
 < redko novoakutiranega *e* v nezadnjem besednem zlogu: t're:tj;
 < zgodaj podaljšanega novoakutiranega *e*: 'mę:tel, 'se:ster, 'že:n (vse rod. mn.);
 < v prevzetih besedah: 'fe:xtala, 'kę:ks, ma'sę:tlj, 'pe:nzija, 'se:lxala;
 < v knjižnih besedah: 'ję:lka, mo'dę:l, o'dę:lek;
 < v imenih: 'Dę:nis, G're:ta, 'Me:lje, Z're:če.
- o: < stalno dolgega *o* v položaju pred *j*: g'no:j, 'lo:j;
 < v prevzetih besedah: 'fo:lgan, kast'rō:la, 'o:fnaš;
 < v imenih: 'Bō:sna, 'Pō:xorje, S'lō:mšek.
- e:ǐ < stalno dolgega *ě*: be'se:jda, b're:ik, c've:jt, g're:ix, 'je:jn, k'le:jt, 'le:js, m'le:jko, 'me:jšan, 're:jč, 're:jžen, s'me:ix, s've:jča, z've:jzda.
- o:u < stalno dolgega *o*: 'bo:uk, gos'po:ut, 'go:ut, me'so:u, 'mo:uč, 'mo:ust, 'no:uč, 'no:us, 'o:us, si'no:u, s'po:uвет, s'to:u, 'šo:ula, 'vo:usek;
 < stalno dolgega *o*: 'go:ubec, go'lo:up, k'lo:up, 'ko:ut, k'ro:uk, 'mo:uš, ob'ro:uč, 'zo:up, že'lo:udec;
 < zgodaj podaljšanega novoakutiranega *o*: 'ko:uža; 'ko:us, 'o:us (rod. mn.);
 < v prevzetih besedah: pla'fo:un, 'šo:uštar, 'to:upjšna, 'zo:us.
- a: < stalno dolgega *a*: d'va:, g'la:va, g'ra:t, x'ra:st, k'la:s, ko'va:č, k'ra:l, 'la:s, 'ma:j, m'la:da, 'pa:lec, 'pa:vok, p'ra:x, t'ra:va;
 < redko stalno dolgega *æ*: 'ča:st, 'la:š;
 < v prevzetih besedah: 'ba:na, 'fa:rban, fla:jšter, 'ša:jba, 'ža:jfa;
 < v imenih: 'A:uštrija, Bo'ra:čova, 'La:jbnic, 'Ma:rko, Pe'ta:jncj.
- r: < stalno dolgega *r*: 'br:f, 'kr:f, 'mr:kefca, pos'tr:f.

3.1.2 Kratki samoglasniki

3.1.2.1 Naglašeni kratki samoglasniki

- i < staroakutiranega *i* v nezadnjem besednem zlogu: brada'vica, 'xiša, 'lipa, li'sica, 'riba, 'žila;
 < staroakutiranega *i* v zadnjem besednem zlogu: 'din, ftič, 'miš,

- 'nič, 'nit, 'rit, 'sit;*
 < v prevzetih besedah: *'cigel, 'friška, 'giftna, g'lit;*
 < po mlajšem naglasnem umiku naglašeneга *i*: *'pijan, p'rimenj, p'rinas, p'ritebj, 'visoko.*
- ü < staroakutiranega *u* v nezadnjem besednem zlogu: *'bükef, jüžna, 'küra, 'küšar, 'müxa, 'vüsta;*
 < staroakutiranega *u* v zadnjem besednem zlogu: *'jük, k'rük, 'küp, 'tü;*
 < prevzetih besedah: *g'rünt, 'lüft, 'šürc, 'žüpa;*
 < po mlajšem naglasnem umiku naglašeneга *u*: *s'tüdenec, 'šürka, 'vüxa.*
- u < staroakutiranega *ɤ* v nezadnjem besednem zlogu: *'vuna, 'žuna;*
 < staroakutiranega *ɤ* v zadnjem besednem zlogu: *'pux, 'pun;*
 < prednaglasnega *ɤ* po umiku naglasa s končnega kratkega zloga nanj: *'buxa;*
 < novoakutiranega *o* v položaju pred nosnim soglasnikom: *'gunin, 'kuɥ;*
 < umično naglašeneга *o* v položaju pred nosnim soglasnikom: *'kunec, 'una;*
 < v prevzetih besedah: *'durx, 'furt, 'kulxava, 'pucan.*
- ɛ < staroakutiranega *ɛ* v nezadnjem besednem zlogu: *b'reza, 'cesta, 'dɛkla, 'dɛlo, 'dɛvatɤ, d'rɛto, 'lɛto, 'mɛsto, m'rɛža, ne'dɛla, ne'vɛsta, p'lɛve, po'vedatɤ, 'rɛpa, 'rɛzatɤ, st'rɛxa, 'vɛter, že'lɛzo, ži'vetɤ;*
 < staroakutiranega *ɛ* v zadnjem besednem zlogu: *'dɛt;*
 < v prevzetih besedah: *'dɛka, 'kɛtna, 'lɛder.*
- o < staroakutiranega *o*: *'doga, 'goba, 'koča, 'toča;*
 < *o* po zapoznelem umiku naglasa s končnega kratkega zloga, če se naglas ni umaknil, ko je bil *o* še dolg: *'moškɤ;*
 < novoakutiranega *o* v nezadnjem besednem zlogu: *'botra, 'cota, 'dota, 'xodin, 'kolen, 'moj, 'molin, 'nosin, p'rosin, š'koda, 'vola, 'vozin;*
 < novoakutiranega *o* v zadnjem besednem zlogu: *g'rop, 'koš, k'rop, 'noš, 'pošt, 'poɤ;*
 < prednaglasnega *o*, ki je prišel pod naglas po umiku naglasa s končnega kratkega zloga: *'božič, č'lɔvik, 'dobra, 'gora, 'kosa, 'košec, 'koštan, 'koza, 'orix, 'roša, 'voda, 'vojna, 'vojska;*
 < v prevzetih besedah: *k'nof, 'kor, 'korɤ, 'mošt;*
 < po mlajšem naglasnem umiku naglašeneга *o*: *'bogat, 'mozol, 'ogon, 'otrok, 'poplat, 'poznamo.*
- e < staroakutiranega *ɛ* v nezadnjem besednem zlogu: *'detelca, s'reča;*
 < staroakutiranega *ɛ* v zadnjem besednem zlogu: *'več, 'zet;*
 < včasih *ɛ* po zapoznelem umiku naglasa s končnega kratkega

- zloga, če se naglas ni umaknil, ko je bil *ɛ* še dolg: *'ječmen*, *'jezik*;
- < novoakutiranega *e* v nezadnjem besednem zlogu: *k'leplen*, *'melen*, *'nesa*, *'peka*, *'pelan*, *'seden*, *'zelje*, *'ženin*, *'ženska*;
- < novoakutiranega *e* v zadnjem besednem zlogu: *k'met*;
- < prednaglasnega *e*, ki je prišel pod naglas po umiku naglasa s končnega kratkega zloga: *'čela*, *'medvit*, *'metla*, *'nesen*, *'peče*, *'rečen*, *'rekla*, *'sestra*, *'teklo*, *'zemla*, *'žena*;
- < novoakutiranega *ə* v nezadnjem besednem zlogu: *f'sexne*, *'gene*, *'lexka*, *'meša*, *pre'mekne*, *s'nexa*, *'zemen*;
- < novoakutiranega *ə* v zadnjem besednem zlogu: *'deš*, *'pes*, *'teš*;
- < prednaglasnega *ə*, ki je prišel pod naglas po umiku naglasa s končnega kratkega zloga: *'bezek*, *'čeber*, *'deska*, *'megla*, *'tema*;
- < staroakutiranega *ě* v položaju pred *n* in *m*: *x'ren*, *ko'leno*, *m'rena*, *'pena*, *slo'vensko*; *'Nemčj*, *'nemško*, *'semen*;
- < po mlajšem naglasnem umiku naglašenege *e*: *'četrttek*, *p'reveč*;
- < v prevzetih besedah: *c'vek*, *'fertik*, *p'reša*, *'remen*.
- ǎ < staroakutiranega *a* v nezadnjem besednem zlogu: *b'rāzda*, *d'lāka*, *'jāgoda*, *k'rāva*, *'mātj*, *s'lāma*, *'žāba*;
- < staroakutiranega *a* v zadnjem besednem zlogu: *b'rāt*, *m'rās*, *'nās*;
- < po mlajšem naglasnem umiku naglašenege *a*: *'nāpne*, *'zāčne*;
- < v imenih: *F'rānček*, *Ša'lātjakova*;
- < v prevzetih besedah: *'fāšenk*, *g'lāš*, *'lāmp*, *š'káf*.
- ř < staroakutiranega *ř*: *g'řča*, *'xřbet*.

3.1.2.2 Nenaglašeni kratki samoglasniki

3.1.2.2.1 Prednaglasni in ponaglasni samoglasniki

- i/j < *i*: *i'me*; *li'sica*, *ti'ši*; *'xodín*, *'jestj*, *'nošín*;
- < *ě*: *di'če*: (rod. mn.), *li'se.no*, *si'no.u*; *č'lōvik*, *'ōbit*, *'so.ušit*;
- < *u*: *ki'pū.vlen*, *li'či*: (rod. ed.), *lid'je*; *vi'ši*: (rod. ed.); *'kožix*, *'pa:zdixe*;
- < *u* v daj., mest. ed. m., s. sp.: *k/př b'rātj*, *k/př te'letj*;
- < v prevzetih besedah: *'pe:nzija*, *'šu.xj*.
- u < v redkih knjižnih besedah: *xu'dič*;
- < *ř*: *bux'lif*, *gu'či*; *'jābuke*, *'jābučina*;
- < v prevzetih besedah: *'xa.ntux*.
- e < *e*: *be'se.jda*, *ne'dela*, *pe'či*: (rod. ed.), *že'lezo*, *'nese*, *'nesen*, *'peče*, *'teče*;
- < *ɛ*: *me'so.u*, *pe'šica*, *pre'di.vo*; *'mize* (im. mn.), *'tele*, *'žene* (im. mn.);
- < *ě* v posameznih besedah: *dre'vo.u*, *te'lo.u*;
- < *ə*: *'kunec*, *m'la.tec*, *'za.vec*; *'pe.jsek*, *'pe.tek*, *'vo.usek*;
- < *aj* v velelniku: *'dēle*, *na'ža.gete*;
- < v prevzetih besedah: *'leđer*, *'remen*, *š'pōrxet*, *š'tünfē*.

- o < *o: do'ma:, no'či:* (rod. ed.), *o'či:, pro'so:u:, 'leto, 'mesto;*
 < *ɔ: klo'pi:, mo'ža:* (rod. ed.), *zob'je:; 'lipo, z 'lipoj, 'mizo, z 'mizoj,*
'želot;
 < redko *u: Lob'la:na, po'ra:n, šton'di:rate; 'Jɛ:zoš, K'ri:stoš;*
 < v prevzetih besedah: *b'ri:tof, 'fū:rtox, 'pu:nčoxj.*
- a < *a: brada'vica, las'je:, mla'ti:tef, žga'li:; b'reza, g'la:va, 'jâgoda,*
'ža:gatj;
 < v prevzetih besedah: *fa'lât, ma'sɛ:tlj, ma'si:na; 'pū:ngrat,*
'šo:uštär, 'ža:jfa;
 < *-il, -ël, -al, -əl: d'regna, 'xɔda; 'vɛda, 'visa; 'dɛla, k'lepa; 'nesa,*
'peka;
 < redko *ɛ: 'go:usanca.*
- ɾ < *ɾ: fɿ'câje, kɾ'būla, sɾ'cɛ:, stɾ'li:, tɾ'petj, toda: əɾ'dečj;*
 < po onemitvi istozložnega *i* in *u: pɾ'dɛla, pɾ'nesa, pɾ've:zala; pɾ*
s'nexj; 'vevrca; dɾ'go:uč 'drugič'.
 < po onemitvi samoglasnika ob *l: p'resɟce, p'rikɟt, 'za:bj.*
- ŋ < po onemitvi samoglasnika ob *n: 'nesŋca, pok'lekŋla, s'večŋca.*

3.2 SOGLASNIKI

3.2.1 Zvočniki

Zvočniki /j l r m n/ so nastali iz enakih izhodiščnih splošnoslovenskih glasov (Logar 1981: 32), poleg tega pa še:

- v < *w* pred in med samoglasniki ter pred zvenečimi soglasniki:
s've:jt, 'vɔla; de've:t, 'pa:vok; v'ra:k, v b're:jk;
 < *w* v redkih posameznih besedah: *'A:ustrija, 'a:uto;*
 < kot proteza: *'vū:š, 'vūsta, 'vo:uɟel 'ogel';*
 < *-l* za samoglasnikom in v izglasju: *'ba:u, b'ra:u, o'ra:u;*
 < redko *m: 'venda 'menda'.*
- j < *ø* v položaju pred /d c š n z ž/: *'xu:jdo, 'mu:jca, 'na:jšla, š'ta:jnga,*
'vū:jzda, 'vū:jžgalo;
 < redko *r: 'fa:jmašter.*
- l < *n* v položaju za *m: 'gūmla, 'kâmla;*
 < *l': 'bū:rkle, 'detelca, k'lü:č, k'ra:l, 'melen, 'zemla;*
 < primarne skupine *tl, dl: 'šilo, 'vile;*
 < redko *v: 'lâmp.*
- n < *n'* razen na začetku besede in v položaju med dvema samoglasnikoma: *'koštan, 'lü:kna, 'oɟen, p're:jdna;*
 < *-m* v večini primerov (redno v končnicah): *'din, p'ra:vin, s*
'si:non, ž'mi:kan;
 < redko *r: 'ma:ntrala, z'ma:ntrana.*
- ŋ < *n'* na začetku besede in v položaju med dvema samoglasnikoma: *'jiva, 'je:na, ž 'jo:u; fsta'je:je, ka'mɛ:je,*
mrav'li:jak, ro:umaje, 'žegnaje, živ'le:je.

3.2.2 Ne zvočniki

Nezvočniki so se razvili iz enakih glasov v izhodiščnem splošnoslovenskem sistemu, poleg tega pa še:

- f < w pred nezvenečimi nezvočniki in na koncu besede: *fča:sj*,
fküp, *nafsk'ri:š*; *'cirkef*, *'kɣ:f*, *mɫa'ti:tef*, *zd'ráf*;
 < vzglasni p pred t. *'ftič*, *'ftičj*;
 < nenaglašeni vzglasni u. *'fk'rála*, *'fsexpla*;
 < začetni pf- v starejših izposojenkah: *'fa:jmašter*, *'fa:rof*;
 < v mlajših prevzetih besedah: *'fa:rba*, *k'nof*, *'lüft*, *'ža:jfa*.
- d < g v položaju pred l: *'ka:ndla*;
 < redko j: *'žę:den*.
- š < x v položaju pred t. *'š'te:ila*, *'š'telj*;
 < skupina šč: *'ni:še*, *'pi:šanca*, *'teša*, *ti'ši*;
 < s v skupini sk-: *'š'keden*, *'š'korja*, *'šk'ríja*.
- ž < z v položaju pred j̣. ẓ̌ *'jo:u*, *ẓ̌ 'jive*.
- k < t v položaju pred l: *k'láčítj*;
 < redko g: *'du:kša*;
 < redko j: *s'rákica*.
- g < d v položaju pred n: *g'nes*;
 < d v položaju pred l: *g'le:ítva*;
 < redko k: *muži'ga:nt*.

Zveneči nezvočniki so nastali tudi iz nezvenečih po asimilaciji na sledeče zveneče nezvočnike, nezveneči pa iz zvenečih z ustrezno asimilacijo na sledeče nezveneče in v izglasju.

3.3 PROZODIJA

3.3.1 Naglasno mesto je kot v izhodiščnem sistemu, le zlogi, ki so bili tam pred naglašeni kratkimi zadnjimi zlogi, so naglašeni: *'žena*, *'kõsa*, *'megla*. Zaradi umika naglasa z zadnje cirkumfektirane dolžine ali kračine, zlasti zaradi predloga ali predpone, je v posameznih besedah naglašen prvi besedni zlog: *'vüxa*, *'põzna*, *p'rinas*.

3.3.2 Kolikost je kot v izhodiščnem sistemu.

3.3.3 'V: < naglašeni V;

- 'V < naglašeni V (novoakutirani, skrajšani staroakutirani);
 < umično naglašeni e o ø;
 < po umiku naglasa z zadnje cirkumfektirane dolžine ali kračine, zlasti zaradi predloga ali predpone.

3.4 ONEMITEV GLASOV

3.4.1 Moderni samoglasniški upad ni močen.

3.4.1.1 Samoglasniki *i*, *ě* in *ə* najpogosteje onemevajo v nenaglašenem položaju

- ob zvočnikih: 'meļj' 'imeli'; 'go:usanca, š'tålce, 'vilce; 've:jdla, 'vedlj, 'vislo; 'de:kļ, 'za:bj.
- 3.4.1.2 Pogosto onemi le *i* v nenaglašenem velelniškem obrazilu v mn., dv.:
na'pi:šte, pog'ledp̄te; p̄'nesta, s'pečta.
- 3.4.1.3 Do onemitve glasov prihaja še v posameznih redkih primerih: *z'lo:u, 'kåk, 'tåk.*
- 3.4.2 Onemitev soglasnikov je posamičen pojav.
- 3.4.2.1 Vzglasni /v/ onemeva v položaju pred /z s/: 'zemen, z'di:gnejo, 'sa:ka.
- 3.4.2.2 Vzglasni /s/ onemeva v položaju pred /p/: p're:jdni, p're:jdna, p'ro:utj, vzglasni /x/ pa pred /č/: 'če:rka.
- 3.4.2.2 V položaju pred /c n/ onemeva /t/: m'la:cj, 'lü:šna, v izglasju tudi /x/: f'ča:sj.
- 3.4.2.3 Zaradi morfološkega izenačevanja se odpravlja /j/ v fleksijskih oblikah pri samostalnikih na *-r, -rja*: k'ra:marā, 'mežnara, pa'pi:ra, 'šo:uštara.
- 3.5 PREMET
- 3.5.1 Premet vzglasnega *uv* v položaju pred *m* in *b*: 'mu:jtj, 'mu:jen, 'bu:jtj, 'bu:jen.

Navedenke

- Francka BENEDIK, 1999: *Vodnik po zbirki narečnega gradiva za Slovenski lingvistični atlas*, Ljubljana, ZRC SAZU.
- Pavle BLAZNIK, 1988: *Historična topografija slovenske Štajerske in jugoslovanskega dela Koroške do leta 1500*, Maribor, Založba Obzorja.
- Mihaela BREGANT, 1995: *Severozahodni goričanski govori*, Magistrsko delo, Ljubljana, Filozofska fakulteta, računalniški iztis.
- Mihaela KOLETNIK, 1999: *Slovenskogoriško narečje*, Doktorska disertacija, Ljubljana, Filozofska fakulteta, računalniški iztis.
- Tine LOGAR, 1981: Izhodiščni splošnoslovenski fonološki sistem, *Fonološki opisi ...* Sarajevo, Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine.

Literatura

- IVIĆ, Pavle, 1981, (ur.), *Fonološki opisi ...*, Sarajevo, Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine.
- KOLETNIK, Mihaela, Fonološki opis voličinskega in črešnjevke govora, *Slavistična revija*, Ljubljana, 1999, letnik XLVII, št.1, str. 69–87.
- RAMOVŠ, France, *HG II, Konzonantizem*, Ljubljana: Učiteljska tiskarna, 1924.
- – *HG VII, Dialekti*, Ljubljana, Učiteljska tiskarna, 1935.
- – *Kratka zgodovina slovenskega jezika I*, Ljubljana: Akademsko založba, 1936.
- – Relativna kronologija slovenskih akcentskih pojavov, *Slavistična revija*, Ljubljana, 1950, letnik III, št. 1–2, str. 16–23.

- RIGLER, Jakob, K problematiki daljšanja starega akuta, *Slavistična revija*, Ljubljana, 1977, kongresna številka, str. 83–99.
 – – *Razprave o slovenskem jeziku*, Ljubljana, Slovenska Matica, 1986.
 TOPORIŠIČ, Jože, *Enciklopedija slovenskega jezika*, Ljubljana, Cankarjeva založba, 1992.
 ZORKO, Zinka, *Haloško narečje in druge dialektološke študije*, Maribor, Slavistično društvo Maribor, 1998.

Phonological Description of the Local Speech of Radenci

Summary

The local speech of Radenci belongs to the eastern Slovenske gorice sub-dialect of the Pannonian dialect group. Preserved is the quantitative opposition between the long monophthongs or diphthongs as the successors of the permanently long vowels, and the short vowels as the successors of the old and new acute vowels in non-final and in the final or only syllable. There is no tonemic stress in the Slovenske gorice dialect. Both Slovenian stress-shifts and the shift-back from the short syllable in final position to the pre-stress short vowel occurred: ženà > žèna; kosà > kòsa; these stressed vowels remained short. The short stress was shifted back to the pre-stress semivowel as well: mǎglà > mǎgla; the reflex being the short broad e.

The most recent are the stress shift-backs in individual words (1) from the primarily circumflexed long final, especially open syllable: 'lexko, 'vüha and (2) from the primarily short circumflexed syllable: 'pòzna, p'rinas. A tendency to generalize the stress-position for all or the majority of the forms of an individual word can be observed: 'nòsa, 'nòsla, 'nòslj; 'zemj, 'zemte, 'zemta (the imperative).

The vowel system of the Radenci speech consists of: long stressed vowels: i, ü, u, e, o, e, i, o, u, a, r; short stressed vowels: i, ü, u, e, o, e, â, r and short unstressed vowels: i/ĭ, u, e, o, a.

The vowel reduction is not heavy – most frequently it affects the unstressed i, ě and ə in combination with the sonorants when they become silent.

The consonant system of the Radenci speech consists of the sonorants l, r, m, n, j, ĵ and v with the variant ŭ, and the voiceless and voiced consonants p, t, k, s, š, b, d, g, z, ž, č, f, c and x with the following peculiarities in their development: l' > l; -m > -n; n' > n/ĵ; v is [v], before voiceless consonants and in word-final position it becomes /f/; the groups črě- and žrě- are preserved; pt > ft; xt > št, dn > gn; tl, kl > kl, gl; sk > šk; šč > š.

III. GRADIVO, OCENE, POROČILA

Carmel Cloran, Rhetorical Units and Decontextualisation: an Enquiry into some Relations of Context, Meaning and Grammar,

Nottingham, University of Nottingham 1994, 406 str. + 113 str.

Aleksandra Bizjak

IZVLEČEK: Monografija dr. Carmel Cloran je znanstveno delo, ki dokazuje, da je postopek vpeljave novega pojma v jezikoslovju zapleten. Pri iskanju odgovora na vprašanje, kaj je dekontekstualni jezik, se avtorica opre na delo M. Hallidaya in R. Hasana in v okviru sistemsko-funkcijskega modela razvije novo metodo opisa pomenov v besedilu, metodo, ki povezuje besedilne pomeni z družbenimi procesi. Delo je izšlo v zbirki »Monographs in Systemic Linguistic«, katere osnovni namen je predstavitev novih teoretičnih modelov in metod, primernih za besedilno analizo.

ABSTRACT: The monograph by dr. Carmel Cloran is a scientific work which proves that the procedure of introducing a new linguistic concept is complicated. In order to answer the question what decontextual language is the author draws on the work by M. Halliday and R. Hasan. Within the frame of the systemic-functional model she developed a new method of describing the textual meaning. This method connects the textual meaning to social processes. The work was published in the "Monographs in Systemic Linguistic" series. The primary purpose of this series is to present new theoretical models and methods appropriate for text analysis.

Doktorska disertacija Carmel Cloran že s svojim naslovom opozarja, da je v središču obravnave pojem kontekst. Avtorica skuša pojmu *dekontekstualni jezik*, ki je v sociologiji in psihologiji že trdno zasidran, določiti pomen znotraj znanosti o jeziku. Pri tem se opre na Hallidayev sociolingvistični model konteksta in v okviru tega razvije analitično mrežo, s katero vzpostavlja sistematično razmerje med kontekstom in besedilom na eni strani in med besedilom in njegovimi slovničnimi vzorci na drugi strani. Tako njena raziskava ni samo rešitev konkretnega vprašanja, kaj je dekontekstualni jezik, ampak tudi prikaz izoblikovanja nove metode za analizo besedil. Prav slednje je razlog, da je delo izšlo v zbirki »Monographs in Systemic Linguistics«, katere osnovni namen je natančnejša predstavitev novih teoretičnih modelov in metod, primernih za besedilno analizo.

Raziskava obsega osem poglavij. Izhodiščno in zelo splošno orientacijo v to obširno študijo razmerja med kontekstom in besedilom predstavlja prvo poglavje.

V njem avtorica opredeli problem in cilj raziskave, predstavi gradivo in metodična načela analize ter zariše zunanja zgradbo raziskave. Dr. Cloran se zaveda, da je študija strukturnih zakonitosti in razmerij med kontekstualno, semantično in skladensko ravnino za bralca v mnogočem nova in zapletena, zato je pri pisanju upoštevala predvsem načeli sistematičnosti in preglednosti, ki sta vplivali tako na zgradbo celotnega besedila kot tudi posameznih poglavij. Avtorica namreč z večkratnim ponavljanjem že ugotovljenega in z napovedovanjem novega bralca postopoma vodi od drugega do osmega poglavja, tj. od vprašanja, kaj je dekontekstualni jezik, do izoblikovanja teoretične mreže za analizo besedil.

V pregledu strokovne literature v drugem poglavju avtorica prikaže razumevanje in uporabo pojma dekontekstualni jezik v sociolingvistiki, kjer je pojem prvi uporabil britanski sociolog B. Bernstein, da bi z njim označil jezikovne značilnosti pedagoškega diskurza, in psihologiji, kjer se pojem uporablja v zvezi s kognitivnim razvojem, z razvojem jezikovnih sposobnosti in pismenosti. To pojmovanje dekontekstualnega jezika se veže na razumevanje konteksta kot konkretnih časovno-prostorskih oz. materialnih okoliščin (angl. 'material environment'). Če se kontekst enači z materialnimi okoliščinami, potem, pravi avtorica, je brez dvoma možno govoriti o dekontekstualnem jeziku, tj. o jeziku, ki ni vpet v kontekst, in o kontekstualnem jeziku, t.j. o jeziku, ki je vpet v kontekst. Ob tem pa se odpira vprašanje, kako vgraditi pojem dekontekstualni jezik v jezikoslovje in v kakšnem razmerju sta dekontekstualni jezik in kontekst. Odgovor na to vprašanje pa zahteva predvsem premislek o obsegu in pomenu pojma kontekst v novejših lingvističnih disciplinah.

Avtoričin zgodovinski pregled razvoja pojma kontekst od Malinowskega naprej nam osvetli dejstvo, da je pojem še vedno večpomenski. Za nekatere je kontekst sklop konkretnih časovno-prostorskih okoliščin, v katerih poteka sporazumevanje, za druge je celota družbenih dejavnikov, ki vplivajo na realizacijo jezikovnega sporočila. V zadnjo skupino sodi cela vrsta avtorjev. Njihova mnenja pa se razhajajo pri odločitvi, kateri kontekstualni dejavniki so pomembni pri tvorjenju jezikovnega sporočila. Tako se razlikuje izbor relevantnih kontekstualnih dejavnikov v psihologiji (Argyle, Fernham in Graham, Brown in Frase) in sociologiji (Leiter) kot tudi v kognitivni lingvistiki (Van Dijk in Cook) in sociolingvistiki (Firth, Hymes, Lyons, Martin, Halliday); odvisen je namreč od raziskovalčeve pripadnosti določeni disciplini, smeri ali teoretični usmeritvi. C. Cloran presodi, da je za določitev razmerja med dekontekstualnim jezikom in kontekstom primeren sistemsko-funkcijski jezikovni model, ki sta ga izoblikovala M. Halliday in R. Hasan, in izpostavi Hallidayevo razumevanje dinamičnega razmerja med kontekstom in besedilom. Halliday namreč na osnovi treh metajezikovnih funkcij, ki se uposamičijo v besedilu (predstavne, medosebne in besedilne; glej Kovačič 1993), določi tri abstraktne kontekstualne komponente, ki zaobsežejo vrsto družbene dejavnosti (angl. 'Field of discourse'), vlogo udeležencev (angl. 'Tenor of discourse') in vlogo jezika v družbeni dejavnosti (angl. 'Mode of discourse'). Prav zadnja komponenta, tj. vloga jezika v družbeni dejavnosti, se avtorici pokaže kot odločilna za umestitev pojma dekontekstualni jezik v sistemsko-funkcijski model jezika. C. Cloran nam to konstanto približa tako, da uporabi grafično ponazoritev, ki jo povzema po delih R. Hasan.

Bralec naj si predstavlja daljico. Na skrajni levi je jezikovna dejavnost, ki je vpeta v prostorsko-časovne oz. materialne okoliščine, jezik torej, ki je odvisen od konteksta. Primer take rabe jezika je dialog med kupcem in prodajalcem; jezik igra pomozno vlogo (angl. 'ancillary role'). Na skrajni desni je jezikovna dejavnost, kot je npr. branje, ko jezik konstituira dejavnost (angl. 'constitutive role'), prostorsko-časovne okoliščine so irelevantne in govorimo o jeziku, ki ni odvisen od konteksta, torej o dekontekstualnem jeziku.

Na podlagi avtoričinega razmišljanja o dekontekstualnem jeziku lahko povzamemo, da pomeni 'dekontekstualni jezik' v okviru sistemsko-funkcijske slovnice jezik, ki konstituira dejavnost. Ker pa je pojem dekontekstualni jezik že uveljavljen v psihologiji in sociologiji, se C. Cloran odloči, da bo tudi sama uporabljala pojem dekontekstualni jezik, čeprav bralca opozori, da je za razumevanje njenih nadaljnjih izpeljav pomembno imeti pred očmi dejstvo, da se pomen dekontekstualnega jezika v sistemsko-funkcijskem modelu nanaša na kontekstualno vlogo jezika.

Kakšno pa je razmerje med dekontekstualnim in kontekstualnim jezikom v konkretnih besedilih? To je osrednje vprašanje monografije in odgovor se nam sestavlja ob analizi besedil v tretjem, četrtem, petem, šestem in sedmem poglavju, ko avtorica odkriva nova dejstva in v skladu s tem oblikuje nove koncepte. Teoretično izhodišče za analizo je Hallidayev tridimenzionalni model. To je model, ki vzpostavlja sistematično razmerje med kontesktom in besedilom na eni strani in med besedilom in njegovimi slovničnimi vzorci na drugi strani, zato vsebuje avtoričina analiza diskurza tri korake: opis besedilnih enot na diskurzivni ravnini, določitev semantičnih lastnosti besedilnih enot na semantični ravnini in opis slovničnih vzorcev, s katerimi so izražene semantične lastnosti besedilnih enot, na skladenjski ravnini. Ker avtorica preverja tezo, da je dekontekstualni jezik značilen za pedagoški diskurz, so predmet analize dialogi med materami in njihovimi predšolskimi otroci, ki so vzeti iz korpusa R. Hasan.

V tretjem poglavju naredi avtorica prvi korak in išče merilo za uokvirjanje besedilnih enot. S postopkom ločevanja materialne in simbolne vloge jezika določi v analiziranih besedilih dvanajst vrst jezikovnih aktivnost, ki jih poimenuje *retorične enote* in jih razvrsti na daljici, ki povezuje kontekstualno in dekontekstualno rabo jezika. Skrajno levo uvrsti retorično enoto, imenovano *dejanje*, ki predstavlja najbolj kontekstualno rabo jezika, skrajno desno pa retorično enoto *posplošitev*, ki je primer najbolj dekontekstualne rabe jezika. Preostale retorične enote so razvrščene med ti dve mejni točki kontinuuma.

Četrto in peto poglavje posveti opisu semantičnih lastnosti posameznih retoričnih enot, kar je zahtevna naloga. Vprašanje semantičnega ustroja besedila, ki spada v besedilno semantiko, je novo področje, ki je še precej neraziskano v primerjavi z besedno in 3 stavčno semantiko. Glavni razlog za težavnost razumevanja semantičnega ustroja besedila je neizdelan metajezik za opis te ravnine. Za oblikovanje metajezika za semantiko si je treba izposoditi pojme z drugih jezikovnih ravnin ali/in pojme človekovega izkustveno-doživljajskega sveta ter jim pripisati poseben univerzalni status (Butt 1988, v Birch in O'Toole 1988).

Pri izoblikovanju metajezika za semantiko v četrtem poglavju se C. Cloran nasloni na Hallidayevo sistemsko-funkcijsko slovnico (1985). Podrobno nam pred-

stavi tri metajezikovne funkcije: predstavno, medosebno in logično. Ker pa je Hallidayeva slovnica orodje za obravnavo stavčnih zgradb, so ji za premik s stavčne ravnine na pomensko v pomoč razprave R. Hasan o semantiki sporočilnih enot.

Na podlagi spoznanj M. Hallidaya in R. Hasan o semantičnem sistemu, dr. Cloran v petem poglavju oblikuje semantično mrežo, v kateri vzpostavi povezavo med entiteto in dogodkom na eni strani in osebkom in osebno glagolsko obliko na drugi strani. S pomočjo semantične mreže je mogoče določiti semantične lastnosti retoričnih enot in opisati tipične kombinacije slovničnih značilnosti osebkov in osebne glagolske oblike. To poglavje je zelo obširno, saj so podrobno obravnavane vse semantične možnosti in kombinacije, ki so kritične za identifikacijo retoričnih enot, kot tudi njihove realizacije na skladenjski ravnini. Kljub temu pa imamo pri branju pregled nad celoto, saj avtoričino razlago spremljajo tabelarni in grafični prikazi.

Kako pa so retorične enote med seboj povezane? Ali je tudi med retoričnimi enotami priredni ali podredni odnos tako kakor med stavki? V šestem poglavju nam avtorica pokaže, da je odnos med retoričnimi enotami rezultat besedilne metafunkcije, tj. tematske progresije. S pomočjo šestih tipov tematske progresije analizira besedila in pri tem odkrije, da sta retorični enoti v prirednem odnosu, kadar se entiteta druge retorične enote pojavi v remi, v podrednem pa, kadar se pojavi v temi. Povezovanje retoričnih enot torej kaže, da je tudi najbolj dekontekstualni jezik kontekstualen, saj besedila vedno vsebujejo retorične enote z ene in druge strani kontinuuma.

V sedmem poglavju dr. Cloran preizkusi novo metodo na besedilnem korpusu. Analiza obsežnih dialogov med osmimi materami in njihovimi predšolskimi otroci pokaže, da obstaja razlika med pogostnostjo uporabe retoričnih enot, kot so *dejanje*, *komentar in posplošitev*, torej enot, ki so povezane z najbolj kontekstualno ali dekontekstualno rabo jezika. Razlike se pojavljajo glede na socialni status parov mati-otrok. To je v soglasju s trditvijo B. Bernsteina o različnih jezikovnih kodih različnih družbenih razredov.

Čeprav je ta obsežna knjiga izšla že pred šestimi leti, mislim, da je še vedno aktualna. In sicer iz treh razlogov:

Prvi je povezan z dejstvom, da je pomenski obseg pojma *kontekst* še vedno problematičen, kar se odraža tudi v terminološki zmedbi pri njegovem prevajanju v slovenščino. Spekter izrazov je precej dolg (prim. Toporišič 1994, Kunst-Gnamuš 1984). Spopad s pojmom *dekontekstualni jezik* v delu C. Cloran pa dokazuje, da vpeljava novega pojma v jezikoslovje ni proces samovoljnega podeljevanja pomena, temveč zapleten postopek vgraditve pojma v mrežo drugih abstraktnih jezikoslovnih pojmov.

Drugi razlog je spoznavna vrednost dela. S kombinacijo in dopolnitvijo modela M. Hallidaya in R. Hasan avtorica postopoma razvije novo metodo opisa pomenov v besedilu, metodo, ki povezuje besedilne pomeny z družbenimi procesi. Monografija C. Cloran je torej znanstveno delo, ki odstira globlje probleme semantičnega ustroja besedila in pogloblja vedenje o strukturnih zakonitostih in razmerju med diskurzivno, semantično in skladenjsko ravnino.

Tretji razlog. Pravkar je pri založbi Casell Academic v Londonu izšlo delo *Pedagogy and the Shaping of Consciousness: Linguistic and Social Processes*.

Knjiga vsebuje prispevke številnih avtorjev, ki vzpostavljajo dialog med sociološko teorijo B. Bernsteina in sistemsko-funkcijsko slovnico. Če bomo novo knjigo brali podkovani s teoretični odkritji C. Cloran, nam bo prihranjena marsikatera zadrega.

Viri

- BUTT, David, 1972, Randomness, order and the latent patterning of text, *Functions of Style* (ur. D. Birch in M. O'Toole), London, Pinter Publishers.
- HALLIDAY, Michael A. K., 1985, *An Introduction to Functional Grammar*, London, Edward Arnold.
- KOVAČIČ, Irena, 1993: Tri funkcije jedra sodobnega anglosaksonskega jezikoslovja. *Jezik tako in drugače*, Ljubljana, Društvo za uporabno jezikoslovje Slovenije.
- KUNST-GNAMUŠ, Olga, 1984, *Govorno dejanje – družbeno dejanje, komunikacijski model družbene vzgoje*, Ljubljana, Pedagoški inštitut.
- TOPORIŠIČ, Jože, 1994, *Slovenski jezik in sporočanje 1*, Maribor, Obzorja.

Slovenski misijonar Friderik Baraga – tudi jezikoslovec

(Ob ponatisu slovarja Friderika Barage: *A Dictionary of the Ojibway Language*, St. Paul, 1992, ponatis)

Alenka Gložančev

IZVLEČEK: Kratak oris dela znanega slovenskega misijonarja iz srede 19. stoletja Friderika Barage zajema – ob ponatisu njegovega slovarja A Dictionary of the Ojibway Language (St. Paul, 1992) – zlasti njegovo jezikoslovno dejavnost, ki se kaže na jezikovnokulturni in slovaropisni ravni.

ABSTRACT: A Dictionary of the Ojibway Language by Friderik Baraga was reprinted in 1992. This brief outline describes the work of this well-known Slovenian missionary from the middle of the 19th century, especially his linguistic efforts which show on the levels of language culture and lexicography.

1 Uvod

Osebnost Friderika Barage Slovenci v splošnem poznamo zlasti po njegovi duhovniški, misijonarski dejavnosti med skupnostjo severnoameriških Indijancev, zlasti plemen Ottawa in Očipva.

Manj znan nam je Baragov narodopisni, lahko bi rekli kulturološki prispevek, izhajajoč ne iz morebitne Baragove tovrstne vnaprejšnje znanstvenoraziskovalne usmerjenosti, ampak predvsem iz njegovega dolgoletnega življenja in predanega dela med etnično skupino severnoameriških domorodcev, ki jih je že tedaj načenjala in ogrožala etnocidna naravnost takratne uradne ameriške politike. – V Enciklopediji Slovenije¹ je v sestavku o Baragi poudarjena tudi ta razsežnost njegovega dela: »Med bivanjem v La Pointu (1835–43) je /Baraga/ napisal knjigo *Geschichte, Character, Sitte und Gebräuche der nordamerikanischen Indier*, ki je v izvirniku in slovenski priredbi izšla v Ljubljani 1837, v francoskem prevodu 1837 in 1845 ter v popolnem slovenskem prevodu 1970. Delo je prava etnološka monografija in prva slovenska knjiga, ki je bila v celoti posvečena opisu kakega tujega ljudstva.«

Še manj pa je na splošno in tudi slovenistični javnosti znan Baragov veliki, celo v svetovnem merilu edinstveni jezikoslovni prispevek: Baraga namreč velja za začetnika t. i. misijonske lingvistike: ni bil le pisec preprostih, praktičnosporazumevalnih priročnikov, ki jih potrebuje vsak kulturni delavec – duhovnik v tujejezič-

¹ Enciklopedija Slovenije, 1, Mladinska knjiga, Ljubljana 1987.

nem okolju. Baragovo delo daleč presega ta sicer osnovni komunikacijski namen največkrat dvojezičnih, zlasti verskih jezikovnih priročnikov, saj se je kot klasični izobraženec s poznavanjem grščine in latinščine in kot poliglot (odlično obvladujoč poleg materinščine tudi nemščino, angleščino, francoščino, italijanščino, španščino) sistematično in strukturno lotil pisne predstavitve očipvejščine – tega do tedaj le govorjenega jezika. V tem izrednem jezikoslovnem delu se kaže Baragov odnos do jezika kot najintimnejšega človekovega komunikacijskega sredstva, s tem pa posredno tudi univerzalnost družbenostnega jezikoslovja, ki se je kot veda sicer res razmahnilo v dvajsetem stoletju, vendar bi prav ob Baragovih delih lahko po Prešernovo rekli, da »iz srca svoje je kali pognalo«.

Baragovo jezikoslovno delo, kot sta slovar *A Dictionary of Otchipwe Language* (Slovar očipvejskega jezika) in slovnica *Theoretical and Practical Grammar of the Otchipwe Language* (Teoretična in praktična slovnica očipvejskega jezika), je vredno večjega poudarka tudi v slovenskem jezikoslovju, saj se pri orisih le-tega na Barago navadno nekako pozablja. Tudi zavest, da spada Baraga v generacijo sodobnikov, ki so v začetku in sredi 19. stoletja ustvarjali podobo Slovenije, slovenščine in slovenstva bodisi doma (npr. le tri leta mlajši Prešeren ali Čop, Murko, Levstik) bodisi daleč proč od domovine, v daljni Severni Ameriki (tako kot Baraga), je na splošno premalo prisotna. Sodobno slovensko jezikoslovje bi se bilo dolžno z nadrobnejšo predstavitvijo in ovrednotenjem Baragovega pojmovanja kulturnega pluralizma oddolžiti temu slovenskemu jezikoslovcu zlasti zaradi njegovega dejavnega uzaveščanja pomena jezikovne kulture, materinega jezika, udejanjanja uporabnega jezikoslovja. Naj njegov pomen ilustrirajo besede, ki jih je v Predgovoru k ponatisu Baragovega slovarja očipvejskega jezika leta 1992 zapisal John D. Nichols:² »A Dictionary of the Otchipwe Language škofa Barage iz leta 1853 in priročnik *Theoretical and Practical Grammar of the Otchipwe Language* iz leta 1850 sta trajna spomenika misijonske lingvistike. Izmed stoterih slovníc in slovarjev, ki so jih evropski misijonarji napisali kot pripomočke za širjenje svoje vere, so se le redki izkazali za tako trajne in uporabne kot Baragova. /.../ Primerki originalne izdaje so knjižne raritete in celo zdajšnji ponatisi so visoko cenjeni. Akademsko jezikoslovje še vedno navaja Baragov slovar v primerjalnih in historičnih študijah.«

2 Kratek oris Baragove življenjske poti

Friderik Baraga³ je bil rojen leta 1797 v Mali vasi pri Dobrničju kot drugi otrok in obenem ob dveh sestrah edini sin takrat dobro stoječe slovenske družine. Po zgodnji osirotlosti je odraščal v intelektualno odličnem sorodniškem okolju. Študiral je na Dunaju, najprej pravo, nato še teologijo; leta 1823 je bil posvečen v duhovnika. Preplet dveh okoliščin je usmeril Baragovo nadaljnjo pot: na eni strani

² *A Dictionary of the Ojibway Language*, St. Paul, 1992; povzeto (kot prosti prevod) po: Foreword to the reprint edition, str. V.

³ Prvi in drugi odstavek sta (kot prosta prevoda) večinoma povzeta po: Breda Požar, *Friderick Baraga and his Book on the Manners of American Indians*, v: *Acta Neophilologica* VI, str. 29–36. Članek je sicer obsežnejši (str. 29–71); v njem je tudi zelo izčrpno navedena bibliografija tujih in domačih piscev o Baragi.

Baragovo nestrinjanje s tedaj strogo versko janzenistično vzgojo, kar mu je v precejšnji meri otežilo tudi vsakdanje duhovniško življenje, na drugi strani pa »srečanje« s knjižico o škofiji v Cincinnatiju v Kanadi, v kateri je pisalo, da ta poleg materialne pomoči potrebuje tudi duhovnike. Knjižica je Barago pretresla, zato se je odločil priskočiti na pomoč. Tedanji ljubljanski škof Wolf se je z Baragovo odločitvijo za pot med Indijance rade volje strinjal.

Zavzeti humanist in predani duhovnik Friderik Baraga je bil tako decembra 1830 že v New Yorku, januarja 1831 pa ob Michiganskem jezeru med Indijanci. Kar 37 let je deloval med njimi, najprej pri plemenu Ottawa, nato večino let pri plemenu Očipva. Daroval jim je svoje delovne roke, ko jih je učil delati, svoje plemenito srce, s katerim jih je učil brati in pisati. Odvajal jih je od pogubnega pijančevanja. Pri takrat najvišjih ameriških uradnih političnih institucijah je zanje zastavil ves svoj veliki ugled, saj so bili Indijanci kot nenadoma manjšinsko domorodno ljudstvo deležni velikih manipulacij in etnocidnih pritiskov, kar se je močno odražalo tudi v jeziku: vladajoča angleščina, nato francoščina in nato daleč daleč za tema – na izginotje obsojeni jeziki domorodcev, med njimi tudi jezik plemena Ottawa in plemena Očipva. In prav to je hotel Baraga preprečiti. Tovrstna Baragova prizadevanja zanimivo osvetli podatek⁴, da je vlada Združenih držav Amerike leta 1930 prek Johna Collierja kot vodje Komisariata za zadeve Indijancev začela uresničevati kulturno usmerjanje, kot ga je zasnoval misijonar Baraga pred sto leti. Baraga je severnoameriškim Indijancem, zlasti plemenu Očipva, razdajal tudi svoj veliki um, saj je poleg dejavne skrbi za njihovo duhovno rast prav s slovarjem in slovnico postavil trajen knjižni spomenik tudi jeziku Indijancev, pri katerih je opravljal svoje duhovniško poslanstvo.

Morda je Baraga prav zaradi svoje slovenskosti – kot pripadnik maloštevilnega, zapostavljenega naroda – lahko tako tenkočutno začutil pomen jezika, njegovo narodno oz. bivanjsko konstitutivnost; ni višjih in nižjih jezikov, tudi jeziki maloštevilnih narodov oz. ljudstev morajo biti popisani, predstavljeni svetu, soočeni z velikimi, da se pokaže njihova enakovredna izrazna moč in s tem dejstvo, da je superiornost »velikih jezikov« nična. In tako so med Baragovim garaškim fizičnim delom in njegovo predano duhovniško službo med Indijanci nastajala tudi jezikoslovna dela, ki so očipvejščino predstavila svetovni jezikoslovni javnosti. – Pri tem je občudovanja vredno, da je ostal Baraga čustveno in tudi dejavno povezan s svojo domovino. O tem priča sodelovanje s slovenskimi sodobniki, med drugim tudi dejstvo, da je kar nekaj izmed njegovih številnih knjig izšlo pri takrat znanem tiskarju Blazniku v Ljubljani.

Misijonar Friderik Baraga je bil leta 1853 posvečen za škofa škofije s sedežem v Sault Sainte Marie; umrl je leta 1868 v kraju Marquette v Michiganu – sredi svojih Indijancev, ki jim je v katoliški veri in z neutrudnim fizičnim in duhovnim delom služil skoraj 40 let.

3 Baragovo jezikovno in jezikoslovno delo

Baraga, ki je prišel med Indijance ob Michiganskem jezeru sicer z versko misijonarskim poslanstvom, se je kljub svoji odlični večjezikovni usposobljenosti

⁴ Prav tam, str. 34.

znašel pred osnovno komunikacijsko prepreko: povsem tujim jezikom indijanskih plemen, najprej Ottawe, nato Očipve. Najprej prvega, nato veliko laže drugega se je zaradi svoje neutrudnosti in jezikovne nadarjenosti hitro naučil preko tolmača, ki mu ga je v pomoč ponudil sam poglavar indijanskega plemena. Oba jezika⁵ sta genetsko povezana s približno 25 drugimi jeziki algonkijanske jezikovne družine, ki je le ena od 40 ali 50 drugih družin jezikov ali izoliranih posameznih jezikov, ki jih govorijo domorodci Severne Amerike. Očipvejščina je po številu govorcev nekako četrti največji jezik med njimi.

Ob spoznanju in občutenju – gledano sociolingvistično – temeljnega dejstva, da se noben jezik, če se hoče ohraniti in živeti, ne sme zapreti sam vase in da mu je treba odpreti možnost komuniciranja z večinskim, prevladujočim jezikom, se je Baraga z ljubeznijo lotil težaškega intelektualnega dela tudi na *jezikoslovnem* področju. Tako sta nastali za očipvejščino dve temeljni jezikoslovni deli: leta 1850 slovnica *Theoretical and Practical Grammar of the Otchipwe Language*, leta 1853 slovar *A Dictionary of the Otchipwe Language*.

3.1 Poročilo o Baragovem slovarju očipvejščine

Pričujoči zapis o Baragovem slovarju iz leta 1853 z naslovom *A Dictionary of Otchipwe Language Explained in English*, ki mu nato sledil še Baragov obrnjeni *A Dictionary of Otchipwe Language Explained in English; part II: Otchipwe – English (1878–1880)*, je spodbudilo srečanje s ponatisom tega slovarja, ki je izšel leta 1992 v St. Paulu, pri čemer je predgovor napisal univerzitetni profesor John D. Nichols in ga zaradi sodobnega, bolj razširjenega zapisa imena Ojibway namesto Otchipwe naslovil *A Dictionary of the Ojibway Language* (avtor Frederic Baraga). Zunanja oprema, poleg lešnikastooranžne barve zgovorno popestrjena s sliko Indijancev v čolnu, vsekakor pritegne vsaj k bežnemu pregledu.

3.1.1 Struktura slovarja Frederic Baraga, *A Dictionary of the Ojibway Language* (with a New Foreword by John D. Nichols)

Slovar v celoti obsega 728 strani (formata A 5). Ima dva dela: angleško-očipvejski in nato očipvejsko-angleški del.

Na prvih osmih straneh je *Predgovor k ponatisnjeni izdaji* (*Foreword to the reprint edition*), ki ga je napisal univerzitetni profesor John D. Nichols: poudarja izjemni kulturološki pomen Baragove slovaropisne predstavitve indijanskega jezika, zlasti jezika plemena Očipva.

Na začetku prvega dela, to je angleško-očipvejskega slovarja (ki obsega 302 strani), je *Opozorilo* (*Notice*), npr. da bo bralec našel samo tiste besede, ki imajo ustreznike v očipvejščini in s tem seveda ne na stotine tehničnih in znanstvenih izrazov, znanih sicer v angleščini. Sledijo *Opombe k novi izdaji angleško-očipvejskega slovarja* (*Remarks*). Npr.: (1) Kadar je nad samoglasnikom strešica, se črka izgovarja dolgo in s poudarkom, če je brez strešice, je izgovor kratek. Npr. *osâgiân* = he loves him (= rad ga ima)⁶; *sagaigan* = a nail (= žebelj). (2) Kadar so indijanske

⁵ Do konca odstavka povzeto iz: *A Dictionary ...*, Foreword to the reprint edition (John D. Nichols), St. Paul, 1992.

⁶ Slovenske prevode angleških ustreznikov za očipvejske je dodala avtorica tega članka.

besede v oklepaju, so to besede indijanskega jezika Cree, ustrezne očipvejskih izrazom. S tem je poleg glavnega v slovarju popisanega jezika, očipvejščine, ki mu je jezik plemena Ottawa zelo podoben, predstavitev indijanskih jezikov nekoliko razširjena in tako kljub sorodnosti nakazana njihovo raznolikost. (3) Glagoli iz jezika Cree so vedno v 3. osebi ednine povednega naklona, medtem ko so očipvejski v 1. osebi ednine; npr.: očipv.: *nind ina* = I tell him (= povem mu); Cree: *itew* = he tells him (= pove mu). (4) Zanikanje: V očipvejščini je zanikanje izraženo z besedico *kawin* pred glagoli, končujočimi se na *ssi*, npr.: *nin sâgia* = I love him (= rad ga imam); *kawin nin sâgiâssi* = I don't love him (= ne maram ga). Nato sledi *Preglednica* pravil za tvorbo velelnika v očipvejščini, ki kaže na izredno izdelano strukturno podobo tega jezika; npr.: glagoli, ki se v prvi osebi povednega naklona končujejo na npr. *-âna*, *-ina*, *-ôna*, *-jwa*, tvorijo velelnik z *j*; npr.: *nin nagana – nagaj*.

Na koncu prvega dela, to je na straneh 297–301, je razdelek *Etimologija* (*Ety-mology*), ki za nekaj indijanskih imen in izrazov navaja etimologijo, kar je potrebno, saj je zaradi napačne izgovarjave in pisave belcev prišlo do nerazumljivosti. Npr.: beseda *totem* izhaja iz *ni totem*, kar pomeni v angleščini *my parent* (= moj prednik), beseda *tomahawk* (= tomahavk) iz *otâmahuk* (*houk*), kar pomeni v angleščini *strike them* (= udariti jih) ali iz *otâmahwaw*, kar pomeni v angleščini *he is stricken* (= on je udarjen), beseda *esqimaux* (= eskimi) izhaja iz *askimow*, kar pomeni v angleščini *he eates raw* (= on jé surovo).

Za ponazoritev še nekaj etimoloških zanimivosti iz tega slovarja z obširnega področja ob Michiganskem jezeru, kjer je deloval Baraga:

Canada (= Kanada), kar bi v angleščini lahko pomenilo *a village of tents or huts* (= vas šotorov in koč), saj nekateri predpostavljajo, da ime Canada izhaja iz *kanâta* ali *kanâtan*, ki v indijanskem jeziku Cree pomeni *some thing which is very neat and clean* (= stvar, ki je zelo čedna in čista); *Michigan* izhaja iz *mishigâm* ali *mishigamaw*, kar v angleščini pomeni *the big lake* (= veliko jezero); *Mississipi* izhaja iz *mishisipi* in v angleščini pomeni *the big, great river* (= velika reka); *Québec* izhaja iz *kepek* ali *kepâk*, kar bi v angleščini pomenilo *being shut* (= biti zaprt, zagrajen) oz. iz *kipaw*, kar bi v angleščini pomenilo *it is shut* (= je zaprt, zagrajen). Dejansko na tistem geografskem predelu reka sv. Lovrenca (St. Lawrence River) izgleda kot zaprta, zagrajena med rt Diamand Cape in otok Orleans Island.

Na začetku drugega dela, to je očipvejsko-angleškega slovarja, (ki obsega 422 strani), je *Predgovor* (*Preface*), kjer Baraga (1) spregovori o izjemni težavnosti sestavljanja slovarja, v katerem je mnogo let njegovega trdega dela. Skromno pristavlja, da se mu zdi nemogoče že v prvi izdaji opraviti takšno zahtevno leksikografsko delo, kot je slovar indijanskega (neciviliziranega) jezika, do idealne mere. (2) Poudarja, da je za praktično rabo tega slovarja treba prej dobro poznati očipvejsko slovnico, zlasti poglavja o tvorbi samostalnikov in glagolov (*Formations of Substantives and Formations of Verbs*). (3) Nato Baraga poda kratko preglednico za izgovarjavo očipvejskih besed in (4) še nekaj opomb, npr: glagoli so podani v prvi osebi ednine sedanjika, ker očipvejščina ne pozna nedoločnika; ker očipvejščina ne loči dobro glasov B⁷ in P, D

⁷ Prav zato Indijanci niso mogli prav jasno izgovarjati imena svojega velikega učitelja Barage.

in T, G in K, je treba pri besedah, začenjajočih se s temi glasovi, pogledati v slovarju pod obe črki.

Vsakemu od dveh delov po uvodnih opombah sledi *klasični slovarski del*, urejen abecedno. Da pa gre – ne glede na zaporedje angleško-očipvejski ali očipvejsko-angleški slovar – primarno vendarle za predstavitev očipvejskega jezika, je pokazano s tiskom: *očipvejščina je vedno v ležečem tisku*. v prvem delu kot ustreznica angleškim besedam, v drugem delu kot iztočnična beseda slovarskega sestavka. – To veliko Baragovo slovarsko delo bi lahko primerno predstavili samo ob temeljitem, poglobljenem pregledu in študiju slovnice očipvejskega jezika (ki jo je pred slovarjem napisal prav tako Baraga).

V tem poročilu naj nakažem le *nekaj konkretnih posebnosti*, npr.:

(1) Iztočnični besedi lahko sledi slovnicična oznaka, npr.: adv. (*Mâmawi*, adv. Together, in common (= skupaj)); lahko samo drugojezični ustreznik, npr.: *Nagwiidisowin*. Apparition, vision. Glagoli so nakazani z dodatkom osebnega oz. svojilnega zaimka v oklepaju, torej (*nin*), ki lahko pomeni I, me, mine; we, us, our (= jaz, mene, moj; mi, nas, naš ipd.), npr.: *Nawâdis*, (*nin*). I catch fire (= prižigam ogenj).

(2) Pri nekaterih besedah je na koncu oznaka * in na isti strani razložena etimologija, npr.: *Kijé-Manito*. God, the perfect spirit.* (= Bog). (Pri * pod črto na isti strani: The root *kij* means perfect, well finished (= odličen, dobro končan), v. g. *nin kijia*, I finish him well, I render him perfect.)

(3) Struktura očipvejščine je taka, da lastnost samostalnika dostikrat povsem spremeni poimenovanje; npr. beseda *jezero: Kitchigami*. *Great water, great lake* (= velika voda, veliko jezero). - *Otchipwe-kitchigami*, Lake Superior. – Tako ima angleška beseda *lake* (= jezero) očipvejske ustreznike predstavljene kar v 21 vrsticah slovarskega sestavka: *large lake* (= veliko jezero), *kitchigami*. *Small lake, inland lake* (= majhno jezero), *sagaigan*. *The lake looks dark (by the wind)* (= jezero je temno zaradi vetra), *makatewigami*. *In the middle of the lake* (= na sredi jezera), *nâwagâm*. Itd.

Samo tri majhne drobce sem izbrala za razmislek, koliko potrpežljivosti, delavnosti, ljubezni, notranjega duhovnega prepričanja je imel Baraga, da je zmoغل opraviti tako izjemno kulturološko in slovaropisno delo.

4 Sklep

Baragov slovar *A Dictionary of the Otchipwe Language* iz leta 1853, ki je v ponatisu leta 1992 izšel pod naslovom *A Dictionary of the Ojibway Language*, lahko vrednotimo na več ravneh: slovar je zgled dvojezičnega slovarja; je celo izjemen dosežek v dvojezičnem slovaropisju, saj se v njem v zapisani obliki srečata do tedaj le govorjeni jezik domorodnega, etnično ogroženega ljudstva enega od plemen severnoameriških Indijancev (očipvejščina) in civilizirani knjižni jezik svetovnih razsežnosti (angleščina); zaradi soočenja tudi strukturno tako različnih jezikov na različnih jezikovnih ravninah (glasoslovni, oblikoslovni, celo sobesedilni) je Friderik Baraga oz. njegov slovar prav gotovo lahko dober svetovalec tudi pri sodobnem slovenskem, z določenih vidikov še posebej narečnem slovaropisju; Baragov slovar ima velik jezikovni in kulturološki pomen sploh.

Že glede na samo jezikoslovno delo Friderika Barage,⁸ predvsem pa glede na večrazsežno prisotnost njegovega dela še v današnjem času se mi zdi prav, da ob 150-letnici prve predstavitve Barage kot jezikoslovca (ob izidu njegove slovnice očipvejskega jezika), ki sovпада s sedanjim širšim uzaveščanjem Baragove izjemne duhovne pomembnosti tudi za slovensko občestvo, v našem inštitutskem zborniku vsaj na kratko predstavimo tega slovenskega duhovnega in kulturnega delavca ter jezikoslovca 19. stoletja.

Tudi zapisa na platnicah leta 1992 v St. Paulu v Ameriki ponatisnjenega Baragovega slovarja »... *Frederic Baraga, a missionary priest from Slovenia* ...« smo lahko veseli.

Viri in literatura

- BARAGA, Frederic, *A Dictionary of the Ojibway Language*, St. Paul, 1992 (ponatis).
- ŠMITEK, Zmago, in PIRŠ, Andrej, Baraga, Friderik Irenej, *Enciklopedija Slovenije I*, Ljubljana, 1987, str. 185.
- JAKLIČ, Fran, *Friderik Baraga*, Cleveland, 1951.
- POŽAR, Breda, *Friderik Baraga and his Book on the Manners of American Indians*, v: *Acta Neophilologica VI*, str. 29–71.
- NICHOLS, John D., *Foreword to the reprint edition*, v: *Frederic Baraga, A Dictionary of the Ojibway Language*, St. Paul, 1992.

(Enote, navedene v razdelku Viri in literatura, so tudi bogat vir drugih bibliografskih enot, nanašajočih se na življenje in delo Friderika Barage.)

⁸ V bazi podatkov COBISS/COBIB je bilo dne 11. 7. 2000 v zvezi z Baragovimi objavami in deli o njem 60 zadetkov.

Med najnovejšo, tudi Slovencem lahko dostopno Baragovo bibliografijo, je posebej zanimiva naslednja: F. I. Baraga, Pius IX, KIJE MANITO, Ineffabilis Deus. Translation in Ojibwa of the Apostolic Conception of Virgin Maria. Očipvejski prevod apostolskega pisma o Marijinem brezmadežnem spočetju; followed by English translation, suivi de la traduction française s slovenskim prevodom. Edited by / par / pripravil Fr. Bruno J. Korošak OFM, založba Brat Frančišek, Ljubljana 2000. Knjiga je med drugim zanimiva tudi zato, ker prinaša strnjeno, neposredno besedilno predstavo o očipvejščini.

Snježana Lončarević Štuhec, Kako ti je ime?

Statistični urad Republike Slovenije, Ljubljana 1999, 56 str.

Janez Keber

IZVLEČEK: Avtor v prispevku ocenjuje prvo statistično delo o rojstnih imenih, ki ga je napisala statističarka. Meni, da je delo pomembno dopolnilo dosedanjih raziskovanj rojstnih imen v Sloveniji.

ABSTRACT: The author reviews the first Slovenian statistics-based contribution on given names. In his opinion this work is an important supplement to previous researches on given names in Slovenia.

Z avtorico knjige delim veselje, da je njena knjiga o imenih končno izšla, saj tudi sam iz izkušenj pri svojih knjigah dobro poznam počutje avtorja, ki mora dolgo čakati na izid svojega dela. Včasih je tako čakanje lahko celo hujše kot napisati knjigo. O knjigi S. L. Štuhec sem prebral (npr. v Delu in Ljubljanskem dnevniku) in slišal (na POP TV) več ugodnih odmevov. Zanimanje javnosti za imena in priimke je vedno zelo veliko, zato je vsako delo s tega področja sprejeto naklonjeno. To je maloštevilnim raziskovalcem imen dobra vzpodbuda za nadaljnje delo.

Knjiga *Kako ti je ime?* je zanimiva za imenoslovca, zlasti njen statistični del, ki dokazuje, kaj vse se da pridobiti iz dobro organizirane statistike. Dinamika spreminjanja zanimanja za imena oziroma poimenovalnih dejavnikov je namreč zelo velika, kar daje tudi statističnim podatkom o tem ustrezno privlačnost.

Preden preidem na obravnavo knjige, bi rad nekaj povedal o zgodovini nastajanja tega dela. Ko sem se leta 1994 dogovarjal s statističarkama Ireno Starešinič in Snježano L. Štuhec o pridobitvi popolnih statističnih podatkov o rojstnih imenih za drugo, dopolnjeno izdajo *Leksikona imen*, sem predlagal, da bi Zavod za statistiko izdal kot posebno publikacijo seznam vseh rojstnih imen v Sloveniji ali delo o imenih s statističnega vidika. Moji sogovornici sta bili naklonjeni zamisli, a pri odločujočih ljudeh Zavoda takrat ni bilo razumevanja niti za izdajo seznama. Ko sem potem v letu 1995 dobil popolne podatke o imenih in jih uporabil za novo izdajo *Leksikona imen*, ki je izšel leta 1996, se je vodstvo Mohorjeve družbe odločilo, da bo kot prilogo *Leksikonu* izdalo *Seznam seh uradno zapisanih imen s frekvencami v Sloveniji z dne 31. 12. 1994*. Kljub temu pa omenjenega pogovora moji sogovornici na statistiki verjetno nista pozabili, saj je začela imena s statističnega vidika raziskovati S. L. Štuhec. Ta je leta 1995 z referatom *Moda imen v različnih časovnih obdobjih* nastopila na posvetovanju statistikov v Radencih, ki je bil objavljen v zborniku *Statistika dela, delovnih in življenjskih pogojev, Radenci '95*, str.

284–295. Nekaj podatkov iz tega referata sem citiral tudi v omenjeni drugi izdaji *Leksikona imen*. S. L. Štuhec je leta 1996 po podatkih iz leta 1994 pripravila prvo različico publikacije *Kako ti je ime?*, a na Zavodu niso bili zainteresirani za izdajo. Pri nadaljnjem čakanju je avtorica posodobila prejšnje podatke s podatki iz leta 1997. Ob koncu leta 1999 njeno delo le izšlo pri Uradu za statistiko Republike Slovenije.

Knjižica *Kako ti je ime?* ima poleg **Predgovora**, ki ga je napisal direktor Statističnega urada Republike Slovenije Tomaž Banovec, naslednja poglavja:

- 1 **Uvod**
- 2 **Imena v Sloveniji – od kod prihajajo in kaj pomenijo**
- 3 **Centralni register prebivalstva Republike Slovenije kot vir podatkov za analizo osebnih imen**
- 4 **Raznovrstnost imen**
- 5 **Pogostost posameznih imen**
- 6 **Imena, urejena po pogostnosti**
- 7 **Viri in literatura**

V **Predgovoru** g. Banovca pogrešam omembo izida *Seznamna vseh uradno zapisanih imen s frekvencami v Sloveniji z dne 31. 12. 1994*, ki je izšel leta 1996 kot priloga druge, dopolnjene izdaje *Leksikona imen*. Ta je bil namreč bistveno dopolnjen prav s popolnimi podatki iz tega seznama. Za zgodovino objavljanja statističnih podatkov o imenih in priimkih pa pisec **Predgovora** ne bi smel pozabiti omeniti tudi magistrske naloge Primoža Jakopina z naslovom *Entropija imena i prezimena u Sloveniji* (Zagreb 1981). V tem delu so navedeni statistični podatki o imenih in priimkih iz leta 1971 s frekvenco 10 in več. Popolne podatke za to magistrsko delo pa je v svojih člankih o priimkih in doktorskem delu z naslovom *Poglavja iz slovenske antroponimije* (Ljubljana 1979) uporabil njegov oče Franc Jakopin.

Ad 1, 2. Glede prvega nestatističnega dela (poglavji **1, 2**) bi pripomnil, da je primeren za uvajanje v glavni statistični del, glede na dobesedne navedke in povzemanja iz v literaturi navedenih del avtorjev pa samo pripomba o povzetem na strani 9 ne zadostuje. Navdušenje nekaterih ocenjevalcev nad tem uvodnim delom kaže ali na nepoznavanje ali pa kar na zamolčevanje dveh izdaj *Leksikona imen* (1988 in 1996), v katerem so tu samo nekatera povzeta poglavja obravnavana veliko temeljiteje in obširneje, saj obsegajo več strani kot celotna knjižica *Kako ti je ime?*. Res pa je, da je 7 strani veliko lažje prebrati kot 82.

Ad 3. V statistični del obravnavanega dela nas uvaja tretje poglavje, v katerem je opisan *Centralni register prebivalstva Republike Slovenije* (CRP) kot vir podatkov za analizo osebnih imen. V Sloveniji je bil uveden z *Zakonom o uvedbi Centralnega registra prebivalstva leta 1970* (Uradni list SRS št. 46/70). Na njegovo vsebino in funkcijsko razširitev so vplivali nekateri kasnejši pravni predpisi, zlasti pa *Zakon o uvedbi matične številke občanov* (Uradni list SFRJ, št. 58/76), *Zakon o notni matični števili občanov* (Uradni list SRS, št. 1/80) in *Zakon o družbenem*

sistemu informiranja (Uradni list SRS št. 10/83). V njem so računalniško vodene evidence z naslednjimi podatki o vsakem posamezniku: identifikacijska številka (emšo), priimek in ime, kraj rojstva, naslov, državljanstvo, zakonski stan, datum vpisa in vseh poznejših sprememb. Ti podatki so dopolnjeni z dogodki iz posameznikovega življenja, kot so rojstvo, poroka, razveza, posvojitve, selitev, sprememba osebnega imena, smrt. Iz CRP je s pomočjo posebnega programa v katerem koli času možno dobiti podatke o skupnem številu imen ali priimkov, o njihovem porastu ali upadu v določenih časovnih obdobjih, o njihovi prostorski razporejenosti.

Ad 4. V poglavju **Raznovrstnost imen** je avtorica že uporabila podatke iz CRP o številu imen. Iz njih izvemo, da je bilo 31.12. 1997 v Sloveniji **35.691** različnih imen, od tega **19.120** ženskih in **16.571** moških. Primerjava z letom 1994 kaže na rahel porast števila imen: vseh **34.707**, ženskih **18.508**, moških **16.199**. V poglavju so navedeni še številni drugi podatki. Tako se npr. največ, tj. 68,1% vseh imen, pojavlja samo enkrat (tj. s frekvenco 1) ali skupno 24.501, s frekvenco 20.000 in več pa je samo 7 imen, od tega 5 moških in dve ženski. Frekvenco 500–999 ima npr. skupno 112 imen, od tega 51 moških in 61 ženskih. Skupno navaja avtorica podatke o številu imen za 16 (razponov) frekvenc, npr. še 2, 3, 4, 5–9, 10–24, 25–49, 5000–9999. Zelo zanimivi sta nadalje dve sliki (grafikona), ki prikazujeta **1: Prva tri najpogostejša ženska imena, deleži žensk s temi imeni po petletnih starostnih skupinah** in **2: Prvih pet najpogostejših moških imen, deleži moških s temi imeni po petletnih starostnih skupinah**. Po teh prikazih so prva tri ženska imena **Marija, Ana, Frančiška**, prvih pet moških pa **Franc, Janez, Anton, Jožef, Ivan**.

V podpoglavju **4.2 Ženska imena v primerjavi z deležem žensk** je navedeno pet različnih statističnih podatkov, od katerih se prva dva glasita: Prvo, najpogostejše ime, **Marija**, je imelo 9,5% žensk. Naslednjih šest najpogostejših imen, **Ana, Frančiška, Jožefa, Irena, Ivana, Terezija**, je imelo 10% žensk. V podpoglavju **4.3 Moška imena v primerjavi z deležem moških** so npr. tudi naslednji podatki: Prva tri najpogostejša imena, **Franc, Janez** in **Anton**, je imelo 11,1% moških. Naslednja štiri najpogostejša imena, **Jožef, Ivan, Jože** in **Andrej**, je imelo 10% moških.

Ad 5. Poglavje **Pogostost posameznih imen** je najboljše (str. 27–47) in vsebuje veliko najrazličnejših podatkov. Ti so ponazorjeni s 7 slikami (grafikoni) in 6 tabelami. Za predstavo o tem poglavju navajam najprej naslove podpoglavij:

5.1 Najpogostejša ženska imena v Sloveniji

5.1.1 Prvih petnajst najpogostejših imen v letih do 1912 in od 1913 do 1942

5.1.2 Prvih petnajst najpogostejših ženskih imen v letih od 1943 do 1972

5.1.3 Prvih petnajst najpogostejših ženskih imen v letih od 1973 do 1997

5.2 Najpogostejša moška imena v Sloveniji

5.2.1 Prvih petnajst najpogostejših imen v letih do 1912 in od 1913 do 1942

5.2.2 Prvih petnajst najpogostejših moških imen v letih od 1943 do 1972

5.2.3 Prvih petnajst najpogostejših imen v letih od 1973 do 1997.

Omenjena podpoglavja so ponazorjena z naslednjimi slikami (grafikoni):
Slika 3: Število imen *Marija, Ana* in *Frančiška* med ženskami, rojenimi v letih do 1912 in od 1913 do 1997

Slika 4: Število imen *Irena, Mojca, Jožica, Milena* in *Majda* med ženskami, rojenimi v letih do 1912 in od 1913 do 1997

Slika 5: Število imen *Maja, Katja, Nina, Anja* in *Tjaša* med ženskami, rojenimi v letih do 1912 in od 1913 do 1997

Slika 6: Število imen *Franc, Janez* in *Anton* med moškimi, rojenimi v letih do 1912 in od 1913 do 1997

Slika 7: Število imen *Jožef, Ivan* in *Jože* med moškimi, rojenimi v letih do 1912 in od 1913 do 1997

Slika 8: Število imen *Marjan, Milan, Branko, Robert* in *Boris* med moškimi, rojenimi v letih do 1912 in od 1913 do 1997

Slika 9: Število imen *Marko, Matej, Rok, Luka* in *Nejc* med moškimi, rojenimi v letih do 1912 in od 1913 do 1997.

Slike (grafikoni), ki v krivuljah ponazarjajo gibanje frekvenc posameznih imen v obdobjih do 1912 in od 1913 do 1997, so na kratko komentirane.

V tem poglavju je tudi šest tabel, in sicer:

Tabela 4: Pogostnost nekaterih ženskih imen med ženskami, rojenimi v letih do 1912 in od 1913 do 1997, CRP z dne 31. 12. 1997, rang¹

Tabela 5: Prvih petnajst ženskih imen med ženskami, rojenimi v letih do 1912 in od 1913 do 1997, CRP z dne 31. 12. 1997

Tabela 6: Prvih petnajst ženskih imen med ženskami, rojenimi v letih 1993, 1994, 1995, 1996 in 1997, CRP z dne 31. 12. 1997

Tabela 7: Pogostost nekaterih moških imen med moškimi rojenimi v letih do 1912 in od 1913 do 1997, CRP z dne 31. 12. 1997, rang²

Tabela 8: Prvih petnajst moških imen med moškimi, rojenimi v letih do 1912 in od 1913 do 1997, CRP z dne 31. 12. 1997

Tabela 9: Prvih petnajst moških imen med moškimi, rojenimi v letih do 1912 in od 1913 do 1997, CRP z dne 31. 12. 1997.

Ad 6. Šesto poglavje – **Imena, urejena po pogostnosti** – tvorita dve tabeli:

Tabela 10: Ženska imena, urejena po pogostnosti in po petletnih starostnih skupinah žensk s temi imeni, Slovenija, 1997 (prvih 60 imen)

Tabela 11: Moška imena, urejena po pogostnosti in po petletnih starostnih skupinah moških s temi imeni, Slovenija, 1997 (prvih 60 imen).

Tabeli sta, kot pove že njun naslov, izredno informativni, saj kažeta na dinamiko dajanja posameznih imen za obdobje 85 let in več nazaj. Iz njih je mogoče izračunati tudi povprečno starost nosilcev posameznih imen. Te izračune je avtorica za nekaj imen naredila tudi v prej omenjenem referatu v Radencih in sem jih že citiral v *Leksikonu imen*. Tu navedeni tabeli to omogočata za prvih 60 ženskih in prvih 60 moških imen.

¹ Številke od 1 do 15 pomenijo mesto uvrstitve (rang) med prvimi petnajstimi najpogostejšimi imeni. Znak - pomeni, da imena po pogostnosti ni med prvimi petnajstimi. V tabeli je 64 ženskih imen.

² Glej opombo 1! V tabeli je 54 moških imen.

Viri in literatura zaokrožujejo po obsegu skromno, a zanimivo delo o imenih s stališča statistike. Med imenoslovno-statistično literaturo bi avtorica morala navesti vsaj še moj *Leksikon imen, Seznam vseh uradno zapisanih imen s frekvencami v Sloveniji z dne 31. 12. 1994*, ki je izšel leta 1996 kot priloga *Leksikona imen* v knjižici s 103 stranmi, in magistrsko delo Primoža Jakopina *Entropija imena i prezimena u Sloveniji* (Zagreb 1981).

Ob koncu ugotavljam, da je delo Snježane Lončarič Štuhec obogatilo raziskovanje slovenskega imenoslovja s statističnega aspekta. Z vabljivim naslovom in podnaslovom *Kako ti je ime?, Imena državljanov Slovenije 31. 12. 1997* ter majhnim obsegom in s tem nizko ceno je pritegnilo kupce, da so prvo naklado zelo hitro pokupili. Morda bi bralci po naslovu pričakovali več o imenih, o statistiki imen pa so kljub omejitvi na prvih 60 ženskih in prvih 60 moških imen vsekakor izvedeli doslej največ, in to na zanimiv, nesuhoparen način.³ Kot tako je delo Snježane Lončarič Štuhec zanimivo dopolnilo temeljnemu delu o slovenskih imenih *Leksikonu imen*, s stališča statistike pa temeljno delo v statistiki osebnih imen.⁴

³ Nekaj zanimivih pogledov na statistiko imen vsebuje že Predgovor k drugi izdaji *Leksikona imen* iz leta 1996, medtem ko so v imenskem delu upoštevani tako dvojna imena kot tudi število posameznih imen v petih časovnih obdobjih, tj. od 1971–1994. Seveda pa je bila statistika imen le eden od osmih vidikov obravnave imen v tem leksikonu.

⁴ V svoji obravnavi ne omenjam nekaterih jezikovnih in tehničnih napak v knjižici. Prav tako so še možne izboljšave in dodatni pristopi v statističnem delu. Velik dosežek je že to, da se je Statistični urad Republike Slovenije končno le odločil za izdajo. Glede na ugoden odziv upam, da bodo naslednje podobno delo tudi v prid svoji promociji izdali brez obotavljanja. Avtorica je v intervjujih namreč napovedala podobno publikacijo o priimkih. Statistika priimkov je glede na zelo majhno dinamiko spreminjanja sicer manj zanimiva, veda o priimkih pa za zdaj še nima celovitega dela, kot je *Leksikon imen za imena*.

Semantika i struktura na slovenskiot vid III,

Filološki fakultet »Blaže Koneski«, Katedra za makedonski jezik
i južnoslovenski jazici, Skopje 1998

Majda Merše

IZVLEČEK: V prispevku je predstavljen tretji zbornik iz serije z naslovom Semantika in struktura slovanskega vida, idejno zasnovane v letih 1993–1995 in uresničene z zaporednim izhajanjem zvezkov od leta 1995 dalje. Namen predstavitve, ki se omejuje zlasti na prikaz v prispevkih obravnavane tematike in uporabljenih metodoloških pristopov, je seznanitev strokovne javnosti z delom aktualnega dogajanja v slovanski aspektologiji.

ABSTRACT: The paper presents the third proceedings from the Semantika i struktura na slovenskiot vid series. The idea for this series was conceived in the years 1993–1995, and was realized by consecutive issuing of volumes since 1995. The purpose of this presentation, which focuses especially on the topics discussed and the methodology used, is to familiarize the Slovenian subject specialists with some of the current findings in Slavic studies of verbal aspect.

1 Serijo publikacij s skupnim naslovom *Semantika in struktura slovanskega vida* sestavljajo zvezki, ki prinašajo prispevke z mednarodnih konferenc, na katerih je bila obravnavana aktualna vidska problematika v slovanskih jezikih. Serija je končni rezultat prizadevanj za načrtno in organizirano mednarodno sodelovanje pri reševanju odprtih vprašanj s področja slovanskega glagolskega vida, bodisi še nerešenih ali tistih, ki niso bila zadovoljivo rešena. Pobuda za tovrstno sodelovanje je bila dana na 11. mednarodnem slavističnem kongresu, ki je bil leta 1993 v Bratislavi. V praksi je zaživela v organizacijskem okviru, ki ga je zagotovila leta 1995 ustanovljena aspektološka podkomisija, delujoča v sklopu Mednarodne komisije za raziskovanje gramatičnih struktur slovanskih jezikov (slednja skupaj z drugimi komisijami deluje pri Mednarodnem slavističnem komiteju¹). K hitri uresnitvi zamisli in k zgodnjim ter kakovostnim rezultatom je nedvomno pripomogel tudi njen

¹ Krajše obvestilo o sestavi in delovanju Mednarodnega slavističnega komiteja oz. o organizacijskih oblikah mednarodnega delovanja slavistov je mogoče prebrati v poročilu Franceta Novaka o 12. mednarodnem kongresu slavistov v Krakovu od 27. avgusta do 2. septembra 1998 (Novak 1998: 201).

koordinacijski komite, ki mu predseduje Stanislav Karolak iz Poljske, člana pa sta Adrian Barentsen iz Holandije in Volkmar Lehmann iz Nemčije.²

Med pričakovanimi rezultati organiziranega in programsko usmerjanega dela slovanskih vidoslovcev je Karolak omenil tudi povečevanje zanimanja za konkretna vprašanja, ki se zastavljajo pri vidskih opisih posameznih slovanskih jezikov. V predgovoru k drugemu zvezku je posebej opozoril na dejstvo, da je v koncept raziskovanja vgrajena odprtost za nestandardne načine reševanja aktualne vidske problematike.

Prvi (*SSSV I* 1995) in drugi zvezek (*SSSV II* 1997) serije prinašata prispevke z mednarodnih konferenc, ki sta bili leta 1995 in 1996 zaporedoma v Krakovu. Organiziral ju je Inštitut za neofilologijo tamkajšnjega Pedagoškega inštituta.

2 V zborniku *Semantika i struktura na slovenskiot vid III* je objavljenih 23 prispevkov,³ ki so bili v večini predstavljeni na tretji mednarodni aspektološki konferenci, potekajoči od 27. do 30. septembra 1997 v Skopju. Organizirala jo je Katedra za makedonski jezik in južnoslovanske jezike Filološke fakultete »Blaže Koneški« iz Skopja. Na konferenci so sodelovali vidoslovci iz Makedonije, Poljske, Rusije, Italije, Nemčije, Finske in Slovenije. Zelo številna je bila makedonska skupina vidoslovcev, kar je posledica načrtnega raziskovalnega dela v okviru projekta *Glagolski vid v makedonskem jeziku*, ki ga uresničuje organizatorica konference.⁴

2.1 Prispevki so razvrščeni v tri vsebinske sklope. Prvega, ki nosi naslov *Vidska semantika*, uvaja prispevek **Lucyne Gebert**. Avtorica v njem s strokovno kompetenco, ki ji jo zagotavlja dolgoletno delo na teoriji vida (aspekta), analizira razmerje med vidom, modalnostjo in ilokutivno silo. Izhaja iz dveh teoretičnih predpostavk: 1. da obstaja soodvisnost med vidom in leksikalnim pomenom glagola in 2. da je treba upoštevati tudi pragmatično ravnino, ki je v konkretnem primeru tesno povezana z delovanjem ilokutivne sile. Omenjeni dejstvi po avtoričinem prepričanju določata izbor vida pri rabi katere koli glagolske oblike v slovanskih jezikih, zato ju je treba upoštevati tudi pri vidoslovnem raziskovanju. Avtorica na primerih iz poljščine in ruščine ugotavlja, da je funkcioniranje vidov v velelnem naklonu drugačno kot v povednem in da se razporejenost in obseg ilokutivne sile spreminjata glede na naklon in glede na vid, pri zadnjem v tesni odvisnosti od leksikalnega pomena glagola. Tega ponazarja s formulo semantičnega razreda, v kate-

² Ozadje nastanka serije *Semantika in struktura slovanskega vida* (okrajšano *SSSV*) je v predgovoru k prvemu zvezku osvetlil njegov urednik Stanislav Karolak (*SSSV I* 1995: Predislovie).

³ Zbornik, ki sta ga uredila Stanislav Karolak in Ljudmil Spasov, po številu prispevkov močno presega prva dva, saj je bilo v prvem objavljenih 11, v drugem pa 14 prispevkov.

⁴ O projektu, ki je hkrati del širšega projekta (*Sistem aktualnosti in temporalnosti v slovanskih in romanskih jezikih*), o njegovih teoretičnih osnovah in ciljnih prim. Spasov 1997: 221–223.

rega se glagol uvršča. Na nastanek odtenkov vpliva tudi sobesedilo. V velelniku se ilokutivna sila osredinja bodisi na glagolski leksem v celoti (pri nedovršenem vidu) ali na njegove posamezne pomenske sestavine (pri dovršenem vidu).

G. A. Zolotova obravnava soudeležbo leksike, oblikoslovja in skladnje pri uresničevanju vidsko-časovnih funkcij ruskega glagola. Zaustravlja se ob dveh vprašanjih, ki si jih vidoslovci pogosto zastavljajo: 1. ob vprašanju o izhodiščni vidski obliki in 2. ob vprašanju o funkciji vidov nasploh. Njuna razrešitev bi po avtoričinem mnenju veliko prispevala k teoriji o glagolskem vidu, olajšala pa bi tudi slovaropisno prakso (njuno praktično aktualnost občuti tudi sama kot sodelavka pri Funkcionalnem slovarju ruskega glagola). Zolotova se strinja z ugotovitvijo Stanislava Karolaka, da je izhodiščni vidski pomen odvisen predvsem od značaja dejanja in da zato ne more biti enak pri vseh glagolih: pri nekaterih je vnaprej določen pomen trajnosti, pri drugih pomen trenutnosti. Avtorica izhaja iz dejstva, da se jezik urešničuje v komunikacijskem procesu v obliki besedila, zato posebno pozornost namenja besedilnim funkcijam vidsko-časovnih oblik. Govori o funkcionalno-semantični paradigmi glagola. Na tehniko vidskega oblikoslovja in izražanja vrst glagolskega dejanja gleda kot na sredstvo za oblikovanje strukture besedila. Mnenja je, da odgovore na vidoslovna vprašanja lahko zagotovi večje (slovnično) upoštevanje govorečega in njegovih komunikacijskih interesov.

Sestavek **Elžbiete Kossakovske** je namenjen vidu v izglagolskih abstraktnih samostalniških poimenovanjih (v poljščini in ruščini). Avtorica izhaja iz naslednjih splošno priznanih dejstev: t. i. nomina actionis so rezultat skladijske izpeljave, pri kateri ne prihaja do pomenskih sprememb, čeprav samostalniki opravljajo druge skladijske vloge kot motivirajoči glagoli. Od motivirajočega glagola prevzemajo tudi vidski pomen. Pri ugotavljanju vidskopomenske skladnosti med motivirajočim glagolom in izglagolskim samostalnikom se Kossakovska opira na teorijo Stanislava Karolaka: tako kot glagoli tudi izglagolski samostalniki lahko izražajo enega od osnovnih vidskih pomenov, to je trajanje ali trenutnost, ali pa so nosilci zapletene vidske konfiguracije (inchoativne, rezultativne, telične, potencialne, multiplikativne in limitativne). Avtorica preverja njihovo zmožnost izražanja posameznih konfiguracij, opozarja pa tudi na obstoj variantnih izraznih oblik (npr. besedno-zvezne).

Znana ruska vidoslovka **E. V. Padučeva** se je v obsežni razpravi lotila zahtevne ponovne sistematizacije pojmov in terminov ruskega vidoslovja. Potreba po njej je obstajala, saj je od sistematizacije slovanske vidoslovne terminologije, ki jo je leta 1965 opravil Maslov, minilo več desetletij, v katerih je vidoslovje doseglo občuten razvoj. Padučeva kritično pregleduje terminološke in konceptualne rešitve Maslova ter ločuje splošno priznane rešitve od problematičnih in neustreznih. Sistem dopolnjuje z novimi termini, ki so rezultat vidoslovnih in pomenoslovnih dosežkov zadnjih desetletij. Omejuje se na semantiko, znotraj te pa se osredinja na naslednjo problematiko: 1. opredelitev vidskega para in razmerje med vidom in vrstami glagolskega dejanja; 2. vid in leksični pomen glagola; ontološke kategori-

je; 3. delni vidski pomeni; 4. pomanjkljive (defektne) paradigme delnih vidskih pomenov.

Finski jezikoslovec **Hannu Tommola** želi s prispevkom, ki nosi naslov *Aspektualne značilnosti rezultativne in kvazirezultativne semantike*, doseči dvoje: prispevati k tipologiji glagolskih pomenov in izpeljati tipološko primerjavo aspekto-loških kategorij v dveh tako različnih jezikih, kot sta ruski in finski. Avtor ugotavlja, da se po slovnični plati pribaltsko-finski jeziki močno razlikujejo od ruskega, glagolski sistemi pa – ob zadostnem upoštevanju semantike – izkazujejo presenetljivo podobnost.⁵ V prispevku med drugim dokazuje, da so v finskem jeziku semantične lastnosti glagolov, ki se ujemajo z nekaterimi razredi ruskih glagolov, določenimi na osnovi njihovih skladenjskih in oblikoslovnih lastnosti, izražene s pomočjo aspektualno relevantne kategorije sklona objekta.

Zuzana Topolinjska v krajšem sestavku, namenjenem oblikam na *-l* in vidu, v obliki tez predstavlja razvoj glagolskih oblik, med njimi tudi prvotnih in drugotnih oblik na *-l*, v časovnem razponu od indoevropsčine do danes ter obseg njihove rabe v sodobnem makedonskem knjižnem jeziku.

2.2 Na čelu drugega vsebinskega sklopa, v katerem je obravnavana pomen-ska in slovnična problematika vida v makedonščini, stoji sestavek **Stanislava Karolaka** z naslovom *Pojem inhoativnosti in inhoativna konfiguracija v slovnici makedonskega jezika*. Avtor v njem izhaja iz lastne teorije,⁶ ki je skupaj z deli predhodnikov dala sodobnemu vidoslovju novo raziskovalno spodbudo. Bistvo te teorije⁷ je v priznavanju obstoja preprostih in zapletenih vidov. Delitev je odraz različne stopnje zapletenosti pojmovnih kategorij. Preprosta vida sta dva: trenutni (momentni) in trajnostni oz. nadaljevalni (kontinualni), zapletenih vidov ali t. i. vidskih konfiguracij pa je več. Slednje imajo bodisi trenutno (inchoativna, terminativna, rezultativna, transformativna, distributivna in limitativna) ali trajnostno (telična, habitualna in multiplikativna) dominantno. Iz Karolakove teorije izhajajo kar štirje makedonski vidoslovci, ki v skrbno načrtovanih prispevkih v zborniku obravnavajo naslednje vidске konfiguracije makedonskega jezika: inchoativno in terminativno (Milica Mirkulovska), limitativno (Iskra Panovska-Dimkova), rezultativno (Ljudmil Spasov) in telično (Stanislava-Staša Tofoska). Karolak v *SSSV III* inchoativnost (začetnost) predstavlja z naslednjo logično formulo: ZGODIL SE JE P, TAKO DA JE Q, ali razčlenjeno: ZGODILO SE JE TAKO, DA OBSTAJA SITUACIJA Q

⁵ Hannu Tommola je aspektualnost v finskem in ruskem jeziku primerjalno soočil in predstavljal v obsežni monografiji (Tommola 1986).

⁶ Predstavljena je v zelo odmevni razpravi *O semantyce aspektu (w dwudziestą rocznice publikacji rozprawy F. Antinucciego i L. Gebert "Semantyka aspektu czasownikowego")* (Karolak 1996).

⁷ Od klasične teorije, ki leksičnim morfemom (semantemom) ne priznava vidskega pomena, se razlikuje po tem, da vid razume kot notranjo lastnost pojmov, izraženih z leksičnimi morfemi (Karolak 1996: 53; Spasov 1997: 221–222).

(konkretno: $x \text{ sfati } p = \text{ZGODILO SE JE TAKO, DA } X \text{ RAZUME } P$, ali $x \text{ svene/ovene} = \text{ZGODILO SE JE TAKO, DA JE } X \text{ UVEL}$). Inhoativna konfiguracija je sestavljena iz obeh preprostih vidov: trenutnega, ki je dominantna, in trajnostnega. V makedonščini se izraža s preprostimi ali sestavljenimi semantemi.

Predstavitev nasprotja med inhoativnostjo in terminativnostjo **Milice Mirkulovske** je dopolnjena s prikazom načinov njunega izražanja v makedonščini in poljščini. Inhoativnost in terminativnost sta razumljeni kot začetni/končni trenutek obstajanja stanja/nestanja oz. kot trenutek nastopa spremembe dejanja ali stanja. Izražata se s skladenjskimi, leksikalnimi in morfološkimi sredstvi, zato Mirkulovska govori o skladenjskih (npr. *počna da zboruva, počna sa zborovanje / završi sa zborovanje*) in morfoloških inhoativnih oz. terminativnih konstrukcijah (npr. *pee : zapee/dopee*). Navaja tudi listo prvotnih in drugotnih inhoativnih oz. terminativnih glagolov. Pri prvih je obvestilo o začetku/koncu dejanja/stanja vgrajeno v pomen korena besede (npr. *(se) počne, (se) završi*), pri drugih pa je dodano oslabljenemu osnovnemu pomenu (npr. *rodi se, dobi, trgne, dojde, vospostavi, trešti* itd.). Sestavek **Iskre Panovske-Dimkove** je namenjen obravnavi limitativnosti v vidoslovni literaturi. Sama jo razume kot pomensko kategorijo, ki kaže trajanje dejanja/stanja v določenem časovnem obdobju. Limitativna konfiguracija, ki jo analizira na osnovi makedonskega gradiva, je dvovidska, saj sestoji iz konfiguracije s trajnostno dominantno in konfiguracije s trenutno dominantno. Na oblikovni ravni se izraža: 1. s korenem (npr. *si počin-e, Počini si (malku) vo sobana*) in s kombinacijami: 2. semantema in morfemskega okolja (to je semantema in predpon (npr. *do-, za-, od-, pre-* itd.) oz. pripone (npr. tematske aoristne pripone (*ode*) ali pripone *-n-* (*sed-n-e*)), 3. semantema in skladenjskega okolja (npr. *Tri časa trčav od seloto dotuka*), 4. semantema in sobesedila. Prikaz je dopolnjen z obsežnim pregledom (izbrane) literature.

Ljudmil Spasov je rezultativno konfiguracijo predstavil že v *SSSV II* (Spasov 1997), v *SSSV III* pa se ukvarja z odvisnostnim razmerjem med njo in povzročevalnostjo (kavzacija). Ugotavlja, da je rezultativna konfiguracija glede na stopnjo zapletenosti uvrščena nižje od inhoativne, ker je obogatena s povzročevalnostjo. Inhoativna konfiguracija je ob odvzemanju povzročevalnosti po skladenjski poti izpeljana iz rezultativne (npr. *(se) drvosa < drvosa (nekogo, nešto)*). Avtor opira ugotovitve na analizo glagolov tipa *brad-os-a*, tvorjenih s pripomo *-osa*, ki je prevzeta iz grščine. Tovrstne glagolske tvorjenke označuje kot balkansko serijo (npr. *vampir-os-a*), tip *po-vampir-i se* pa je značilen za slovansko serijo. V makedonščini je balkanska serija glagolov predstavnik vzročnih prehodnih glagolov, ki skladenjsko lahko izražajo tudi inhoativnost in rezultativnost. Glagoli balkanske in slovanske serije izkazujejo različno pomensko strukturo: 1. *vampir-os-a* = koren s trajnostnim vidom (*vampir-*) + pripomo *os-* s trajnostnim vidom + *-a* brez vidskega pomena; 2. *po-vampir-i se* = predpona s trenutnim vidskim pomenom + koren s trajnostnim vidom (*vampir-*) + pripomo brez vidskega pomena.

Stanislava-Staša Tofoska prikazuje mehanizem tvorjenja telične konfiguracije, ki jo predstavlja kot konfiguracijo najmanj treh vidskih pomenov oz. seme-

mov: trenutnega in dveh trajnostnih (trajnost je tudi dominanta). Izraža se z nese-stavljenimi ali sestavljenimi semantemi. Analiza kaže, da nastaja s predponsko in priponsko tvorbo iz teličnih (npr. *leč-i, kompon-ira, so-šu-va, pod-iz-gas-n-uva*), trajnostnih (*v-mest-uva, do-na-mest-uva*), rezultativnih (*da-va, do-po-da-va*), inhoativnih (*zin-uva*) in terminativnih (*izčezn-uva, pod-izčezn-uva*) korenov.

2.3 Najobsežnejši je tretji del zbornika, ki ima naslov *Vidska strukturalizacija v posameznih jezikih/dialektih*. Vanj je vključenih dvanajst prispevkov. Kar štirje od njih se zaradi posebnosti pri izražanja vida ukvarjajo s posameznimi makedonskimi govori oz. narečji. **Petar Atanasov** obravnava vid v romanskih jezikih, konkretno v romunskih dialektih, karšna sta meglenoromunski in istrskoromunski. V obeh primerih gre za poseben tip romanskega jezika, ki je zaradi močnega makedonskega oz. hrvaškega vpliva dobil posebne značilnosti. Glagolski vid se v teh dialektih izraža na slovanski način in ne s pomočjo časa in načina kot v romanskih jezikih: npr. megl. *durmíri* 'spati', *zadurmíri* 'zaspati'. **Maksim Karanfilovski** se ukvarja z enicevardarskim govorom, kjer je vid izražen enako kot v drugih makedonskih govorih, oblikovne posebnosti pa izvirajo iz naglasnega sistema in iz posledične redukcije nenaglašanih samoglasnikov. **Marjan Marković** govori o vlogi slovensko-aromanske imperfektivizacije pri izražanju glagolskega vida v ohridskem makedonskem in aromanskem govoru. Ker je v makedonskem govoru prisotna tendenca omejevanja tvorbe aoristnih oblik od nedovršnih glagolov, se v aromanskem ohridskem govoru razumevanje nasprotja dovršni vid – nedovršni vid vse bolj približuje nasprotju aorist – imperfekt. V obeh govorih se tako oblikuje podoben sistem: nedovršni vid ustreza imperfektu, dovršni pa aoristu. **Kosta Peev** se zaradi odklonov, ki nastajajo pod vplivom neslovanskih balkanskih jezikov (romanskih in grškega), ukvarja z dolnjevardarskimi govori.

Mito Agirovski v sestavku z naslovom *Vidska semantika v makedonskem in grškem jeziku* analizira glagole, prevzete iz grščine, in glagole, tvorjene s priponomi grškega izvora (*-osa, -asa, -jasa, -esa*). Makedonščina je pri prevzetih glagolih vid izrazila tako, da je oblikam sigmatičnega aorista dodala pripono *-uva* (*kalesa + -uva > kalesuva*). Posebno produktivnost izkazuje pripona *-osa*. Z njeno pomočjo je bil izoblikovan celo nov glagolski model, ki učinkovito zapolnjuje vrzel v makedonskem glagolskem sistemu. Izkazujejo ga izsamostalniški glagoli tipa *krvjosa* 'okrvaviti se'.

Lidija Arsova-Nikolić se v sestavku z naslovom *Vid in prevod (angleško – makedonsko)* ukvarja s problematiko prevajanja slovničnih kategorij (konkretno vida in časa), ki v izhodiščnem in ciljnem jeziku nimajo enakih izraznih oblik. Angleški sedanji perfekt (the present perfect) se v makedonščini prevaja na različne načine. Vsaka izmed petih najpogostejših nadomestnih oblik (*sum* + oblika *-l*, aorist, imperfekt, sedanjik, *ima* + oblika *-n/-t*) se uporablja pod posebnimi pogoji. Avtorica navaja (z jezikoslovnim premislekom in prevajalsko prakso utrjena) merila, ki uravnavajo izbor imperfekta in aorista. To sta makedonski časovni obliki, ki hrati jasno izražata tudi nedovršni in dovršni vid.

Eleni Bužarovska obravnava vidsko problematiko glagolov slušnega zaznavanja v ruščini in makedonščini. Raziskava ima namen preveriti odnos med pomenskimi lastnostmi in vidom tovrstnih glagolov. Avtorica opira analizo na že obstoječo delitev na: 1. stanjske glagole, ki označujejo statičen proces, neodvisen od volje osebk (npr. *čuje, sluša*¹), in 2. aktivne glagole, ki označujejo dinamičen, zavestno nadzorovan proces (npr. *sluša*²). V ruščini sta ta dva tipa izražena leksikalno, v makedonščini pa z ekozvočnicami. Avtorica navaja pet sobesedilnih dejstev, od katerih je odvisen izbor vida, hkrati pa ugotavlja povezavo med njimi in semantiko glagola. Analizo dopolnjuje s pogostnostnim prikazom razvrstitve vida v časovnih oblikah (v makedonščini se *sluša* najpogosteje pojavlja v imperfektu, v ruščini pa *slyšat*/*slyhat* v preteklem nedovršenem času).

Iz Karolakove koncepcije vida izhaja tudi **Alina Kreisberg** v primerjalno zasnovanem sestavku o vidskem pomenu trpnih konstrukcij v poljščini in italijanščini. Raziskovanje opira na izhodiščno definicijo, da potrpenje (pasivizacija) povzroča obvezno zamenjavo dveh razmernih argumentov: dejavnosti agensa in s to dejavnostjo povzročene novega stanja objekta. Trpnik ustvarja obrnjeni perfekt, v katerem je informacija o prvotnem dejanju v bistvu informacija o uresničitvi novega stanja. Definicija se nanaša na trpne konstrukcije z dovršnim deležnikom. Uporabiti jo je mogoče tudi za konstrukcije s povratnim zaimkom *się* oz. za oblike na *-to/-no*. Avtorica se v nadaljevanju sestavka ukvarja s problemom ponovnega zajetja informacije o dejavnosti, ki je izzvala novo stanje, v vsebino izjave. Vključitev je možna s pomočjo pomožnega glagola *zostać* (poljsko) oz. *venire* (italijansko), možnost sama pa je odvisna od ustroja vzročne relacije, to je njenega +/- prehodnega značaja.

Majda Merše se v sestavku, namenjenem osvetlitvi razmerja med leksičnim in vidskim pomenom enovidskih glagolov, uporabljenih v slovenskem knjižnem jeziku 16. stoletja, osredinja na problem prepoznavnosti enovidskih pomenov v starejših besedilih. Ugotavlja, da je do objektivnih meril za njihovo odkrivanje mogoče priti s pomočjo preverjanja spremenljivosti skladenjskega okolja glagolov. Tipe skladenjskih sprememb preverja: 1. znotraj pomenske strukture delno enovidskih glagolov (s primerjavo pomenov, ki omogočajo vidsko parnost, in enovidskih pomenov, npr. *gristi kaj – vest jih grize*), 2. pri širjenju enovidskosti (s primerjavo pomenov enovidskih glagolov, npr. *deži – kamenje deži*) in 3. ob nastopu drugotne enovidskosti v okviru mejnih pomenov nedovršnikov (npr. *tkati šotor – Nih antuerh pag ie bil Shotore tkati*). Pri enovidskih nedovršnikih tipološko izstopajo naslednje preureditve: zamenjava vršilca dejanja z nosilcem stanja, zamenjava brezosebne rabe z osebkovo, nadomestitev prehodnosti z neprehodnostjo, zamenjava enega tipa vezave z drugim. Dovršniška enovidskost je skladenjsko manj izrazito označevana kot nedovršniška. Drugotna nedovršniška enovidskost je dokazljiva s skrčeno in preurejeno tipologijo skladenjskih sprememb.

Živko Cvetkovski analizira vid pri glagolih, ki v makedonščini nastopajo v kopulativni vlogi. Ločeno obravnava dovršne (*stori* (*se*), *izleze*, *ispadne*, *pokaže* (*se*), *zgodi* (*se*), *pogodi* (*se*)) in nedovršne (*čini* (*se*), *izgleda*, *smeta*, *misli* (*se*),

zamisluva (*se*), *vika* (*se*), *stoi*) kopulativne glagole. Posebej omenja del tovrstnih glagolov, za katere vid ni bistvena kategorija, npr. za dvojico *ostane – ostanuva*, ki vidsko ni polarizirana. Zanimajo ga pomenske razsežnosti njenih členov.

Prispevek **M. Ju. Čertkove** je trdno vpet v njeno vidoslovno raziskovanje, saj se navezuje na rezultate predhodnih obravnav kategorije vida⁸ (zlasti problematike, ki se odpira ob pojmu vidske parnosti), nakazuje pa tudi smer njenega nadaljnega delovanja. V njem predstavlja modele vidskih parov⁹ s predpono *pro-* v sodobnem ruskem jeziku, hkrati pa nadaljuje s pojasnjevanjem lastne koncepcije vidske parnosti ter defektnosti (oz. enovidskosti). Navaja štiri t. i. pomensko-vidskotvorne modele predpone *pro-*, ki se v tej vlogi pogostnostno razvršča za že predstavljeno predpono *po-*: prvi model predstavljajo tradicionalno rezultativni pari kot *čitat' – pročitat'*, drugega pari, tvorjeni iz glagolov, ki označujejo zvočno in govorno dejanje (npr. *grohotat' – progrohotat'*, *kričat' – prokričat'*), tretjega limitativni pari, tvorjeni iz glagolov obstajanja (npr. *suščestvovat' – prosuščestvovat'*), četrtega pa limitativni pari s pomenom subjektivne ocene časa poteka dejanja (*žit' – prožit'*). Pri ugotavljanju modelov izhaja iz razumevanja vidskega para kot dvojice funkcionalnih vidskih partnerjev (Čertkova 1998: 111), ki so lahko sopomenski, blizupomenski ali pa obstajajo kot pomensko bolj razmaknjene leksikalno-pomenske različice. Funkcionalno merilo je širše od merila zamenljivosti dovršnega člana z nedovršnim v sobesedilu zgodovinskega sedanjika, s katerim je vidsko parnost preverjal Maslov. Avtorica govori tudi o nadaljnjih nalogah slovanskega vidoslovja. Kot neodložljivo omenja izdelavo končnega spiska semantično-vidskotvornih modelov vidskih parov v slovanskih jezikih, potrebna pa je tudi izdelava opisa oblikovnega ustroja kategorije vida.

V zadnjem sestavku zbornika (**Germanija Šoklarova-Ljorovska**) sta primerjalno predstavljena makedonski in poljski časovni sistem. Posebna pozornost je namenjena povezanosti posameznih oblik z vidom.

2.4 Na okrogli mizi, s katero se je tretja mednarodna aspektološka konferenca v Skopju končala, sta bila sprejeta tudi sklepa, da bo aspektološka podkomisija svoje delo nadaljevala in da bo četrta konferenca leta 1999 v enem izmed evropskih slavističnih centrov. Enoletni zamik konference je povzročil 12. mednarodni slavistični kongres, ki je bil leta 1998 v Krakovu. Na njem je bila v okviru posebnega tematskega bloka obravnavana tudi slovanska aspektološka problematika. Bloku z naslovom *Semantika slovanskega aspekta* je predsedoval Stanislav Karolak, s prispevki pa je poleg njega sodelovalo še pet znanih vidoslovcev: M. Ju. Čertkova, G. A. Zolotova, V. Klimonov, Volkmar Lehmann in Ljudmil Spasov.

3 S predstavivijo tretjega zvezka iz serije *Semantika in struktura slovanske-*

⁸ Prim. npr. Čertkova 1996.

⁹ Modele natančneje opredeljuje kot "semantiko-vidoobrazovatel'nye modeli" (*SSVS III*, 210).

ga vida in z okvirno informacijo o seriji sami je bil prikazan del aktualnega dogajanja na področju slovanskega in splošnega vidoslovja. Da je to razgibano in bogato, poleg posameznih prispevkov v strokovnih revijah in publikacijah dokazujejo tudi nove monografije ter vidski problematiki posvečeni zborniki, kakršen je npr. *Tipologija vida: problemi, poiski, rešenija*, ki je leta 1998 izšel v Moskvi.

Navedenke

- ČERTKOVA, M. Ju., 1996, *Grammatičeskaja kategorija vida v sovremennom ruskom jazyke*, Moskva, Izdatel'stvo Moskovskogo universiteta, 172 str.
- KAROLAK, Stanislav, 1996, O semantyce aspektu (w dwudziestą rocznicę publikacji rozprawy F. Antinucciego i L. Gebert »Semantyka aspektu czasownikowego«), *Biuletyn polskiego towarzystwa językoznawczego, Bulletin de la société polonaise de linguistique*, Zeszyt LII – Fascicule LII. Warszawa, Wydawnictwo Energeia, 9–56.
- NOVAK, France, 1998, 12. mednarodni kongres slavistov v Krakovu od 27. avgusta do 2. septembra 1998, *Jezikoslovni zapiski* 4, Zbornik Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU, Ljubljana, 201–205.
- SPASOV, Ljudmil, 1997, Proekt opisaniya glagol'nogo vida v makedonskom jazyke s osobym učetom rezul'tativnoj vidovoj konfiguracii, *Semantika i struktura slavjanskogo vida II*, Kraków, Wydawnictwo Naukowe WSP, 221–226.
- SSSV I = *Semantika i struktura slavjanskogo vida I*, Otvetstvennyj redaktor Stanislav Karoljak, Kraków, Wydawnictwo Naukowe WSP, 1995, 193 str.
- SSSV II = *Semantika i struktura slavjanskogo vida II*, Otvetstvennyj redaktor Stanislav Karoljak, Kraków, Wydawnictwo Naukowe WSP, 1997, 252 str.
- SSSV III = *Semantika i struktura na slovenskiot vid III*, Redaktori: Stanislav Karoljak, Ljudmil Spasov, Skopje, Filološki fakultet »Blaže Koneski«, Katedra za makedonski jazik i južnoslovenski jazici, 1998, 234 str.
- Tipologija vida: problemi, poiski, rešenija*, Otvetstvennyj redaktor M. Ju. Čertkova, Moskva, Izdatel'stvo Škola »Jazyki ruskoj kul'tury«, 1998, 528 str.
- TOMMOLA, Hannu, 1986, *Aspektual'nost' v finskom i ruskom jazykah*, Hel'sinki, Neuvostoliitto-instituutin Vuosikirja 28, 1986, 344 str.
- XII. *Międzynarodowy kongres slavistów Kraków 1998, Streszczenia referatów i komunikatów, Językoznawstwo*, Warszawa, Wydawnictwo Energeia, 1998, 360 str.

Prvi zvezek Atlasa narečij letonskega jezika (Latviešu valodas dialektu atlants – Leksika, Riga: Zinātne, 1999)

Vlado Nartnik

IZVLEČEK: Prvi, slovarski zvezek Atlasa narečij letonskega jezika sestavljata knjiga z uvodom in komentarji ter mapa s kartami. V uvodu sta podana zgodovina raziskovanja govorov letonskega jezika in potek izdelave atlasa. V jedru knjige so komentarji, ki jim sledijo tematični seznam kart, sezname besed po jezikih, zapisovavcev in informantov ter razpostava letonskih dežel sredi 19. stoletja. Neletoncem sta v dodatno pomoč še angleški in ruski prevod uvoda in komentarjev v zgoščeni obliki. Karte z barvnimi površinami, simboli in izglosami odražajo razprostranjenost s floro, favno, človekom pa tudi z ljudsko stvarno in duhovno kulturo zvezanih oznak predmetov in pojavov in njihovih variant v govorih.

ABSTRACT: The first, i.e. the dictionary volume of the Atlas of Latvian dialects comprises an introduction, comments and a folder of maps. The introduction describes the history of the research in Latvian dialects and the making of the atlas. The core part consists of comments, thematic lists of maps, word-lists for individual languages, lists of collectors and informants, and describes the position of Latvian countries in the middle of the 19th century. The concise translations of the introduction in English and Russian provide additional help for non-Latvian users. The areas in which the descriptions of objects and phenomena – and their variants in the dialects – pertaining to flora, fauna, man, as well as his material and spiritual cultures occur are presented on the maps with coloured areas, symbols and isoglosses.

Pot od zamisli do izdelave prvega, slovarskega zvezka Atlasa narečij letonskega jezika (Latviešu valodas dialektu atlants – Leksika), ki so ga leta 1999 izdali Inštitut za letonski jezik, Inštitut za literaturo, folkloro in umetnost in založba Zinātne, je bila sorazmerno dolga in zavita.

Potem ko so nekatere letonske narečne posebnosti zabeležili že slovarji in slovnice v 17. in 18. stoletju, je razvoj letonskega narečjeslovja kot jezikoslovne znanosti v drugi polovici 19. stoletja spodbudila šele potreba po razumevanju raznih pojavov letonskega jezika. V tej zvezi sta posebno važni slovnici A. Bielensteina iz

let 1863–1864: *Lettische Grammatik* in *Die lettische Sprache nach ihren Lauten und Formen I/II*, ki sta uvodoma prvič obravnavali vsa tri letonska narečja od vzhoda proti zahodu: gornjeletonsko, srednjeletonsko ali knjižno in livonsko. Zgodovinarju, arheologu, etnografu in jezikoslovcu Bielensteinu pripada tudi prvi poskus na karti prikazati posebnosti letonskih govorov z izoglosami. V prilogi h knjigi *Die Grenzen des lettischen Volksstammes und der lettischen Sprache in der Gegenwart und im 13. Jahrhundert*, ki je izšla leta 1892, je na karti narečij eno izogloso posvetil leksemu dižs »velik« in dve etnografskim realijam.

Po prvi svetovni vojni je na oddelku za baltovsko filologijo Letonske univerze sicer prevladovalo zbiranje narečnega besedja, dokler se leta 1933 J. Endzelīns ni zavzel za izdelavo jezikovnega atlasa po enotnem sistemu raziskovanja govorov, oblikovanje njihovega arhiva ter soočenje z oblikami stvarne kulture, kar vse da bi pomagalo reševati vprašanja etnogeneze baltovskih ljudstev. Leta 1940 je izšel program opisov govorov, ki ga je sestavila V. Rūķe, do konca druge svetovne vojne pa je v Arhivu letonskega jezika, ustanovljenem leta 1935, nastalo 200 poskusnih kart predvidenega atlasa.

Leta 1947 je bila ob raziskovanju govorov in zbiranju gradiva na Inštitutu za jezik in literaturo Akademije znanosti Letonske SSR sestavljena Vprašalnica za leksiko z 254 vprašanji, leta 1954 pa je izšel 670 vprašanj obsegajoči enotni program zbiranja gradiva za atlas, ki ga je prav tako pripravila E. Šmite. Teh 670 vprašanj, razporejenih na štiri razdelke (I. Fonetiko: 1.–103. vprašanje, II. Oblikoslovje: 104.–263. vprašanje, III. Skladoslovje: 264.–370. vprašanje, IV. Leksiko: 371.–670. vprašanje), je postalo podlaga za široko ter smotno zbiranje gradiva govorov po vsem Letonskem.

V letih 1977–1978 se je gradivo 36 govorov, ki zastopajo vsa narečja in podnarečja letonskega jezika, zbiralo tudi po hkratni vprašalnici Evropskega jezikovnega atlasa s 546 slovarskimi vprašanji. Ker je bil del vprašanj skupen, je bilo zbrano gradivo uporabljeno tudi pri izdelavi prvega zvezka Atlasa narečij letonskega jezika. Dodatni vir pa so bile zlasti seminarske in diplomske naloge iz letonskega narečjeslovja, ki so jih pripravili študenti filološke fakultete Letonske univerze pod vodstvom M. Rudzīte in J. Kušķisa.

Prvi, slovarski zvezek atlasa sestavljata knjiga z uvodom in komentarji ter mapa s kartami. Uvod pri tem obsega kratek predgovor, daljši pregled zgodovine proučevanja letonskih govorov in razčlenjen potek izdelave atlasa, zadevajoč program zbiranja gradiva, atlasno mrežo, vire, informante, karte, načine kartografiranja, komentarje, fonetični zapis, opombe in pripombe, uporabljene vire s kraticami, označbe in seznam 512 govorov.

V jedru knjige so komentarji k posameznim kartam, nato pa sledijo tematični seznam kart, sezname besed baltovskih (letonskega, litovskega in pruskega), baltiško finskih (estonskega in livonskega), dveh germanskih (nemškega in švedskega) in

treh slovanskih (beloruskega, ruskega in poljskega) jezikov, seznam zapisovavcev in informantov ter razpostava letonskih dežel sredi 19. stoletja. Tematični seznam kart in komentarjev ter seznam besed so pri tem samo v letonščini, kajti Neletoncem sta v dodatno pomoč še angleški in ruski prevod prvega dela knjige od predgovora do nekoliko bolj zgoščenege jedra s komentarji k posameznim kartam.

Mapa nato obsega 102 karti: uvodni dve podajata razporeditve letonskih narečij in podnarečij ter intonacij, nadaljnjih 100 pa je posvečenih sami leksiki. Vsaka karta z barvnimi površinami, simboli in izoglosami ustreza enemu vprašanju, kolikor se na tega ne naveže še kakšno sorodno vprašanje. V karte in komentarje, sestavljene po načelu "pojem in njegovo ime", je sicer vključena naslednja tematika:

Dabas parādības – Naravni pojavi

- atkala – zmrzal (86)
- kalva – osredek (31B)
- (pērkons) rūc – (grom) grmi (85)
- salts – hladen (83B)
- tumšs – temen (83A)
- varavīksne – mavrica (84)

Augi un ar tiem saistītā leksika – Rastline in z njimi zvezana leksika

Savvaļas koki un ar tiem saistītā leksika – Divja drevesa in z njimi zvezana leksika

- alksnis – jelša (8)
- čiekurs – storž (10)
- galotne – obrša (12)
- kļava – javor (4A)
- liepa – lipa (4B)
- paeglis, kadiķis – brin (9)
- piepe/bērzu piepe – drevesna goba (13)
- pīlādzis, sērmūkslis – jerebika (5–7)
- pumpurs – popek (15A)
- smarža – vonj (14)
- sveķi – smola (11)

Augļu koki – Sadna drevesa

- ābele – jablana (1)
- bumbiere – hruška (2)
- ķirsis – višnja (3)

Ogas – Jagode

- avenes – malinjak (22)
- ērķšķogas – kosmulja (26)
- mellenes – borovnica (24)
- zemenes – jagodnjak (23)
- zilenes – kopišnica (25)

Savvaļas augi – Divje rastline

- pelašķi – rman (16)
usnes – osat (17)
vaivariņi – močvirski rožmarin (18)
vībotne – pelin (19)
vīgrieze – oslad (20)
virši – vresa (21)

Kultūraugi – Kulturne rastline

- griķi – ajda (42)
kālis – ogrščica (47)
kaņepe – konoplja (43)
kartupelis – krompir (44)
ķiploks – česen (48)
pūri – ozimna pšenica (39B)

Dzīvnieki – Živali

Kukaiņi, tārpi, rāpuļi – Žuželke, črvi, plazivci

- dēle – pijavka (33)
krupis – krastača (30)
ķirzaka – martinček (34)
muša – muha (31A)
slieka – deževnik (32)
varde – žaba (29)

Putni, zivis – Ptice, ribe

- kovārnis – kavka (37)
megnis – divji petelin (38B)
pūce – sova (38A)
stārķis – štoklja (36)
vēdzele – menek (35)
zvirbulis – vrabec (39A)

Plēsēji, grauzēji – Zveri, glodavci

- sesks – dihur (27)
žurka – podgana (28)

Mājlopi – Domače živali

- aita – ovca (50)
(kastrēts/nekastrēts) auns – koštrun/oven (51)
tole – mula krava (49)

Cilvēks un ar viņu saistītā leksika – Človek in z njim zvezana leksika

- (ap)bedīt – pokopati (99A)
best – kopati (99B)

dižs – velik (15B)
kaimiņš – sosed (92)
kreilis – levičar (91)
kūds – mršav (87B)
līdzās, blakus – zraven (100)
peldēt – plavati (96A)
pierast – privaditi se (97A)
plaušas – pljuča (90)
iet raudzībās – obiskati dete (95)
sebs – pozen (93B)
siekalas – slina (89)
slinks – len (93A)
smaganas – dlesni (88)
stulbs – slep (96B)
vuicīt – učiti (98B)
zods – obradek (87A)

Materiālā kultūra un ar to saistītā leksika – Tvarna kultura in z njo zvezana leksika

Darbarīki, saimniecības piederumi un ar tiem saistītā leksika – Orodja, gospodarske pritikline

in z njimi zvezana leksika

abra – nečke (77B)
atspole – čolniček (82)
buca – sod (65B)
grābeklis – grablje (65A)
kalvis – kovač (63C)
(vērpjamā ratiņa) klanīņa – kolovrat (80)
lize – lopar (77A)
(zirga) loks – locen (63B)
maizens krāsns slota – omelo (75A)
prēst, sprēst – presti (79B)
(zirga) sakas – komat (63A)
samazgas – pomije (74)
spīļarkls – ralo (64)
stelles – statve (81)
(malku) zāģēt – žagati (98A)

Lauka darbi un ar tiem saistītā leksika – Poljska opravila in z njimi zvezana leksika

apārnis – kopica sena (67)
cisas – slama (55B)
(darbu) dzīvot – početi (97B)
(sienu) grābj – grabijo (seno) (66A)
grūds – žito/zrnje (56B)
kartupeļu laksti – krompirjevka (45)

(rudzu) kūlis – snop (rži) (40)
pāpuve – ledina (62)
(linus) plūkt – tretī (lan) (79A)
(linu) pogaļa – povesmo (78)
(kartupeļus) rakt – kopati (krompir) (46)
(apaļi krauta) siena gubiņa – kopa sena (68)
spāile – povoj sena (66B)
(rudzu) statiņš – kopa (rži) (41)
stirpiņa – lonica (69)

Ēkas, lopu mītnes un ar tām saistītā leksika – Stavbe, prostori za živino in z njimi zvezana leksika

apcirknis – kašča (56A)
aploks – staja (52)
(akas) grodi – oklep (vodnjaka) (61)
guns – ogenj (75B)
klons – ilovnati pod (59)
(govju) kūts – hlev (53)
ķieģelis – opeka (60)
pelūde – plevnik (57)
piedarbs – gumno (58)
šķūnis – skedenj (55A)
tvans – dim (76)
virca – gnojnica (54)

Uzturs, tā gatavošana – Hrana, njena priprava

biezpiens – skuta (71)
dradži – ocvirki (73)
jaunpiens – mlezivo (70)
(sviestu) taisīt – mesti (maslo) (72)

Apģērbs – Obleka

(sieviešu) svārki – (žensko) krilo (94)

Iz tematičnega pregleda je razvidno, da slovarski zvezek Atlasa narečij letonskega jezika ni le vir za nadaljnje raziskave v baltistiki in indoevropelistiki, ampak je prav tako zanimiv zlasti za zgodovinarje in narodopisce.

Rudolf Kuchar, Právo a slovenčina v dejinách.

Vydalo Vydavateľstvo Rak Budmerice. Budmerice 1998, 176 str.

France Novak

1. Na Slovaškem se je v zadnjih desetletjih razvilo močno jezikoslovje. Jezikoslovci posvečajo veliko pozornosti tudi zgodovini slovaščine. *Zgodovinski slovar slovaškega jezika* je tik pred zaključkom, saj so izšle že štiri knjige, to je do črke P, in sicer v Bratislavi od 1991 dalje. Avtor knjige, ki jo predstavljamo, je pomemben sodelavec pri zgodovinskem slovarju. To ga uvršča med poznavalce starejšega besednega zaklada. Poleg sodelovanja pri slovarju oz. ob njem je napisal vrsto razprav o starejši slovaščini, zlasti o pravnem jeziku, kar ga uvršča tudi med dobre poznavalce jezikovnega dogajanja na pravnem področju na Slovaškem.

2. Knjiga *Pravo in slovaščina v zgodovini* pregledno in zgoščeno, kar je značilno za leksikologe, obravnava slovaško pravno izrazje v starejših obdobjih, to je v času od 11. do 18. stoletja. Obsega *Uvod*, dva glavna dela, in sicer *Opis in jezikovno karakteristiko pravnih terminov starejše slovaščine* in *Stvarna področja in delitev pravnih terminov po teh področjih*, ter *Sklep*, v katerem na kratko povzema ugotovitve. Na koncu knjige so *povzetka* v angleščini in nemščini, obsežna *literatura, viri, krajšave in stvarno kazalo*.

V prvem delu je podan sintetičen pregled razvoja slovaške pravne terminologije v starejšem obdobju in opozorjeno na njeno starost, na njen povezan razvoj od velikomoravskega obdobja naprej in na njeno razmerje do starocerkvenoslovenskega pravnega izrazja, ki je bilo v rabi na velikomoravskem ozemlju, na njeno leksikalno-semantično ujemanje z drugimi slovanskimi jeziki, na njen samostojen, včasih paralelen razvoj in na njeno povezanost s Srednjo Evropo in tudi odvisnost od nje, ki je motivirana z družbenim razvojem (str. 27).

V drugem delu avtor analizira pravne termine v sedmih poglavjih. Termine združuje po naslednjih stvarnih področjih: *pravni predpisi, premoženje in oblike njegovega pridobivanja, krivica – narok, tožba, sodni proces, institucija za reševanje sporov – sodišče, sodba in njena izvršitev*.

Knjiga je zgrajena na analizi bogatega gradiva iz številnih jezikovnih spomenikov slovaškega izvora, ki so v raznih oblikah zbrani v kartotekah ali drugih zbirkah Jezikoslovnega inštituta Lj. Štúra Slovaške akademije znanosti v Bratislavi. Na koncu posameznih delov oz. poglavij so poznavalske opombe.

3. V prvem poglavju je postavljeno vprašanje o lastnostih zgodovinskih pravnih terminov. Veliko pozornosti je namenjene ločevanju terminološkega od neterminoloških pomenov. Opozarja, da v zgodovini termini nimajo vedno vseh last-

nosti kot danes, ampak so imeli drugačen značaj. Na prvem mestu omenja vključenost v sistem pojmov določenega področja. Nadalje zelo poudarja še motiviranost pri terminih, tvorjenih iz domačih izrazov, in nemotiviranost pri prevzetih terminih. Pri ustaljenosti opozarja na to, da je v predknjižnem obdobju težko govoriti o ustaljenosti termina, gre pa za ustaljenost pojmov, pojmi pa so v različnih okoljih in obdobjih različno poimenovani. Zato je za staro slovaško pravno terminologijo tipična bogata in pestra sinonimija. V zvezi z natančnostjo opozarja, da gre pri starejši terminologiji pogosto za manjše razlikovalne znake kot danes, ker je šlo za številne sinonime, za pogostno večpomenskost in za uresničitve različnih motivacij. Derivativnost je bila značilna že tudi za zgodovinski termin, zato je v knjigi obdelanih veliko besedotvornih gnezd, npr. *božit' (sa)* »priseči«, *božba* »prisega«, *boženik* itd. Bogata gnezda so se zlasti razvila pri domačih osnovah.

Pomembno mesto v stari slovaški pravni terminologiji imajo prevzeti izrazi. Na prvem mestu je opozorjeno na latinščino. Uporaba iz latinščine prevzetih in izpeljanih besed je bila močna zlasti v 17. in 18. stoletju, na kar je vplival predvsem močan položaj latinščine v javnem življenju ogrske države, katere del je bilo Slovaško. Nemščina je vplivala večkrat, zlasti pomembna je močna naselitev nemških kolonistov v 13. stoletju. Madžarščina je vplivala na staro slovaško pravno terminologijo, ker je bila Slovaška do leta 1918 del ogrske države. Češčina je na slovaščino vplivala zlasti prek tega, da so jo Slovaki sprejeli kot sporočevalno sredstvo v pisnih sporočilih.

Zelo poudarjena lastnost starega slovaškega pravnega izrazja je večpomenskost. Za raziskovanje je to zelo pomembno, ker je treba uporabiti zanesljive metode za njeno odkrivanje. Avtor se pri določanju pomenov oklepa zlasti konteksta. Zgled mora biti zanesljiv dokaz za pomen. Bogato dokazno gradivo je tudi sicer pomembna kvaliteta knjige. Ker je bilo v stari slovaški pravni terminologiji veliko besed, ki so vstopale v različne sopomenske nize, je poleg večpomenskosti pomembna lastnost tudi sopomenskost. Za važnejše pojme, kot je *žalobník* »tožitelj«, ima dolge sinonimne nize (str. 26–27). Iz opozoril, kakšna mesta zavzemajo posamezni členi teh nizov v različnih obdobjih, je lepo razvidno, da se nekateri pomikajo iz središča na obrobja ali pa se nehajo uporabljati, drugi pa obratno, tako da je v analizi dobro predstavljeno živahno gibanje na tem področju.

V posameznih poglavjih drugega dela zbira, analizira in združuje besede z ožjega terminološkega oz. stvarnega področja, kar je razvidno iz naslovov. Stvarna področja so nadrobneje razčlenjena ali pa razdeljena na relativno zaključene tematske kroge. Pri **pravnih predpisih**, kjer analizira naslednje osnovne izraze: *obyčaj*, *pravda*, *poriadok*, *právo*, omenja predpise za posamezne sloje oz. skupine ljudi, zato prevladujejo dvobesedna poimenovanja tipa *mestské právo* »mestno pravo« in *dedičné právo* »dedno pravo«. V poglavju o **premoženju in oblikah njegovega pridobivanja** je obravnavanega največ izrazja. V osnovni skupini o premoženju prevladujejo domači izrazi, npr. *statok*, *imanie*, *isté*, *istina*, *istota* idr. Prevzete izraze, ki so se uporabljali za poimenovanje te realije, naštejmo tudi zaradi tega, ker so zanimivi za primerjavo z našimi ustreznimi izrazi v starejših obdobjih, in sicer: *erb*, *grunt*, *kapitál*, *pl'ac*, *tál*, *úrecilost'*, *úrek* in *sukcesia* (str. 38). Iz nemščine prevzete besede so zelo podobne slovenskim prevzetim izrazom (*grunt*, *plac*, *tal*), medtem

ko je vloga latinščine v slovenščini drugačna, še posebej drugačna pa vloga madžarščine. Pri tej skupini je močna tudi podskupina **deli premoženja in akti njegove delitve**; omenimo samo izraze za podedovane dele: *časť, čiastka, diel, oddiel, podiel, prípadnosť, prípadok, táľ*. Nadalje je močna podskupina **pogodbe in drugi pravni akti**, v kateri obravnava izrazje pri kupovanju, prodaji, menjavi in dedovanju, pri katerem je zlasti bogat oddelek o izrazju za *testament*. Najbolj abstraktno področje o pravnem naroku, ki ima naslov **Krivica – narok**, je predstavljeno s številnimi glagoli tipa *dobýjat' sa (na čo)*, po naše bi se to reklo *potegovati se (za kaj)*, ta slovenski glagol je tudi uporabljen v analizi. V poglavju o **tožbi (žaloba)** so analizirane tele leksikalne enote: *žaloba, ponosa, akcia, kverela*, nadalje je opozorjeno na binarnost teh izrazov, kot je na primer tip *tožba – obramba*. Izrazi pri **procesu sojenja** so razdeljeni na podskupine: samo **poimenovanje sodnega procesa**, potem **udeleženci sodnega postopka**, **inštitut priče**, **sodni tribunal**, **zastopniki sprtih strani in posredniki** in druge. Pri **inštituciji za reševanje sporov** pozna *súd, právo, stolica, vidiek* in *spravodlivost'*. V sedmem poglavju, ki govori o **sodbi in njeni izvršitvi** najprej omenja številne izraze (domače in prevzete) za **sodbo**, potem se ustavi pri **razglasitvi sodbe**, **kazni**, **pritožbi**, **spravi**, **odkupu in izvršitvi sodbe**.

Pri posameznih izrazih, vsaj pri pogostnejših, ali pa pri posameznih skupinah nakazuje pot, po kateri je izraz prišel v jezik ali se v njem razvil. Posebej poudarja delež domače tvornosti v terminologiji. Nadalje opisuje tudi okoliščine, v katerih se je kateri od terminov uporabljal. Pomembna pozornost je posvečena večbesednim terminom.

4. Z analizo posameznih stvarnih področij, ki se dotikajo bistvenih dejstev pravnega življenja starih Slovakov, je avtor predstavil jasno in razgibano sliko pravnega izrazja starejše slovaščine. Popisal je vplive in deleže sorodnih in nesorodnih tujih jezikov pri oblikovanju slovaške pravne terminologije. Deloma se je dotaknil tudi nekaterih posebnosti in ujemanj v okviru slovanskih jezikov. Največ primerjav je v poglavju o **tožbi (žaloba)**. Razumljivo je, da so primerjave narejene pri razmeroma redkih besedah, saj ustrezno izrazje drugih jezikov še nima zaokroženih jezikoslovnih obdelav, ki bi primerjalne raziskave olajšale, če pa že so, so pa težko dosegljive. V analizah je razmeroma dobro upoštevana tudi slovenščina, zlasti z opozorili na paralelne razvoje (*tožba, potegovati se*).

Razumljivo je, zakaj ni bilo mogoče primerjati vsega, saj se je moral za druge jezike pogostoma naslanjati zgolj na splošne slovarje, iz teh je pa težko povzeti posamezne terminološke sisteme. Na primer pri izrazu *litkof*, ki ustreza našemu *likof*, oba sta prevzeta iz iste nemške besede, so primerjave, kar se tiče stvarne vsebine, možne, kot vidimo zdaj, ko je slovaška raba natančno popisana, a kdo bo dovolj zanesljivih podatkov, zlasti terminoloških, izbrskal iz splošnih slovarjev! Posamezni prevzeti izrazi imajo lahko v različnih jezikih zelo različno mesto, tako je izraz za »sodbo« *ortiel* pri Slovakah zelo močan, medtem ko je *urteil* oz. *urteil* v tem pomenu pri naših protestantih le redko rabljen, oba pa sta prevzeta iz nem. *Urteil*. Lahko pa rečemo, da je raziskava lepo pokazala, da so primerjave koristne.

Natančno je popisana vloga domačega jezika in domačih besedotvornih postopkov pri tvorbi novih terminov. Jezikovna ustvarjalnost je bila zelo živa. Opozorjeno je zlasti na starost slovaške pravne terminologije, ki ima nepretrgano kontinuiteto s staroslovansko pravno terminologijo.

Velika pozornost je v razpravi posvečena pomenskim prenosom, ki so pri bogati večpomenskosti zelo pogostni. Najbolje je to opisano pri osnovi *žial'*, iz katere je tudi *žaloba* »tožba«, z rekonstrukcijo štirih stopenj: žalost – krivica – tožba – sočutje (str. 89–90).

Razlage posameznih pomenov so zelo skrbno izdelane. Avtor se je trudil, da je tudi zelo abstraktne zadeve predstavil jasno, npr. pri izrazih v poglavju o naroku. Dobro je, da večkrat opozarja na odtenke med splošnimi in terminološkimi pomeni.

5. Ker je pravno izrazje zanimivo v vseh jezikih, tudi v slovenščini, čeprav ima v vsakem jeziku kake posebnosti, zasluži knjiga tudi pri nas vso pozornost.

Avtor je uporabil zanimivo metodologijo; tako je zbiral izraze za določen terminološki pomen oz. za določen terminološki pojav, jih raziskal z zgodovinsko-jezikovnega in pravnega stališča in jih dokumentiral z zgledi iz besedil. Zgledi so dovolj obsežni, da natančno dokazujejo pomen. Tako so na njihovi podlagi možne nadaljnje raziskave in primerjave z drugimi jeziki. Kontekst je v razpravi zelo podarjen, saj avtor meni, da dokazuje pomen.

Ne samo zaradi zanimive tematike, temveč tudi po izčrpni analizi, uporabi znanstvenega aparata in tehnični ureditvi je knjiga vzor za podobne raziskave v drugih jezikih. Napoveduje čas, ko bodo take raziskave omogočale temeljite primerjalne analize. Z metodo, ki temelji na natančni analizi besede v sobesedilu, pa nakazuje tudi nadaljnja besedoslovna raziskovanja. Na posameznih mestih odpira tudi smeri za nove raziskave. Med stvarmi, ki bi se dale izboljšati, omenimo stvarno kazalo *Slovar – register terminov (in njihove osnove)*. Za uporabnike, zlasti tuje, bilo to stvarno kazalo uporabnejše, ko bi bili izrazi posebej označeni, iz katerega jezika so.

Knjiga ne zasluži pozornosti samo zaradi zanimive tematike, temveč tudi zaradi metodologije raziskav in dosežkov. Po eni strani daje zgled za obravnavo pravnih izrazov v zgodovini, po drugi pa kaže pot, kako se jezikoslovec lahko uspešno približa starejšemu terminološkemu izrazju sploh.

K slovenskim priimkom na *-ar*

Silvo Torkar

Za slovenske priimke je značilnih nekaj priponskih obrazil, ki močno vodijo pred vsemi drugimi. Na prvem mestu je obrazilo *-ič* (14,5%), takoj za njim je že *-ar* (9%). Če ostanemo pri dvočrkovnih končajih (ki niso vselej tudi že priponska obrazila), si sledijo: *-ik* (7%), *-ek* (6%), *-ec* (5%), *-an* (4,2%), *-er* (4,15%), *-ak* (3,6%) itd.¹ Starosta slovenskih raziskovalcev priimkov akad. F. Jakopin priimke na *-ar* označuje predvsem kot priimke, ki označujejo poklic, obenem pa poudarja, da »po številu ne zaostajajo priimki po krajevni pripadnosti«. ² Opazovanje t.i. *stanovniških imen* (novejši izraz je *prebivalska imena*) me je napotilo na pretres te skupine slovenskih priimkov in hitro se je pokazalo, da se v naših priimkih na *-ar* veliko večkrat skrivajo stanovniška imena, kot bi v prvem trenutku pomislili. Še več: ta skupina je nemara celo močnejša kot tista s pomenom poklicne dejavnosti. Obenem se izkaže, da so med slovenskimi stanovniškimi imeni tista z obrazilom *-ar* bistveno bolj zakoreninjena in razširjena, kot bi to radi videli nekateri pravopisci, ki želijo po vsej sili predpisati rabo stanovniških imen na *-čan* skoraj povsod tam, kjer se v živi rabi pojavlja obrazilo *-ar*.³ Argument za tovrstno predpisovanje je domnevna

¹ Primož Jakopin, *Entropija imena i prezimena u Sloveniji*, Magistarski rad, Zagreb 1981, 122. Če pa vzamemo zadnje tri črke, vidimo, da je velika večina priimkov na *-ik* pravzaprav s priponskim obrazilom *-nik*, več kot polovica tistih na *-ek* pa ima priponsko obrazilo *-šek*.

² F. Jakopin, *Struktura slovenskih priimkov v statistični osvetlitvi*, SR 25 (1977), kongresna številka, 24.

³ A. Bajec v *Besedotvorju slovenskega jezika I*, 124, v pregledu obrazil, tvornih v današnjem knjižnem jeziku, pravi o tem obrazilu: čez mero tvorna tuja pripona, izpodriva celo domače sufikse (iz stvn. *-ari* < lat. *-arius*. Obrazilo pomeni osebe glede na njih delo, to se pravi, izglagolske tvorbe so nomina agentis (čuvar, izveličar, klepar, klicar, tesar), izimenske pa povedo, s čim je oseba zaposlena ali v zvezi (govedar, rudar itd.). Bajec ne omenja stanovniških imen s tem obrazilom, čeprav med več kot sto zgledi našteje kar nekaj takih, ki so nastala kot hišna oz. stanovniška imena, npr. bregar, dolinar, gričar, grivar, hribar, lazar, kopiščar, logar, potokar, rovtar.

J. Toporišič v *Slovenski slovnici 1984 govori o izpeljavi samostalnikov iz glagolov* (124-126) in med vršilci dejanja navaja tudi primere na *-ar* (zidar, klicar), nato pa še iz samostalnikov (136-138, 143). Med slednjimi najde samostalnike na *-ar*, ki predstavljajo a) človeka ali žival, ki ima s čim opraviti: pečar, grobar, čebelar, gozdar, filmar b) prebivalca naseljenega mesta: mostiščar, barakar c) člana ustanove, pripadnika smeri, ideologije: levičar, čbeličar č) nosilca značilnosti: vretenčar, ožigalkar d) modifikacijske izpeljanke s pomenom stopnjevanosti: možakar, debeluhar, narodnjakar.

neslovenskost, neknjižnost tega obrazila pri stanovniških imenih (prebivalci Mosta na Soči naj zato ne bi bili Mostarji, pač pa Mostovčani, Kroparji bi po tej logiki morali postati Kropovčani, vendar se jih zaradi prevelike razglašenosti niso upali prekrščeovati). V tem prispevku na problematiko priimkov na -ar samo opozarjam, saj bi izčrpnjša predstavitev zahtevala obširno in temeljito razpravo.

Poglejmo nekaj primerov dokaj razširjenih slovenskih priimkov z obrazilom -ar, nastalih v pomenu stanovniškega imena (marsikdaj za prebivalce zaselkov ali s pomenom hišnih imen): *Bizovičar, Brdar, Bregar, Brezovar, Brišar, Češnovar, Črešnar, Črnologar, Dolar, Dular, Dolinar, Dolničar, Dragar, Golar, Gomilar, Gradišar, Hribar, Humar, Jančar, Jevnikar, Klančar, Klavžar, Klinar, Koblar, Kočever, Kozlevčar, Laharnar, Lazar, Leskovar, Logar, Lokar, Lužar, Mlakar, Močilar, Polajnar, Ponikvar, Potokar, Rekar, Robar, Rugar, Rutar, Seliškar, Slapar, Stražišar, Torkar, Ulčar, Zadnikar*. Med njimi ni malo takih, ki imajo še danes nemške dvojnice na -er. *Grabnar – Grabner, Trojar – Trojer*, celo *Železnikar – Železinger* (zamenjava -nikar za -inger), po drugi strani pa imamo tudi glasoslovno poknjžene različice k nemškemu imenom, kot npr. *Petauer – Petovar* ('Ptujčan'), *Kunaver – Kunovar*. Povsem mogoče je sicer, da so nekateri od teh priimkov vsaj v določenih žariščih vendarle nastali iz občnih in ne iz krajevnih imen, npr. *Dolinar, Hribar, Mlakar, Potokar, Rutar*, zato bi bila potrebna za določnejšo presojo podrobnejša historičnoonomastična študija.

Mnogi od teh priimkov imajo tudi vzporednice s slovanskimi obrazili -šek, -an, -nik, -ec ipd., npr. *Brdnik, Brežan, Dolinšek, Gradišnik, Jelovšek, Klančnik, Laznik, Leskovšek, Lužnik, Poljanec, Potočnik, Potočnjak, Rupnik, Slapnik*.

Posebnost so tisti priimki – stanovniška imena na -ar, ki imajo pred tem obrazilom morfem -k-, npr. *Seliškar*. Od kod ta -k-? Podstava Selišče (ali selišče) je tu poprej dobila pridevniško obrazilo -ski (seliški), saj bi sicer dobili obliko *Seliščar* ali *Selišar* (prim. *Strniščar, Stražišar*).

Iz podstave Selišče (selišče) sta nastala še priimka *Selšček* oz. *Selšek* (-ski + -jak > -ščak > -šček, gl. Bajec I, 82), iz podstave selo pa priimek *Seljak*. Priimek *Petelinakar* ima za podstavo najverjetneje krajevno ime Petelinjek. Podobno je od krajevnega imena Stržišče (v Baški dolini) nastalo stanovniško ime *Stržiškar*, vendar je v tem primeru izpričana narečna oblika kr. i. Stržiške kakor tudi Strdišče, ki sta nastali zaradi vpliva tirolske nemščine, materinega jezika *Stržiškarjev* od nase-litve v 13. stol. in vse tja nekam do 18. stol. (zapisi iz 16. stol. potrjujejo to obliko: Tradischk). Tudi stanovniško ime od kr.i. *Porezen* (narečno Porzen) je *Porzenkar*. Morfem -k- je tu mogoče razložiti kot prežitek nekdanjega obrazila -nik v krajevnem imenu – *Porezenik*. Edini zapis, ki potrjuje to nekdanje obrazilo, je iz l. 1560 (za gorsko ime) – Possenickh.

O tem obrazilu piše tudi Irena Stramljič-Breznik v razpravi Specializiranost obrazil za izpeljanke s pomenom vršilca dejanja, nosilca lastnosti ali stanja in opravkarja (JiS 40, št. 8 (1994/95), 285-291).

Priimek *Učakar* je očitno stanovniško ime iz kr.i. Učak (Volčak).

Priimek *Vodiškar* je najverjetneje iz podstave Vodiško, kajti iz podstave Vodice imamo priimek *Vodičar*. Ni pa izključeno, da gre za razvoj Vodice > vodiški > Vodiškar.

Tudi za vse naslednje priimke se da brez prevelikega truda dokazati izvor v krajevnih imenih ali imenih manjših zaselkov:

Arhar < Arch, 'Raka', *Bačar* < Bača (vas in reka), *Belar* < Bela, *Bravničar* < Bravnica (1377 in celo še 1885 Braunica, poknjženo Borovnica, lokalno Brnica, zaselek Podmelca), *Čemažar* < Čemaž, *Finžgar* < Finsinger < Finsing (mesto na Bavarskem), *Globokar* < Globoko, *Govekar* < Govejek (o. Idrija), prim. Govekarjev vrh, zaselek Jeličnega vrha pri Dolah (pri Idriji), *Gričar* < Grič, *Grčar* < Grča, *Grohar* < Grochauer < Grahovo, *Hlevišar* < Hleviše (o. Logatec), *Hrastar* < Hrast, *Jamar* < Jama, *Karničar* < Karnica, krnica, *Kermauner* < Cremaun 'Krmín, Commons', *Kropar* < Kropa, *Malečkar* < Malečnikar < Malečnik (kr.i., Maribor Pobrežje), *Megušar*, *Magušar* < Megušnica (v Selški dolini), *Nadižar* < Nadiža (tudi Nadižovec), *Osredkar* < Osredke, *Plesničar* < Plesno, *Polajnar*, *Polajner* = *Poljanec* (< Poljanska dolina), *Rehberger* < Rechberg 'Rebrca' (Koroška), *Remškar* (*Remžgar*) < 1. Remšnikar < Remšnik ali 2. < Remsko, *Rostohar* < Rostoha (apel. 'zajeda med dvema hriboma', cgn. Krško, Bezljaj III, 198), *Smolnikar* < Smolnik, *Strážar* < Straža, *Ščančar* < Ščavnica, *Šlebingar* < Šlebing < > 'Žlebnik', *Štolcar* < Stolvizzer (Solbica v Reziji), *Tolmajner*, *Tolmajnar* = *Tominc*, *Tominec* < Tolmin, *Tratar* < Trata, *Travnikar* < Travnik, *Trojer*, *Trojar* < Troje ('stegne'), *Tršinar* < Trščina, *Tušar* < Tuše (na Cerkljanskem), *Vidergar* < Vidrga (kr.i., pri Kandršah, Vače pri Litiji), *Žabkar* < Žabjek, Žabjak, Žabljek.

Navedenke

Bajec I = Bajec, A., Besedotvorje slovenskega jezika I, Ljubljana 1950.

Bezljaj III = Bezljaj, F., Etimološki slovar slovenskega jezika, Tretja knjiga P-S, Ljubljana 1995.

O Gumarskem slovarju

Nastja Vojnovič

IZVLEČEK: V pregledu Gumarskega slovarja so najprej obravnavana v Uvodu opisana slovaropisna načela. Dalje se ugotavlja: prvič, ali so sprejete odločitve skladne z načeli za sodobni terminološki (izrazijski) slovar, in drugič, kako so te odločitve uresničene v slovarskem delu.

ABSTRACT: The article brings a review of the Dictionary of Rubber Terminology. The first part presents the lexicographic principles as presented in the introductory part of the dictionary. Furthermore the reviewer discusses whether the decisions made are in agreement with the principles of compilation of a modern terminological dictionary, and how these decisions are realized in the dictionary part.

Obravnavani slovar¹ je prvi in temeljni slovenski slovar gumarskih izrazov. Namenjen je predvsem uporabnikom, ki se na kateri koli način ukvarjajo z gumarstvom (v proizvodnji, izobraževanju, informativni dejavnosti). IZpisovanje gradiva je bilo široko zastavljeno in strokovno izvajano, pri zbiranju izrazov je bil upoštevan tudi govorjeni jezik. Slovar je t. i. slovar manjšega obsega (okoli 1500 iztočnic). Obogaten je s seznamom 500 kratic v dodatku. Ker je gumarstvo sorazmerno mlada gospodarska panoga, zajema slovar sedanje, sočasno izrazje, starih izrazov skoraj ni. Čeprav imajo slovenske iztočnice angleške in nemške ustreznike, je vir za slovenske iztočnice raba gumarskih izrazov v proizvodnji in v zapisih teh besed v izvirnih slovenskih strokovnih in poljudnostrokovnih besedilih.

1 Nastanek in izdaja slovarja

Gumarski slovar (dalje Slovar) je izšel leta 1995 v delovni organizaciji Sava Kranj v nakladi 500 izvodov. V Savi Kranj so začeli sistematično raziskovati gumarsko² izrazje šele leta 1983. Gumarska industrija je v Sloveniji sorazmerno mlada.³ V

¹ Leben-Pivk, Terezija, in terminologi, *Gumarski slovar*, Trijezični razlagalni slovar gumarskega izrazja, Sava Kranj, Razvojno-tehnološki inštitut, Kranj, 1995, 273 str.

² V Slovarju sta navedena samo **gumár**, **gumárski**. V Slovarju slovenskega knjižnega jezika 1, 1970, sta ob **gúmar** [delavec], **gúmarski** navedeni dvojnici **gumár**, **gumárski**.

³ »Gumarstvo se je v Sloveniji začelo razvijati 1920, ko je bila v Kranju odprta prva gumarska obrtna delavnica.« Gl. *Enciklopedija Slovenije* 3, Ljubljana 1989, str. 407.

Savi je že od 1947. leta delovala gumarska šola, ki je pozneje prerasla v srednjo šolo. Potreba po urejenem strokovnem izrazju je postajala vedno večja, saj je bilo predpisano izrazje nujno za delo šole in raznovrstno izobraževanje zaposlenih, za izdajanje časopisa in strokovne revije, sestavljanje tehničnih navodil, prodajnih katalogov itd. Od leta 1983 je delo za slovar obsegalo zbiranje gradiva, izdelavo geslovnika in načrta slovarja, izbor sodelavcev in izdelavo slovarskih sestavkov. Urednica⁴ je k delu pritegnila gumarske strokovnjake. V članku⁵ piše: »...nastajal je na osnovi pisnega gradiva (v slovenskem, angleškem, nemškem jeziku), ki je bilo sproti vnašano v računalnik. Pri obdelavi tega gradiva so aktivno sodelovali gumarski strokovnjaki Save, zato so vse razlage preverjene tako s stališča stvarnega vedenja na osnovi praktičnih izkušenj teh strokovnjakov kot tudi s stališča teoretičnega poznavanja teh problemov. Slovar ni prevod ali povzetek kakega tujega slovarja ali standarda z gumarskega področja. Tuja dela so nam bila vir predvsem za tujejezične ustreznike.« V Uvodu Slovarja (str. XI, 4. odstavek) navaja še: »Slovar je skupno delo gumarskih strokovnjakov-tehnologov Razvojno-tehnološkega inštituta Save, Tovarne avtopnevmatike Sava-Semperit, Tovarne Velo, enot, kot so Transportni trakovi, pogonski elementi, Obloge valjev, jezikoslovcev (germanistov, slavista), računalniških strokovnjakov Save Kranj in zunanjega sodelavca.« Za popolnejše zajemanje besed je gotovo koristno, da sodelujejo strokovnjaki z različnih ožjih področij stroke. Terminologi so ob urednici navedeni kot soavtorji, vsi, kar 24 jih je, so poimensko navedeni na prvem mestu med drugimi sodelavci slovarja. Ob pomoči Savinih računalniških strokovnjakov in zunanjega računalniškega sodelavca je Slovar tako prvi ali drugi⁶ računalniško izdelan slovenski izrazijski slovar. Leta 1989 so izdali poskusni snopič⁷ na 32 straneh. Uvod je daljši kot pozneje v slovarju, a bistvenih sprememb zasnove ni bilo. Slovarski del se nanaša na obloge valjev in zajema iztočnice črk od B do W. Slovenskih slovarskih sestavkov je za dobrih 10 strani, dodani so abecedno urejeni sezname z ustrezniki v angleškem (angleško-slovenski del), nemškem (nemško-slovenski del) in srbskohrvatskem jeziku (srbskohrvatsko-slovenski del). Pozneje so bili v Slovarju upoštevani angleški in nemški utrezniki, srbskohrvatski pa ne.

2 Značaj, obseg in vsebina slovarja

V Uvodu (§ 1) je povedano, da zajema slovar strokovno izrazje več področij gumarske stroke, kot so »surovine, tehnologija, polizdelki in izdelki, njihova zgradba in lastnosti, stroji in naprave, poklici, raziskovalna in propagandna dejavnost itd.«

⁴ Urednica Slovarja je Terezija Leben-Pivk, ki je bila profesorica slovenskega jezika na gumarski srednji šoli v Kranju, zatem je nekaj časa delala kot redaktorica pri Slovarju slovenskega knjižnega jezika na Inštitutu za slovenski jezik Frana Ramovša Znanstveno-raziskovalnega centra SAZU, nato pa se je ponovno vrnila v Savo Kranj.

⁵ Leben-Pivk, Terezija, 1998: 63).

⁶ Leta 1995 sta namreč izšla *Gumarski slovar* Terezije Leben-Pivk in terminologov ter *Tehniški metalurški slovar* Andreja Paulina, ki je bil tudi izdelan računalniško.

⁷ Leben-Pivk Terezija, in terminologi, 1989, *Gumarski slovar*. Obloge valjev. Poskusni snopič. Razvojno-tehnološki inštitut Sava Kranj, maj 1989, 32 str.

Slovar vsebuje poleg ozko strokovnih gumarskih izrazov tudi izraze mejnih strokovnih področij, zlasti kemijsko in strojniško izrazje, ki pa ni posebej označeno.

Osrednji del slovarja je Slovensko-angleško-nemški del (1500 iztočnic na 112 straneh); glede na ta del slovarja je v Uvodu (§ 6) upravičeno zapisano, da je to normativni istojezični razlagalni slovar gumarskega izrazja manjšega obsega. Vsaka slovenska iztočnica ima slovarski sestavek, ki obsega slovnične podatke, razlago (le kazalke nimajo razlage) in ponazarjalno gradivo. Nekatere iztočnice so ovrednotene z zvrstno oznako, nekatere imajo napotilo k nadrejeni sopomenki. Na koncu slovarskega sestavka sta navedena angleški in nemški ustreznik.

Sledi Angleško-nemško-slovenski del (od 115. do 169. str.) z abecedno urejenimi angleškimi iztočnicami na prvem mestu in z dodanimi nemškimi in slovenskimi ustrezniki. Za njim je uvrščen Nemško-angleško-slovenski del (od 173. do 226. str.) z abecedno urejenimi nemškimi iztočnicami in angleškimi in slovenskimi ustrezniki. V teh dveh delih slovarja ni razlag.

Na začetnih straneh najdemo podatke o sodelavcih, Predgovor, Kazalo in tehten Uvod. V njem so napotki za pravilno branje Slovarja. Opisi sprejetih načel so jedrnat in strokovno natančni. Slovarskotehnični pojmi, npr. glava, zaglavje, razlaga, kazalka, so povzeti po Uvodu v Slovar slovenskega knjižnega jezika⁸ in so rabljeni skladno tudi z načeli sodobnega izrazijskega slovarja. Namesto slovaropisnih izrazov geslo in geselski članek iz SSKJ (v tistem času edini poimenovanji) sta v Uvodu Slovarja uporabljana izraza **iztočnica** in **slovarski članek**. O pomenu izrazov **iztočnica**, **geslo**, **geselski članek** V. Gjurin: »Geslo mi pomeni celoten slovarski članek (imenovan v SSKJ geselski članek), ne le naslovno enoto članka (zanjo rabim izraz iztočnica.«⁹ J. Toporišič navaja v Enciklopediji slovenskega jezika (1992) izraze **geslo** (v obeh jezikoslovnih pomenih), **iztočnica**, **geselski članek**, **slovarski članek**; v učbeniku Slovenski jezik in sporočanje 2 (1998), str. 159 piše **slovarski sestavek** in ta izraz je tudi v novi izdaji Slovenske slovnice (2000) na zadnji strani predgovora.

Tudi sicer so v Uvodu v Slovarju navajani slovenski jezikoslovni izrazi; slovaropisno izrazje je povzeto po SSKJ in po SP1- Pravila (1990) in tako usklajeno z uveljavljenim strokovnim izrazjem. Izjemi sta v Uvodu samo dve, zato ju navajam. Namesto **funkcijske zvrsti** je zapisano **funkcionalne zvrsti** (§ 4) in namesto izraza **oznaka** (SP1- Pravila, 1990; J. Toporišič, Enciklopedija slovenskega jezika, 1992) je tukaj navajan izraz **označevalnik** (§ 4 in drugje). Izraza **oznaka** in **označevalnik** sta slovenski sopomenki za sposojenko **kvalifikator**, uveljavljeno v Slovarju slovenskega knjižnega jezika. V tem članku bodo uporabljani izrazi *iztočnica*, *slovarski sestavek*, *oznaka*.

Za Nemško-angleško-slovenskim delom slovarja je Seznam kratic, kemikalij, standardov, analitskih metod, ustanov ..., povezanih z gumarsko industrijo (od 231. do 267. str.), nato Gradivo (od 269. do 271. str.) in na koncu seznam popravkov. Zanimiv je Seznam kratic z opisom značilnosti kratic. Na str. 229 je povedano: »Ker so navadno nastale na tujejezikovni osnovi, največkrat iz angleških besed ali

⁸ Slovar slovenskega knjižnega jezika 1, str. XII in dalje, Ljubljana 1970.

⁹ Gjurin, Velemir (1986: 151).

besednih zvez, imajo navedeno izvorno obliko. Razlagi kratice v slovenščini sledi oznaka njenega pomena samo v gumarstvu in delno v industriji umetnih mas.«

V ilustracijo navajam dve kratici in njun prikaz v seznamu:

BSI britanska znanstveno-tehnična ustanova za razvoj standardov za materiale, izdelke, sisteme in storitve

British Standards Institution

BVE butilvinileter; termoplastični material

butyl vinyl ether

Urednica se je namreč odločila, da bo kratice predstavila v posebnem dodatku, zelo pogoste kratice v gumarstvu pa tudi v razlagalnem delu Slovarja. Zgornji prikaz kratic velja za seznam v dodatku. O dilemah, kako obravnavati kratice, je več v omenjenem članku o okrajšavah (gl. op. 5, str. 63). Glavni razlog za zgornji prikaz je v tem, da ima kratica večinoma angleško izvorno obliko, kratic pa načelno ne prevajamo. Seznam kratic je posebej dragocen zaradi njihovega velikega števila (550 kratic s polnim pomenom in 35 kazalk), zaradi razlage v slovenščini in zaradi razvezave izvorne oblike.

O kraticah v razlagalnem delu Slovarja piše v omenjenem članku o krajšavah na str. 63: »Kratice kot citatni del večbesednega poimenovanja so tudi v razlagalnem delu Slovarja, na primer: saje APF, saje HAF, določene vrste kavčuka (v ilustrativnem gradivu – fluorsilikonski kavčuk FMQ, FVMQ, FVSiO). Tukaj upoštevane kratice imajo enako kot druge iztočnice navedene slovnične podatke in izgovor.

3 Gradivo za izdelavo slovarja

V Uvodu je na strani XII navedeno. »Slovar temelji na gradivu, ki zajema različne vire:

1. besedila: učbeniki za pouk gumarskih predmetov, raziskovalne, diplomске in magistrske naloge, doktorske disertacije, standardi, prospekti, tehnične informacije, strokovni in poljudni članki;
2. tuje strokovne slovarje;
3. deskriptorje INDOK-a;
4. nazive in besedne oznake v datoteki Save Kranj;
5. strokovne razlage gumarskih strokovnjakov Save Kranj.

Gradivo je bilo zbrano na več načinov. S popolnim izpisom so bila v računalnik vnesena temeljna gumarska besedila, ki so bila obdelana v konkordance, kar je bilo dostopno v obliki izpisov ali na terminalu. Pri izdelavi slovarskih člankov ... so se opirali na to gradivo, na svoje poznavanje strokovnega izrazja, na domača in tuja slovarska dela. Opravljenih je bilo še mnogo ustnih in pisnih poizvedovanj.«

Dopolnilo k tem navedbam je seznam 41 virov na strani 269 pod naslovom Gradivo. Slovenskih je 7 posameznih virov (med njimi SSKJ, dva tekstilna slovarja, kemijski leksikon) in več virov pod zadnjo, 41. številko: tehnične informacije, prospekti, učbeniki za pouk gumarske tehnologije, strokovna revija Obzornik. En navedeni slovar je izšel v Zagrebu, pet virov je nemških, drugi so vsi v angleškem jeziku. Raznovrstnost teh del, zlasti so pomembna domača izvirna besedila, je lahko porok, da so vire načrtno izbirali; izbor iztočnic je odvisen tudi od kakovostnega izpisovanja in dobre obdelave gradiva, česar so se sestavljalci Slovarja zavedali.

V kolikšni meri je bila upoštevana govornjena beseda,¹⁰ v Uvodu ni posebej povedano; ker ima mnogo slovarskih sestavkov v celoti ali v posameznih pomenih oznako *žargonsko* ali *publicistično*, *žargonsko*, lahko sklepamo, da so najverjetneje ta poimenovanja sprejeta v Slovar iz govora gumarjev oziroma iz praktičnosporazumevalnega gradiva, npr. iz tehničnih navodil, prospektov.

4 Navajanje besednih enot in zgradba slovarskega sestavka

Za slovar izbrani leksemi so urejeni po abecedi. V Uvodu (§ 11) se imenujejo iztočnice: »Iztočnica je naslovna beseda slovarskega članka ... Vsaka iztočnica je v slovarju prikazana v svojem članku ...« Odločitev, da je vsaka iztočnica obravnavana v posebnem slovarskem sestavku, je za razlagalni slovar strokovnega izrazja dobra. Omogoča namreč, da so sprejeta slovaropisna načela lahko natančno izvedena in da so za uporabnika pregledna.¹¹

Iztočnice so eno- ali večbesedne. V Slovarju je dvakrat toliko večbesednih iztočnic, kot je enobesednih. Za terminološke slovarje je značilno veliko število večbesednih iztočnic, ker je pogosto šele besedna zveza termin. V članku Ob Gradivu za pomološki slovar¹² je ob razmerju 1985 enobesednih in le 113 večbesednih iztočnic avtorica v opombi zapisala: »Z večbesednimi iztočnicami je v Slovarju le nakazan korak k sodobni terminologiji (Rey, 1995), saj jih je odločno premalo, njihovo navajanje pa je nesistemsko (*soška breskev: soški*).«

Iztočnice so urejene po abecedi; povratni zaimek pri glagolskih iztočnicah ne vpliva na abecedno uvrstitev. Abecedno razvrščanje ni upoštevano pri iztočnicah tipa **S-vitje**; Slovar jih navaja v tem vrstnem redu: **E-modul, ebonit; V-blok, vakuumska cev**. Medbesedni presledki in nečrkovna pisna znamenja ne vplivajo na abecedni vrstni red, zato je pravilno zaporedje tako: **elastomeren, E-modul, emulzijska polimerizacija; varovalno rebro, V-blok, vbočenost valja**. V Slovarju so se odločili drugače in so tako dosledno ravnali.

V Slovarju so iztočnice samostalniki, pridevnik in glagol; po Uvodu (§ 34) druge besedne vrste niso iztočnice. V glavi so samostalniki in samostalniške zveze prikazani v imenovalniku in rodilniku ednine (oziroma množine pri množinskih samostalnikih), pridevniki in pridevniške zveze z oblikami za vse tri spole ter glagoli in glagolske zveze v nedoločniku in prvi osebi ednine sedanjega časa. Iztočnica je kot naslovna beseda slovarskega sestavka tiskana polkrepko. Naslovni obliki

¹⁰ V. Gjurin je v istem članku (1986: 157) zapisal: »Dober področni strokovnjak bo prispeval izraze, ki jih iz različnih razlogov ni bilo v izpisanih besedilih (ali jih sploh ni v pisanih besedilih). V različnih fazah delanja slovarja se uzirajo poimenovanjske vrzeli za številne pojme in dele predmetnosti, in dobro jih je zamašiti s t. i. redakcijskimi sistemskimi dopolnitvami.«

¹¹ Združevanje več leksikalnih enot pod eno iztočnico, t. i. gnezdenje (smiselno je v besedotvornem slovarju) zmanjšuje preglednost in povzroča zamudno iskanje besede (npr. v Slovenskem pravopisu 1962) ali zmanjšuje pomen sicer dobro prikazanih kategorij, npr. prislovov v podgeslih v Slovarju slovenskega knjižnega jezika. Pletežnikov slovar, ki ima prav tako vsako leksikalno enoto v samostojnem slovarskem sestavku in jo le izjemoma navaja kot podiztočnico, je še danes zgled za dobro pregleden slovar.

¹² B. Košmrlj-Levačič (1997: 231).

iztočnice sledi oglavje (glava in zaglavje) s slovničnimi podatki in morebitnimi dvojnicami, besednovrstna oznaka, zvrstna oznaka (po potrebi), razlaga in zgledi (ponazarjalno gradivo). Na koncu slovarskega sestavka sta navedena ustreznika v angleškem in nemškem jeziku. Pri samostalniku nadomešča besednovrstno oznako kratica za spol, pri glagolu kratica za vid, pri pridevniku je ob oblikah za vse tri spole izpisana slovnična oznaka prid. (v SSKJ je žal ni), pri obsamostalniški pridevniški zvezi je zapisana oznaka za spol odnosnice. Napaka je pri pridevnikih *gumarski*, *gumen*, kjer je tiskarski škrat pustil oznako ž.

5 Pisna podoba iztočnice in izgovor

Pisna podoba iztočnice je podana že z navedbo iztočnice. Zapisan je tudi naglas iztočnice.

V oglatem oklepaju so zapisane posebnosti v izgovoru oziroma je izgovor zapisan, kadar se iztočnica ali njen del izgovarja drugače od zapisa. V Uvodu so izgovoru iztočnice namenjeni paragrafi 67, 68, 69.

Dosedanji terminološki slovarji so glede pravopisa upoštevali sočasni Slovenski pravopis in enako so ravnali sestavljalci Slovarja. V Uvodu (§ 3) je glede pisave (in izgovora) kratic omenjeno, da je upoštevan Pravopis 1990, v § 7 pa, da »Slovar v naglasu in izgovoru upošteva Slovenski pravopis 1990 in Slovar slovenskega knjižnega jezika A–Ž.« V paragrafi 64, 65, 66 je zapisano: »Pravopisni podatki so vezani na posamezne iztočnice. – Pri tujkah daje Slovar prednost pisavi, ki je prevladovala v času redakcije. Pisava samostalnikov na *-alec*, *-ilec* se ravna po Slovenskem pravopisu 1990 in Slovarju slovenskega knjižnega jezika.« V paragrafi 17 in 20 je zapisano, da so osnovni obliki včasih dodane dvojnice; v slovarju jih je zelo malo: **lepíti** in **lépiti**; **méh zráčnega vzmetênja** -a in -ú -- --; **pás** -a in -ú. Za terminološki slovar je to sprejemljivo, saj uporabnik pričakuje, da mu bo slovar povedal, kako se beseda piše, naglašča in izgovarja in bo to skladno s sistemom slovenskega knjižnega jezika. Prav je, da so navedene vsaj te dvojnice, ki so zares v rabi. O navajanju več pisnih različic in takih sistemskih rešitev, ki jih raba še ni sprejela, in drugih dilemah piše več V. Gjurin.¹³ Odločitev o tem, katere pisne dvojnice je treba navesti, je zelo zahtevna. Enako zahtevna je odločitev, katere iztočnice potrebujejo podatek o izgovorjavi in kolikšen del iztočnice je v zapisu izgovora treba upoštevati, da bo uporabnik nedvoumno obveščen. Avtorica se je ravnala po Slovarju slovenskega knjižnega jezika in je pri tem dosledna. Enako velja za zapis rodilnika v glavi. Napačen zapis je le pri **konfekcioner** (-rja namesto -ja).

Pričakovanje uporabnika, da ga bo slovar obvestil o sistemsko najustreznejši iztočnici, slovnični obliki, zapisu in izgovoru izpolnjuje Slovar npr. z navajanjem poimenovanj za naprave in stroje s priponskim obrazilom *-alnik*, *-ilnik*: **brizgalnik**, **brusilnik za valje**, **drobilnik**, **dvovaljčnik**, **gnetilnik**, **gubalnik**, **navijalnik**, **obrezovalnik robov**, **spajalnik**, **sušilnik** itd. Pri nobeni od teh oblik ne navaja dvojnice na *-ec*. V Slovarju je v tem primeru upoštevana težnja, da se za predmet dosledno uporablja priponsko obrazilo za izražanje predmetov, stvari. Prav tako je v njem pravilno navedena iztočnica **nosilec jedra** v pomenu *obroč v glavi brizgalnika* ...

brez izgovora v oglatem oklepaju, saj je treba izgovor [uč] dopisati samo v pomenu za osebo. Oblika na *-ilnik* (*nosilnik*) se ne uporablja. Prav tako Slovar navaja samo sistemsko pravilnejšo naglasno obliko pridevnikov na *-ijski*, npr.: **abrazijska odpornost**, **adicijska polimerizacija**, **koordinacijska polimerizacija**, **oksidacijska razgradnja**, **rotacijska stiskalnica**, **sinhronizacijski jermen**, **suspenzijska polimerizacija**, **vulkanizacijski kotel**.

6 Razlage

Razlage so v Slovarju strokovne in podajajo pomenske prvine, ki so bistvene za predstavitev pojma s stališča gumarskega strokovnjaka. Po teoriji razlaga ne sme biti preveč splošna in tudi ne sme navajati preveč podatkov. Razlaga naj bi bila enopovedna in oblikovana podobno kot definicija. Vendar mora vsebovati dovolj pomenskih razlikovalnih sestavin, da je pomenski opis iztočnice točen in jasen. Za izpolnitev teh zahtev je potrebno dolgotrajnejše oziroma večkratno posvetovanje področnih strokovnjakov in jezikoslovca. Njihovo sodelovanje je najbolj plodno, če je enakopravno in tem smislu, da oboji vplivajo na sistemsko urejanje izrazja in oblikovanje posameznih razlag tako, da so končne odločitve sprejete soglasno.

Osnovno slovaropisno načelo, da se mora razlagalna beseda besednovrstno ujemati z iztočnico ali odnosnico (jedrno besedo) v večbesedni iztočnici, je upoštevana v vseh razlagah. Prav tako je upoštevano tudi načelo, da so v razlagah iztočnice (§ 25) »uporabljene splošno znane besede in tudi strokovni izrazi, ki so v slovarju razloženi. Včasih so v razlagah uporabljane tudi besede, ki jih v Slovarju sicer ni, pa se dajo izpeljati iz obdelanih iztočnic ...«

Zgled za razlago, ki je navidezno morda preveč splošna, je pri iztočnici **lep-ljenje**: *delovni postopek, pri katerem se z lepilom spojita dve istovrstni ali raznovrstni površini*. Ta razlaga je kratek in jasen opis pomena in je zato razumljiva gumarskemu strokovnjaku in splošnemu uporabniku, zgled *lepljenje gumenih podplatov* jo usmeri, omeji na gumarsko področje.

V Slovarju je veliko iztočnic, ki imajo ozkostrokovni pomen, ki je drugačen od pomena v splošni rabi, npr.:

duša *napihljiv gumeni izdelek*

polž *del brizgalnika, ki potiska kavčukovo zmes v brizgalniku proti izhodu*

znojenje *migracija tekočih sestavin kavčukove zmesi na površino kavčukove zmesi, vulkanizata*

žilav *ki za majhne deformacije zahteva velike napetosti*

živec *premalo masticiran kavčuk*

Zahteva po enopovednosti lahko povzroči, da je razlaga zaradi naštevanja preveč podatkov vsebinsko nejasna in oblikovno nerodna. O tem je več v članku M. Humar.¹⁴ Za primer takih razlag navede tri iz Papirniškega terminološkega slovarja in dve iz Slovarja; tu ponovim prvo iz Slovarja:

napenjalni boben *boben za napenjanje na konfekcijskih strojih, za napenjanje žičnih jeder, trakov pri transporterjih*.

¹⁴ M. Humar (1998: 132, 133).

Slabo oblikovanih razlag je v Slovarju malo, večinoma imajo pravilno skladnjsko zgradbo, njihov stil je leksikalni.

7 Vrednotenje

V Slovarju so ovrednotene vse iztočnice. Neoznačene, nevtralne iztočnice so ovrednotene že z odsotnostjo oznake. Neposredno so ovrednotene podrejene iztočnice, in sicer na dva načina:

- a) iztočnica ima razlago in za podpičjem krepko natisnjeno nadrejeno sopomenko;
- b) iztočnica nima razlage in ima za oznako gl. navedeno nadrejeno sopomenko.

Tak način je enak kot v Slovarju slovenskega knjižnega jezika, kjer pri glavnem geslu niso navedena manj ustrezna ali manj pogosto rabljena poimenovanja. V novejši terminološki slovaropisni teoriji je sprejeto načelo, da je treba navajati vse sopomenke, tudi podrejene. Tak način je izveden v Papirniškem slovarju,¹⁵ kjer so pri vsaki iztočnici ob okrajšavi **S** navedeni vsi drugi sopomenski izrazi, torej tudi podrejeni, razlaga pa je podana samo pri glavnem izrazu.

V Slovarju so za vrednotenje uporabljene slovnične in zvrstne oznake, ki kažejo na knjižno normo ali opozarjajo na razmerje do nje. V paragrafi 58, 59 in 60 so opisane oznake publ., pog. in žarg. Oznaka *publicistično* označuje »besedo, pomen ali zvezo, značilno za dnevni ali revijalni tisk in za druge oblike javnega sporočanja.« Oznako *pogovorno* ima malo iztočnic ali pomenov, precej pogosta je v Slovarju oznaka *žargonsko*, ki označuje »besedo, pomen ali zvezo iz govora gumarjev.«

V Slovarju je 155 kazalk, to je iztočnic, ki imajo za oznako *glej* (gl.) navedeno nadrejeno sopomenko, same pa nimajo razlag. Kazalka je torej navedena kot manj pogosta oziroma podrejena iztočnica in uporabnika obvešča o tem, da je gumarski izraz (V. Gjurin govori o t. i. obstojki rubriki¹⁶), o pisni podobi, naglasu, osnovnih oblikah in besednovrstni oznaki. Lahko je ali označena ali neoznačena. Kazalka se imenuje, ker kaže na nadrejeno sopomenko. Ker je število kazalk omejeno in ker jih je zaradi oznake *glej* lahko najti, je mogoče pregledati, ali so nadrejene iztočnice v Slovarju tudi zares navedene kot samostojne iztočnice. Vseh kazalk je 155 (če ni bila kakšna spregledana); neoznačenih je 63, označenih 92. Med označenimi kazalkami je razporeditev taka: 61 z oznako žarg., 17 s publ., žarg., 11 z redko, 2 z zastar. in 1 z raba peša. V razlagalnem delu slovarja je več kot 1500 iztočnic, torej je teh 155 iztočnic in prav toliko njim nadrejenih iztočnic približno 20 odstotkov od vseh iztočnic. Popolnega ujemanja ni pri iztočnici **zamreženi kavčuk** gl. *premreženi kavčuk*. Nadrejene sopomenke **premreženi kavčuk** ni, je pa navedena iztočnica **premreženi polimer**. Za kazalki **zamreževanje** in **zamreževati** sta nadrejene sopomenki **premreževanje**, **premreževati** in razloženi. Tako lahko uporabnik sklepa, da je iztočnica **premreženi kavčuk** pomotoma izpuščena. Podobno nedosledni sta rešitvi pri kazalkah **potniška pnevmatika** in **nateznostni**

¹⁵ M. Humar s strokovnjaki za papirništvo (1996)

¹⁶ V. Gjurin (1986: 151, 155).

modul. Namesto **pnevmatika za osebna vozila** je navedeno **plašč za osebna vozila**, kar bi moralo biti navedeno že pri kazalki. Pri **razteznostni modul** je za gl. *modul razteznosti*, kot nadrejena sopomenka pa je navedena iztočnica **modul elastičnosti**. Pregled kazalk je torej pokazal, da pri treh kazalkah ni popolnega ujemanja in da je bila preskočena vmesna stopnja prikaza. Tako lahko rečem, da pregled kazalk kot nekakšen test za natančnost pri sestavljanju tudi drugih delov Slovarja kaže na veliko stopnjo natančnosti.

Značilna za Slovar je gospodarnost na različnih ravneh.

Zelo veliko število večbesednih iztočnic kaže na gospodarnost pri navajanju iztočnic, npr. le za gumarstvo zelo pomemben pridevnik je naveden sam in še v besednih zvezah (npr. **elastičen, gumen in sintetičen** imajo še po tri zveze), nekateri so brez zvez (**agresiven, amorfen, fleksibilen, gibek, gorljiv, krhek, lepljiv, viskozen, žilav**), največ jih je samo v zvezah, npr. pri črki L (naključno izbrani): **lahko tečenje, lamelni plašč, lamelno jedro, laminarni tok, lastna viskoznost, lepota napaka, letalski plašč, linearna polimerizacija, linearni polimer, linijski pritisk, lito platišče, ločilna folija, ločilna tkanina, ločilno sredstvo, lokalna obraba, lokalna separacija, lupilni stroj, luskasta obraba**. Tudi nedoločniki in glagolniki so upoštevanji glede na dejansko rabo; kadar gre za delovni postopek, je naveden tudi glagolnik, sicer ne.

Uvod je pomemben del vsakega slovarja, vendar ga uporabnik največkrat zaradi želje po hitri informaciji kar spregleda. Tako lahko zaradi nepoučenosti prezre veliko podatkov, ki jih Slovar ponuja. Vrstni red opisanih načel in pregledno natisnjeni naslovi razdelkov v Uvodu omogočajo uporabniku, da hitro najde želeno pojasnilo.

S tem pregledom skušam vsaj za ta slovar popraviti krivico, ki jo doživljajo sestavljalci terminoloških slovarjev različnih strok na Slovenskem, ko njihovo večletno delo ni ocenjeno ali pa dočakajo samo kratko predstavitev ob izidu. V predgovoru k Slovarju je predsednik korporacije Sava Viljem Žener opozoril na vedno večji vpliv angleškega in nemškega izrazja na gumarski strokovni jezik in zapisal: »Menimo, da smo poleg opravljenega strokovnega dela prispevali tudi k ohranjanju in bogatitvi slovenske besede.« Zdaj, ko je Sava delno v ameriški lasti, je treba položaju slovenskega gumarskega izrazja posvečati še večjo skrb. Čeprav z zamudo, je bilo vredno napisati kritično oceno tega temeljnega gumarskega slovarja; slovenski gumarji temelj imajo, skrbeti pa morajo za nadaljnji razvoj gumarskega izrazja.

Viri in literatura

- GANTAR, Polona, 1997, Kritični pretres poskusnega snopiča Bibliotekarskega terminološkega slovarja, *Jezikoslovni zapiski*, Ljubljana, št. 3, str. 207–219.
 GJURIN, Velemir, 1983, Ob glasbilih in izvajalcih, SRL XXXI, št. 4, str. 289–318.
 GJURIN, Velemir, 1986, Načela sodobnega izrazijskega slovarja, *Razprave Filozofske fakultete, Slovenski jezik v znanosti 1*, Ljubljana, str. 151–187.

- JEZIKOSLOVNI ZAPISKI 6 * 2000
- HUMAR, Marjeta, s strokovnjaki za papirništvo, 1996, *Papirniški terminološki slovar* (na podlagi gradiva inž. S. Bonača). Znanstvenoraziskovalni center SAZU, Ljubljana, 353 str.
- HUMAR, Marjeta, 1998, Pomenski opisi v novejših terminoloških slovarjih, *Jezikoslovni zapiski*, Ljubljana, št. 4, str. 123–137.
- KOŠMRLJ-LEVAČIČ, Borislava, 1997, Ob Gradivu za pomološki slovar, *Jezikoslovni zapiski*, Ljubljana, št. 3, str. 229–241.
- LEBEN-PIVK, Terezija, in terminologi, 1995, *Gumarski slovar*, Trijezični razlagalni slovar gumarskega izrazja. Sava Kranj, Razvojno-tehnološki inštitut, Kranj, 273 str.
- LEBEN-PIVK, Terezija, in terminologi, *Gumarski slovar*. Obloge valjev. Poskusni snopič. Razvojno-tehnološki inštitut Sava Kranj, maj 1989.
- LEBEN-PIVK, Terezija, 1998, Krajšave v gumarstvu, *Slovensko naravoslovno-tehnično izrazje*, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša, Znanstvenoraziskovalni center SAZU, str. 57–68.
- Slovar slovenskega knjižnega jezika*, 1970, 1975, 1979, 1985, 1991, Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Znanstvenoraziskovalni center SAZU, DZS, Ljubljana.

Navodila avtorjem

Jezikoslovni zapiski so periodično glasilo *Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU*, ki izhaja enkrat na leto.

Uredniški odbor oziroma glavni urednik sprejema prispevke za posamezno številko do konca maja, glasilo pa izide v zadnjih mesecih leta. Razen delavcev *Inštituta* so k sodelovanju vabljeni tudi drugi raziskovalci slovenskega jezika. Uredniški odbor bo glede na priporočilo *Ministrstva za znanost in tehnologijo* k pisanju posebej vzpodbujal mlade raziskovalce in raziskovalke.

Predviden okviren obseg člankov je ena avtorska pola, tj. 16 strani s po 30 vrsticami, za razprave po dogovoru z uredništvom tudi več. Poročila naj bi obsegala do pet, recenzije, predstavitve ali kritike jezikoslovnih del do 10 strani. Tekste, ki morajo biti izvirni in še ne objavljeni, je treba oddati uredništvu na disketi in vnesene v knjih v programu *Word 6* ali *7(95)* ter v pisavi *Times New Roman CE* (velikost 10). Če avtor uporablja *Word 97* ali novejši (ti programi niso več kompatibilni s programom za postavljanje knjig), mora **vse posebne in naglašene znake** vzeti iz naborov *Brane 1, 12, 3, 4*. Pri tabelah, grafih, slikah ipd. je treba upoštevati format **Jezikoslovnih zapiskov**. Pri pisanju naj avtorji **ne uporabljajo slogov**. Oblikovanje prispevka naj prepustijo *Založništvu ZRC*, označene so lahko pisave **krepko**, **ležeče**, **podčrtano**. Za številko opombe na dnu strani je treba pred besedilo opombe vstaviti en tabulator. Disketi naj bo priložen iztisi v dveh izvodih. Razprave in članki morajo imeti na začetku slovenski izvleček. Temu bo sledil angleški prevod izvlečka. Na koncu bo angleški povzetek (avtorji naj slovenski izvleček in povzetek odtisnejo posebej za prevajalko). Pred povzetkom mora biti pri člankih in razpravah seznam virov in literature, ki se nanaša na obravnavano tematiko. Pri tem naj se avtorji ravnajo po zadnjih dveh številkah *Jezikoslovnih zapiskov*. Pri navajanju avtorjev naj se ime, ki je zapostavljeno priimku z vejico, (po možnosti) navede neokrajšano.

Vse prispevke preberejo člani uredniškega odbora, ki članke in razprave praviloma tudi recenzirajo. Priporočila in popravki članov uredniškega odbora oziroma recenzentov so posredovani avtorjem, da jih upoštevajo in jih vnesejo na disketo.

Uredniški odbor *Jezikoslovnih zapiskov* si pri pripravljanju glasila želi čim širšega sodelovanja. Zato poziva sodelavce in bralce glasila ter vse zainteresirane, da mu pošiljajo svoje predloge in mnenja v zvezi z obliko in vsebino glasila ter delom uredniškega odbora. Objavljeni bodo v razdelku ODMEVI.

Naslov uredniškega odbora *Jezikoslovnih zapiskov*:

Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU

Gosposka 13, 1000 Ljubljana, Slovenija

telefon: 01 4706 160, faks: 01 425 77 96, e-pošta: ISJ@zrc-sazu.si

Glavni urednik: 01 4706 177; e-pošta: keber@zrc-sazu.si.

ISSN 0354-0448

9 770354 044012